

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Jus Privatum
IURIS CANONICI PRIVATI

INSTITUTIONES

QUAS IN SCHOLIS PONTIFICII SEMINARII ROMANI

TRADIDIT

CAROLUS LOMBARDI

NUNC IN IISDEM SCHOLIS TEXTUS CANONICI ANTECESSOR.

EDITIO SECUNDA

AB AUCTORE REVISATA ET EXPOLITA

VOLUMEN III.

ROMAE

DESCLÉE, LEFEBVRE ET SOCII

S. SEDIS APOSTOLICAE ET S. RITUUM CONGR. TYPOGRAPHI

1901

KBR
2165
.L66
A3
1901
v.3.

AUCTOR SIBI VINDICAT IUS PROPRIETATIS

---

*Omnia et singula exemplaria ab auctore non signata et
subsignata habebuntur ut ex fraude edita.*

514. C. L.

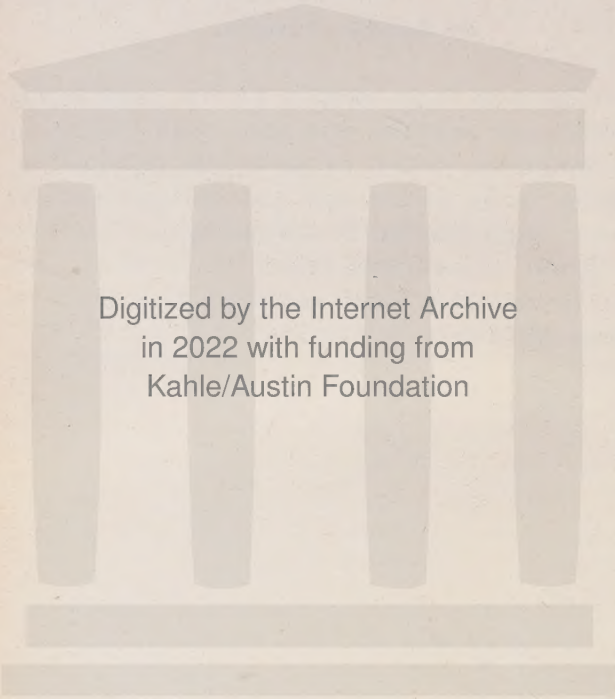

LIBER III.

De delictis et poenis.

Tractationem hanc caeteris brevius absolvemus, tum quia iuris poenalis principia, quae propria in schola traduntur, saltem ex parte iuri criminali ecclesiastico aptari queunt, tum quia de delictis et poenis fusior redibit sermo in schola textus. Ita autem eam tribuere opportunum visum est, ut primum disseratur: *de delictis et poenis ecclesiasticis in abstracto*, ac postea: *de iisdem in concreto*.

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
Kahle/Austin Foundation

SECTIO I.

De delictis et poenis ecclesiasticis in abstracto.

Tribus capitibus agemus: 1. *de iuris poenalis ecclesiastici notione, indole et evolutione*; 2. *de criminibus ecclesiasticis*; 3. *de ecclesiasticis poenis*.

CAPUT I.

De iuris poenalis ecclesiastici notione, indole et evolutione.

I. **Notio.** — Iuris poenalis ecclesiastici nomine intelligitur complexus legum, quas ecclesia pro temporum varietate tulit, ut in criminosos animadverteret.

Ecclesiam autem iure merito hoc praestitisse plurima evincunt argumenta. Quia vero haec abundantissime expenduntur in schola iuris publici, adnotata pro re nostra haec tantum volumus:

I. ecclesiam potestate pollere, et quidem *per se* non vero ex iure a principibus mutuato, criminosos salutaribus poenis compescendi, rem esse, quam luce meridiana clariorem ostendunt tum SS. Scripturarum auctoritas, tum constans XX saeculorum praxis, tum denique vel ipsa natura societatis perfectae, quae ecclesiae dubio procul inest:

II. potestatem hanc non solum in spiritualibus poenis infligendis, verum et in temporalibus, rectissime exerceri nullatenus ambigi posse:

III. nihil vero firmitatis hisce assertis detrahi eo quia ecclesia vi armata caret, nam licet concedamus

sine vi huiusmodi saepissime poenas robore carere, quum efficaciter infligi eae nequeant, verum attamen est ecclesiae ius esse, ut a principe vim illam exigat, hancque propterea non sine maxima iniuria ipsi denegari, eiusque defectum, si forte ipsam denegari reapse contingat, merum accidentale vitium facti importare, nullatenus vero vitium iuris quod societatis perfectioni aliquid demat.

II. **Indoles.** — Difficilis est inquisitio de natura potestatis poenalis in ecclesia, tum eo quia arcto nexu devincitur cum impeditissima quaestione de fundamento iuris poenalis in genere, tum eo quod, hinc singularis prorsus est natura societatis ecclesiasticae, hinc vero apertissime constat potestatem poenalem, non secus ac legiferam, vario modo in actum deduci, seu variam nancisci formam, pro varia indole societatis in qua inesse concipitur.

Plurima vero brevissimis verbis complectentes dicimus:

I. equidem (olim praesertim) acriter controversam fuisse quaestionem, quodnam sit proximum iuris poenalis fundamentum, contendentibus aliis esse ordinis moralis absoluti instaurationem, aliis societatis utilitatem etc.:

II. verum nobis eorum omnino placere sententiam, qui hisce innixi principiis, seu: 1. potestatem puniendi (sicut et legiferam) catenus in societate perfecta esse admittendam, quatenus ipsi est necessaria; 2. eatenus vero esse necessariam, qua assequutio finis societatis proprii eam exigit ut medium apte congruum, seu *proportionatum*, ut inquit, contendunt proximum iuris poenalis fundamentum *per se*, seu in abstracto, nihil aliud esse quam ordinis publici conservandi iuridicam necessitatem:

III. merito autem nos hanc sententiam caeteris praetulisse, nam quid societatem magis turbat quam delictum, quum adversetur fini cuilibet societati adeo essentiali, ut sine eo societas ne effingi quidem valeat, nempe mutuae conspirationi communibus mediis in eundem finem seu idem bonum; et hinc eiusmodi sit, ut quidquid in societate delinquitur, quodammodo singulos offendat ac perturbet?

IV. quod autem diximus finem essentialem poenae esse defensionem iurium socialium, seu confirmationem perturbatae publicae securitatis, non ita esse accipiendum quasi excludantur alii fines, qui communiter poenis attribuuntur nempe *exemplaritatem* ut caeteri a delinquendo deterreantur, ac *emendationem* quo reus facilius resipiscat; nam hi fines secundarii (qui forsitan melius quam poenae *fines* dicerentur eius *effectus*) optime cum illo consistere queunt:

V. ad quaestionem vero num haec, quae de poenae natura constituimus, ad unguem aptari possint poenis ecclesiasticis, respondendum esse negative, idque ob singularem omnino ecclesiasticae societatis indolem:

VI. quum enim finis ecclesiae essentialis proxime sit non tantum integrae societatis, qua talis, supernaturalis perfectio, sed et singulorum in hac vita sanctificatio et in altera beatitudo aeterna, evidenter exinde liquere ecclesiasticas poenas non solum longe differre a civilibus ratione obiecti, sed et ratione finis:

VII. *ratione obiecti*, quia nunquam eo devenire potest ecclesia, ut sanctificationis necessaria media in poenam subtrahat; cui theoriae non obstat quod olim graviorum quorundam criminum reis in una Dei misericordia spes fuerit relictæ, sublata cum ecclesia reconciliatione et hinc sacramentorum participatione,

nam in primis mos hic fuit non generalis sed aliquibus ecclesiis proprius; dein reconciliationis medium essenziale, quod in contritione habetur, certe non auferebatur imo nec auferri poterat; *ratione vero finis*, quia ecclesia puniendo aequè principaliter *per se* intendere debet delinquentis emendationem ac integrae societatis defensionem, quamvis per accidens nihil impediat quominus interdum, ita suadentibus rerum adiunctis, hunc magis finem quam illum consequi adnitatur:

VIII. allatam vero theoriam mirifice firmari ex iis, quae tradit et constituit Concilium Trid. Sess. XIII, C. I *De Ref.*: ibi enim Episcopos admonet, quod si quid ab ipsorum subditis per humanam fragilitatem peccari contigerit: « illa Apostoli (1) est ab eis servanda praeceptio, ut illos arguant, obsecrent, increpent, in omni bonitate et patientia, cum plus erga corrigendos agat benevolentia quam austeritas: plus exhortatio quam comminatio; plus charitas quam potestas. Sin autem ob delicti gravitatem virga opus fuerit, tunc cum mansuetudine rigor, cum misericordia iudicium, cum lenitate severitas adhibenda est; ut sine asperitate disciplina populis salutaris ac necessaria conservetur, *et qui correcti fuerint emendentur, aut si resipiscere noluerint, caeteri, salubri in eos animadversionis exemplo, a ceteris deterreantur*; cum sit diligentis et pii simul pastoris officium, morbis ovium levia primum adhibere fomenta; post, ubi morbi gravitas ita postulat, ad acriora et graviora remedia descendere: sin autem ne ea quidem proficiant illis submovendis, caeteras saltem oves a contagionis periculo liberare ».

(1) II. *Ad Timoth.* IV.

III. **Evolutio.** — Ecclesiam nativo iure pollere *vis inferendae*, ut ex sententia loquamur Pii IX (in Syllabo N. XXIV), seu *devios contumacesque exteriore iudicio ac salubribus poenis coercendi atque cogendi* (quae verba sunt Pii VI, insana dogmata pistoriensia per Bullam *Auctorem Fidei*, N. V, profligantis) omnino, ut vidimus, inter catholicos constat.

Apage tamen ut credas nostram esse sententiam ecclesiam semper unam eandemque disciplinam in poenis infligendis sequutam fuisse, quum e contra ex certis historicis monumentis constet hanc variam omnino pro temporum varietate fuisse, imo et necessario esse debuisse, quum poenarum comminatio et inflictio eiusmodi sit res, in qua aestimanda et decernenda opus est, ut legislator ecclesiasticus prae oculis habeat singularum aetatum ingenia et mores, ac ut ad relationes, quae ecclesiam inter et statum, non iure tantum sed et facto quoque, intercedunt, solertissime attendat.

Quae quum ita sint, iam omnis, qui vel a limine ecclesiasticam historiam salutaverit, facillime intelliget v. g. omnino oportuisse ut: 1. alia vigeret poenalis disciplina primis ecclesiae saeculis, quando si hinc fideles, zelo fidei aestuantes, longe rarius delinquebant, et si quidem deliquissent, longe facilius ad poenitentiam adducebantur, illinc reipublicae moderatores christiano nomini non solum auxilium vel levissimum denegabant, sed ferocissimum indicebant bellum: 2. alia vero saeculis subsequenter, quando si hinc Imperatores, christiana professione quum gloriarentur, summae laudi sibi vertebant si Pontificum et Episcoporum leges auctoritate sua sancirent, illinc fidelium valde remissus factus est fervor.

Item nemo prudens, qui variam saeculorum indo-

lem perspexerit, vel minimum ambiget v. g. duriores poenalem ecclesiasticam disciplinam expostulasse eam, quam mediam adpellant aetatem, quippe severissimis usam legibus (imo interdum atrocibus) ad civilia crimina compescenda, quam saecula subsequantia, quae profecto, temperatis iam imo vix non emollitis moribus, quamcumque poenarum acerbicatem aegerrime tulissent.

Sive autem benigniorem, sive asperiores disciplinam in criminosis puniendis sequuta fuerit ecclesia, certum est ipsam: 1. tum constantissime distinctionem inter utrumque forum, externum videlicet et internum seu iudiciale et extraiudiciale, retinuisse, ut alibi, seu quum de iudiciorum origine et evolutione sermonem instituemus, certis argumentis probabimus: 2. tum hoc sedulo cavisse, ut, opportune et impertune instando, precibus aequae ac minis virgisque usa, omnes et singulos Christo lucrificaret, *qui*, ut verbis utamur Apostoli, *seipsum tradidit pro ea, ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta et immaculata* (1).

Quod postremum si vel paulisper perpendissent plures, qui, esto catholico gloriantur nomine, tamen reapse ecclesiae adversariis adstantiuntur, profecto ab iniuriis calumniisve contra ius poenale ecclesiasticum abstinuissent. Quando enim ecclesia punit, ex caritate facit, seu non ita punit quasi poenis ipsa delectetur, sed: *ut spiritus saluus sit in die Domini Nostri Iesu Christi* (2). Unde perbelle pro more suo Augustinus: „Antequam dicant boni filii: concupiscentiam habe-

(1) *Ad Ephes.* V, 25, 26, 27.

(2) *I. Ad Corinth.* V, 5.

« mus dissolvi et esse cum Christo, multi prius, tam-
« quam mali servi et quodammodo improbi fugitivi,
« ad Dominum suum temporalium flagellorum ver-
« bere revocantur » (1).

Nec obiiciat quis Christum non solum mulierem adulterio deprehensam poena exemisse (2), sed et in-
super omnem poenarum usum visum fuisse repro-
bare, quum, binis apostolis, qui ignem de caelo contra Samaritanos expetere intendebant, non tantum restitit, sed et eos obiurgavit dicens: « nescitis cuius spiritus
« estis. Filius hominis non venit animas perdere sed
« salvare » (3). In promptu enim est responsio Chri-
stum interdum a poenarum, praesertim acerbiorum, usu alienum se exhibuisse non quasi vis inferendae in criminosos potestatem ecclesiae denegare intenderet, sed ut duriorem emolliret spiritum veteris legis, eius-
modi hominibus datae, quibus dura fuerat cervix et incircumcisum cor, atque ita legis novae mansuetu-
dini et benignitati viam sterneret.

IV. In singulares difficultates, quibus ius poenale ecclesiasticum abundat, animadversiones nonnullae. — Antequam manum admoveamus iuri poenali ecclesiastico enucleando, muneris nostri esse censemus palam profiteri hanc iuris canonici partem esse omnium fortasse difficiliorem.

Cuius assertionis si rationem quis exquisierit, ei respondebimus pluribus de causis factum esse, ut ius poenale ecclesiasticum tricis et periculis abundet; forsitan tamen (nisi quid nos fallit) potissimum id esse tribuendum tum ipsi naturae iuris criminalis in se

---

(1) Epist. CLXXXV *Ad Bonif.* C. VI.

(2) *Ioann.* VIII, 11.

(3) *Luc.* IX, 55, 56.

spectati, tum peculiaribus adiunctis, in quibus ius hoc in ecclesiastica societate et inesse et per orbem saeculorum evolutum fuisse concipitur.

Reapse ad primum quod spectat, omnibus constat, qui vix quidem Themidis templum sunt ingressi, eam iuris partem, quae criminibus compescendis incumbit, esse omnium nodosiorum et intricatiorum, quum (ut aliquas saltem indigitemus ambagum causas) saepe necessario ancipites haerere debeant legislator et iudex, num actio aliqua delicti nomen mereatur necne: imo, et si forte constiterit reapse delictum fuisse, iure saepissime eis sit ambigendum quanti damnum rei publicae illatum sit aestimandum, et hinc qua poena in reum sit animadvertendum. Quidquod vel ipsum ius Romanorum, quod civilibus in negotiis maximam attingit perfectionem, quoad criminalia pluribus scatuit defectibus?

Ad secundum vero quod pertinet, quisque prudens facile intelliget augeri iuris criminalis difficultates, qua in ecclesia ipsum inesse et fuisse evolutum concipitur, idque (quod tamen clarius patebit ex dicendis) tum ob peculiarem indolem societatis spiritualis, quae non solum societatis qua talis bonum directe curat, sed et singulorum; tum ob varias quas variis temporibus ecclesia nacta est relationes cum rei publicae civilis moderatoribus; tum tandem et hanc ob rationem quod ecclesia, quum societas eminenter perpetua sit, quo prouidens sese praebuit in legibus dicendis, eo difficiliorem constanter sese exhibuit in eis expresse revocandis: quae adiuncta eiusmodi certo sunt, ut subobscuram iam iuris criminalis provinciam non luce perfundant, sed haud raro crassioribus tenebris obvolvunt.

Haec tamen sint citra invidiam dicta, constat

quippe canonicum ius, si criminalis communis iurisprudentiae defectibus haud omnino expers extitit vel extat (quod, si secus esset, prodigii ad instar aestimare deberes) plurimos saltem ex eis, praesertim ex illis quibus sequiora saecula scatuerunt, sapientissime devitasse; dignum profecto, cui hodierni legislatores grates ex corde agant, quod poenale ius, sive romanae sive proxime insequentium aetatum proprium, potius reficiendo quam perficiendo longe commodiorem ac tutiorem viam straverit iis codicibus poenalibus redigendis, in quibus una simul iustitiae ac dignitatis humanae iuribus consulitur, ac illud impense curatur (ut verbis utamur (Gregorii M.) quod: « regat... disciplinae vigor mansuetudinem et mansuetudo ornet » vigorem, et sic alterum commendetur ex altero, ut « nec vigor sit rigidus, nec mansuetudo dissoluta » (1).

CAPUT II.

De criminibus ecclesiasticis.

Ne rerum moles confusionem pariat, separatim dicemus: 1. *de delictorum notione et elementis*; 2. *de eorum subiecto et dirisione*; 3. *de his quae delictum augent, minuunt vel tollunt*; 4. *de iis qui delicto cooperantur*.

ART. I.

De delictorum notione et elementis.

I. Delictum quid sit et quomodo a peccato discrepet. — Delicti seu criminis nomine (nam, alias ac verum fuerit in romano iure, hodie indiscrimina-

---

(1) C. XIV, *Dist.* XLV.

tim hae voces usurpantur) nobis qui iuridicas disciplinas colimus res intelligitur, quae toto caelo a peccato differt.

Et hoc quidem sollertissime ut advertatur oportet, nam delictum cum peccato permiscere, vel e converso, maximam confusionem in iure poenali tum constituendo tum interpretando gignere potest. Quod caeteroquin manifeste convincitur facto illorum theologorum, qui utrumque conceptum commiscentes plura hac in re perturbarunt.

Est ergo delictum (iuxta definitionem quam veram esse omnino censemus, cuiusque germanus sensus clarius patebit ex dicendis): *legis poenalis externa dolosa violatio*, seu actus *per se* malus, per quem legem aliquam infringimus, qua rei publicae moderatores aliquid faciendum aut omittendum decreverunt, ne civitatis tranquillitas perturbetur.

Iamvero haec verba apertissime indicant, quomodo peccatum et delictum inter se convenient necne. Quum enim peccatum sit voluntaria legis transgressio, in eo convenit delictum cum peccato, quod per utrumque in legem aliquam *voluntarie* idest *culpabiliter* offendimus. Quia vero delictum est legis poenalis dolosa transgressio, in eo discrepant, quod per delictum ordinem publicum pessumdare censemur, et hinc in onus poenae ferendae incidimus, minime vero per merum peccatum, cuius propterea unus Deus iudex erit.

Quae res evidentior adparebit, si attendamus quae in ecclesia fieri quotidie cernimus. In ea enim et legislatores sunt, qui leges ad reipublicae christianae incolumitatem ferunt, et iudices quoque adsunt qui ut leges eadem fideliter impleantur, gnaviter adlaborant. At si ecclesia habet et legislatores et iudices, qui crimina impediunt et coercent (quod reipublicae

civili commune quoque est) aliquid sibi ut exclusivo iure proprium vindicat, nempe potestatem fori interni, qua non in criminosos animadvertit, sed peccantibus (eorum tamquam pia mater miserta) aptissima prae-
bet salutis remedia. Esto quod confessarii munus et *iudiciale* sit, at non iudex tunc est presbyter, ut, tamquam vices agens praesidis societatis externae, huius bono directe consulat, sed ut conscientiae singulorum peccato sauciatae Dei vices fungens medeatur.

Caeteroquin hanc distinctionem inter peccatum et delictum iuris fontes confirmant. Et hinc v. g. in C. I. Dist. LXXXI habetur (quae verba sunt Augustini in Tract. 41 ad C. VIII Ioan.): « Apostolus Paulus, quando « elegit ordinandos vel presbyteros, vel diaconos, et « quicumque ordinandus est ad praeposituram ec-
clesiae, non ait: si quis sine peccato est (hoc enim si « diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinare-
tur), sed ait: *Si quis sine crimine est*: sicut est ho-
micidium, adulterium, aliqua immunditia fornica-
tionis, furtum, fraus, sacrilegium et cetera huiusmodi.
« Crimen autem est peccatum grave accusatione et
« damnatione dignissimum ».

At fortasse quis obiiciet Innocentium III asseren-
tem in C. XIII *De iudiciis*: « Nullus enim qui sit
« sanae mentis ignorat, quin ad officium nostrum spe-
« ctet de quocumque mortali peccato corripere quem-
« libet christianum: et, si correctionem contempserit,
« ipsum per distriktionem ecclesiasticam coercere... ».
Hisce enim ex verbis iam videretur sequi non solum
posse R. P. quaevis delicta, etiam rem publicam civi-
lem directe laedentia, reprimere. sed et contra omnes
qui moraliter peccaverint animadvertere: quae pro-
fecto, et praesertim posterius, repugnare e diametro
videntur doctrinae superius traditae et firmatae.

Sed perperam haec obtrudi in primis ex eo liquet, quod certe Innocentius haud intendit aliquid civili iurisdictioni detrahare; ipse enim in cit. cap. profitetur: « Non ergo putet aliquis, quod iurisdictionem « aut potestatem ipsius (*Regis Franciae*) minuere aut « perturbare velimus », rationemque addit: « cumque « iurisdictionem propriam non sufficiamus explere, « cur alienam usurpare velimus? ». Dein facile est et in promptu reponere accipienda ita esse Innocentii verba, ut exigunt regulae iuris. Iamvero, quum explorati iuris sit potestatem puniendi exercendam non esse nisi iuste et aequè (quod certe non obtineret, si princeps arbitrio suo in omnes sine delectu animadverteret, quos aliquo modo legis moralis transgressores cerneret) liquido adparet non aliud sibi voluisse Innocentium, quam indicare officium esse R. P. quaelibet peccata, a delicto non seiuncta, poenis plectere, alia vero per hortationes et suasiones emendare, ita tamen ut si in peccato, praecipue vero si cum aliorum scandalo (quod maxime ecclesiae fini adversatur) perseveratum fuerit, etiam districtio ecclesiastica, seu censurarum aliarumque poenarum gladius, recte ab eo adhiberi queat.

Hanc autem fuisse Innocentii mentem clarius patebit ex iis, quae mox dicturi sumus de delicti elementis. Ibi enim probabimus ecclesiam ob singularem omnino sui naturam, nempe ex eo quod sit societas sancta et singulorum sanctificatrix, longe ampliori pollere puniendi potestate ac rempublicam civilem, ita ut numero longe maiores sint actiones pravae, quae in ecclesia poenis compesci legitime possunt, quam quae in republica, quamvis (et hoc bene animadverti optamus) salva etiam in ecclesia maneat distinctio inter merum peccatum et delictum proprie dictum.

II. **De elementis delicti in genere.** — Ex dictis liquido patet delictum actionem esse, et quidem externam, nam, teste Ulpiano: *cogitationis poenam nemo patitur* (1), triplici elemento constantem, nempe *dolo, damno et legis positivae infractione*; quae singula ut expendamus oportet.

Et in primis requiritur *dolus*. Doli nomen non semper uno eodemque sensu in iure sumitur, verum in poenalibus (qua de re nunc agitur) dolus idem est ac deliberatum delinquendi propositum. Et ex hoc quod deliberatum propositum huiusmodi esse oportet, iam sequitur obstare quominus delinquatur omnia et singula quae voluntarium tollunt; quod quando contingat inferius expendemus.

At et *damnum* praeterea intercedere oportet, et damnum quidem non quodcumque sed societatis, quum poenarum inflictio eatenus sit legitima, quae eam ratio publici boni expostulat. Quod tamen non ita intellectum volumus, quasi poena nonnisi in eum qui rem publicam directe laeserit cadere possit; constat quippe non solum saepe mulctari eos, qui consocios damno affecerint, sed et quin imo longe saepius eos puniri, qui proxime concivibus damnum intulerint, quam qui rem publicam immediate turbaverint. Idque rectissime, eo quia, si hinc frequentiore delinquendi occasionem praebent mutuae concivium inter se relationes, quam relationes subditorum cum republica ipsa, illinc qui sociis directe nocet saltem persaepe societati quoque indirecte detrimentum affert, quum publicae tranquillitatis opinionem (rem sane publico bono pernecessariam) per iniuriam perturbet, et hinc, delinquendo, non solum in onus incidat *pri-*

(1) F. XVIII. D. *De poenis* (XLVIII, 19).

ratum interesse (ut inquiunt) a se forsā laesum re-sarciendi, sed et *publicum ordinem* instaurandi, si forte actione criminali eum pulsari contingat.

Quia vero expendere, num actio aliqua reapse rei-publicae tranquillati exitiosa sit, et hinc ut criminosa sit compescenda, nonnisi ad eos qui rem publicam ipsam moderantur spectare potest, praeter dolum et damnum iam et tertium elementum ad delictum constituendum requiritur, seu *legis positivae infractio*, quae quidem lex, eo quod in facinorosos per poenam animadvertat, *poenalis* adpellatur. Cuius rei evidentissima est ratio ex dictis; si enim verum est quod, ut de peccato in specie testabatur Paulus: *per legem... cognitio peccati...* (1) et: *peccatum non cognovi nisi per legem* (2), eo magis id de delicto in specie verum est censendum. Nisi enim qui rei publicae praesunt, auctoritate sua (explicite vel saltem implicite) tum decreverint aliquid esse faciendum vel omittendum, eo quia res, qua de agitur, tam arcto nexu cum publico ordine seu bono devincitur, ut omissio vel actio contraria in societatis detrimentum vergat; tum insuper iussum suum poenae sanctione muniverint, tota delicti ratio cessabit, et hinc, si contra agi contigerit, habebitur fortasse ordinis moralis vel interesse privati laesio, minime vero crimen.

Tria ergo ad delictum per se exigī, seu dolum, damnum et legis positivae infractionem, nemo, qui vel paulisper consideret quae brevissime hucusque disputavimus, ambigere potest, quamvis verum sit ea non eodem prorsus modo requiri, quum: 1. dolus et damnum sociale sint de delicti natura essentiali, dum:

---

(1) *Ad Rom.* III, 20.

(2) *Ib.* VII, 7.

2. quod legis positivae praevia declaratio intercedat, iubet quidem politicae utilitatis imo et iustitiae distributivae ratio, non ita tamen ut si aliter ex iusta causa fiat, v. g. ex societatis alicuius imperfectione aut fortasse etiam peculiari indole, actio aliqua, quae reapse societati est noxia, criminis notam et hinc poenae onus effugere debeat.

III. De delicto improprie dicto. — Quo facilius germanam notionem iuris poenalis ecclesiastici tradere valeamus, hucusque disputatis de delicto in genere eiusque elementis peropportunum censemus nunnulla addere, quae ad delictum improprie dictum spectant. Sciendum ergo est:

I. praeter delictum proprie dictum haberi et aliam legis poenalis violationem eo modo voluntariam ut sit imputabilis, quam de re criminali agentes *delictum improprie dictum* adpellare consueverunt;

II. adpellationem *delictum improprie dictum* duas violatae legis species complecti, videlicet *quasi-delictum* et *transgressionem*;

III. quasi-delictum tunc haberi, quum quis inconsulto (seu iis in adiunctis in quibus rem praevidere potuerit, licet de facto non praeviderit) ponit factum quo alteri iniuste nocetur; transgressionem vero quum legem aliquam infringit, qua legislator rem per se indifferentem vel faciendam vel omittendam publici boni causa mandavit;

IV. quasi-delictum et transgressionem toto caelo a delicto differre seu: 1. *ratione essentiae*, nam si delictum est actus per se malus et quidem dolo positus, quasi-delictum non est nisi factum inconsultum, seu factum procedens ex omissione debitae diligentiae, transgressio vero non importat actum per se malum, sed actum ideo malum quia lex positiva aliquid omit-

tendum vel ponendum edixit: 2. *ratione effectuum*, nam si, ut clare liquet, non solum in delicta sed et in quasi-delicta ac in trasgressiones est animadvertendum, quia et haec aliquo modo publicum ordinem labefactant civium animos per iniuriam commovendo, *per se*, ut evidens est, diverso omnino modo seu diversis poenarum speciebus diversaque poenarum quantitate sunt coercenda quasi-delicta et trasgressiones quam delicta: ubi tamen monendum consulto nos *per se* dixisse, quum perbelle fieri possit, ut *per accidens* durius sit procedendum v. g. in aliquam trasgressionum speciem quam in certa delictorum genera.

IV. De delicto ecclesiastico in specie. — Quaesivimus hucusque de delicto sive proprie sive improprie tali necnon de eiusdem elementis, nunc vero ad investigandum nos properare oportet, utrum haec omnia et singula, quae de delicto in genere disputavimus et firmavimus, vera quoque sint censenda si ad delictum ecclesiasticum in specie transferantur.

Qua in re candide in primis fatemur quaestionem huiusmodi plurimum difficultatis, imo forsitan et periculi, in se continere, tum quia iuris poenalis materiam, per se sane difficilem, difficillimam facit, ut iam monuimus, singularis natura societatis ecclesiasticae, tum quia plures et ex theologis et ex canonicis plura hac in re perturbarunt, *illi* permiscentes inconsulto, ut alias animadversum est, quae ad peccatum pertinent cum iis quae delicti sunt propria; *hi*, Procusten imitati, non minus inconsultius accommodare conantes iuri nostro criminali leges et normas, quae ius poenale civile moderantur, veluti si fere unus idemque esset utriusque conceptus et modus.

Haec autem praefati (eum etiam in finem, ut ex iis quae mox dicemus nemo calumniae causam ad-

versus nos aucupet; non enim quae peregrina, sed quae vera videntur, nobis probantur) ad solvendam propositam quaestionem haec constituimus:

I. Potestatem poenalem, non secus ac legiferam et administrativam, utpote medium fini societatis proprio congruum, a societatis ipsius indole (ut alias diximus) naturam et mensuram capere oportere evidentissimum est.

II. Hinc, quum fines societatis civilis et ecclesiasticae aliquo sub respectu convenient (in quantum videlicet utraque societas bonum sui ipsius, qua societas est, tuetur et fovet); alio vero sub respectu disconvenient (in quantum scilicet societas civilis directe curat bonum tantum societatis qua talis, dum societas ecclesiastica, utpote animarum sanctificatrix, directe aequae consulit bono et societatis qua talis et singulorum) iam sequitur potestatem poenalem, quod et superius admonebamus, non esse eodem iure in ecclesia ac republica aestimandam.

III. Et reapse, si fundamentum iuris poenalis in republica civili unicum est, scilicet, ut suo tempore diximus, est defensio iurium socialium, seu confirmatio perturbatae publicae securitatis, in societate ecclesiastica duplex est admittendum, seu unum sibi et reipublicae civili aequae commune, videlicet defensio iurium socialium, et alterum sibi proprium, idest ius curandi efficaciter singulorum sociorum supernaturalem perfectionem.

IV. Quia vero maximum, et imo si vera loqui velimus unicum, impedimentum huic assequendae supernaturali perfectioni, quam et societas qua talis reapse intendit et singuli strictissimo officio intendere debent, est peccatum, peccatum inquam, quod, ex eo quia mortem animae infert eamque iure ae-

ternae vitae privat, mortale seu lethiferum rectissime dicitur, iam liquet ecclesiasticae societatis sollicitudinem eam potissimum esse debere, ut noxam huiusmodi, quoad eius fieri potest, impediat et tollat.

V. Hinc longe latius, ut facile est cernere, patet in christiana quam in civili republica ius puniendi, quum in innumeras actiones, quas societas civilis attento fine suo nequaquam plectere potest, iure meritoque animadvertere valeat, imo et debeat, ecclesia, ut sanctificationis obstacula, vi etiam adhibita sive physica sive morali, omnino de medio auferat.

VI. Quapropter si societas civilis eatenus delicta, quasi delicta et transgressionem legitime persequitur, qua exinde publica securitas aliquomodo turbatur, societas ecclesiastica aliquid amplius praestat.

VII. Et reapse ecclesia: 1. non solum, ut facit societas civilis, recte eos punit ex sociis, qui sive per dolum sive per culpam publicum ordinem laeserint; sed et: 2. rectissime eos poenis mulctare valet, qui, in peccatum quum fuerint prolapsi, secus ad bonam frugem vel minime vel nimis difficile redirent.

VIII. Imo notandum eam, quam indigitavimus publici ordinis laesionem, facilius in societate christiana quam in civili haberi, quum quaevis publica peccata facile scandalum adferre valeant; quod summopere fini ecclesiae adversatur.

IX. Non tamen quis putet, in ecclesia, eo quia tam late patet puniendi ius, peccatum eodem iure esse aestimandum ut delictum sive vere sive late tale, et hinc omnia et singula peccata in delicta resolvi, nam (et hoc bene adverti volumus, etiam ad clariorem explicationem eorum, quae alibi constituimus ad rectam verborum Innocentii III interpretationem) in primis certissime delicti nota haud congruit peccatis

mere internis, licet ex post facto fortasse de eis constet per peccantis confessionem, nisi forsan manifestatio ipsa iis in adiunctis fiat, ut contineat aliquomodo publici boni laesionem, ut puta si cum scandalo fieret; ac praeterea ex ipsis actibus externis, sive positivis sive negativis, eandem delicti notam effugiunt omnes et singuli, in quibus ratio puniendi cessat; ut verum est de iis, qui sociali adeptioni finis ecclesiae non adversantur, et una simul non talem continent et exhibent malitiam in reo, ut ad hanc vincendam coercitio videatur necessaria.

X. Nec tandem, ex eo quod diximus longe latius patere in ecclesia quam in republica ius puniendi, aliquis arbitretur omnes et singulas noxas, in quas recte ecclesia animadvertit, eodem modo, seu, clarius, eodem poenarum genere esse puniendas, quum: 1. evidens e contra sit alia ratione esse puniendum, qui societatem laesit, et alia ratione qui peccando non nisi sibi nocuit; et insuper: 2. certe constet in ecclesia reapse plura poenarum genera omnino inter se distincta adhiberi, seu poenitentias, censuras et poenas proprie dictas; quam rem inferius explicabimus, quum de poenis dissertabimus.

ART. II.

De delictorum ecclesiasticorum subiecto et divisione.

§ I.

De delictorum ecclesiasticorum subiecto.

I. **Monitum.** — Quum duplex excogitari possit delictorum ecclesiasticorum subiectum, seu *activum* quod crimen admittit, et *passivum* adversus quod delictum admittitur, separatim de utroque dicemus.

II. **De subiecto activo.** — Quaerere quodnam sit subiectum activum ecclesiastici delicti idem est ac quaerere quinam talis noxae rei fieri possint, ob quam in forum ecclesiae sint pertrahendi debitam poenam luituri. Qua in re haec pauca tene.

I. Principium generale est eos omnes delicti vel stricte vel late talis, ut superius explicavimus, reos fieri posse qui doli vel saltem culpa sunt capaces.

II. Verum, ad nos quod attinet, quum praeter publici ordinis turbationem considerare quoque debeat ecclesiasticus iudex peccatum, utpote illud per quod finis ecclesiae seu animarum sanctificatio proxime praepeditur, clarioribus verbis affirmari potest eos delicti noxios coram ecclesia fieri posse qui, christiani quum sint, peccandi sunt capaces.

III. Quod christiana requiratur professio comperitissima res est, quum secus habeantur ut extranei, de quibus propterea repetere ecclesia potest cum Paulo: *Quid mihi de iis qui foris sunt iudicare?* (1); quod tamen non eo usque est protrahendum, ut nunquam ecclesiae potestatem in infideles animadvertendi tribuamus; constat quippe interdum eam hoc legitime praestare valere, ut v. g. si infidelis quis fidei praedicationem exturbare conaretur.

IV. Quod autem praeter professionem christianam necessaria sit peccandi capacitas, ex eo liquet quod secus deficeret omnis malitiae et nequitiae ratio.

V. Quaenam autem regula practice sit adhibenda, ut cognoscatur utrum quis reapse sit peccandi et hinc et delinquendi coram ecclesia capax, res est quam inferius expendemus, ubi quaestionem proponemus ac solvemus de iis quae delictum tollunt.

---

(1) I. *Ad Corinth.* V, 12.

VI. Ad quaestionem vero quae, de subiecto activo criminis quum agitur, proponi solet, seu utrum persona moralis delinquere possit, respondendum est negative, si agatur de persona morali fictitia, ut esset v. g. ecclesia, nam, quum totum illud, quod huiusmodi persona potest, consistat et vim trahat ex personalitatis iuridicae participatione, quam expresse vel tacite ei fecit societas perfecta homogenea a qua pendet, delictum, cuius fortasse rei facti fuerint qui eam moderantur et regunt, ut puta praelatum vel syndicum, non sine absurdo ad personam ipsam detorqueretur; unde rectissime habet Reg. LXXVI iuris in VI: *Delictum personae non debet in detrimentum ecclesiae redundare.*

VII. Nec dissimilis responsio *per se* est danda, si quaestio proponatur de persona morali collectiva, nam quia persona collectiva est societas, et societati est essenziale quod importet conspiracyem ad commune bonum communitalis, eius operatio qua talis proprie non potest subsistere philosophice et iuridice nisi ordinata ad bonum.

VIII. *Per se* tamen diximus, quia interdum nihilominus legislator humanus, et hinc etiam ecclesiasticus, tamquam delictum puniunt quod ab aliqua communitate (puta a capitulo) gestum est, idque licet fortasse non omnes et singuli peccaverint; quod ii praestant non quasi communitas qua talis sit capax delinquendi, sed quia hinc rei, qui in communitate sunt, coerceri debent, illinc vero iustissimae causae iubent ut id fiat, quamvis aliquid detrimenti exinde per accidens persentiant qui delicti fuerunt expertes; quo in casu obtinet Reg. XXIII iuris in VI: *Sine culpa, NISI SUBSIT CAUSA* (notetur bene), *non est aliquis puniendus.*

III. De subiecto passivo. — Exquirere quodnam sit subiectum passivum ecclesiastici delicti idem est ac investigare, quinam in tali conditione versentur, ut, si quid contra ipsos factum per iniuriam fuerit, ea in actione delicti nota sit admittenda.

Qua in re prae oculis habentes, quae tunc tradidimus, quum de personalitate, ut inquit, in L. I disputaremus, dicimus non solum ab ecclesia ut reum haberi illum, qui quempiam laeserit qui personalitate fruitur in ecclesia ipsa, sive *physica*, sive *moralis*, sive *propria*, sive *aliena* ea personalitas fuerit, sed et eum qui iniuria affecerit quemvis, qui personalitate aliunde quaesita pollet.

Hinc non solum coram ecclesia delinquere censetur fidelis, qui v. g. clericum percusserit vel bona monasterii diripuerit, sed et eum qui abortum procuraverit vel pecuniam per usuram ab infideli extorserit.

Imo quis ambigere potest interdum vel in ipsos defunctos delinqui posse, si forte nempe quaedam facta ponantur, ex quibus iniuria eos, vel saltem eorum necessarios, affici nemo prudens denegat, ut v. g. esset verum si ipsorum sepulchra violarentur vel extremae voluntates pessumdarentur?

§ II.

De delictorum ecclesiasticorum divisione.

I. De delictorum divisione in genere. — Omissis pluribus distinctionibus, quae ad rem nostram minus faciunt, capitalis delictorum divisio, ad nos quod pertinet, est in delicta *ecclesiastica*, *civilia* et *mixta*.

Ecclesiastica ea sunt, quae ecclesiam directe impetunt, v. g. haeresis, schisma, necnon sacramentorum profanatio; civilia quae civilem rempublicam proximo

offendunt, ut v. g. homicidium vel furtum; et tandem mixta quae utramque societatem seu et ecclesiasticam et civilem directe offendunt, ut v. g. periurium et blasphemiam non haereticalis.

Ad hanc autem quod pertingit genericam delictorum divisionem, tene nobis haud placere eam, quae sat frequens est penes canonistas, loquendi formam, seu: 1. in criminibus civilibus nihil esse, quod ad ecclesiam spectet praeter quam peccati absolutionem vel retentionem in foro sacramentali: 2. itemque in criminibus mixtis coercendis fieri locum praeventioni, adeo ut illud tribunal, ecclesiasticum vel civile, in delinquentem animadvertere possit et debeat, quod causam eius praeoccupaverit.

Et merito non placere, quae nimis generali et indistincto sermone dicuntur de absolutione in foro sacramentali, exinde patet quod frequentissime vel in ipsa civilia crimina iudex ecclesiasticus manum adponere possit, eo quia talia crimina, licet *per se et directe* importent reipublicae civili laesionem, nihilominus facillime elementum continent, ut ab ecclesia (ob singularem naturam suae potestatis coercitivae, quae interdum et in peccata et praesertim in scandala animadvertit) puniri debeant; quod et evidens fit perlegenti Librum V Decretalium Greg. IX, ubi occurrunt tituli v. g. *De homicidio* et *De his qui filios occiderunt*.

Merito autem similiter et displicere quae traduntur frequenter de praeventione in criminibus mixtis coercendis, exinde liquet, quod, quum delicta mixta directe utramque societatem licet diverso sub respectu laedant: 1. utraque per se potest (ut clarius patebit ex dicendis in L. IV, quum de obiecto iudiciorum ecclesiasticorum dissertabimus) contra delinquentes, diversa

licet sub ratione, procedere; et hinc: 2. eatenus legitimus est praeventionis usus, qua ei favet peculiaris titulus v. g. ex iure concordatorum depromptus etc.

II. De divisione delictorum ecclesiasticorum in specie. — Divisionem delictorum in genere prae oculis habentes, iuxta quam alia sunt ecclesiastica, alia civilia, alia mixta, addimus delicta sive ecclesiastica sive mixta, seu, generatim aliis verbis, delicta adversus quae in suo foro recte animadvertit ecclesia, ulterius posse dispesci, ita ut (quae sunt praecipuae distinctiones) alia sint *nominata* et alia *innominata*, alia *excepta* et alia *non excepta*, et tandem alia *simplicia* et alia *qualificata*.

Quas loquendi formulas (quarum praesertim penes pragmaticos frequentissimus est usus) brevissime explicantes, dicimus:

I. delicta nominata ea esse, quae peculiare nomen in iure sibi vindicant, innominata e contra quae nomine proprio carent; ubi notandum frequentius apud nos, quam in iure criminali civili, occurrere delictorum innominatorum usum, idque ob longe ampliorem, quam superius memoravimus, puniendi potestatem, qua prae republica pollet ecclesia:

II. delicta excepta ea dici, in quibus persequendis aliquid speciale iustis de causis observatur, non excepta ex adverso dici illa in quibus inquirendis et puniendis consuetus iudicialis ordo servatur:

III. tandem simplicia ea esse, in quibus nilprehenditur quod eorum speciem mutet, et e contra qualificata illa dici in quibus aliquod occurrit, ex quo delicti indoles transmutari videtur:

IV. hinc v. g. (ut rem illustremus exemplis) haeresim esse delictum *nominatum* et *exceptum*; parri-
cidium delictum *nominatum* et *qualificatum*.

ART. III.

De his quae delictum augent, minuunt vel tollunt.

I. Notiones praeviae. — Delicta non solum gravitate differunt *obiective*, sed et *subiective*.

Obiective delicta differre res est, quam palam faciunt, praeter communem consensum, vel ipse elementarissimus delicti conceptus, et, in iure poenali nostro, consideratio quod essenziale delicti elementum sit moralis nequitia, quae sanctificationi animarum obest, quaeque certissime non in omnibus pravis actionibus aequalis est. At praeter hanc inaequalitatem delictorum obiectivam, altera quoque, eaque subiectiva, est agnoscenda, quae scilicet fluit ex variis adiunctis, in quibus reus constitutus invenitur quando delinquit, quaeque illud efficit ut varie sit aestimanda eius culpabilitas. Iamvero, quum haec varia delicti aestimatio plurimum difficultatis (ut evidentissime per se patet) facessere possit ecclesiastico iudici, praesertim quando agitur de illis poenis inferendis quoad quas plus vel minus eius arbitrio a lege committitur, praestat omnino ut breviter aliqua suprema principia indicemus, quibus tuto ipse uti valeat ad cognoscendum: 1. utrum aliqua legis violatio in concreto aestimanda sit maioris vel minoris nequitiae quam per se, seu obiective spectata, esse videretur; imo: 2. utrum fortasse peculiaribus ex causis censenda sit tamquam omnino noxae expers.

II. De his quae delictum augent. — Huc spectant maxime reiteratio, recidivitas et in delicto continuatio.

De hisce vero brevissime disserentes adversum volumus:

I. *reiterationem in delicto* tunc proprie haberi, quando quis ante condemnationis sententiam pluries in idem crimen incidit, ut quum quis v. g. pluries peierat vel pluries blasphemat: *recidivitatem* quando quis post condemnationem ad certam poenam, aut certe saltem post hanc expletam, in novum crimen relabitur vel eiusdem indolis (quale esse stuprum in ordine ad adulterium) quo in casu recidivitas dicitur *specifica* seu stricte talis, vel diversae (ut v. g. homicidium in ordine ad haeresim), qua in hypothese dicitur *recidivitas generica* vel late talis: et tandem *continuationem in delicto*, quando, qui ponuntur pravi actus potiusquam totidem eiusdem delicti distinctae reiterationes, spectari debent ut unius eiusdemque delicti successivae partes non mere integrantes et potentiales, (ut verum esset quando quis delictum prius parat et postea exequitur) sed formales et in suo genere completae (prouti contingit v. g. in concubinato):

II. an, cur, quando et comodo reiteratio, recidivitas et continuatio in delicto delinquentis reitatem, et hinc delicti quantitatem subiectivam, augeant, fuse disputari in schola iuris criminalis:

III. ex regulis vero, quae a iuris criminalis peritis hac in re tradi solent, potissimam esse, et ideo heic memoratu dignam, eam, iuxta quam: 1. eo quia sive reiteratio, sive recidivitas (saltem specifica) sive in crimine continuatio nequiores animum prodere et gravius vulnus publico ordini infligere solent; imo et interdum, seu ad recidivitatem quod spectat: 2. inflictae iam poenae insufficientiam satis clare ostendunt, generatim loquendo delicti mensuram augere rectissime sint dicendae, et hinc severioribus infligendis poenis, iuxta modum tamen in lege iussum vel permissum, iustissimam causam suppeditent.

III. De his quae delictum tollunt vel minuunt. — Utramque quaestionem, seu et de his quae delictum tollunt et de his quae delictum minuunt, una simul coniungimus, quum persaepe, prouti mox patebit, contingere possit ut causa, quae una eademque est specie, variis in casibus diversos effectus operari valeat, et hinc interdum delictum tollat, interdum tantummodo minuat.

Antequam vero tractationem huiusmodi aggrediamur, diffiteri haud possumus eam per se difficultatibus abundare, has vero, ad nos quod attinet, ex eo non parum augeri, quod temporis angustiae brevissimos nos esse iubent.

Plurima propterea ut aliunde nota supponentes et plura paucis complectentes haec constituimus:

I. Quia omnia delicta sive proprie sive improprie talia vel dolum vel saltem culpam supponunt, et neutrum sine mentis cognitione et libera voluntatis determinatione, ut inquit philosophi, consistere potest, iam sequitur delictum, quodcumque ipsum fuerit, pro casuum varietate cessare, vel saltem imminui (ita ut aut ex integra aut saltem ex parte imputabile, et hinc et poena dignum esse desinat) quoties ea intercesserit causa, quae intellectus cognitionem vel liberam voluntatis determinationem praepedierit.

II. Duplex ergo est causarum species, quae, utpote in totum vel saltem ex parte delicti notam auferentes, *iustificantes* adpellari solent; quarum aliae ad intellectum, aliae ad voluntatem pertinent.

III. Et ita quidem potissimum iustificationem praebent ex parte intellectus aetas, amentia, ignorantia et error; ex parte voluntatis vis et metus.

IV. Quoniam autem de singulis fuse agere denegetur, haec saltem sunt notanda: 1. *aetas* tunc minuit

vel etiam tollit delictum, quando ea est ut intellectus advertentiam ex parte vel ex integro auferat; et hinc certe, si nullum delictum effingi potest in infante vel in eo quem senectus fatuum effecit, pueri grandiusculi saltem quorundam delictorum sunt capaces, ut dicitur in C. I *De delictis puerorum*: 2. *amentia* penitus delictum excludit, ni forsitan saltuaria ea fuerit et constet lucido in intervallo actum fuisse positum qui criminatur, quamvis (sit obiter dictum) practice raro expediat amentes huiusmodi ut sontes habere et punire: 3. *ignorantia et error* tunc saltem a delicto immunes nos faciunt, quando huiusmodi sunt ut *illa* iuris dolum auferat, *hic* vero substantialis sit: 4. *vis* tunc delictum aufert, quum absoluta ea fuerit, nam secus ad summum illud imminuit: 5. tandem *metus* tunc a delicti nota contrahenda excusat, quum gravis ipse fuerit et quidem iniuste ac ab extrinseco incusus, dummodo actus non sit adeo intrinsece malus, ut nulla de caussa eius malitia cessare possit, aut ea non sint adiuncta ut, ratione altioris ordinis ita iubente, actus, non obstante metu, sit vel ponendus vel omitendus: 6. hoc autem postremum, sit obiter dictum, est contra illos ex theologis, qui docent, ingruente gravi metu, legem aliquam (v. g. de non occidendo) perseverare equidem qua *naturalem*, cessare qua *positivam*, et hinc, deficiente legis positivae violatione, cessare quoque poenas contra sontes statutas: quam doctrinam esse reiiciendam (ut verum arbitramur) praeterquamquod ex dictis, eruitur ex propositionibus a Benedicto XIV notatis: N. I. « Vir militaris, qui nisi
« offerat vel acceptet duellum, tamquam formidolosus,
« timidus, abiectus et ad officia militaria ineptus habetur, indeque officio, quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis alias sibi debitae ac pro-

« meritaе spe perpetuo carere deberet, culpa et poena
« vacaret, sive offerat sive acceptet duellum ». N. III.
« Non incurrit in ecclesiasticas poenas ab ecclesia (NO-
« TETUR BENE) contra duellantes latas dux vel officia-
« lis militiae acceptans duellum ex gravi metu amis-
« sionis famaе et officii » (1).

IV. Quaestio specialis de delicti conatu et de delicto frustrato. — Quoniam mox quaesivimus de causis, quae delictum imminuunt eo quia imminuunt morale delicti elementum, seu (pro varia delictorum natura) dolum vel culpam, praestat aliqua subnectere de causis, quae delictum ipsum ut minus grave habendum esse iubent, eo quia materiali eius elemento (quod, ut novimus, in publicae tranquillitatis laesione consistit) aliquomodo detrahunt.

De delicti scilicet conatu eiusque frustratione loqui intendimus, circa quae notata volumus:

I. in delicto, praeter delinquendi propositum primitus conceptum, tria effingere nos posse, seu *prae-parationem, executionem et consummationem*, prouti habetur aut *mera praeordinatio* mediorum vere ad delinquendum aptorum (ut puta emptionem veneni, quod infundere inimico nostro intendimus) aut *realis ipsorum applicatio* (ut ecce veneni immixtionem in vino, quod, a se in coena libandum, inimicus iam in mensa adposuit); aut tandem *sequutus ex adplicatione effectus* (ut puta inimici mortem):

II. a mediorum praeordinatione delicti conceptum abesse, ni forsan vel media sint talia, ut ipsorum comparatio vel publicam tranquillitatem laedat vel iure positivo sit prohibita; ipsorum e contra adplicationem, si proximam et non dubia intentione factam, delicti

(1) Const. *Detestabilem*, 10 nov. 1752.

naturam induere, licet vel ulterius non procedatur ad consummationem, quia causa aliqua, quae tamen non sit delinquentis voluntas, rem interceptit, quo in casu proprie habetur *delicti conatus*, seu *delictum tentatum*, vel equidem ulterius proceditur, at ita ut, quamvis media adhibita et idonea et per se sufficientia sint ad delicti plenam consummationem, nihilosecius aliquem ob casum effectum suum non sortiuntur, qua in hypothesi proprie obtinet illud, quod *delictum frustratum* adpellari consuevit:

III. in utroque autem casu delicti figuram esse agnoscendam rectissime doceri, quum sive ex delicto mere tentato sive ex delicto casu praeterlapso publica tranquillitas turbetur; imo hoc magis verum in societate nostra, in qua, ut saepe diximus, ob scandali periculum facilius quam in republica civili contingere potest, ut actio aliqua habenda sit tamquam publici ordinis perturbatrix:

IV. ex eo autem quod diximus delicta sive tentata sive frustrata ut vera delicta esse habenda, non exinde sequi quod in eis eadem nequities sit agnoscenda, et hinc iisdem poenis sint ea coercenda, quum libenter confiteamur variis de causis mitiorem animadversionem ea promereri, ut et liquebit ex inferius dicendis, quando de poenis agemus.

ART. IV.

De his qui in eodem delicto cooperantur.

I. **De cooperatione conceptus genericus.** — Quia saepe contingit, ut in uno eodemque scelere patrando plures concurrant, praestat huiusmodi conspirationis, quam doctores, praesertim hodierni, *compli-*

citatem adpellant, germanum suppeditare conceptum, quo facilius possit iudex delicti quantitatem, prout in singulis ea est, aestimare, atque hinc in singulos per congruam poenam animadvertere.

Hac autem in re, quæ certe est ex difficilioribus in criminali provincia, satis nobis videtur indigitare quæ sequuntur:

I. Nomine complicitatis intelligitur plurium in unum idemque delictum externus, isque culpabilis et efficax, concursus.

II. *Culpabilis* vocem consulto vocabulo *dolusus* substituimus, quod in complicitatis definitione adhiberi solet; idque ut cohaereret doctrina heic tradita cum ea, quam superius exhibuimus de delicti ecclesiastici notione.

III. Quum haud pacifici sint doctores in certis constituendis normis ad dignoscendum quinam, supposita plurium conspiratione in idem crimen, habendi sint ut auctores principales vel secundarii, illis forsan magis adhaerendum, qui, saltem in praxi, *potiorem* delicti partem (et hinc qualitatem auctoris vere principalis) ei tribuunt, in quo una simul concurrit delicti ipsius causa finalis et materialis; *minorem* (et hinc qualitatem auctoris mere secundarii) ei imputant in quo, concurrente tamen in alio utraque, una tantum ex eisdem causis subsistit; *aequalem* vero (et hinc qualitatem auctoris aequæ principalis) utrique ex cor-reis adscribunt, si in uno una, in altero altera divisim subsistant.

II. **De mandato, ratihabitione, consilio, auxilio, favore et receptatione notiones specificæ.** — Tradito iam complicitatis generico conceptu, exigit rerum ordo, ut properemus ad exhibendas specificas notiones quoad potissimos saltem ex practicis mo-

dis, per quos a pluribus in unum idemque delictum conspiratur.

Plurima ergo paucis complexi, atque alio amandata investigatione quoad regulas hisce in casibus sequendas in poenarum inflictione, constituimus:

I. *mandatum*, de negociis civilibus quum agitur, solere definiri: contractum consensualem, quo negocium, ab alio ex fiducia commissum, gratis administrandum gerendum suscipitur; verum, ad rem criminalem quod spectat, tunc haberi quando quis alteri expresse vel tacite, et quidem vel iubendo, vel rogando, vel saltem desiderium ostendendo, mandat ut delictum aliquod in ipsius mandantis commodum admittat:

II. mandato adfinem esse *ratihabitionem*, de qua tenendum: 1. obtinere eam quando quis ratum habet seu approbat quod ab alio, se utique ignorante, sed ipsius ratihabentis nomine gestum est: 2. ratihabitionem in iure quoque nostro mandato aequiparari, eiusque vim obtinere iuxta Reg. X iuris in VI: *Ratihabitionem retrahere, et mandato non est dubium comparari*: 3. hinc in eius vi aestimanda tum bene perpendendum, an res talis sit quae per alium fieri possit, tum utrum tunc a ratihabente demandari potuisset quum res fuit gesta, tum utrum reapse ratihabentis nomine facta fuerit, quo pertinet Reg. IX iuris item in VI: *Ratum quis habere non potest quod ipsius nomine non est gestum*: 4. ratihabitionem equidem potissimum locum habere in negociis civilibus, at interdum et obtinere in criminalibus:

III. *consilium* in eo haberi, qui (ut ait Ulpianus) *persuadet et impellit atque instruit consilio* ad delinquendum (1): ubi non silendum quaestionem esse

(1) F. L. § 3 *De furtis* (XLVII, 2).

num, ut quis ex hac parte de delicto teneatur, consilium vere dedisse recte dicatur, si ad agendum impulit non *instruendo* (v. g. edocendo de modo etc.) sed tantummodo *hortando* (v. g. delictum patrandum proponendo), qua in re magis eos sequimur qui affirmant (dummodo ille, cui consilium fuit datum, vel de delicto non cogitaret, vel utrum illud patraret adhuc haereret anceps), quum consilium licet ita datum reapse in delictum moraliter influxerit, eiusque causa, remota equidem at vera, fuerit:

IV. *auxilium* et *favorem* inter se differre, quum illud proprie id contineat quod ad materiale opem suppeditandam pertinet, dum hic ea complectitur quae spectant ad opem moralem praestandam; ubi tamen notandum fallere regulam, si auxilium vel favor non plectantur simpliciter, sed cum addito v. g.: *qualecumque, qualiscumque* etc. (ut en in N. IV. excommunicationum simpliciter R. P. reserv. in const. *Apost. Sedis*, quae censura est contra favorem qualemcumque praestantes damnatis sectis); hoc enim in casu unum alterum complecti pro vero omnino habemus:

V. *receptionem* tunc haberi, quum quis, ut docet Ulpianus, *refugium abscondendi causa...* praestat *vel in suo agro, vel in alieno loco aedificiove* (1):

VI. tandem ut consilium, auxilium, favor et receptatio locum dent poenae, per se necessum esse, saltem ut magis nobis placet: 1. tum quod formaliter ea praestita fuerint seu in ordine ad delictum: 2. tum (ni lex aliud caverit) quod ea frustra non cesserint, seu quod delictum ipsum reapse consummatum fuerit.

(1) F. I. § 2° D. *De servo corrupto* (XI, 3).

CAPUT III.

De poenis ecclesiasticis.

Duobus articulis dicemus: 1. *de poenis ecclesiasticis generatim*: 2. *de iisdem speciatim*.

ART. I.

De poenis ecclesiasticis generatim.

De poenis ecclesiasticis generatim spectatis dissertaturi, tria potissimum considerabimus, seu in primis *poenarum notionem et divisionem*, dein *regulas quae ipsarum inflictionem moderantur*, et tandem *normas quae spectant ad eas multiplicandas, augendas, minuendas vel tollendas*. Quamvis autem ex iis, quae hoc sub articulo tradituri sumus, nonnulla aequè spectent ad utrumque ius criminale, seu et ad *ecclesiasticum* et ad *civile*, longe plura, ut omnino exigit tractationis nostrae indoles, ecclesiastici propria sunt.

§ I.

De poenarum notione et divisione.

I. **Notio.** — Ad germanam poenae notionem adquirendam haec adnotare iuvat:

I. nominis *poena* variam a variis exhiberi etymologicam originem, verum illorum meliorem videri sententiam, qui illud derivant a graeca voce, quae idem sonat ac supplicium seu animadversio:

II. poenae notionem item per varias verborum figuras tradi in fontibus iuris; et hinc v. g. in Digestis

adpellari eam *delictorum coercionem* (1) et *noxae vindictam* (2): in Decreto vero *laesionem, quae punit et vindicat, quod quisque commisit* (3):

III. poenae definitiones itidem plures a pluribus exhiberi, ex eisque celebrem illam esse, iuxta quam poena nihil aliud est quam malum passionis ob malum actionis:

IV. verum nobis hanc probari, ut sit poena actus, quo legitima potestas bonum aliquod civi delinquenti subtrahit, ut efficaciter tueatur finis, qui societatis est proprius, adsequutionem:

V. hanc autem definitionem, quam quoad formam alii (si hoc eis placuerit) melius vel saltem elegantius concinnare forsitan poterunt, ad substantiam quod pertinet caeteris rectiorem nobis videri, non solum: 1. quia clarissime indicat poenae obiectum et subiectum, necnon eius causam tam efficientem quam finalem; sed et: 2. quia talis est, quae aptissime congruat cuicumque poenarum generi, etiam (quae res plurimum nostra interest) poenitentiis et censuris, quibus certe minus recte aptarentur innumerae definitiones, in quibus exhibetur ut praecipuus vel ut unus poenarum finis aut exemplaritas, ut inquirunt, aut publici ordinis vel ab invitis praetensa restauratio etc.

II. **Divisio.** — Prima poenarum distinctio est inter *ecclesiasticas* et *civiles*, prouti a potestate ecclesiastica vel civili comminantur et infliguntur.

Quoad ecclesiasticas vero (de quibus schola nostra sollicita est) plures occurrunt ipsarum divisiones.

Et primo quidem *ratione obiecti* aliae sunt *spiri-*

---

(1) F. I *De legibus* (I, 3).

(2) F. CXXXI *De verb. signific.* (L. 16).

(3) C. IV *De Poenit.* Dist. III.

tuales et *aliae temporales*, prouti bonum, cuius privationem important, est spirituale vel temporale; ubi notandum haud repugnare, ut prima fronte videretur esse verum, quod quis privetur bono spirituali, quum per spirituales poenas solummodo certa bonorum genera seu bona accidentaliter auferantur, et quidem maioris spiritualis boni intuitu.

Secundo, ratione *fontis* aliae sunt a *iure* et aliae ab *homine*, prouti ipsarum auctor immediatus est lex vel iudex; ubi haud silendum: 1. alteram poenarum distinctionem huic affinem esse in poenas *ordinarias* et *extraordinarias*, prouti in lege vel poena ipsa taxative, ut inquit, continetur et declaratur, vel e contra iudici imponitur ut iuxta prudens arbitrium suum puniat: 2. has tamen *ordinariae* et *extraordinariae poenae* denominationes, praesertim apud moralistas alio et in sensu occurrere, seu quatenus poenae sunt tales, de quibus delinquens sat facile cogitare potuisset vel aliae: 3. poenas, quae procedunt ab homine, alias decerni per *mandatum generale vel speciale* (ut si Episcopus sub excommunicationis poena mandet vel suis clericis in genere, vel clerico Didaco in specie revelare auctorem furti sacrilegi) et alias per *veram propriamque dictam sententiam iudicalem* (ut si Episcopus, servatis servandis, excommunicet Ephesium quia homicidii reum).

Tertio, ratione *modi quo feruntur* aliae sunt *latae* et aliae *ferendae sententiae*, prouti statim a patrato delicto, et quin necessaria sit ulla iudicis declaratio, ut inflictae sunt habendae, vel opus est ut aliquo modo delicti patrati subsecutur actio iudicis, seu aut ad poenam ipsam infligendam aut ad declarandum vel delictum fuisse patratum et poenam fuisse incursum vel saltem delictum fuisse patratum.

Tandem *ratione finis* quem proxime intendunt (quae quidem divisio celebris est, in iure nostro, imo ei propria) aliae sunt *poenitentiae*, aliae sunt *cen-surae*, et aliae *poenae proprie dictae*, prouti primario intenditur vel voluntaria reparatio malorum, quae ex prava alicuius actione sunt subsecuta, vel delinquentis contumacis emendatio, vel tandem publici ordinis restauratio; cuius distinctionis ratio et effectus clarius patebunt ex dicendis de poenis ecclesiasticis in specie.

§ II.

De poenarum inflictione.

Duobus capitulis agemus: 1. *de poenis decernendis, irrogandis et subeundis*: 2. *de iisdem interpretandis*.

CAPITULUM I.

De poenis decernendis, irrogandis et subeundis.

I. **Monitum.** — Tria in poenarum inflictione sunt distinguenda, quorum prius *ad officium legislatoris* seu auctoris legis poenalis pertingit, alterum *ad ministerium iudicis* seu legis poenalis executoris, tertium *ad officium rei* seu illius in quem lex poenalis vim suam exerit. Quae quidem singula seorsim expendemus.

II. **De munere legislatoris.** — Quia plurima, quae ex iuris poenalis philosophia deprompta, heic optimam sedem obtinerent, silentio premere omnino cogimur, indigitata haec saltem volumus.

I. Quoniam poena eatenus est legitima, qua ad finem societatis adsequendum est necessaria, in condenda poenali lege ante omnia attendere debet legislator num reapse actio, qua de agitur, tum per se,

tum attentis societatis adiunctis talis sit, ut eius positio vel omissio societati (vel etiam singulis, prout verum esse in ecclesia superius probavimus) ita noxia adpareat, quod praecipi vel vetari debeat; et quidem sub poena, ut legis vel praecipientis vel prohibentis efficacia in tuto ponatur.

II. Quia poenae medium congruum sunt ad finem societatis adipiscendum, dubio procul illae tantum ex eis decerni legitime possunt, quae societatis ipsius indoli respondent.

III. Ne autem poenae, semel a legislatore decretae, ex hominum malitia vel iudicum oscitantia efficacia sua practice destituantur, curandum omnino ut tales constituentur, quarum adplicatio prompte et certe fieri valeat, imo, ni aliud exigant circumstantiae, publice.

IV. Ad quaestionem autem num poenae esse debeant proportionatae, respondemus: 1. minime ambigendum proportionem inter delictum et poenam intercedere oportere: 2. in hac proportionem aestimanda plures adsignari solere normas, ex quibus hae potissimae sunt, seu: *a*) proportionis mensuram a diversa delictorum nequitie obiectiva esse primario desumendam, non neglectis attamen rerum adiunctis, quae subiectivam malitiae quantitatem immutare possunt: *b*) quoad eius fieri potest optimum esse, ut legislator ipse tum poenas divisibiles decernat, tum tutas et certas regulas constituat ad aestimationem huiusmodi faciendam.

V. Tandem ad quaesitum, num poenae esse debeant personales, reponimus minime dubitandum poenam, qua formaliter talem, nonnisi in delicti auctores decerni posse, at absolute loquendo interdum, sed raro ac velut exceptionis ad modum, ita exigentibus gravissimis causis, nihil impedire quominus aliqua certa

poenarum genera decernantur, quarum vis et ad alios pertingat, qui, licet criminis expertes, tamen cum delinquente stricto nexu devinciuntur; quo pertinent: 1. tum Reg. iuris iam citata: *Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus*: 2. tum celebris decretalis Bonifacii VIII in VI, quae refertur sub C. II *De poenis*, ubi gravissimae poenae statuuntur contra filios et nepotes, licet innoxios, insequentium, percutientium aut capientium Cardinales; quam tamen decretalem (aperte fatemur licet cum reverentia) non solum mitior nostrorum temporum indoles, sed aequiora philosophiae ac poenalis iuris hodie praevalentia placita aegerrime ferrent.

III. **De ministerio iudicis.** — Solemne et fundamentale est iuris, praesertim criminalis, principium iudicem *non latorem*, sed *executorem* legis poenalis esse.

Quod ministerium (gravissimum sane, prout facile cernere est) ut rite ipse exhibeat, tria potissimum considerare debet, seu *legem poenalem*, *delictum tum obiective tum subiective sumptum*, et *tandem modum in poena irroganda servandum*.

Et ad primum quod pertingit, quia delictum non est ni legis poenalis violatio, constare in primis iudici debet de actuali legis ipsius existentia, seu de existentia legis, rite, ut par est, promulgatae, per quam legislator aliquam actionem ponendam vel omittendam mandavit, et quidem addita poenae sanctione.

De actuali diximus *legis existentia*, seu de legis existentia tum quum in praesumptum reum procedere incipit iudex, nam, si abrogata lex fuerit antequam reus in ius vocetur, licet ea vigeret tempore patrati criminis, cessat poena, non solum si ferendae sententiae fuerit, sed et si latae, ut verius docetur.

Quod autem diximus constare iudici debere de legis poenalis existentia, ut legitime in reum animadvertat, nemo ita intelligat quasi constans et perpetua sit regula. Revera ex iis, quae alibi tradidimus et probavimus de amplissima puniendi potestate, qua ob singularem sui naturam pollet ecclesia, plane sequitur *per se* bene fieri posse ut saltem aliqui ex iis, qui magistratum apud nos obtinent, quales essent Papa quoad universam ecclesiam et Episcopi quoad suas dioeceses, certis sub conditionibus, et praesertim perpenso num id necessum fuerit ad tollenda scandala, aliquos recte plectere valeant etiam praecisione facta a determinata praeexistente poenali lege. Quem ad casum pertinent verba decretalis innocentianae iam citatae, scilicet ad Romanum Pontificem spectare de quolibet peccato quemlibet christianum corripere.

Ad secundum vero quod attinet, seu ad considerationem delicti tum obiective tum subiective spectati, liquet legis poenalis adplicationem locum minime obtinere posse nisi constet delictum reapse patratum fuisse, seu vere fuisse positam vel omissam actionem in lege poenali vetitam vel praeceptam, atque ita positam vel omissam quod auctori suo iuridice imputabilis sit censenda.

Quoniam autem de imputabilitate eiusque gradibus, qui ex adiunctis sunt dimetiendi, nihil attinet dicere praeter ea quae constituimus, quando disputavimus de delicti natura et elementis, necnon de iis quae delictum tollunt vel minuunt etc., addemus tantum ad delicti obiectivitatem (ut dicunt) dignoscendam supremam hanc esse regulam, quod scilicet, quia omnis omnino legis poenalis violatio necessario, ut evidentissimum est, in omittendo vel in faciendo consistit: 1. tunc aliquid *omissum* fuisse dicitur recte,

quando plene praetergressum est tempus intra quod erat faciendum; 2. aliquid vero *factum* recte censeatur, quando vel verba (si agitur *de actione* quae *in dicendo* consistit) ita recitata sunt ut integram orationem contineant, vel actus (si agitur *de actione* quae consistit *in faciendo*) ita fuit positus ut nihil desit quod ex natura vel ex lege requiritur ad hoc, ut sit ille et non alius actus, ni forsan legislator vel ipsum merum conatum plexum voluerit, quo in casu certe non requiritur actus perfectus et consummatus *in genere actus*, sed tantum *in genere conatus*.

Tandem ad tertium quod pertinet, seu ad rationem in poena irroganda servandam, suprema regula est neminem a iudice percelli posse nisi legitime, seu nisi servatis iis omnibus et singulis quae lex servanda praecepit, ita ut nemo condemnari possit nisi a iudice suo, servatis iuris solemnitatibus quoad probationes, exceptiones, defensiones, adpellationem etc.: quae singula trademus et explicabimus in L. IV, ubi de processu criminali sive ordinario sive extraordinario agemus.

IV. **De officio rei.** — Quoniam qui delinquit, *semper*, eo quia legem poenalem violat, in onus ferendae poenae incidit, et *saepeissime*, eo quia et privatorum iura laedit, obligatione eo ipso constringitur illatum damnum reparandi, primum est inferre *ex omni delicto* actionem poenalem, *ex plurimis vero delictis* actionem quoque civilem oriri.

Iamvero quia in poenali provincia nos versamur, omissis quae pertingunt ad actionis civilis naturam et exercitium, haec constituere opportunum censemus:

I. Certum est reum, eo ipso quia reum, poenae luendae debito teneri, nam, si secus, poena non me-

dium congruum et proportionatum esset ad consequendum finem humanae societatis proprium, sed in meram physicam repressionem, qualis in ipsas belluas exerceri posset, resolveretur.

II. Utrum autem reus, eo ipso quia reus, non solum in onus incidat ferendae poenae, si forte hanc ei irrogari per iudicem contigerit, sed et obligatione constringatur poenam ipsam ex sese luendi, respondendum est diverso modo pro casuum varietate.

III. Et reapse, nisi constet aliud voluisse legislatorem, omnis poena tamquam ferendae sententiae censenda est, et proinde, nonnisi supposito actionis poenalis exercitio et iudicis interventu, obligationi poenae ipsius exsolvendae fit locus.

IV. E contra si voluerit legislator, ut lex ipsa partes iudicis expleat, et hinc constituerit poenam esse latae sententiae, tunc *per se* eo ipso quod crimen est patratum poena reum tenet.

V. *Per se* tamen diximus, nam bene potest fieri, ut sit necessarius iudicis interventus non quidem ad poenam irrogandam, sed ad declarandum saltem admissum fuisse factum cui poena ipso iure inhaeret. Hoc autem non solum tum esse verum nos censemus, quando poenae luitio ex sese, seu secluso iudicis ministerio, res esset humanae fragilitati prorsus intolerabilis, sed et in genere (saltem si legitima consuetudo id ferat) quando agitur de poenis positivis (seu quae consistunt in facto) imo et de negativis (seu quae consistunt in iure idest in iuris privatione): quod tamen postremum intellectum heic volumus solum quando ius iam est quaesitum, nam quid sentiendum quando ius est acquirendum, inferius expendemus, seu quum loquemur de poenis ius acquirendi adimentibus.

CAPITULUM II.

De poenis interpretandis.

I. Principium fundamentale quoad poenarum interpretationem. — Suo tempore de interpretatione legum in genere diximus. Iamvero prae oculis habitis, quae tunc disputavimus quoad varias interpretationis species, idest quoad *authenticam*, *usualem* et *doctrinalem* (prouti a legislatore, vel a consuetudine, vel a doctoribus interpretatio ipsa procedit) necnon sive quoad *declarativam* seu *gramaticalem* (quae proprie versatur circa verba legis, quaeque esse potest *lata*, vel *stricta*, vel *literalis*) sive quoad *logicam* (quae proprie attendit ad legislatoris intentionem, atque esse potest *extensiva* vel *restrictiva*) pauca haec quae sequuntur constituimus:

I. In legibus quoque poenalibus aliqua interpretatio, quae distincta sit ab ea quae procedit formaliter a legislatore, est admittenda, quum impossibile sit, ut lex poenalis eo modo feratur, ut nulli unquam ambiguitati praebeat locum.

II. Tam ergo in iudicibus quam in doctoribus facultas est agnoscenda leges poenales opportune interpretandi.

III. At quia poenae, licet in bonum commune ferantur, semper, ut evidens est, sint quoad singulos odiosae, iuxta principium, quod solemne est et fundamentale in iure poenali, stricte sunt interpretandae; quo pertinent binae Regulae iuris in VI, seu XV: *Odia restringi et favores convenit ampliari*, necnon XLIX: *In poenis benignior est interpretatio facienda*.

II. Adplicationes praecipuae. — Solemnis principii mox traditi et firmati: *poenas stricte esse interpretandas* hae sunt praecipuae adplicationes:

I. In poenis interpretandis *per se* non solum extensivae sed nec latae interpretationi fit locus, seu non solum lex de casu ad casum non est extendenda, sed eius verba, quantum res permiserit, stricte sunt accipienda.

II. *Per se* tamen diximus, nam, utique concedimus fieri posse, ut regula interdum fallat, quod contingit v. g. si agatur de contentis, seu de iis quae continentur ut pars in toto, seu ut species in genere, ut v. g. parricidium in homicidio; vel si extensivae interpretationi faveat constans non reprobata interpretum sententia aut etiam legitima consuetudo.

III. Quod diximus extensivam interpretationem in poenalibus non obtinere: 1. verum censemus, secus ac plures sentiant, etsi in lege ipsa causa puniendi seu ratio exprimatur, quae causa seu ratio (inquiunt adversarii) alio in delicto quum forte vigeat, et ad hoc poena est extendenda; itemque: 2. verum omnino arbitramur, secus ac nonnulli praesertim ex antiquis theologis docuerint, quamvis ea sit natura legis, ut in fidei v. g. vel publici boni favorem directe fuerit introducta; eadem enim semper urget ratio, poenas utpote individuo odiosas non ultra casum expressum esse protrahendas.

IV. Ex eodem autem fundamentali principio de poenis stricte accipiendis, illud quoque consequitur in dubio semper esse reo favendum, sive agatur de dubio facti, ut en si non sat adpareat num quis reapse deliquerit, vel utrum eius delictum fuerit consummatum; sive de dubio iuris, ut ecce si ambigatur utrum lex poenalis existat, vel utrum poena in ea contenta sit latae vel ferendae sententiae.

V. Ex eodem principio fluit poenas non esse, quando plures in idem delictum conspirant, ultra protrahen-

das quam expresserit legislator, et hinc v. g. poenam statutam in facientem minime tangere (ut verius nobis est) mandantem et e converso etc. nisi forte adpareat voluisse legislatorem, ut unus casus et alterum comprehendat.

VI. Denique ex eodem quoque principio sequitur, quod si quis delictum admiserit vigente una lege poenali et in ius rapiatur vigente altera, non iuxta priorem vel posteriorem indistinctim, sed secundum mitiorem ex eis sit puniendus.

§ III.

De poenis multiplicandis, augendis, minuendis et tollendis.

Separatim dicemus: 1. *de poenis multiplicandis, augendis et minuendis*: 2. *de iisdem tollendis*.

CAPITULUM I.

De poenis multiplicandis, augendis et minuendis.

I. De poenis multiplicandis. — Quia multiplicatio non est nisi unius eiusdemque rei indefinita iteratio, tunc proprie poenae dicuntur multiplicari, quando quis uni eidemque poenae (ut puta excommunicationem) subiicitur.

Principia autem, quae poenarum multiplicationem moderantur, haec potissimum sunt:

I. Nihil repugnat, quominus quis uni eidemque poenae subiiciatur, et hinc v. g. quominus quis milies excommunicetur.

II. Hoc tamen intellige, dummodo non obsit natura poenae ipsius, seu dummodo haec non sit talis, ut nonnisi unica vice adplicari possit vel *physice*,

prouti verum est v. g. de degradatione reali, vel *moraliter*; prouti est verum quoad illas poenas, in quibus iteratio inutilis esset, eo quia inflictio secunda nihil prorsus adderet priori, ut puta in impedimentis poenalibus qualia sunt impedimentum criminis et irregularitas ex violatione censurae, in quibus profecto iteratio v. g. adulterii vel violationis eiusdem suspensionis impedimentum ipsum augere non censetur.

III. Pluribus autem ex capitibus fieri potest, ut certa poena multiplicetur, seu quia v. g. vel pluribus distinctis vicibus unum idemque crimen est admissum (ut puta quum quis centies canonis privilegium violat, qua in hypothesi centies excommunicatur); vel uno eodemque actu diversae leges violantur (ut en quum quis laedit clericum tamquam S. Officii ministrum, quo in casu bis excommunicationi subicitur).

IV. Hoc tamen intellige quando poenae sunt latae sententiae, nam si sunt ferendae sententiae neque lex aliud iusserit, aequior est sententia illorum, qui variis de causis dicunt, saltem in certarum poenarum adplicatione, non esse in praxi urgendam illam mathematicam proportionem, quam iustitiae rigor hisce in casibus per se exigere videretur; quod, occasione arrepta, advertimus valere non solum quoad poenas multiplicandas, sed et quoad eas augendas.

II. De poenis augendis et minuendis. — Utrumque simul coniungimus ob maximam rerum analogiam. Dicimus autem:

I. Quia augmentum et diminutio important unius eiusdemque rei maiorem vel minorem quantitatem, tunc poenae dicuntur augeri vel minui, quando ob unum idemque facinus plus vel minus poenae irro-

gatur; sive poena, qua de agitur, physice una sit, ut v. g. si adversus furtum habeatur constituta mulcta, sive sit una moraliter, ut v. g. si furtum sacrilegum ex lege sit coercendum mulcta et exilio.

II. Quia poena, ut et superius adversum est, aequare debet crimen, non solum aequitati congruit, sed et ab ipsa iustitia exigitur, ut, in quantum possibile fuerit, tales decernantur poenae, quae a iudicibus adplicari queant non solum secundum obiectivam, sed et secundum subiectivam singulorum delictorum nequitiam.

III. De aequatione obiectiva inter delictum et poenam, post alibi disputata hoc unum manet advertendum, scilicet, quia in iure nostro plurimum saepe tribuitur prudenti arbitrio iudicis, huius eo in casu esse aestimationem istiusmodi peragere, non quidem secundum rigoris severitatem vel laxitatis dissolutionem, sed secundum iustitiam; grave prae oculis habendo Tertulliani monitum in Apologet. C. XXXIX, videlicet iudicandum esse: *magno cum pondere ut apud certos de Dei conspectu*.

IV. Tandem quoad aequationem subiectivam, praecipuae regulae a iudice sequendae hae sunt: 1. in primis inspiciendus est tenor legis, ut apprime cognoscere valeat iudex quantum hac ex parte legislator eius prudenti arbitrio commissum seu permissum voluerit: 2. in lege autem interpretanda, et, si forte deficiat, in ea supplenda, scire debet iudex: a) causas poenas augendi vel minuendi pari passu progredi cum causis, quae delictum augment vel minuunt, et hinc v. g. poenam esse augendam ob recidivitatem, qualitatem loci et temporis in quibus delictum fuit admissum etc., e contra minuendam ob aetatis fragilitatem etc.: b) imo interdum legitimas

causas poenas minuendi haberi variis in extrinsecis adiunctis, quae ob publicum bonum id consulunt, v. g. si secus orientur turbæ etc.

CAPITULUM II.

De poenis tollendis.

I. Monitum. — Quia dupliciter fieri potest, ut quis poenae subeundae onere relevetur, in quantum scilicet vel in eam non incidere, vel ab ipsa semel incursa persolvenda liberari effingitur, utrumque casum separatim expendemus.

II. De his quae a poena incurrenda excusant. — Hac ex parte constituimus:

I. Dupliciter fieri potest, ut quis a poena incurrenda excusetur, nempe *indirecte* et *directe*.

II. Indirecte excusat a poenae debito contrahendo quidquid et a dolo seu culpa directe immunes nos facit.

III. Hinc, quum v. g. metus et vis, iuxta regulas alibi traditas, tollant delictum, a poena quoque ea excusare propalam est.

IV. Directe vero eundem effectum operantur peculiare aliquae causae, quae id efficiunt, ut, quamvis non defuerit dolus seu culpa, nihilominus cesset poena.

V. Quae causae quum (saltem praecipuae) sint: sententia iudicis absolutoria quae transierit in rem iudicatam; indultum generale vel speciale concessum a principe; remissio partis lesae quoad crimina, quae nonnisi instante privato qui fuit laesus persecutionem habent in iudicio; et tandem praescriptio, saltem de hac postrema, quippe quae specialem difficultatem continere videtur, aliqua indigitata volumus.

VI. Sciendum ergo est praescriptionem non solum in civilibus negociis, ut tradidimus in L. II, locum habere, sed et in criminalibus; idque iure merito praesertim in societate christiana, in qua, quia quod maxime interest est scandalorum remotio, saepe magis expedit delictum aliquod impunitum relinquere, quam in illud aequo serius (seu quando iam praesumi potest oblitterata eius memoria) animadvertere.

VII. Ex regulis autem, quae praescriptionem poenalem attingunt, prout eruitur ex resp. S. C. EE. et RR. nuper data (seu 22 martii 1898) ad quemdam Episcopum, qui dubium proposuerat circa praescriptionem delictorum carnis in causis criminalibus clericorum, praecipuae hae sunt, scilicet: locum eam habere nedum quando iudex procedit ad instantiam privati accusatoris, sed et ex officio; eius proprium esse ut perimat solam actionem criminalem, non vero civilem, et quidem dummodo expresse a reo vel eius procuratore opponatur; ea opposita non exinde tamen sequi ut tollatur quoque exceptio, et hinc delictum, etsi praescriptum, semper posse opponi per modum exceptionis si forte reus v. g. concurrere velit ad ecclesiasticas provisiones: tempus ad praescribendum esse varium, verum in genere esse vicennium; tandem nonnulla esse crimina, ut v. g. haeresis, simonia et sodomia contra quae nunquam praescribitur etc.

VIII. Denique ad ignorantiam quod attinet (quam separatim expendimus, quippe quae interdum indirecte, interdum directe a poena liberat) haec saltem sunt advertenda: 1. eam aliam esse iuris, aliam facti, aliam poenae, prout ignoratur aut legem prohibentem extare, aut factum aliquod in lege comprehendi, aut legi prohibenti adnexam esse poenam: 2. ignorantiam tum facti tum iuris excusare dummodo inculpabilis

fuerit, et, ad forum externum quod attinet, probabilis seu verosimilis: 3. utrum autem excuset si graviter culpabilis fuerit, non unam esse doctorum sententiam; verum nos, prae oculis habito praesertim C. II *De const.* in VI, eos magis sequi: a) qui affirmant, non solum si agatur de iure particulari, de quo cavet citatum caput, sed et de iure communi ob eandem rationem, modo ignorantia non fuerit crassa vel supina; imo: b) idem tenent licet fuerit crassa vel supina, si poena sit constituta contra eos qui aliquid praesumpserint vel temere aliquid fecerint; vel quamvis fuerit affectata, si poena sit lata contra illos, qui aliquid scienter vel consulto peregerint: 4. tandem ignorantiam poenae minime excusare, ni agatur de censuris utpote quae sunt poenae medicinales, necnon, saltem ut frequenter docent praesertim theologi, et de poenis quas ipsis extraordinarias adpellare placet, prout alias diximus; quod tamen postremum utrum sit semper verum nos dubitamus et hinc aliorum iudicio committimus.

III. De his quae poenae luendae onere relevant. — Variis modis extinguere potest obligatio luendae incursae poenae, v. g. per adventum diei, ob impletam conditionem, et praesertim ob mortem rei, nam poena qua talis onus omnino personale est, quod ad haeredes non transit.

Ex hisce autem modis peculiari mentione digna est relaxatio ex parte superioris. Quoad quam ad vertimus:

I. relaxationem poenae ex parte superioris aliam pertinere ad gratiam et aliam ad iustitiam, prouti ex liberalitatis beneplacito vel ex iustitiae debito conceditur:

II. relaxationi ex iustitia fieri locum iis in poenis.

quae non absolute infliguntur, at expressam vel tacitam continent conditionem, ut v. g. verum est de censuris, quae, quum inferantur ut contumacia frangatur, hac cessante non sine iniuria retinerentur:

III. caeteris vero in casibus poenarum relaxationem unice ad gratiam esse referendam, eamque hoc in casu, quum sit quodammodo contra legem, proprie *dispensationem* dici, dum in altero, eo quia legi cohaereat, proprie *absolutio* adpellatur:

IV. minime ambigendum interdum, id suadentibus iustis causis, legitime poenas *ex gratia* relaxari:

V. ad quaestionem autem quinam in iure nostro gratiam facere valeant, sermonem coarctantes ad R. P. et Episcopos dicimus: 1. certe R. P. iure pollere quascunque poenas quocumque modo, seu a iure seu ab homine, latas indulgendi: 2. Episcopos absque dubio posse illas poenas relaxare, quas ipsi ex iure dioecetano tulerint, quum, iuxta tritissimum principium, illius sit solvere cuius est ligare: 3. utrum vero possint et alias remittere, quae nempe ex iure communi illatae sunt, negativam ex eodem principio per se esse dandam responsionem: 4. *per se* tamen nos dixisse, quum certis in casibus v. g. ex delegatione, vel privilegio, vel consuetudine optime fieri possit, ut Episcopi relaxare valeant poenas iure communi statutas, prout constat e. c. ex c. IV *De iudiciis*, in quo Alexander III potestatem Episcopis facit dispensandi cum clericis suis super poenis incursis ob adulterium et alia crimina minora: ubi obiter notandum verba Alexandri: *de adulteriis et aliis criminibus minoribus* non ita esse intelligenda quasi dicat R. P. adulterium esse delictum minus, sed ex eo quod variis de causis, puta quia frequens hoc admittitur ex fragilitate, voluit minus severe agendum cum adulteris.

ART. II.

De poenis ecclesiasticis speciatim.

Tria, ut vidimus, sunt poenarum genera, quibus salubriter utitur ecclesia, seu *poenitentiae, censurae* ac *poenae propriae dictae*. Quia tamen de poenitentiis sat pro re nostra diximus, quum de sacramento poenitentiae in L. II egimus, heic agemus tantum: 1. *de censuris*: 2. *de poenis propriae dictis*.

§ I.

De censuris.

Duobus capitulis dicemus: 1. *de censuris in genere*: 2. *de iisdem in specie*. Quia vero de censuris plura iam nota supponimus ex schola theologiae, sermonem intra angustiores limites, quam rei gravitas per se exigeret, coarctabimus.

CAPITULUM I.

De censuris in genere.

I. Notio, origo, species. — Censura definiri solet: poena spiritualis et medicinalis, qua fidelis delinquens et contumax privatur a potestate ecclesiastica usu quorundam bonorum spiritualium.

Qua in definitione praesertim notatu digna sunt verba *medicinalis* et *contumax*, utpote quibus principalis et proximus finis censurarum clare indicatur. seu fractio contumaciae ad rei resipiscientiam; quod tamen non impedit quominus censura plectantur interdum et ii de quorum conversione nulla spes affulget, nam manet finis secundarius et remotus, quum

saltem tunc inserviat ea ad alios a delinquendo deterrendos.

De censurarum origine, si theologicæ iuridicæ quaestio spectetur, expedita res est, quum clarissime contineatur potestas censuras ferendi in verbis Christi: « *Quaecumque alligaveritis* etc. *Si ecclesiam non audierit sit tibi sicut ethnicus* etc. ». Si vero quaestio historice proponatur, dicendum ecclesiam vel ab exordio usam fuisse hac potestate, ut adparet ex Paulo, qui incestuosum corinthium satanae tradidit, seu, ut explicant interpretes, excommunicavit. Quod tamen non ita intelligas oportet, quasi semper ecclesia potestatem hanc eodem prorsus modo exercuerit, quum constet v. g. temporibus antiquis in vigore fuisse, praeter excommunicationem plenam, etiam partialem, quae importabat tantum vel privationem mensae eucharisticae, vel praeterea etiam arcebat ab oblatione panis et vinis ad sacrificium.

Tandem ad censurarum species quod attinet, dicimus, hodie, ut praesertim liquet ex declaratione Innocentii III, relata sub C. XX *De verb. signif.* tres esse, seu *excommunicationem, suspensionem et interdictum*.

II. **subiectum.** — Censurarum subiectum, prout facillime eruitur ex tradita definitione, aliud esse non potest nisi homo vivens, rationis saltem habitualiter compos, baptizatus, subditus, delinquens et contumax.

Quae quo facilius liqueant, adnotatum volumus:

I. exempla mortuorum, qui fuerunt vel excommunicati vel ab excommunicatione absoluti, ita esse explicanda, ut res potius vivos tangeret quam mortuos, in quantum scilicet: 1. vel vetitum fuit quominus vivi pro defunctis, qui dum vitae usura fruebantur, gravia certa crimina admiserant, orarent;

vel e contra: 2. concessum fuit ut pro defunctis, qui ante mortem ab excommunicatione ob aliquam causam non fuerant absoluti, preces funderentur:

II. quod diximus subiectum censurarum esse non posse nisi *subditum*, ita intelligendum: 1. quod interdum aliqui licet subditi censuras effugiant, ut verum est de Cardinalibus et Episcopis, qui non incidunt in suspensionem et interdictum in iure statuta, nisi expressa mensio ipsorum fiat; et e contra: 2. aliqui licet *per se* non subditi recte censura ligentur, ut verum est de peregrinis, qui ab Episcopo loci, servatis servandis, excommunicari possunt, v. g. si legem communem ibi violaverint, cuius transgressio in iure vetatur sub excommunicationis fer. sent. poena:

III. tandem quod indicavimus subiectum censurae esse non posse nisi delinquentem, ita explicandum ut censura, quum, prouti ferri consuevit, sit gravis poena, locum non habeat nisi ob peccatum, quod interne et externe fuerit grave atque in genere suo perfectum et consummatum, nisi aliud forsitan exigant verba legis conatum v. g. plectentis.

III. **Quomodo infligendae censurae.** — Censuras nonnisi *legitime*, seu iuxta canonum praescripta, esse ferendas evidens facit vel ipsa earum natura.

Quod si quaeratur quid servari oporteat, ut reapse legitime latae dici queant censurae, respondebimus duo potissimum esse attendenda, seu ut in ferente sit legitima potestas, in illatione vero debitus modus.

Et ad primum quod spectat, notissimum est censuras nonnisi ab iis ferri posse, qui iurisdictionem obtinent in foro externo, quales sunt Papa quoad universam ecclesiam, et Episcopus, eoque deficiente, capitulum cathedrale seu vicarius capitularis, quoad singulas dioeceses etc.

Ad secundum vero quod pertingit, prae oculis habitis quae tunc tradidimus, quum de poenis in genere irrogandis egimus, dicimus: 1. censuras ferri posse vel a iure vel ab homine; utrasque esse posse vel latae vel ferendae sententiae; eas vero quae sunt ab homine infligi posse vel per sententiam improprie dictam, seu per praeceptum sive generale sive speciale, vel per veram sententiam iudiciale: 2. quoad censuras latae sententiae (cuius usus, sit obiter dictum, est antiquissimus, ut constat ex Conc. Antiocheno decernente habendos esse ut ipso facto excommunicatos et ab ecclesia eiectos, qui contra statuta Conc. Nicaeni Pascha celebrassent), nullam, ut liquet, solemnitatem esse necessario servandam: 3. tandem, quoad censuras ferendae sententiae, requiri non solum iudicis ministerium, sed et certam rationem, quae potissimum consistit (saltem quoad censuras, quae inferuntur vi praecepti particularis, nam si secus disputatur) in hoc quod rei monitio praecedat et quidem rite seu trina vel saltem unica peremptoria etc.: 4. quod autem diximus de certo modo necessario servando intellectum nos velle praesertim quoad excommunicationem, nam haec nonnisi ut vera censura seu ut poena medicinalis potest infligi, dum suspensio et interdictum interdum feruntur etiam ad instar poenae proprie dictae seu privationis cuiusdam, ut verum est v. g. quando iis plectitur vel aliquis non contumax vel ad beneplacium ferentis; quibus in casibus, ut patet, non semper omnia et singula sunt observanda, quae ius constituit quoad censurarum inflictionem.

IV. Causae excusantes. — Causae a censuris excusantes potissimum sunt ignorantia, metus et appellatio. Quia vero tum de ignorantia tum de metu sat diximus, quum egimus de his quae a poena in genere

incurrenda excusant, ad adpellationem sermonem coarctantes, constituimus esse distinguendum inter casum et casum. Si enim censura lata fuerit absolute, quum adpellatio tunc nonnisi in devolutivo servetur, pendente appellationis iudicio observanda erit. Si e contra secus fuerit lata, tunc adpellatio non solum devolutivum sed et suspensivum operatur effectum, et hinc dum adpellatio pendeat, impune negligetur.

V. **Absolutio.** — Plura de absolutione hac, ad forum internum quod spectat, disputant theologi.

Ad forum vero externum quod pertingit, prae-cipuae regulae hac in re tenendae aliae respiciunt potestatem in absolvente, aliae absolutionis imper-tiendae modum. Ex ipsis autem memoratas saltem has volumus:

I. Si censura fuit lata ab homine per praeceptum particulare vel per sententiam iudicalem, in primo casu recte absolvit is qui tulit, in secundo legislator.

II. Si vero fuit lata a iure, quod saltem probabili-ter et obtinet quoad latam ab homine per preceptum generale, tunc distinguendum est, nam *a reservata* recte absolvit qui tulit, *a non reservata* non solum qui tulit v. g. Papa, sed et inferior v. g. Episcopus.

III. Hae regulae ita intelligendae sunt, ut inter-dum et aliis competat facultas absolvendi, v. g. iure delegationis.

IV. Absolutio danda est certis sub legibus, quarum aliae ad omnes censuras pertinent, v. g. ut absolvens libere et scienter agat, reus vero recesserit a contu-macia, scandalum reparaverit, parti laesae satisfecerit: aliae quosdam tantum casus attingunt, ut v. g. abiuratio errorum quoad eos qui ab excommunicatione solvuntur. quam causa haereseos contraxerunt.

V. Absolutio impertita in foro externo et quoad

internum semper et absolute prodest; ea vero quae fuit data in foro interno, interdum tantum et iuxta modum prodest quoad externum.

VI. Nec silendum in const. *Apost. Sedis* constitutum haberi: « absolvere praesumentes sine debita « facultate, etiam quovis praetextu » (intellige: a censuris specialiter R. P. reservatis) « excommunicationis « vinculo Romano Pontifici reservatae innodatos se « sciant, dummodo non agatur de mortis articulo, in « quo tamen firma sit quoad absolutos obligatio standi « mandatis ecclesiae, si convaluerint »: quae obligatio, ex S. O. 19 aug. 1891, est sub reincidentia, atque onus importat recurrendi per se vel per confessarium ad R. P. eiusque mandatis obediendi, vel novam absolutionem petendi ab habente facultatem.

VII. Tandem advertendum absolutionem pro casuum varietate impertiri posse *in diem, ad caulelam* etc.; in eaque danda habenda prae oculis esse, ad forum externum quod attinet, constituta in Pontif. et Rituali Romano.

VI. **Referuntur nonnulla nuperrima decreta s. ☉ quoad absolutionem censurarum et casuum R. P. reservatorum.** — Quia de absolutione a censuris loquimur, opportunum arbitramur haec decreta heic subnectere, quamvis, ut evidens est, ea proprie pertineant ad absolutionem, quae in foro interno impertitur.

I. Feria IV, 23 iunii 1886, ad dubia: « I. Utrum tuto « adhuc teneri possit sententia docens ad Episcopum « aut ad quemlibet Sacerdotem approbatum devolvi « absolutionem casuum et censurarum etiam speciali « modo Papae reservatorum, quando poenitens versatur in impossibilitate personaliter adeundi Sanctam Sedem? II. Quatenus negative, utrum recur-

« rendum sit, saltem per litteras, ad eminentissimum
« Cardinalem maiorem poenitentiarium pro omnibus
« casibus Papae reservatis, nisi Episcopus habeat
« speciale indultum, praeterquam in articulo mortis,
« ad obtinendum absolvendi facultatem ». Responsum
fuit: « Ad I. Attenta praxi S. Poenitentiariae, prae-
« sertim ab edita Constitutione Apostolica sac. mem.
« Pii PP. IX, quae incipit: *Apostolicae Sedis*, Nega-
« tive. Ad II. Affirmative; at in casibus vere urgen-
« tioribus, in quibus absolutio differri nequeat, absque
« periculo gravis scandali vel infamiae, super quo
« Confessariorum conscientia oneratur, dari posse
« absolutionem, iniunctis de iure iniungendis a cen-
« suris etiam speciali modo Summo Pontifici reser-
« vatis, sub poena tamen reincidentiae in easdem
« censuras, nisi saltem infra mensem per epistolam
« et per medium Confessarii absolutus recurrat ad
« S. Sedem. Facto verbo cum Sanctissimo ».

Notandum autem serius, seu: 1. die 17 iunii 1891 declaratum fuisse a S. O. praecedens decretum applicandum quoque esse in casu, quo poenitens est perpetuo impeditus Romam proficisci, atque complecti censuras nedum speciali modo sed et simpliciter R. P. reservatas: 2. die 19 aug. 1891 item responsum fuisse absolutionem datam vi eiusdem decreti non esse indirectam sed directam: 3. die 30 martii 1892 item declaratum fuisse istiusmodi decretum omnino obligare, et praxim contrariam non esse tolerandam.

II. Feria IV, 16 iunii 1897, ad insequentia dubia (ex praecedentium resolutione exorta): « I. Utrum in
« casu quo nec infamia, nec scandalum est in abso-
« lutionis dilatione, sed durum valde est pro poeni-
« tente in gravi peccato permanere per tempus ne-
« cessarium ad petitionem et concessionem facultatis

« absolvendi a reservatis, simplici confessario liceat
 « a censuris S. Pontifici reservatis directe absolvere,
 « iniunctis de iure iniungendis, sub poena tamen re-
 « incidentiae in easdem censuras, nisi saltem infra
 « mensem per epistolam et per medium confessarii
 « absolutus recurrat ad S. Sedem? II. Et quatenus
 « negative, utrum simplex confessarius eundem poe-
 « nitentem indirecte absolvere debeat, eum monens
 « ut a censuris directe in posterum a Superiore ab-
 « solvi curet, vel apud ipsum revertatur, postquam
 « obtinuerit facultatem a reservatis absolvendi? » Re-
 sponsum fuit: « Ad I. Affirmative, facto verbo cum
 « Sanctissimo. Ad II. Provisum in primo ».

III. Feria IV, 9 novembris 1898, ad dubia: « I. U-
 « trum decretum S. R. et U. Inquisitionis, datum sub
 « die 23 iunii 1886, intelligendum sit tantum de iis,
 « qui *corporaliter* S. Sedem adire nequeunt; vel etiam
 « de iis, qui *ne per litteras quidem per se, neque*
 « *per confessarium*, ad S. Sedem recurrere valent?
 « II. Et quatenus decretum praedictum extendi debeat
 « etiam ad eos, qui *ne per litteras quidem* ad S. Se-
 « dem recurrere valent, quomodo se gerere debeat
 « Confessarius? » Responsum fuit: « Ad I. et II. Quando
 « neque confessarius neque poenitens epistolam ad
 « S. Poenitentiariam mittere possunt, et durum sit
 « poenitenti adire alium confessarium, in hoc casu
 « liceat confessario poenitentem absolvere etiam a
 « casibus reservatis absque onere mittendi epistolam,
 « facto verbo cum Sanctissimo ».

IV. Feria IV, 5 septembris 1900, ad dubium: « An,
 « ut onus epistolam mittendi cesset, scribendi impe-
 « dimentum adstringere debeat confessarium simul
 « et poenitentem; vel sufficiat, sicuti aliqui interpre-
 « tati sunt, quod poenitens, scribendi impar, eidem

« confessario a quo vi decreti 1886 et 1897 absolutus
« fuerit, se praesentare nequeat, et ipsi durum sit
« alium confessarium adire; licet confessarius absol-
« vens, pro poenitente, epistolam ad S. Sedem mit-
« tere posset? » Responsum fuit: « Negative ad primam
« partem; affirmative ad secundam ».

V. Feria IV, 12 dec. 1900, declaratum est absolutos, in vim decr. 20 iunii 1886, satisfacere obligationi recurrenti infra mensem ad S. Sedem per recursum ad Episcopum instructum facultate absolvendi a casibus papalibus, vel vic. gener., qua participem eiusdem facultatis, non vero ad simplicem confess. habitualiter delegatum ad absolvendum ab his casibus.

VII. Nonnullae animadversiones in facultatem absolvendi a censuris quoad regulares. —

Hac ex parte memorata volumus verba const. *Apostol. Sedis* Pii IX, et binas posteriores declarationes.

Ad primum quod spectat, sciendum Pium IX in const. *Apost. Sedis* inter caetera haec constituisse:

« Decernimus in novis quibuscumque concessio-
« nibus ac privilegiis quae ab apostolica sede concedi
« cuvis contigerit, nullo modo ac ratione intelligi
« unquam debere aut posse comprehendere facultatem
« absolvendi a casibus et censuris quibuslibet Romano
« Pontifici reservatis, nisi de iis formalis explicita ac
« individua mentio facta fuerit: quae vero privilegia
« aut facultates sive a praedecessoribus nostris sive
« etiam a nobis cuilibet coetui, ordini, congregationi,
« societati et instituto, etiam regulari cuiusvis spe-
« ciei, etsi titulo peculiari praedito atque etiam spe-
« ciali mentione digno, a quovis unquam tempore hu-
« cusque concessae fuerint, ea omnia easque omnes
« nostra hac constitutione revocatas, suppressas et abo-
« litas esse volumus, prout reapse revocamus, suppri-

« minus et abolemus, minime refragantibus aut ob-
« stantibus privilegiis quibuscumque etiam specialibus,
« comprehensis vel non in corpore iuris, aut apostolicis
« constitutionibus et quavis confirmatione apostolica
« vel immemorabili etiam consuetudine aut alia qua-
« cumque firmitate roboratis, quibuslibet etiam formis
« et tenoribus, et cum quibusvis derogatoriis de-
« rogatoriis aliisque efficacioribus et insolitis clausu-
« lis, quibus omnibus, quatenus opus sit, derogare in-
« tendimus et derogamus ».

Ad secundum vero quod pertingit, advertendum
S. Poenitentiariam die 5 dec. 1873 ad dubium: « An
Praelati Regulares, post Const. *Apostolicae Sedis*, *iis-
dem privilegiis* gaudeant, quibus antea, i. e. an pos-
sint necne suos subditos absolvere a casibus papalibus
in dicta Bulla simpliciter reservatis? », reposuisse:
« Negative, salvo aliis facultatibus, quae promanant
ex rescriptis particularibus ad tempus concessis ».

Tandem quoad tertium sciendum S. O. declarasse:

« Praelatos regulares vi suorum privilegiorum suos
« subditos a censuris per const. *Apostolicae Sedis* latis
« sive speciali modo, sive simpliciter romano Ponti-
« fici reservatis: 1. non posse absolvere: at 2. posse
« absolvere a censuris episcopis reservatis etsi occul-
« tis: et 3. quantum ad eorundem praelatorum facul-
« tatem subditos suos absolvendi a censuris romano
« Pontifici reservatis non contentis in praedicta con-
« stitutione et pertinentibus ad internum regimen,
« nihil esse per eandem constitutionem innovatum:
« 4. regulares impeditos adire Romam non posse ab-
« solvi per suos superiores regulares a censuris con-
« tentis in ea constitutione et summo Pontifici reser-
« vatis, sed recurrere debere ad Sanctam Sedem pro
« necessariis facultatibus » (die 22 martii 1881).

CAPITULUM II.

De censuris in specie.

Quoniam tres, ut diximus, sunt censurarum species seu *excommunicatio*, *suspensio* et *interdictum*, singillatim unamquamque persequemur.

I.

De excommunicatione.

I. **Notio.** — Est excommunicatio censura, per quam christiana communione aliquis privatur. Quoad hanc censuram tene:

I. in ecclesiasticis monumentis excommunicationem interdum *anathema* adpellari; quod verum est sive quando agitur de excommunicatione lata in haereticos, sive quando excommunicatio fertur servatis certis solemnitatibus:

II. poenam huiusmodi tamquam omnium gravissimam haberi, adeo ut, teste Caelestino III, in C. X *De iudiciis*, ecclesia praeter anathema non amplius habeat quid faciat; quod tamen *iuxta modum* intelligendum est, nam, quum excommunicatio sit censura et censurae proprium sit quod, cessante contumacia, et ipsa ex iustitia relaxari debeat, prouti alibi diximus, certe hoc sub respectu levior censeri debet excommunicatio prae aliis quibusdam gravissimis poenis, ut v. g. depositione, quae semel incursae perpetuae sunt.

II. **Effectus.** — Quia de huiusmodi effectibus fuse agitur in schola theologiae, haec tantum adversa volumus:

I. excommunicationem privare fere omnibus bonis, quorum administratio ecclesiae commissa est:

II. hinc privare usu tam activo quam passivo sacramentorum, itemque divinis officiis, publicis suffragiis, communione forensi, iurisdictione, idoneitate ad obtinenda beneficia et impetranda rescripta, et tandem ecclesiastica sepultura:

III. dixisse nos tamen *non omnibus*, sed *fere omnibus* quum nonnulla bona sint quibus recte fruitur excommunicatus, ut eni ius ad impetranda rescripta quoad ipsam causam excommunicationis:

IV. excommunicationem praeterea privare vel ipsa communione civili, at non in omnibus et absolute sed quoad certa negotiorum genera:

V. olim excommunicationem hos omnes et singulos effectus produxisse, adeo ut communionis prohibitio, praesertim in divinis, graviter urgeret non solum excommunicatum sed et fideles ipsos:

VI. verum lapsu temporis huius disciplinae rigorem valde fuisse temperatum:

VII. et reapse hodie, attenta disciplina inducta a Martino V in Conc. Constant. (const. *Ad eritanda*), distinguendum esse inter casum quo quis sit aut excommunicatus vel nominatim vel eo quia est notorius clerici percussor, aut excommunicatus vel alio modo vel alia de causa:

VIII. in primo casu censeri ipsum et dici excommunicatum vitandum, et in altero toleratum:

IX. quoad vitandos in robore et nunc esse, quae in iure antiquo quoad excommunicatos in genere erant statuta (ut et declaravit S. O. 9 ian. 1884):

X. quoad excommunicatos toleratos hanc nunc obtinere regulam, ut fideles licite communicare cum iis valeant tum in divinis tum in humanis negociis:

ubi haud silendum: 1. concessionem Martini, quamvis directe factam in favorem fidelium, indirecte aliquomodo et ipsis excommunicatis toleratis prodesse, adeo ut v. g. non solum iurisdictione ii non priventur, sed eam, si debite rogati, legitime exercere valeant: 2. hos hodie ex receptis moribus (ut declaravit S. Poenit. 5 iulii 1867) non amplius peccare communicando cum fidelibus in civilibus negociis:

XI. hodie post. const. *Apost. Sedis* (ex decl. S. O. 5 dec. 1883) cessasse singularem eam seu partialem excommunicationem, quae, quum meram privationem passivam sacramentorum importaret, et hinc *minor* ideo diceretur, ut ab alia, seu plena, *maiori* adpellata, distingueretur, olim ab iis incurrebatur, qui citra legitimam causam cum vitandis communicassent:

XII. tamen communicationem cum vitandis et hodie duplici in casu poena plecti, prout liquet ex const. *Apost. Sedis*, in qua excomm. simpl. R. P. reserv. subiiciuntur: « Communicantes cum excommunicato no-
« minatim a Papa in crimine criminoso, ei scilicet im-
« pendendo auxilium vel favorem » (N. XVI); et: « Cle-
« rici scienter et sponte communicantes in divinis
« cum personis a R. Pontifice nominatim excommu-
« nicatis et ipsas in officiis recipientes » (N. XVII); ubi notatu dignum: 1. communicare *in crimine crimi-*
noso idem esse ac communicare in crimine ob quod censura fuit lata, furem v. g. adiuvando ne restituat: 2. ad hoc ut quis dicatur excomm. a Papa, non satis esse ut excommunicatus fuerit ab aliqua S. Congregatione, prouti nuper declaravit S. O. (16 iunii 1897): 3. communicationem cum vitandis interdum et aliter plecti, ut dicemus disserentes de interdicto.

II.

De suspensione.

I. **Notio et species.** — Constituimus: 1. suspensionis nomen late patere, quum complectatur quodlibet vetitum directe prohibens exercitium sacri ministerii, sive id fiat per meram privationem sive fiat in poenam: 2. verum heic nobis de censuris agentibus, suspensionem proprie esse censuram, qua clericus vel *officio* (seu potestate ordinis aut iurisdictionis aut utraque) vel *beneficio* (seu perceptione fructuum aut bonorum administratione aut utraque) *vel officio simul et beneficio* interdicatur: 3. suspensionis propterea, ut facile liquet ex tradita notione, varias esse species, adeo ut alia sit totalis, et alia partialis: quae vero est partialis alia sit ab officio, alia a beneficio: quae autem est ab officio alia sit ab ordine et alia a iurisdictione etc. etc.

II. **Normae et effectus.** — Hac ex parte haec sunt tenenda:

I. quia suspensionem heic spectamus ut censuram, vix non otiosum videri bene esse advertendum, in suspensione ferenda ea omnia et singula tum quoad causam tum quoad modum etc. esse servanda, quae superius constituimus, quando de censuris infligendis in genere egimus:

II. haud tamen esse silendum aliquid peculiare occurrere in suspensione ferenda, ut inquirunt, *ex informata conscientia*; quam rem ex professo expendemus in L. IV, quum dicemus de iudiciis criminalibus extraordinariis:

III. quoniam autem suspensio, ut diximus, potest esse totalis vel partialis arbitrio ferentis, sive ex iure

sive ab homine ea procedat, ad dimetiendos *in concreto* eius effectus potissimum attendendum esse tenorem verborum, quibus suspensio ipsa fuerit concepta, eo magis quod versamur in odiosis, quae, ut notissimum est, strictam exigunt interpretationem:

IV. hinc v. g. (ut saltem aliquibus exemplis perspectiorem faciamus allatam theoriam) quia quando suspensio est partialis, interdictio unius non importat interdictionem alterius: 1. suspensum a iurisdictione in genere censendum esse suspensum quidem ab omni iurisdictione sive fori interni sive externi, minime vero a potestate ordinis nec a beneficio: 2. suspensum a beneficio pure et simpliciter habere interdictam et bonorum administrationem et fructuum perceptionem, at suspensum a bonorum administratione minime impediri quominus fructus percipiat; et tandem: 3. Episcopum suspensum ab ordine pontificali et pontificalium usu ab utroque censendum esse interdictum, at e contra v. g. suspensum tantum ab ordine pontificali verius non esse censendum quoque absolute interdictum ab usu insignium pontificalium:

V. ad quaesitum tandem quid censendum de eo, qui suspensionem violat v. g. absolvendo, celebrando etc., respondendum certis in casibus in irregularitatem incidere, ut infra fusius dicemus, actus tamen valere qui pendent a potestate ordinis, imo et a potestate iurisdictionis dummodo tamen nominatim non fuerit inflicta suspensio.

III.

*De interdicto; ubi et de interdicto ab ingressu ecclesiae
et cessatione a divinis.*

I. De interdicto. — Nomine interdicti intelligitur censura, quae privat usu tum divinorum officiorum, tum aliquorum sacramentorum, necnon sepultura ecclesiastica. Olim plurima de interdicto disputabantur, verum, quia hodie est minus frequens eius usus, sat erit haec advertere:

I. Interdictum est vel *personale*, vel *locale*, vel *mixtum*, prout directe tangit personam vel locum, vel utrumque; itemque aliud est *totale* vel *partiale*, et aliud *generale* vel *speciale*, prouti bona de quibus supra: 1. aufert in totum aut ex parte: 2. vel ea adimit, aut generaliter ut v. g. integro regno aut specialiter puta tali ecclesiae.

II. Interdictum, ni fuerit *partiale*, usum divinorum officiorum aufert plene, exceptis paucis diebus v. g. Nativitatis, Paschatis et Pentecostes, quibus certis sub legibus ea permittuntur; usum vero sacramentorum et sepulturam nonnisi ex parte, quum liceat v. g. solemnis administratio baptismi, et clerici, ni nominatim interdicti, sepeliri possint in ecclesia, celebrata equidem missa, at vitata exequiarum pompa.

III. Quoad poenas contra violatores interdicti statutas notatu dignum in const. *Apost. Sedis* subiici excom. non reserv.: « Mandantes seu cogentes tradi « ecclesiasticae sepulturae haereticos notorios aut nominatim excommunicatos vel interdictos »; insuper in ea decretum haberi quod: « Scienter celebrantes « vel celebrari facientes divina in locis ab Ordinario « vel delegato iudice, vel a iure interdictis; aut no-

« minatim excommunicatos ad divina officia seu ecclesiastica sacramenta vel ecclesiasticam sepulturam admittentes, interdictum ab ingressu ecclesiae ipso iure incurrunt, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt, competenter satisfecerint ».

II. De interdicto ab ingressu ecclesiae —

Hoc nomine intelligitur parziale quoddam interdictum, censurae naturam referens, et hinc delinquentis contumacis emendationem intendens, quo quis prohibetur tum a participatione divinorum officiorum in ecclesia, tum a sepultura ecclesiastica.

Quibus ex verbis liquet interdictum huiusmodi duo continere, seu: 1. privationem ecclesiasticae sepulturae tum in ecclesia tum in coemeterio; necnon: 2. privationem participationis divinorum officiorum (non vero sacramentorum, ut probabilius arbitramur) at tantum intra ecclesiae ambitum.

III. De cessatione a divinis. — De hac sat erit indicare:

I. non esse veram censuram, at meram prohibitionem:

II. eam vetitum importare, quominus in aliquo sacro loco missa et divina officia celebrentur necnon sacramenta ministrentur:

III. ei locum non fieri, nisi ob delictum notorium et gravissimum, quod vergat in iniuriam ecclesiae vel potestatis ecclesiasticae:

IV. non esse intimandam, nisi casu quo reus debitam satisfactionem praestare iniuste detrectaverit:

V. indici posse ab iis qui censuras ferendi potestate pollent, et quidem pure vel sub conditione, in indefinitum vel in diem etc.:

VI. valde accedere ad naturam interdicti localis, et hinc non solum esse posse generalem vel particula-

rem, totalem vel partialem, sed eiusmodi, ut (saltem prout docent aliqui, et quidem non immerito), ea omnia et singula, quae permittuntur tempore localis interdicti, censenda sint permissa et tempore cessationis a divinis.

§ II.

De poenis proprie dictis.

Quoniam duplex est in iure nostro poenarum proprie dictarum genus seu spiritualium et temporalium, distinctis capitulis agemus: 1. *de poenis spiritualibus*: 2. *de poenis temporalibus*.

CAPITULUM I.

De poenis spiritualibus.

Quamvis omnis poena privationem aliquam necessario importet, quia tamen non omnis privatio eodem procedit modo, quum vel ius acquirendi vel ius iam quaesitum per eam adimi recte concipere valeamus, sequitur tractationem huiusmodi logice ita esse dispendendam, ut prius dicatur *de poenis iure acquirendi privantibus* et deinde *de poenis iure quaesito spoliantibus*.

I.

De poenis ius acquirendi adimentibus.

I. **Monitum.** — Quia facultatem iuris acquirendi lex adimere in poenam potest, vel directe nos inhabiles ad aliquem actum ponendum efficiendo, vel aliquem actum directe irritum faciendo, praestat breviter dicere: *de legibus poenalibus sive inhabilitantibus sive irritantibus*. Quo vero tractatio clarior evadat,

nonnulla praemitemus: *de legibus poenalibus nec inhabilitantibus nec irritantibus sed mere prohibentibus.*

II. De legibus poenalibus mere prohibentibus — Nomine legum poenaliū mere prohibentium eas intelligimus, quibus legislator aliquid vetat fieri, addita quidem certa poena in contra facientes, v. g. excommunicatione, at nihil prorsus decernens quoad actus ita positi valorem.

Iamvero de hisce legibꝯ tene:

I. equidem reum fieri et in onus poenae statutae subeundae incidere eum, qui contra legem egerit ita vetantem:

II. utrum vero, ea prohibitione stante, actus *per se* validus non solum illegitimus sed et irritus in poenam fiat, disputari:

III. verum nos, communissimam opinionem sequutos, pro valore actus decertare (quod a fortiori est verum, si lex contraria simpliciter prohibeat absque poena), idque, sive quia principium fundamentale iuris poenalis est poenam non esse protrahendam ultra id de quo legislator caverit, sive quia iuxta iuris nostri axioma: « *Multa fieri prohibentur, quae sit facta fuerint obtinent roboris firmitatem* » (1):

IV. nec obesse Reg. LXIV iuris in VI: « *Quae contra ius fiunt debent utique pro infectis haberi* », nam regula non absolute intelligenda est, sed iuxta modum, seu de actibus quibus nullo modo ius assistit, quum lex, quae eis est contraria, sit non solum prohibens sed et irritans.

III. De legibus poenalibus sive inhabilitantibus, sive irritantibus. — Advertimus:

---

(1) Conf. C. XVI *De regular.*

I. in genere nomine *legis inhabilitantis* (ut iam diximus) intelligi legem, quae directe nos inidoneos facit ad aliquem actum, v. g. ad fideiubendum: *irritantis* vero eam, quae directe actum aliquem irritum decernit, v. g. testamentum sine testibus:

II. varias normas, easque saepe implexas et interdum a iure alienas, praesertim a theologis solere tradi quoad legum inhabilitantium seu irritantium in genere efficaciam, non solum quoad internum sed et quoad externum forum:

III. verum nobis, quia in criminali provincia nunc versamur, sat esse haec constituere principia: 1. si ratio formalis, propter quam lex est inhabilitans vel irritans, est criminis odium seu coercitio, delicto cessante et poenam cessare consequitur: 2. quando in lege poenali statuitur, ut qui tale crimen admiserit inhabilis fiat ad certum actum, v. g. ad beneficia obtinenda, num ad inhabilitatem reapse incurrendam requiratur iudicis sententia, iuxta sententiam, a qua in foro externo vix et ne vix quidem receditur, respondendum est negative.

II.

De poenis iure quaesito privantibus.

Huc praesertim sunt referendae: *depositio et degradatio, necnon privatio tum beneficiorum, tum vocis activae et passivae.*

1.

De depositione et degradatione.

I. **Notio.** — Antiquitus depositio et degradatio non solum una simul confundebantur, sed variam induebant poenae naturam, prouti plus vel minus a

clericalibus ministeriis et privilegiis arcebant, non ita tamen ut clericus degradatus seu depositus iudici saeculari puniendus traderetur.

Verum, praesertim postquam Lucius III constituit clericum lapsum in haeresim esse relinquendum arbitrio potestatis saecularis debite puniendum (1), et maxime, postquam Innocentius III (priniter, ut videtur, inducens solemnem degradationem) decrevit, ut clerici litteras apostolicas falsantes traderentur iudici saeculari condigna poena ab eo plectendi (2), factum est ut inter degradationem et depositionem magnum induceretur discrimen.

Reapse iuxta hodiernam disciplinam: 1. est degradatio poena, per quam clericus criminosus non solum penitus removetur et in perpetuum a quovis ecclesiastico munere et privilegio, sed et, ad conditionem laicalem redactus, a iudice saeculari est puniendus: 2. depositio non arcet, licet in perpetuum id faciat, nisi vel ab ordinis exercitio, vel ab officio, vel a beneficio, vel etiam ab hisce tribus, at firmis manentibus privilegiis fori et canonis.

II. **Inflictio** — Quoad modum depositionem et degradationem inferendi adverte:

I. Quum tum depositio tum degradatio sint gravissimae poenae, nonnisi servato iuris ordine infligiqueunt, et quidem nonnisi iis in casibus in quibus ius id iubet.

II. Praesertim vero quoad degradationem tenendum: 1. duplicem eam distingui seu verbalem et realem, prouti habetur sola sententiae prolatio vel etiam eius executio: 2. crimina, propter quae ei locus fieri

---

(1) C. VII *De crimine falsi*.

(2) C. IX *De haeret*.

potest, esse paucissima, ut essent v. g. haeresis, sodomia et assassinium: 3. ritus in ea servandos describi a Bonifacio VIII in C. II *De poenis* in VI, atque huc etiam referri C. IV *De ref.* Sess. XIII Conc. Trid.; quae tamen bina monumenta non expendimus, eo quia hodie, saltem quoad scire valemus, poena huiusmodi variis de causis infligi non solet.

2.

De beneficiorum privatione.

I. **Notio.** — Nomine privationis beneficii intelligitur poena, vi cuius clerico certum beneficium adimitur non solum quoad exercitium iurium ei adnexorum, sed quoad ipsum titulum.

Unde liquet differre hanc poenam non tantum a suspensione, ut clare patet, sed et a depositione a beneficio, quum haec non solummodo nos privet certo beneficio acquisito, sed et ulterius inhabiles faciat ad alia consequenda, quod simplex privatio non operatur.

II. **Normae.** — Quoad regulas servandas in beneficiorum privatione decernenda haec saltem tene:

I. huic poenae non fieri locum nisi iuris ordine servato, seu nisi ob causas de quibus ius expresse vel tacite cavet, et servatis praeterea iuris solemnitatibus:

II. in lege tamen non semper eodem modo decerni privationem beneficiorum, quum interdum ipso iure ea obtineat, interdum nonnisi per iudicis sententiam: ubi tamen memoranda quae alibi constituimus de necessitate sententiae saltem criminis declaratoriae, quando poena ipso facto infligitur:

III. quibus in casibus privationi fiat locus pro re nata nos satis, iuxta scholae nostrae indolem, esse di-

cturos, quum de singulis criminibus eorumque poenis agemus:

IV. regulas heic statutas non semper stricte urgere, quum v. g. aliquid speciale servetur in removendis parochis regularibus etc., prout in L. II tradidimus, quum de beneficiis dissertaremus.

3.

De privatione vocis activae et passivae.

I. **Notio.** — Nomine privationis vocis activae et passivae intelligitur poena, vi cuius alicui (sive clericus sive laicus fuerit, imo etsi foemina), adimitur suffragii sive dandi, sive recipiendi facultas, quae ad eum iure collegii spectaret.

II. **Normae et effectus.** — Adversus hac ex parte saltem volumus: 1. privationem huiusmodi, utpote poenam valde gravem, non obtinere nisi in casibus de quibus ius cavet: 2. bene advertendum eam semel inflictam hoc tantum operari, ut arceat ab officiis quae continent honorem vel praecellentiam, minime vero ab aliis, quae potius onus important.

CAPITULUM II.

De poenis temporalibus.

Poenae temporales in quinque classes a iuris criminalis doctoribus referri solent, quarum aliae *capitales*, aliae *afflictivae*, aliae *coercitivae*, aliae *infamantes* et tandem aliae *pecuniariae* dicuntur, prouti aut vitam adimunt, aut corpus torquent, aut libertatem impediunt, aut famam auferunt, aut denique bonorum fortunae iacturam important. Verum ad nos quod attinet, quia in iure nostro poena mortis non

habetur (ut fuse probatur in schola iuris publici, et caeteroquin ex eo patet quod poena huiusmodi nec fini ecclesiae congruere videatur, nec reapse ab ecclesia unquam fuerit adhibita) sermonem tantum de caeteris brevissime faciemus.

I.

*De poenis afflictivis et coercitivis,
seu de poenis fustigationis, carceris et exsilii.*

I. De fustigatione. — In antiquissimis monumentis, v. g. saeculi IV, occurrit mentio huius poenae, aliis etiam sub nominibus seu flagellationis vel verberationis. Verum, quamvis cum tali moderatione adhibenda esset in nostris curiis haec poena: *quod flagella in vindictam sanguinis transire non viderentur*, ut monebat Alexander III in C. IV *De raptoribus* (quod et probat non solum poenam mortis, sed et mutilationem membrorum ab ecclesiae spiritu esse alienas) sensim sine sensu mitigatis, imo vix non emolitis, publicis moribus in desuetudinem abiit.

II. De carcere; ubi et de detrusione in monasterium. — Carcerem heic spectamus non ut locum, ubi praesumpti rei custodiae causa attinentur pendente iudicio, sed ut locum in quo quis poenae causa detinetur.

Usus carcerum antiquissimus est in iure nostro, ut liquet v. g. exemplo Siricii qui, prout habetur in C. V, Epist. I, iussit in ergastula iniici monachos castitatem violantes.

Notissimum autem est iure decretalium usum carcerum retentum fuisse; atque hodiernis etiam temporibus saltem ibi vigere dicendum est, ubi relationes inter ecclesiam et imperium id permittunt.

Notandum tandem ad carcerem quodammodo reduci detrusionem in monasterium, cuius quoque frequens est mentio in monumentis iuris nostri, v. g. in actis Synodi Agathensis, in epistolis S. Gregorii M. et in L. V Decretalium Greg. IX.

III. **De exsilio.** — Minime ambigendum ecclesiam potestate pollere poenam exsilio decernendi, ut constat auctoritate v. g. Conc. Chalcedonensis, imo et ipsius Tridentini iubentis Sess. XXIV, C. VIII *De Ref. Matr.* ut, certis sub legibus, mulieres concubinae « ab
« Ordinariis locorum, nullo etiam requirente ex officio,
« graviter pro modo culpa puniantur et extra oppi-
« dum vel dioecesim, si id eidem Ordinario videbi-
« tur, invocato, si opus fuerit, brachio saeculari » eiciantur.

Quibus etiam ex verbis liquet regulam, quae tradi videtur in C. X *De iudiciis* et C. II *De cler. excom. ministr.* seu exsiliu esse decernendum per iudicem civilem, intelligenda esse, ut remur, non absolute, sed iuxta modum, seu v. g. ut ait C. Trid.: *si opus fuerit*.

Exsilio poena hodie vix forsitan in usu est, verum id repetendum non ex vera poenae desuetudine, sed ex defectu (non ex iure sed ex facto) vis armatae in curiis nostris.

II.

De poenis infamantibus et pecuniariis, seu de infamia et de mulctis.

I. **De infamia.** — De infamia plures et interdum implexe tradi solent regulae. Pro re nostra haec sat erunt:

I. Quia infamia famae privationem importat, facile intelligitur quid *illa* sit, quum *haec* non sit aliud quam

illaesae dignitatis status legibus et moribus comprobatus.

II. Infamia duplex est seu facti et iuris, prouti famae detrimentum patimur, vel *de facto* in populi aestimatione ob factum turpe et notorium, vel *de iure* scilicet ob dispositionem legis.

III. Infamia facti nonnisi improprie infamia adpellatur, atque hoc proprium habet, ut, donec per congruam vitae emendationem purgata non fuerit, nos faciat v. g. beneficii ecclesiastici indignos.

IV. Infamia iuris oritur proxime ex triplici causa, seu vel *ex iure ipso*, ut quum ius certos delinquentes ipso facto infames declarat, vel aut *ex sententia iudicis* aut *ex poenarum incursum specie*, ut quum lex iubet habendos esse infames eos, qui condemnati fuerint vel ob certa crimina vel ad certam poenam.

V. Ad quaestiones autem: 1. vel quos effectus operetur infamia iuris: 2. vel an infamia iuris laborare censeantur aut illi, contra quos sententia saltem declaratoria criminis non fuit prolata, aut illi omnes qui, utpote lege romana notati infamia, tales quoque censeri viderentur ex regula a canonistis tradi solita, videlicet quod civiliter infames sunt censendi etiam infames caonice, respondebimus: a) ad primum quod attinet, infamiam iuris arcere ab ordinibus, publicis officiis, dignitatibus etc.; quo pertinet Reg. LXXXVII in VI: *Infamibus portae non pateant dignitatum*; b) ad secundum quod pertingit, nos omnino eos sequi qui negant; idque quia non solum fere intolerabile videtur, quod quis ante sententia debeat se gerere veluti tamquam pene civiliter mortuum, sed et quia iuris romani legibus hoc longe magis cohaeret: et tandem; c) ad tertium quod spectat, item magis placere sententiam negantium, quia, ut, diximus in Pro-

legomenis, quando egimus de usu iuris romani, in iis quae respiciunt statum personarum non huic sed novis legibus videtur inhaerendum.

II. **De muletis.** — De hac poenarum temporalium specie advertimus:

I. usum imponendi poenitentiae causa elargitiones eleemosynarum esse antiquissimum:

II. exinde forte derivatum fuisse usum mulctarum, quarum mentio frequens est in Decretalibus Greg. IX;

III. non deesse exempla confiscationis omnium bonorum, ut en in C. XIX *De haeret.* in VI;

IV. in mulctis imponendis (nam confiscationem hodie credimus forsitan nullo in loco esse in usu) attendenda quae sapienter ad vitanda avaritiae periculum et notam statuit Conc. Trid. Sess. XXIII C. I, et Sess. XXV, C. III *De Ref.*;

V. ad mulctas rite impositas convenienter distribuendas, optimo iure alicubi receptum esse, ut in curia episcopali deputetur officialis, qui *depositarius poenarum* ideo adpellari consuevit.

SECTIO II.

De delictis et poenis ecclesiasticis in concreto.

Universa quia crimina singillatim persequi omnino prohibemur, praecipua saltem ex illis summis digitis attingemus, ea duas in classes referentes, quarum prior *delicta communia*, altera *crimina praelatis, vel clericis, vel monachis propria* complectatur.

CAPUT I.

De delictis communibus.

Quae crimina expendenda heic suscipimus, in quinque classes tribuimus. Ad primam spectant delicta *quae catholicae fidei refragantur*, ad secundam *quae divino cultui aduersantur*, ad tertiam *quae ecclesiae iura pessumdant*, ad quartam *quae iustitiam laedunt*, et ad quintam tandem *quae morum honestati repugnant*.

ART. I.

De delictis quae catholicae fidei refragantur.

Huc pertingunt *haeresis* et *apostasia*, quas expendemus prae oculis habito titulo: *De haereticis*. Quia vero huc quadantenus referri potest *crimen illorum, qui propositiones a RR. PP. reprobatae docent vel defendunt*, quippe quo fidei puritas aliquomodo labefactatur, et de hoc aliqua subnectemus.

I. **De haeresi.** — De hoc crimine haec saltem adversa volumus:

I. haeresim esse errorem voluntarium, imo et pertinacem, in fide;

II. multifariam eam distingui, ita ut pro vario modo quo erratur sit mere materialis vel formalis, interna vel externa, publica vel notoria;

III. tamen, ut quis haereseos notam coram ecclesia contrahat, necessario requiri: 1. *ex parte intellectus* errorem culpabilem et *ex parte voluntatis* pertinaciam; ubi notandum non excusare quidem quod quis contra fidem nihil positive affirmaverit, quum sufficiat quod dubius haeserit iuxta illud: *dubius in fide infidelis est*; bene vero quod ignorans fecerit, nam ignorantia (licet affectata ut arbitramur) impedit quominus quis pertinaciter praeferat iudicium suum iudicio ecclesiae: 2. *ex parte obiecti remoti* veritatem ab ecclesia propositam ut necessario credendam; *ex parte vero obiecti proximi* actum externum, eumque graviter malum, negantis vel dubitantis, nam alioquin in aliam forsan notam, sed non in haeresim incidemus; 3. tandem *ex parte subiecti* baptismum, nam per hoc tantum potestati clavium subiicimur;

IV. poenas contra haereticos latas esse gravissimas, et quidem praesertim, ut sileamus de inductis per ius civile antiquum, privationem beneficiorum iam quaesitorum, ad eadem in futurum obtinenda inhabilitatem, et excommunicationem R. P. specialiter reservatam, ut patet ex const. *Apost. Sedis*; ubi notandum: 1. reservationem huiusmodi, quae iam habebatur in celebri *Bulla Coenae*, quaeque conservata fuit in const. *Apost. Sedis* Pii IX, minime impedire quominus Episcopus, qui in dioecesi sua est inquisitor natus, causas haereseos cognoscat, atque haereticis resipiscentibus et rite in ipsius tribunali haeresim eiurantibus absolutionem tribuat, quae non

solum in externo, sed et in interno foro suffragatur: 2. e contra eam efficere, ut non amplius possint Episcopi absolvere ab haeresi occulta ex facultate eis facta a Conc. Tridentino per celebre caput *Liceat* (seu C. VI *De Ref.* Sess. XXIV), ut liquet v. g. ex pluribus RR. PP. et SS. CC. declarationibus;

V. inter has poenas recenseri quoque privationem ecclesiasticae iurisdictionis; qua in re, quum disputetur num iure divino vel ecclesiastico id contingat, eos magis sequimur qui hoc posterius affirmant, prout liquet ex iis, quae disputavimus in L. I, quum ageremus de potestate iurisdictionis;

VI. poenis contra haereticos latis generatim plecti quoque eorum fautores, receptatores et defensores, dummodo, ut verum arbitramur, id fiat in haeresis favorem et non alia de causa;

VII. in fidei favorem et in haereseos odium constitutum quoque haberi: 1. tum ne quis certos haereticorum libros legat, quo pertinent const. *Ap. Sedis* Pii IX et const. *Officiorum* Leonis XIII, ut alias diximus: 2. tum ut denunciandi sint non solum haeretici, sed et ii qui vel ex iure vel de facto sunt de haeresi suspecti, quamvis ad hos quod attinet, hodie, plurimis in locis mutatis rerum adiunctis, videatur certis in casibus sine piaculo cum eis remissius agi posse;

VIII. de ratione servanda, quum haeretici sponte ad ecclesiae unitatem redeunt, sat pro re nostra nos dixisse in L. II, quum dissertaremus de fide catholica profitenda; de modo vero tenendo in eorum causis diiudicandis, fuse nos esse dicturos in L. IV. quum agemus de iudiciis criminalibus extraordinariis,

II. **De apostasia.** — Quia triplex distingui solet apostasia, seu a fide, ab ordine et a religione, advertimus:

I. nos heic spectare apostasiam a fide, prout scilicet dicit totalem a fide defectionem:

II. hanc substantialiter ab haeresi non differre, quum, ut palam est consideranti naturam catholicae fidei, inter totalem et partialem ab ea recessum non-nisi accidentale discrimen intercedat:

III. poenas contra haereticos latas *aeque* imo *a fortiori* apostatas constringere:

IV. propterea rectissime Pium IX in const. *Apost. Sedis* inter percussos excommunicatione l. s. speciali modo R. P. reservata uno commate complexum fuisse: *Omnes a christiana fide apostatas, et omnes ac singulos haereticos, quocumque nomine censeantur, et cuiuscumque sectae existant, eisque credentes, eorumque receptores, fautores, ac generaliter quoslibet illorum defensores.*

III. De crimine illorum, qui propositiones a RR. PP. reprobatas docent vel defendunt. — Quia consuevere RR. PP., ad doctrinae catholicae depositum fideliter custodiendum, propositiones aliquas, addita vel non theologica nota, reprobare, tene:

I. eos, qui condemnatas a RR. PP. propositiones tuentur, pro casuum varietate plectendos esse ut haereticos, vel saltem de haeresi suspectos etc., generatim vero saltem subiici excomm. simpl. R. P. reservatae, quum in const. *Apost. Sedis* inter huiusmodi censura percussos recenseantur (N. I.): « Docentes
« vel defendentes sive publice sive privatim propositiones ab Apostolica Sede damnatas sub excommunicationis poena latae sententiae »:

II. quia tamen versamur in odiosis, propositiones reprobatas esse interpretandas prout iacent, iuxta sensum ab auctoribus intentum, et, si tamen et quatenus verba id tulerint, stricte.

ART. II.

De delictis divino cultui adversantibus.

Huc spectant: *blasphemia, periurium, sortilegium aliaque superstitiones, sacrilegium et simonia.*

I. **De blasphemia.** — Ad hoc gravissimum delictum quod spectat tene:

I. esse blasphemiam locutionem contumeliosam adversus Deum:

II. *locutionem* dici non absolute, sed ex iis quae communius fieri consueverunt, constat quippe et actibus, v. g. signis, blasphemiae crimen saltem improprie admitti posse:

III. ad hoc crimen compescendum pertinere Titulum XXVI in Decr. Greg. IX, qui inscribitur: *De maledicis*:

IV. etiam huc referri const. *Supernae* Leonis X, *Multis* Iulii III, et *Cum primum* S. Pii V:

V. verum, quidquid olim fuerit, hodie in blasphemis puniendis potissimum attendendas esse varias legitimas locorum consuetudines; durius autem, ut omnibus evidentissimum est, quam cum simplicis blasphemiae reis agendum esse cum iis, qui haeticam vel saltem haeticalem protulerunt blasphemiam, seu cum iis quorum verba, praeter contumeliam adversus Deum, veram seu ex animo aut saltem specie tenus haeresim continent.

II. **De periurio.** — Hac ex parte animadversum volumus:

I. de iuramento nos iam egisse in L. II, quum de rebus ad cultum divinum spectantibus dissertarem, et iterum acturos esse in L. IV, quando disputabimus de iudiciis:

II. periurii adpellatione *late* venire quodvis iuramentum sine veritate, iustitia et iudicio praestitum, verum *stricte*, prout nos illud spectamus, intelligi iuramentum destitutum veritate:

III. periurium semper habitum fuisse ut grave facinus, ad illudque compescendum pertingere plures canones a Gratiano relatos, praesertim sub Causa XXII:

IV. ex variis autem poenis contra periuros comminatis has potissimum notatu esse dignas: 1. infamiam iuris, quae tamen non semper, sed solum certis in casibus, incurritur: 2. inhabilitatem ad testimonium ferendum, interiecta tamen adversus testimonium dicentem exceptione: 3. privationem beneficiorum per sententiam iudicis, ut melius docetur, et non ipso facto incurrendam.

III. **De sortilegiis aliisque superstitionibus.** — Decretalium commentatores imitantes, qui dum explicant Tit. XXI, L. V Decr. Greg. IX, inscriptum *De sortilegiis*, tradere quoque solent quae pertinent ad caeteras superstitiones, constituimus:

I. superstitionem *late* sumptam nihil aliud esse quam exhibitionem divini cultus factam indebite, seu vel illi cui non debetur, vel eo modo quo non debetur:

II. hinc superstitionem: 1. ex parte obiecti triplicem esse, seu *idololatriam*, *divinationem* et *vanam observationem*, prout vel creatura colitur ut Deus, aut ab ea tamquam a Deo vel petitur rerum occultarum cognitio vel petitur aliquod auxilium: 2. ex parte vero modi item tripliciter distingui, prout Deo exhibetur cultus vel simpliciter inanis, vel fortasse aut falsus aut inhonestus:

III. varias superstitionis species item varias recipere secundarias distinctiones, ita ut v. g. ad divi-

nationem reducantur necromantia, chiromantia, astrologia iudiciaria et sortilegium (seu divinatio per sortes) etc.; ad vanam observantiam vero observantiae (ut dicunt) sanitatum vel eventuum, necnon magia et maleficio:

IV. inter superstitiones quoque esse recensenda, qua parte tamen (hoc bene advertatur) important dubio procul commercium cum malis spiritibus, usum magnetismi et tabularum rotantium nec non spiritismum, imo et hypnotismum: quas impietates saeculo nostro pluribus in locis late grassari videmus:

V. recensitas varias superstitiones non sine magno delicto perpetrari posse, et hinc illos, qui tanti facinoris se reos faciunt, variis poenis plecti in iure nostro; quas quum singulas recensere non valeamus, advertimus ad minimum: 1. reos huiusmodi impietatum esse denunciandos saltem si de haeresi suspectos: 2. si vero ii clerici fuerint saltem certis in casibus esse deponendos etc.

IV. **De sacrilegio.** — Nomine sacrilegii intelligitur rei Deo sacrae violatio. Et quia res Deo sacrae sunt vel res proprie dictae, vel personae, vel loca, iam sequitur tres sacrilegii species haberi, seu *sacrilegium reale, personale et locale*.

Poenae. quibus sacrilegi plectuntur, ex parte in ipso iure constitutae habentur et ex parte prudenti arbitrio iudicis infligendae committuntur.

Ex prioribus vero memorare placet excommunicationem, quam ex const. *Apost. Sedis* incurrunt interdum sacrilegi, v. g. ob percussionem personarum sacrarum vel ob usurpationem bonorum ecclesiasticorum etc.; quae singula suo tempore expendimus.

V. **De stmonia.** — Quoad gravissimum hoc crimen constituimus:

I. de simonia agi in Tit. III, Lib. V Decr. Gregorii IX; quem quidem titulum ideo censemus praelatum caeteris titulis, in quibus de criminibus agitur, haud excepto eo, in quo animadvertitur contra haereticos, quia antiquis temporibus, seu saec. IX et X, maius forsan ecclesiae detrimentum *practice* afferebat simonia quam alia crimina, haeresi haud excepta:

II. simoniam communiter definiri: studiosam voluntatem emendi vel vendendi aliquid spirituale, vel spirituali adnexum, pretio temporali vel re pretio aestimabili:

III. liquere exinde: 1. simoniam virtuti religionis opponi, quum importet comparisonem inter rem spiritualement et temporalem, quasi haec illam aequare posset: 2. obiectum simoniae, seu mercem, esse non solum res per se spirituales, sed et res temporales, qua tamen cum spirituali elemento connexas: 3. pretii notionem in simonia late patere, quum complectatur tria munera, seu *a manu, a lingua et ab obsequio*, videlicet non solum pecuniam aut rem aequipollentem, sed et laudes, preces, intercessionem, imo et quodcumque genus obsequii temporalis, dummodo tale fuerit, quod reapse inflectat, imo et quodammodo obliget, ad concedendam, et quidem ex titulo cuiusdam vel explicitae vel implicitae compensationis, rem spiritualement:

IV. simoniam multifariam dividi ita ut: 1. *ratione legis qua prohibetur* alia sit *iuris divini* et alia *iuris ecclesiastici*, prouti aliqua actio vel ipso divino iure interdicitur utpote simoniaca tabe infecta, vel iure tantum ecclesiastico vetatur ideo quia simoniaci pacti periculum continet: 2. *ratione modi quo perficitur*, alia sit *mentalis* (non mere theologice sed iuridice, nam secus de ea solliciti nos non sumus) et alia *con-*

ventionalis, et alia *realis*, prouti vel habetur tantummodo simoniacae intentionis manifestatio, extrinsecus quidem facta, at ab altera parte non acceptata, vel ulterius aut effingitur inita ipsa simoniaca pactio, aut haec concipitur, iam saltem ex parte, consummata:

V. praeter has simoniae species et aliam haberi seu *confidentialem*, cui solum in beneficiis locus esse potest, quaeque tunc habetur quando beneficium alicui procuratur ea sub lege ut is, tempore statuto, ab eo recedat ut vel qui procuravit vel altera persona beneficium ipsum obtinere queat; quod, ut nostri loqui consueverunt, fieri potest per reservationem accessus vel ingressus vel regressus, prouti simoniaca pactio tunc fit quum procuratur accessus ad beneficium v. g. per electionem, vel quum procuratur ingressus v. g. per institutionem ad praesentationem patroni, vel quum receditur a beneficio iam collato et possessio:

VI. contra simoniam graves esse constitutas poenas, quas tamen effugiunt ii qui nonnisi mentalem admiserint; nam ut scitissime admonet Innocentius III in C. XXXIX *h. t.*: *nobis datum est de manifestis tantummodo iudicare*:

VII. ex huiusmodi vero poenis (omissa quaestione, num post const. *Apost. Sedis* vigeat adhuc suspensio lata contra conferentem et accipientem simoniace ordines, quam tamen nos cessasse arbitramur) praecipuam mentionem mereri: 1. excommunicationem simpl. R. P. reservatam, latam in const. *Apost. Sedis* in: « reos simoniae realis in beneficiis quibuscumque eorumque complices »; necnon in: « reos simoniae « confidentialis in beneficiis quibuslibet, cuiuscumque « sint dignitatis »; et tandem in: « reos simoniae realis « ob ingressum in religionem » (Num. VIII, IX, X); itemque: 2. nullitatem provisionis et privationem be-

neficioꝝ, in quam incidunt rei simoniae realis vel confidentialis:

VIII. imo ius adeo simoniam odio prosequi, ut generatim irritas faciat provisiones, etsi non provisi sed alii, illis insciis, crimen admiserint:

IX. *generatim* tamen nos dixisse, quum fallat regula, si id patratum fuerit in providendi fraudem, vel si providendus, rei conscius factus, restiterit, quoad licuit, ne simoniaca pactio intercederet:

X. quia vero exquirere solent doctores, utrum absque simoniae piaculo liceat iniustam vexationem redimere quoad beneficia, placere hanc quaestionem ita breviter expedire, ut dicamus: 1. licere iniustam vexationem expedire, quando ea versatur circa ius iam quaesitum exercendum, ut en si Caius te impedire conetur, quominus officia parochialia impleas: 2. minime vero quando ea attingit vel primam vel plenam iuris acquisitionem; ut ecce si Sempronio pecuniam offeras vel ut te eligat ad beneficium vel ut te iam electum confirmet: 3. ab hac secunda responsione casum esse excipiendum quod ille, a quo vexam times, in tali sit conditione, ut tibi quidem possit nocere, at non pro lubitu et obesse et prodesse, ut en si Sempronius ille, cui pecuniam exhibes, nec eligendi nec confirmandi potestatem habeat, sed malignus homo sit, qui v. g. per calumniam conatur impedire quominus vel eligaris vel confirmeris: 4. rationem vero harum responsionum exinde esse repetendam: a) quod in primo et in tertio casu proprie deficit sacrilega comparatio inter rem spiritualem et temporalem, sed tantum intenditur mera iniuriae cessatio; b) dum in secundo haec comparatio tandem aliquando habetur, quum reapse in concreto intendi nequeat cessatio vexae; quin intendatur simul rei spiritualis adeptio:

XI. tandem quia inquirere quoque solent doctores, quid sentiendum sit de valore eorum, quae simoniace geri contigerit, sic esse quaestionem paucis verbis expediendam, ut dicamus: 1. *generatim loquendo* simoniace gesta robore firmitatis non carere, eo quia et per se sint valida nec iure positivo irrita decernantur: 2. *interdum tamen fallere regulam*, ut en quoad collationem beneficiorum, de qua vidimus, normae generalis ad instar, esse invalidam, ita lege positiva statuente.

ART. III.

De delictis adversus ecclesiam.

Huc sunt referenda maxime: *schisma, adpellatio ad futurum concilium et ecclesiasticae iurisdictionis perturbatio*. Quae singula breviter persequemur, *nonnullis praemissis de societatibus, quae adversus ecclesiam machinantur*.

I. De societatibus adversus ecclesiam machinantibus; ubi in genere de societatibus vulgo secretis adpellatis. — De hisce societatibus heic duo saltem memorata volumus, seu:

I. societates omnes, quae contra ecclesiam seu eius existentiam, tranquillitatem etc. necnon alias legitimas publicas potestates publice vel clandestine machinantur, quales sunt v. g. sectae massonum, carbonariorum, fenianorum, communistarum etc. gravissime prohiberi, quamvis forte nullum a sociis iuramentum exigatur:

II. ex const. *Apost. Sedis* excomm. simpl. R. P. reservatae subiici omnes et singulos, qui vel eiusmodi societatibus nomen dant, vel favorem qualemcumque eis praestant, vel occultos eorum coriphaeos ac duces

non denunciant; ubi notandum excomm. latam contra non denunciantes cessare semel legitime peracta denunciatione ipsa, at solum quoad reservationem, minime vero in se, prout verius arbitramur.

II. **De schismate.** — Schismaticus fieri dicitur, qui ab ecclesiae unitate se separat.

Quia vero dupliciter fieri id potest, nempe se a christiana unitate segregando vel *proprie* per recessum ab Apostolicae Sedis obedientia, vel *improprie* fidelitatem, v. g. denegando suo Episcopo, dicimus longe gravius primo quam altero modo delinqui, eoque proprie spectare poenas contra schismaticos latas; inter quas praesertim sunt accensendae inhabilitas ad beneficia necnon excommunicatio R. P. specialiter reservata.

Nec silendum censuram hanc minime effugere eos qui, licet secedant a R. P. obedientia, tamen nec auctoritatem supremam sibi tribuunt, nec novum coetum inducere conantur, nam const. *Apost. Sedis* (N. III) indistinctim plectit: « Schismaticos et eos qui « a Romani Pontificis pro tempore existentis obedientia pertinaciter se subtrahunt vel recedunt ».

III. **De adpellatione ad futurum concilium.** — Huius criminis rei illi fieri censentur, qui a R. P. qua talis decretis, praeceptis, censuris etc. adpellationem interponunt ad futurum concilium universale.

In hanc autem insaniam, cuius famosum et pessimum sane exemplum exhibuerunt nonnulli perduelles occasione const. *Unigenitus*, a Clemente XI editae contra iansenianam impietatem, graviter advertitur in iure.

Liquet hoc autem potissimum ex const. *Apost. Sedis*, quae excom. special. reserv. subiicit: 1. « Omnes

« et singulos, cuiuscumque status, gradus seu conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis Romanorum Pontificum pro tempore existentium ad universale futurum concilium appellantes, necnon eos, quorum auxilio, consilio vel favore appellatum fuerit » (N. IV); ac praeterea decernit: 2. « Interdictum R. Pontifici speciali modo reservatum ipso iure incurrunt Universitates, Collegia et Capitula quocumque nomine nuncupentur, ab ordinationibus seu mandatis eiusdem R. Pontificis pro tempore existentis ad universale futurum Concilium appellantes ».

IV. De ecclesiasticae iurisdictionis perturbatione. — Quid sit potestas iurisdictionis iam novimus. Nunc tantum addimus graviter in iure animadverti contra eos, qui ecclesiasticae iurisdictionis exercitium impedire conantur.

Hac autem in re memorare placet const. *Apost. Sedis*, quae excommunic. R. P. specialiter reservata percellit (N. VI): « Impedientes directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori et ad hoc » (seu ut explicant verius interpretes: *aut ad hoc*) « recurrentes ad forum saeculare eiusque mandata procurantes, edentes, aut auxilium, consilium vel favorem praestantes »; item (N. VII): « Edentes leges vel decreta contra libertatem aut iura ecclesiae »; item (N. VIII): « Recurrentes ad laicam Potestatem ad impediendas litteras vel acta quaelibet a Sede Apostolica vel ab eiusdem Legatis aut delegatis quibuscumque profecta, eorumque promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive ipsas partes, sive alios laedentes aut perterrefacientes »; et tandem (N. X): « Usurpantes iurisdictionem

« nem etc. ad personas ecclesiasticas ratione suarum
« ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes ».

Huc itidem quodammodo referri potest excomm.
nemini reserv. cui eadem const., sub N. II, subiicit:
« Laedentes aut perterrefacientes Inquisitores, denun-
« ciantes, testes, aliosve ministros S. Officii, eiusve
« sacri Tribunalis scripturas diripientes, aut combu-
« rentes, vel praedictis quibuslibet auxilium, consi-
« lium, favorem praestantes »; ubi tamen haud silen-
dum hanc censuram spectare proprie ad S. Officium
sive in Urbe sive in Orbe fuerit, non vero ad in-
quisitores natos qui sunt Episcopi, quippe qui ver-
samur in odiosis, et hi communiter nomine inquisi-
torum non veniunt.

Quod si quaeratur, utrum perturbatae ecclesiasti-
cae iurisdictionis reus dici queat v. g. Maevius eo
quia, vi adhibita, Lucium impedit quominus ad iudi-
cem ecclesiasticum accedat ad accusandum matrimo-
nium ab ipso Lucio cum Caia celebratum, responden-
dum negative; quum Maevius reapse non ecclesiae
faciat iniuriam sed viro privato. Nec obiiciatur hoc
modo indirecte impediri ecclesiasticae iurisdictionis
exercitium, nam semper verum manet non ecclesiae
sed privatorum iura laedi, et hinc impedimentum
illud, quod indirecte ponitur exercitio potestatis ec-
clesiasticae, utpote ecclesiae non iniuriosum non plecti
poenis, de quibus loquuti sumus.

ART. IV.

De delictis quae iustitiam laedunt.

Quum triplicis generis sint bona quibus homines
fruuntur, nempe vitae, famae et fortunae, in tripli-
cem quoque censum commode reducuntur delicta,

quibus delinquendo ad invicem sese laedere possunt homines ipsi, ita ut habeantur: *delicta contra vitam, contra famam et contra fortunam proximi.*

§ I.

De delictis adversus bonum vitae.

Huc spectant potissimum: *homicidium et mutilatio, necnon procuratio abortus et duellum.*

I. De homicidio et mutilatione. Plurima summis digitis attingentes dicimus:

I. homicidium idem esse ac hominis iniustam occisionem:

II. homicidium distingui in involuntarium quod casu contingit, et voluntarium quod ex voluntate procedit; voluntarium vero dici illicitum, dolosum, culposum vel licitum, itemque hoc postremum publicum vel privatum, prouti hominem occidimus vel ex dolo, vel ex culpa, vel sine culpa et quidem aut publica auctoritate aut ad privatam defensionem:

III. nos de homicidio involuntario vel licito heic non esse sollicitos, quia versamur in re criminali:

IV. ad homicidium vero illicitum quod attinet, sat esse admonere canones contra homicidii reos graviter advertere:

V. huc spectare praesertim Tit. X, L. V Decr. Greg. IX, qui inscribitur *De his qui filios occiderunt*, itemque tum Tit. XI: *De infantibus et languidis expositis*, tum Tit. XII: *De homicidio voluntario et casuali*:

VI. ex poenis vero statutis contra homicidium sive simplex, sive qualificatum quale est v. g. parricidium, veneficium, assassinium etc. speciali nota

heic dignas esse irregularitatem, inhabilitatem ad beneficia, imo et depositionem:

VII. ad homicidium aliquomodo accedere mutilationem, quae proprie obtinet, quum membrum distinctum officium habens, ut v. g. pes, alicui abscinditur, quaeque variis quoque modis mulctatur, v. g. irregularitate.

II. **De procuratione abortus.** — Quoad gravisimum hoc facinus advertere saltem iuvat:

I. ex const. *Ad effrenatam* Sixti V, et *Sedes Apostolica* Gregorii XIV advertendum esse iuxta prudens iudicis arbitrium vel locorum mores in eos, qui procurant abortum foetus inanimati; in reos vero abortus animati statutas esse poenas irregularitatis, privationis beneficiorum et inhabilitatis ad eadem, imo et excommunicationis Episcopis reservatae:

II. hodie vero post const. *Apost. Sedis* aliquid immutatum fuisse, quum excomm. haec generatim lata sit in *procurantes abortum* (absque distinctione foetus sive animati sive non) *effecto sequuto*.

III. **De duello.** — Ad istiusmodi crimen quod pertinet, quod Conc. Trid. dicere haud dubitavit introductum fuisse: *fabricante diabolo . . . ut cruenta corporum morte animarum etiam perniciem lucretur*, haec saltem indigitata volumus:

I. Est duellum singulare certamen ex condicto armis lethalibus initum, cuique periculum occisionis vel saltem mutilationis aut vulneris *per se* inest.

II. Duellum aliud publicum et aliud privatum est, prout publica auctoritate vel privato arbitrio initur.

III. Omissa quaestione de legitimitate duelli publici, dicendum duellum privatum non sine crimine offerri aut acceptari posse, et hinc merito contra duellantem, necnon eos qui duellantibus auxiliantur,

graviter canones advertere, ut liquet ex Tit. *De clericis pugnantis in duello*, necnon ex Conc. Trid. Sess. XXV, C. XIX *De Ref.* et pluribus RR. PP. constitutionibus.

IV. Ex hisce vero memorare saltem placet const. *Apostolicae Sedis*, quae excomm. simpl. R. P. reserv. subiicit: « Duellum perpetrantes aut simpliciter ad « illud provocantes, vel ipsum acceptantes, et quos- « libet complices, vel qualemcumque operam vel fa- « vorem praebentes, nec non de industria spectantes, « illudque permittentes, vel, quantum in illis est, non « prohibentes, cuiuscumque dignitatis sint etiam re- « galis vel imperialis ».

§ II.

De delictis adversus bonum famae et honoris.

Huc potissimum sunt referendae: *calumnia*, *detractio* et *contumelia*.

I. **De calumnia.** — Calumniari, de re criminali quum agitur (quidquid sit de civili, ut alibi expendemus), idem est ac falsum crimen alicui impingere. De calumnia haec saltem adnotari placet:

I. ius canonicum, civile sequutum, graviter advertere in eos, qui falso aliquem de crimine in iudicio accusant, ut liquet ex Titulo II, Lib. V Decr. Greg. IX, qui inscribitur: *De calumniatoribus*, quem titulum nos expendemus in L. IV, quando de accusationibus agemus:

II. ex const. *Sacram. Poenit.* Bened. XIV scelus eorum, qui falso accusant, vel per se vel per alium, innocentes confessarios de infando sollicitationis crimine reservari quoad absolutionem, tamen sine cen-

surā, Romano Pontifici: ubi tamen notandum reservationem spectare casum eorum, qui non quocumque modo innoxios confessarios insimulant, sed: *apud ecclesiasticos iudices*, ut ait constitutio benedictina, § 3.

II. De detractiōe et contumelia. — De hisce agunt canonistae sub titulis *De maledicis* atque *De iniuriis*. Ex iis vero, quae ibi disputare solent, haec colligere placet:

I. maledicos illos dici (praeter blasphematores, de quibus iam sumus locuti) qui male de proximo loquuntur, eosque proprie *detractiōis* reos fieri, si absens sit proximus, *contumeliae* si praesens:

II. adversus maledicos praesto esse actionem iniuriarum, quae hoc habet sibi proprium, ut condonatione expressa vel tacita vel etiam retorsione cesset:

III. poenas in maledicos varias esse pro casuum varietate; hac vero in re maxime esse attendendas legitimas locorum consuetudines.

§ III.

De delictis contra bona fortunae.

Plura huc spectant, sed potissimum *furtum* et *usura*. Quae seorsim expendemus, nonnullis antea delibatis *de crimine falsi*, quo, certe non semper at saepissime saltem, in fortunae bonis proximo fit iniuria.

I. De crimine falsi. — Huc pertinet Tit. XX, L. V Decret. Greg. IX. Ex iis autem quae doctores, hunc titulum explicantes, tradere suevere, haec excerpere et notare placet:

I. Falsi nomine intelligitur dolosa veritatis immutatio in alienum praeiudicium peracta.

II. Hinc ad falsum, quod merito reputatur gravis-

simum scelus, tria requiruntur seu veritatis immutatio, dolus idest animus decipiendi, et damnum si non effectu sequutum saltem re efficaciter pertentatum.

III. Falsum variis modis committi potest seu dicto (ut v. g. si testis falsum deponat); scripto (ut en si corrumpatur testamentum); et tandem facto (ut si v. g. quis mensuras aut pecuniam vitiet vel agrorum terminos immutet).

IV. Falsi poena varia est pro casuum varietate, et hinc v. g. clericus falsus testis est deponendus, si vero falsus monetarius in Italiae finibus ex const. *In suprema* Urbani VIII est degradandus et curiae laicali tradendus.

V. Singularem mentionem promerentur poenae statutae contra eos, qui litteras apostolicas falsant.

VI. Huc spectat praesertim const. *Apost. Sedis*, in qua: 1. excomm. special. R. P. reservata innodantur: (N. IX): « Omnes falsarii Litterarum Apostolicarum
« etiam in forma Brevis, ac supplicationum gratiam
« vel iustitiam concernentium per R. Pontificem, vel
« S. Romanae Ecclesiae Vice-cancellarios seu Gerentes
« vices eorum, aut de mandato eiusdem R. Pontificis
« signatarum. Necnon falso publicantes Litteras Apostolicas etiam in forma Brevis, et etiam falso signantes supplicationes huiusmodi sub nomine R. Pontificis seu Vice-cancellarii aut Gerentis vices praedictorum »; quacque: 2. inter plexos excomm. Episcopi reservata adnumerat: (N. III) « Litteris Apostolicis
« falsis scienter utentes, vel crimini ea in re cooperantes ».

VII. Utroque tamen in casu bene attendendum, non comprehendi sub censura nisi corruptionem litterarum apostolicarum proprie dictarum, seu aut Bullarum aut Brevium, minime vero rescriptorum, quae

expediuntur a SS. CC., quippe quae proprie non veniunt nomine litterarum apostolicarum.

II. **De furto.** — Quoad hoc crimen, de quo agitur in Tit. XVIII, L. V Decr. Greg. IX, tene:

I. ipsum definiri solere: rei alienae, domino rationabiliter invito, ablationem:

II. furti varias esse species, ita ut habeatur furtum simplex et qualificatum, hoc vero multifariam subdistinguat v. g. in sacrilegum et domesticum etc.:

III. in reos furti duplicem actionem comparari, seu civilem et criminalem, quarum prior eo tendit ut rei furto ablatae restitutio omneque interesse petatur, altera ut furti reus debitis poenis mulctetur:

IV. ex hisce vero, quae diversae sunt pro casuum varietate et locorum consuetudinibus, specialem mentionem mereri depositionem certis in casibus statutam contra clericos furti reos, ut liquet ex C. X *De iudiciis*:

V. ad furtum plus minusve accedere rapinam, incendium, violationem ecclesiarum, necnon damnum datum, de quibus extant in L. V. Decr. Greg. IX tituli inscripti: *De raptoribus, incendiariis et violatoribus ecclesiarum* (N. XVII) necnon *De iniuriis et damno dato* (N. XXXVI); quos tamen silentio premere cogimur.

II. **De usuris.** — Quia de usuris fuse agitur in schola tum theologiae tum textus, paucissima tantum delibabimus. Sciendum ergo:

I. nomine usurae intelligi lucrum ex mutuo immediate derivans:

II. usurarum exactionem *persaepe* prohiberi extra aleam dubitationis esse:

III. usuras *persaepe* non vero *absolute* esse vitas consulto non dixisse, quum certis in casibus ac certis sub legibus, eae, utpote quae certo nihil pravi

continent, omni iure permittantur, quod obtinet quum et moderatae sunt usurae, atque eas exigenti favet legitimus titulus vel damni emergentis vel lucri cessantis vel periculi amittendae sortis vel etiam (ut non semel nostris temporibus declaratum est a S. Sede) legis civilis:

IV. utrum autem praeter hos casus constet usuras, licet modicas, iure sive naturali, sive divino, sive ecclesiastico *per se* prohiberi, doctores plurimos adfirmare; verum nobis assentiendum potius videri iis, qui id constare negant, quum adfirmantium argumenta potius speciosa quam concludentia censeamus:

V. reapse non alio nomine nobis videri digna argumenta ab adversariis deprompta: 1. *ex iure naturali*, quasi a mutuante nihil sine iniustitia exigi possit titulo usurarum ex re, quae ideo quia mutuata, iam facta est aliena; vel: 2. *ex iure divino* sive antiquo saepe prohibente usuras; sive novo eas generatim reprobante, quum iubeat Christus dare mutuum, nihil inde sperantes; 3. *vel ex iure ecclesiastico* non raro usuras vetante et in usurarios graviter animadvertente... idque: 1. quia argumentum ex iure naturali corrivatum nullius momenti adparet, si vel hoc unum attendas, non exigi usuras tamquam pretium usus rei iam factae alienae, sed tamquam congruam praestiti indebiti beneficii mercedem; 2. itemque quod argumentum depromptum ex iure divino facile corruit, quum eae prohibitiones quae in V. T. continentur ad unum populum hebraeum pertingerent; Christi vero verba non ad praeceptum sed ad consilium sint referenda; 3. quia denique argumentum quoque ex sacris canonibus corrivatum facile evanescit, quum hos commode interpretari valeamus non de usuris quibuscumque, sed de immodicis:

VI. in iure varias esse constitutas poenas contra usurarios praesertim notorios; ex quibus memorare placet ex C. VII Tit. *De usuris* depositionem vel saltem suspensionem si agitur de clerico, excommunicationem fer. sent. si de laico, et ex C. IV *e. t.* in VI privationem sepulturae ecclesiasticae.

ART. V.

De delictis quae morum honestati adversantur.

Praesertim huc pertinent: *fornicatio, concubinatus, stuprum, raptus, incestus, adulterium, bigamia, sodomia et bestialitas.*

I. De fornicatione et concubinatu. — De fornicatione advertimus hoc nomine intelligi copulam soluti cum soluta ex mutuo consensu; eiusque poenam esse extraordinariam iuxta prudens iudicis arbitrium.

Quoad concubinatum autem (praeter ea quae diximus quum in L. II de matrimonio dissertaremus, et ea quae infra dicemus agentes de clericis concubinariis) duo sat erit advertere: 1. seu tunc concubinatum proprie haberi, quando quis carnale commercium cum certa foemina sive domi sive extra fovet et exercet: 2. in eos vero, qui reos huius criminis se fecerint, graviter esse advertendum, ut liquet ex Sess. XXIV Conc. Trid. C. VIII *De Ref. Matr.*, ad quod discipulos remittimus, eo vel magis quod de poenis adversus mulieres concubinas aliquid dixerimus, quando egimus de exilio.

II. De stupro, rapto et incestu. — Haec advertisse sat erit:

I. nomine stupri intelligi illicitam virginis deflorationem; stuprum esse aut simplex aut violentum,

prout virgo opprimitur aut sciens volens aut vel seducta vel reluctans; reum vero stupri violenti teneri *de iuris rigore* ad puellam et dotandam et ducendam, verum ex receptis moribus tantummodo aut ad dotandam aut ad ducendam:

II. raptum, qua crimen contra mores, haberi, quum mulier honesta de loco in locum libidinis explendae causa abducitur; raptorem vero si laicum excommunicandum, si clericum degradandum:

III. incestum nil aliud esse quam copulam maris et foeminae, inter quos ob consanguinitatis vel affinitatis necessitudinem nuptiae existere non possunt; ex poenis vero contra hoc crimen statutis specialem mentionem mereri depositionem, qua plectuntur clerici praesertim si incesto adulterio iuncto se foedaverint.

III. De adulterio et bigamia. — De hisce duobus criminibus tene:

I. adulterium, ex iure nostro quod viri et uxoris conditionem aequavit, esse fidei et tori coniugalis per copulam violationem:

II. ex adulterio actionem oriri civilem et criminalem, quarum prior damnorum refectionem, altera poenae inflictionem intendit:

III. crimen huiusmodi variis poenis multari pro locorum varietate, illudque esse mixti fori, nisi petatur resolutio coniugalis consuetudinis quoad torum et cohabitationem (quod quidem iure concedi alias diximus), nam hoc in casu solus ecclesiasticus iudex causam cognoscere valet:

IV. ad adulterium accedere bigamiam non proprie dictam, quae nil aliud est quam successiva, et quidem licita, nuptiarum iteratio, sed improprie dictam, quae videlicet importat simultaneam poligamiam vel poliandriam:

V. de hoc autem crimine sat esse admonere tam immane illud videri, quod inducat haereseos suspicionem, adeo ut contra illud sit procedendum in S. O.

VI. **De sodomia et bestialitate.** — De infandis hisce criminibus sat erit advertere;

I. sodomiam importare concubitum in vase indebito:

II. eam esse perfectam vel imperfectam, prout inordinatio habetur et in sexu et in vase vel in alterutro tantum:

III. sive perfectae sive imperfectae reos gravissime esse puniendos, at poenas constitutas simpliciter contra sodomitas non hos sed illos tantum saltem probabilius tenere:

IV. huc vero praesertim spectare const. *Horrendum* S. Pii V, quae clericos omnes tam dirum nefas exercentes punit amissione omnium clericalium privilegiorum et beneficiorum privatione, imo et degradatione:

V. ad sodomiam accedere bestialitatem seu coitum cum bestia; crimen sane gravissimis poenis mulctandum.

CAPUT II.

De delictis

praelatorum, clericorum et monachorum propriis.

Distinctis articulis agemus: 1. *de delictis praelatorum*: 2. *de delictis clericorum*: 3. *de delictis monachorum*.

ART. I.

***De delictis praelatorum:
ubi et de excessibus subditorum
necnon incidenter de maiestate et obedientia.***

I. Monitum. — Utrumque argumentum de delictis et praelatorum et subditorum simul coniungimus, B. Raymundum sequuti, qui Tit. XXXI in L. V Decret. Greg. IX inscripsit: *De excessibus praelatorum et subditorum*. Ad calcem vero, rerum analogia permoti, aliqua dicemus ad intelligentiam Tit. XXXIII, Lib. I Decret. Greg. IX, qui inscribitur: *De maiestate et obedientia*.

II. De excessibus praelatorum et subditorum. — Paucis tene:

I. hoc nomine excessuum praelatorum venire delicta, quae a praelatis, qua talibus, admitti queunt:

II. ex hisce vero delictis alia in iniuriam vergere inferiorum, ut v. g. quum Episcopi indebite gravant subditos, eos onerando exactionibus iure non permissis vel divexando iniustis censuris; alia vero in iniuriam superiorum, ut v. g. quum praelati inferiores usurpant iurisdictionem Episcoporum:

III. poenas contra huiusmodi excessuum reos varias esse pro casuum varietate:

IV. singularem autem mentionem promereri C. I. *h. t.* in quo Alexander III certa gravamina ex parte quorundam Episcoporum punit, addens se eos, si forte in huiusmodi crimen relapsi fuissent, ita esse puniturum quod: *timore poenae caeteri a similibus abstinebunt*:

V. eadem tamen ratione, qua canones excessus praelatorum prohibent et puniunt, ita etiam animad-

vertere (et quidem varie pro casuum varietate) in excessus subditorum, seu in ea delicta, per quae subditi praelatorum suorum mandata et leges infringunt, ut en si violent censuras ab illis latas etc.

III. De maiortate et obedientia. — Advertendum hac in re saltem est:

I. nomine *maioritatis* intelligi praecellentiam, quam quis prae aliis in ecclesia habet, *obedientiae* reverentiam quam ratione huius praecellentiae inferior superiori exhibere tenetur:

II. maioritatis, et per consequens obedientiae, fontes in iure plures recenseri, v. g. sacram ordinationem, iurisdictionem etc. adeo ut ex illa presbyter praecellat diacono, ex hac Episcopus presbytero, Metropolita suffraganeo etc.:

III. contra eos, qui debitum huiusmodi obedientiae persolvere detrectant, vario modo animadverti, ita ut v. g. possit Archiepiscopus officiales suffraganeorum suam iurisdictionem turbantes etiam excommunicatione compescere:

IV. obiter vero esse advertendum, eodem modo, quo habetur maioritas respectu personarum, ita et haberi respectu ecclesiarum, ita ut v. g. ecclesia cathedralis dignitate vincat collegiatam, haec parochialem etc.

ART. II.

De delictis clericorum.

Quia de nonnullis ex clericorum delictis alibi diximus, puta de indebita ordinum susceptione, heic sermonem coarctabimus: 1. *ad potestatis ordinis usurpationem*: 2. *ad praeum ordinum exercitium*: 3. *ad violationem clericalis disciplinae*.

§ I.

De usurpatione potestatis ordinis.

I. **Notio.** — Quia, ut suo tempore diximus, potestas ordinis nonnisi per ordinationem acquiritur, ille clericus proprie potestatem ordinis usurpare dicitur, qui, quum certum ordinem nondum receperit, sacra ministeria illius propria nihilominus exercet.

Quod quum non sine piaculo fiat, rectissime canones in huiusmodi clericos animadvertunt, ut liquet ex Tit. XXVIII, Lib. V Decr. Greg. IX: *De clerico non ordinato ministrante*, necnon ex pluribus constitutionibus RR. PP.

II. **Poenae.** — Sunt variae seu excommunicatio fer. sent. necnon irregularitas quoad ordinem in quo ministratum est et ordines superiores. Imo clericus non presbyter missam celebrans aut confessiones excipiens est degradandus et curiae saeculari tradendus; qua de re conferendae praesertim binae constitutiones *Sacerdos in aeternum* et *Divinarum*, editae a Benedicto XIV.

§ II.

De pravo ordinum exercitio.

In primis breviter dissertabimus in Tit. XXVII, L. V Decr. Greg. IX: *De clerico excommunicato, deposito vel interdicto ministrante*, et postea aliqua subnectemus *de abusu sacramenti poenitentiae*.

CAPITULUM I.

De clerico excommunicato, deposito vel interdicto ministrante.

I. **Notiones praeviae.** — Praemittimus: 1. heic nos agere tantum de clericis, qui vel plexi censura

vel depositi quum sint, potestatem ordinis nihilosecius exercent: 2. *cenſuram* in genere nos memorasse, quia, licet rubrica tituli de suspensione sileat, hanc quoque huc spectare certum est.

II. **Quaestiones specificae.** — Ex pluribus quaestionibus, quae hac in re proponi consueverunt, aliquas praecipuas seligimus.

Quaerimus ergo primo, quaenam sunt in genere poenae contra huiusmodi clericos statutae. Respondemus autem esse excommunicationem, et ulterius, si reus non se correxerit, traditionem brachio saeculari, si clericus fuerit depositus; si vero fuerit censura constrictus esse depositionem ab officio, privationem beneficiorum et irregularitatem.

Quaerimus item secundo, utrum irregularitatem hanc contrahat clericus, qui exercuerit ordines minores. Quam quaestionem quum varii varie solvant, eos sequimur qui affirmant, dummodo ministratio fieri videatur a clerico qua tali.

Quaeritur tandem tertio, utrum clericus, cui suspensio fuit illata non per modum censurae sed poenae, in irregularitatem incidat si ministret. Qua item in re quum plures sint doctorum sententiae, illis adhaeremus qui affirmant, eo quia v. g. in C. I *De sentent. et re iudic.* in VI, in quo sermo est de suspensione ad tempus, irregularis dicitur clericus qui eam violaverit. Quod autem aliquibus visum est ibi contineri exceptionem, arbitrarium remur.

Quod si quis quaerat, cur *arbitrarium* huiusmodi placitum dixeremus, incunctanter respondebimus tali nota illud nos confixisse utpote nullum iuridicum fundamentum habens. Reapse, eatenus dici posset violationem suspensionis ad tempus inflictae *exceptionis ad modum* importare irregularitatem, quatenus constaret

violationem tantum censurarum hanc irregularitatem *regulae exclusivae ad instar* gignere. Iamvero hoc gratuito adfirmari exinde liquet, quod capita, in quibus hac de re agitur, seu, saltem quod sciamus C. X: *De clerico excomm. minist.* et CC. XVIII et XX: *De sent. excomm.* in VI, in quibus tacite vel expresse indicatur haec irregularitas, utique supponant ipsam incurri ob violationem censurarum et hinc quoque ob violationem *suspensionis-censurae*, at minime ita sint concepta, ut debeamus inferre eam *per se* non incurri quoque ob violationem *suspensionis-poenae*. Seu aliter et paucis, fontes iuris *in genere* dicunt ob violatam suspensionem-censuram incurri irregularitatem, *in specie* vero, occasione arrepta, non semel dicunt incurri quoque ob suspensionem-poenam. Iamvero nonnisi perperam adfirmari agi in secundo casu de vera et propria dicta exceptione exinde liquet, quod minime constat in primo casu agi de vera et proprie dicta regula irregularitatem coarctante *per se*, seu citra exceptionis casum, ad eos qui censuram violaverint.

CAPITULUM II.

De abusu sacramenti poenitentiae.

I. **De sigilli sacramentalis violatione.** — Ex theologia morali apprime novimus quid sit sacramentale sigillum, quamque graviter urgeat obligatio illud fidelissime custodiendi etc. Nunc vero pro re nostra heic adversum volumus:

I. posse sigillum violari proprie et improprie, prouti revelantur aut ea quae pertinent ad confessionem in se, v. g. peccata, quaeque, si manifestata, vergunt in iniuriam poenitentis aut sacramenti ipsius;

aut ea quae tantummodo confessioni invidiam conciliare possunt, ut v. g. interdum defectus naturales:

II. violationem *proprie* dictam puniri ex iure communi, C. XII *De poenis*, depositione et detrusione perpetua in arctum monasterium, quod posterius tamen hodie non obtinet; *improprie* poena extraordinaria iuxta delicti et delinquentis qualitates:

III. iudicem competentem esse Episcopum, minime vero S. Officium nisi violatio sit talis, quae inducat suspicionem haereseos, prout induceret v. g. si saepe fieret, quum tunc esset praesumendum eam procedere ex eo, quod quis male sentiat in rebus fidei.

II. **De complicis absolutione.** — Absolvere complicem ille confessarius dicitur, qui personam quamcumque, quam quovis modo, seu per amplexus, oscula, imo et per colloquia (ex S. O. 28 maii 1873) dummodo peccatum fuerit externum, grave et formale, complicem habuit in peccato contra VI.

Quoad autem hanc absolutionem saltem animadversa volumus quae sequuntur:

I. Olim consuevit ea prohiberi sub nullitate, at tantum ex iure particulari.

II. Ad eradicandos invalescentes gravissimos abusos Benedictus XIV binas dedit constitutiones (seu *Sacram. Poenit.* primum, et dein *Apostolici muneris*) quem sequutus est Pius IX in const. *Apost. Sedis*.

III. Attentis vero constitutis tum a Benedicto XIV tum a Pio IX, necnon declarationibus quae serius prodierunt, tenendum: 1. confessarium quemlibet omnino carere iurisdictione quoad absolvendam personam complicem: 2. confessarium absolventem complicem innodari excommunicatione latae sententiae, speciali modo R. P. reservata, quamvis id factum fuerit in mortis articulo, si alios sacerdos licet non adprobatus

sine gravi aliqua exoritura infamia ac scandalo possit excipere morientis confessionem: 3. censuram minime effugere confessarium qui: a) complicem absolvit cum ignorantia crassa vel supina, secus ac aliqui, antequam S. O., 13 ian. 1892, hoc aperte declararet, aliter putaverint, sed gratuito, nam si Benedictus XIV plectebat *praesumentes* absolvere, Pius IX percellit *absolventes*; vel: b) non absolvit quidem sed fingit absolvere (ex S. O. 3 dec. 1883), idque quamvis (ex Sacra Poenit. 19 febr. 1896) poenitens peccatum complicitatis (confessario attamen hoc directe vel indirecte suadente) reticeat.

IV. Huiusmodi autem crimen singulare prorsus est, quum in praxi numquam coerceri possit in foro externo ob grave periculum fractionis sigilli sacramentalis; quod etiam firmatur: 1. ex Instruct. data a S. O. die 20 feb. 1867 quoad observantiam cit. bullae *Sacramentum*; in ea enim N. 6 edicitur: «Cavendum quoque ne ex denunciantibus quaeratur, num sollicitationi consenserint; et convenientissimum foret si de huiusmodi consensu, quantumvis sponte manifestato, nihil notetur in tabulis»: 2. ex decreto, quo S. O., die 23 iunii 1886, declaravit huius criminis absolutionem spectare privative, et in foro tantum interno, ad S. Poenitentiarium.

V. Hoc crimen autem tam immane aestimatur, ut subiaceat specialissimae reservationi, ita ut: 1. etiam in generali et amplissima concessione facultatum, quae a S. Sede pro variis locis conceduntur absolventi ab omnibus casibus etiam sub censura speciali modo reservata, expresse excipiatur crimen absolventis complicem, prout declaravit S. O. die 4 apr. 1871: 2. neque, ex resp. eiusdem S. O. die 7 iunii 1899, comprehendatur absolutio complicis in casibus, de

quibus cavetur in decreto lato sub die 9 nov. 1898, a nobis superius relato, quum ageremus de absolutione ab excommunicatione, ita ut propterea nequeat confessarius, qui recursum habere non potest ad S. Poenitent., huius criminis reum absolvere, attento periculo scandali etc., nisi ipse promittat se recursum esse habiturum ad S. Poenitentiariam, quamvis reticito nomine.

VI. Advertendum tamen ea, quae dicta sunt de inhabilitate ad absolvendum complicem, intelligenda esse de prima huius personae absolutione; unde S. O. die 29 maii 1867 edixit: 1. liberum esse confessario absolvere personam complicem, quae a peccato complicitatis inhonesta absoluta iam fuit per alium confessarium: 2. dandum tamen semper esse consilium confessario de quo agitur, ut, nisi necessitas aliud exigat, se absteineat ab excipiendis personae complicitis, licet iam a peccato complicitatis absolutae, sacris confessionibus.

III. **De sollicitatione.** — Nomine sollicitationis ad turpia intelligimus facinus illorum confessoriorum, qui, ut verbis utamur Benedicti XIV in const. iam citata *Sacramentum Poenitentiae*, quae quidem dici potest codex fundamentalis in hac salebrosa materia: « aliquem poenitentem, quaecumque persona illa sit, « vel in actu sacramentalis confessionis, vel ante, vel « immediate post confessionem, vel occasione aut prae- « textu confessionis; vel etiam extra occasionem confessionis in confessionali, sive in alio loco ad confessiones audiendas destinato, aut electo, cum simulatione audiendi ibidem confessionem, ad inhonesta et « turpia sollicitare vel provocare sive verbis, sive « signis, sive nutibus, sive tactu, sive per se, sive per « scripturam, aut tunc aut post legendam, tentaverint;

« aut cum eis illicitos et inhonestos sermones, vel
« tractatus temerario ausu habuerint ».

Quoad hoc crimen duo notata volumus, seu: 1. gravissimis poenis (ferendae tamen sententiae) illud plecti, et praesertim interdictione perpetua ab audiendis confessionibus necnon inhabilitate ad missam celebrandam: 2. nos vero de modo procedendi contra sollicitantes sat fuse pro re nostra esse acturos in L. IV, quum agemus de causis fidei.

IV. De exsultatione nominis complicitis. —
Advertimus:

I. ex const. *Ubi primum* et *Ad eradicandum* Benedicti XIV confessarios, qui exquirunt a poenitentibus nomen complicitis sub poena denegationis absolutionis, graviter delinquere et incidere in suspens. (ferendae tamen sententiae) ab audiendis confessionibus:

II. in const. *Apost. Sedis* subiici excomm. simpl. R. P. reserv. (N. I) docentes vel defendentes tamquam licitam praxim exquirendi a poenitente nomen complicitis, prouti damnata est a Bened. XIV: ubi tamen notandum a Benedicto fuisse reprobata in quantum utrumque simul temere docetur vel defenditur ut licitum, seu et exquirere nomen complicitis et negare poenitenti absolutionem.

§ III.

De violata clericali disciplina.

I. **Monitum.** — Duplici ex capite fieri potest, ut clericus aliquis clericalem disciplinam violet, prout nempe delinquit in officia, quibus aut vi clericatus aut vi peculiaris ecclesiastici muneris devincitur.

Si omnia et singula haec delicta vel brevibus heic describere lineis conaremur, binos in scopulos certo incideremus, seu, et paginas has ultra debitos terminos protraheremus, et plura alibi iam opportunius dicta frustra repeteremus.

Quas offensas ut vitemus, plurima consulto omittentes, strictim dicemus tantummodo: *de clericis vel non residentibus, vel concubinariis, vel ab ordine apostatis.*

II. De clericis non residentibus. — De hisce clericis agitur in Tit. IV, L. III Decret. Greg. IX, cui rubrica praeficitur: *De clericis non residentibus in ecclesia vel praebenda.*

Iamvero nos prae oculis habentes, quae quoad clericorum residentiam et in iure constituuntur et a doctoribus disputantur, separatim, at brevissime, dicemus de lege residentiae: 1. *quoad Episcopos*: 2. *quoad canonicos*: 3. *quoad parochos.*

I. *De lege residentiae quoad Episcopos.* — Quia de lege residentiae in se spectata quoad Episcopos sat pro re nostra diximus, quum in L. I ageremus de gradu episcopali, sermonem coarctabimus ad poenas, quae Episcopos tenent violatae huius legis reos. Qua in re animadversum volumus:

1. iure decretalium, ut liquet ex C. IX *h. t.*, Episcopum diu illegitime absentem, nec, si revocatum, redeuntem potuisse ecclesiae regimine deponi;

2. nunc vero esse praesertim prae oculis habenda ea, quae fuerunt constituta in Concilio Trid. seu C. I *De Ref.* Sess. VI et C. I *De Ref.* Sess. XXIII, ac potissimum quae posteriori hoc capite continentur, videlicet: «declarat sacrosancta Synodus, omnes Patriarchalibus, Primatialibus, Metropolitanis, ac Cathedralibus ecclesiis quibuscumque quocumque nomine, et «titulo praefectos, etiam si Sanct. Rom. Eccles. Car-

« dinales sint, obligari ad personalem in sua Ecclesia,
 « vel Dioecesi residentiam, ubi iniuncto sibi officio
 « defungi teneantur; neque abesse posse, nisi ex causis,
 « et modis infrascriptis etc... Si quis autem (quod utinam
 « nunquam eveniat) contra huius decreti dispositionem
 « abfuerit, statuit sacrosancta Synodus, praeter alias
 « poenas adversus non residentes sub Paulo III imposi-
 « tas, et innovatas, ac mortalis peccati reatum, quem in-
 « currit, eum pro rata temporis absentiae fructus suos
 « non facere, nec tuta conscientia, alia etiam decla-
 « ratione non secuta, illos sibi detinere posse: sed te-
 « neri, aut ipso cessante, per Superiorem Ecclesiasti-
 « cum illos fabricae Ecclesiarum, aut pauperibus loci
 « erogare; prohibita quacumque conventionem, vel com-
 « positionem, quae pro fructibus male perceptis appel-
 « latur, ex qua etiam praedicti fructus in totum, aut
 « pro parte ei remittentur: non obstantibus quibus-
 « cumque privilegiis cuicumque Collegio, aut fabricae
 « concessis ».

II. *De lege residentiae quoad canonicos.* — Canonicos heic intelligimus cathedralium non solum, sed et collegiatarum ecclesiarum. Iamvero de his omnibus dicendum:

1. teneri eos quoque residentiae lege, quamvis satis sit ut discontinue haec observetur, in tantum scilicet in quantum necessarium est ad servitium chorale rite explendum;

2. facultatem tamen abessendi eis concedi singulis annis ad summum per trimestre, casu excepto v. g.: a) quo vel servitium fiat *per mediaras aut per tertiarias*; vel etiam: b) si longius servitium constitutionibus capituli proprii exigatur; vel etiam: c) aut obtenta fuerint licentia abessendi vel indultum iubilationis, aut si ita fieri valetudinis ratio vere exigat;

3. canonicos illegitime absentes admissione distributionum, de qua iam praeter quamquod loquuti sumus quum in L. II diceremus de officio divino, aliter quoque puniri, ut liquet ex C. Trid. statuente C. XII *De Ref.* Sess. XXIV: « alioquin » (seu absens ultra iure indultum trimestre etc.) « anno primo privetur « unusquisque dimidia parte fructuum, quos ratione « etiam praebendae ac residentiae fecit suos; quod si « iterum eadem fuerit usus negligentia, privetur omnibus fructibus, quos eodem anno lucratus fuerit; crescente vero contumacia, contra eos iuxta sacrorum « canonum constitutiones procedatur »;

4. notandum autem: a) hanc poenam privationis fructuum esse ferendae sententiae; b) verba litt. *Dilecte fili* Benedicti XIV, in quibus dicitur canonicos non psallentes in choro (et hinc a fortiori absentes) nullo pacto ex praebendis et distributionibus facere fructus suos, videri intelligenda, ut iam monebamus agentes de horis canonicis, de praebendis, quae ex integro conflantur distributionibus; c) fructus amissos ob omissionem residentiae ex. C. Trid. Sess. XXIII, C. I *De Ref.* esse erogandos in favorem vel fabricae ecclesiae vel pauperum illius loci, secus ac verum sit de amissis ob horarum amissionem, nam hi possunt erogari in favorem vel quorumcumque pauperum vel fabricae beneficii; d) priorem huius regulae partem nos non ideo tradidisse, quasi (saltem quod sciamus) in iure expresse hoc praeciatur quoad canonicos, sed quia, quum hoc in cit. capite C. Trid. constituatur et quoad Episcopos et quoad parochos, etiam ad canonicos, ob analogiam iuris (salvo meliori iudicio), videtur extendendum; e) verba C. Trid.: *crescente contumacia... iuxta... canonum constitutiones procedatur* ita intelligenda, ut deveniatur ad privationem beneficii.

III. *De lege residentiae quoad parochos.* — Hac ex parte adversum volumus:

1. ad legem residentiae quoad parochos potissimum spectare C. I *De Ref.* Sess. XXIII Conc. Trid. in quo, post notissima illa verba, quae maxime Episcopos attingunt: «Cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere etc.» aperte edicitur: «Eadem omnino etiam quoad culpam, amissionem fructuum et poenas de curatis inferioribus et aliis quibuscumque, qui beneficium aliquod ecclesiasticum, curam animarum habens, obtinent, sacrosancta Synodus declarat et decernit; ita tamen ut quandocumque eos, causa prius per Episcopum cognita et probata, abesse contigerit, Vicarium idoneum, ab ipso Ordinario approbandum, cum debita mercedis assignatione, relinquat. Discedendi autem licentiam in scriptis, gratisque concedendam ultra bimestre tempus, nisi ex gravi causa, non obtineant. Quod si per edictum citati etiam non personaliter, contumaces fuerint, liberum esse vult Ordinariis per censuras ecclesiasticas, et sequestrationem, et subtractionem fructuum, aliaque iuris remedia, etiam usque ad privationem, compellere; nec executionem hanc quolibet privilegio, licentia, familiaritate, exemptione, etiam ratione cuiuscumque beneficii, pactione, statuto, etiam iuramento, vel quacumque auctoritate confirmato, consuetudine etiam immemorabili, quae potius corruptela censenda est, sive appellatione, aut inhibitione etiam in Romana Curia, vel vigore Eugenianae Constitutionis suspendi posse »;

2. liquere exinde poenas constitutas in parochos non residentes esse: a) amissionem fructuum pro rata absentiae statim incurrendam; b) censuras per Epi-

scopum infligendas, itemque subtractionem fructuum et alia iuris remedia usque ad privationem beneficii;

3. quia vero disputatur, num Episcopus statim procedere possit ad decernendam privationem beneficii contra parochum, qui, illegitime quum absit, citatus non obtemperavit, an potius antea debeat alia iuris remedia, ut v. g. censuras, experiri, magis placere eos sequi qui affirmant;

4. in hanc autem sententiam nos ideo permoveri:
a) quia in antiquum, ut liquet ex C. XI. *De clericis non resident.*, constituebat, ut beneficiarius absens citaretur, si fieri posset, personaliter, eoque in contumacia per sex menses perseverante procederetur ad privationem beneficii; b) Conc. vero Trident. iuri antiquo non derogavit, nisi qua abstulit obligationem citationis personalis huic sufficiendo edictalem; c) unde conclusio: quum non constet de derogatione iuris antiqui, *liberum* est (ut ait C. Trid.) procedere vel per censuras etc. vel post sex menses decernendo privationem.

III. De clericis concubinariis. — De huiusmodi clericis agere solent canonistae sub Tit. II, L. III. Decr. Greg. IX, qui inscribitur: *De cohabitatione clericorum et mulierum*.

Paucis plura complexi, praeter dicta in L. I. sub titulo de clericorum officiis, constituimus:

I. Clericis in genere iustissimis de causis, ut per se evidens est, vetatur cum mulieribus cohabitare.

II. Excipiuntur tamen a prohibitione personae, quae saevi criminis suspicionem remonent, ut en consanguineae etc. nisi forsan peculiaria adiuncta et has a clericorum consortio removendas iubeant; qua de re duo capita extant in corpore iuris (tit. cit.) seu I et IX, quorum prius *ad modum regulae* cohabitatio-

nem cum mulieribus non suspectis permittit, dum secundum *ad modum exceptionis* eandem vetat, qua periculum pravae conversationis seu suspicio criminis exinde oriatur.

III. Clericus, qui mulierem suspectam domi vel extra frequentat, dicitur concubinarius, et poenis plectitur, quae variae sunt pro criminis gravitate et pro varia clericorum conditione.

IV. Ex regulis autem, pluribus et implexis, quas hac in re tradere solent nostri, placet eas quae sequuntur indigitare, habitis potissimum prae oculis C. VI *De Ref.* Sess. XXI, et C. XIV *De Ref.* Sess. XXV Conc. Trid.

V. Si concubinatus rei fuerint Episcopi, ex cit. C. XIV a Synodo provinciali debent admoneri; quodsi admoniti se non emendaverint, ipso facto sunt suspensi; si vero in crimine perseveraverint etiam ad R. P. ab eadem Synodo sunt deferendi, ut is pro qualitate culpa, etiam per episcopatus privationem, si opus erit, in eos animadvertat.

VI. Si huius criminis rei fuerint parochi, tenenda norma statuta Episc. in cit. C. VI. seu: « Eos vero (parochos) qui turpiter, et scandalose vivunt, postquam praemoniti fuerint, coerceant, ac castigent; et, si adhuc incorrigibiles in sua nequitia perseverent, eos beneficiis, iuxta Sacrorum Canonum Constitutiones, exemptione, et appellatione quacumque remota, privandi facultatem habeant ».

VII. Si hoc flagitio se faedaverint alii clerici ab Episcopis et parochis, distinguendum est inter casum et casum. Reapse: 1. si huiusmodi clerici caruerint beneficio vel pensione, ex citat. C. XIV. puniendi sunt ab Episcopo pro delicti et contumaciae qualitate variis poenis, ut v. g. suspensione ab ordine etc.:

2. si e contra beneficium vel pensionem ii possederint, item ex cit. C. XIV: *a)* in primis debent personaliter moneri: *b)* si non obtemperaverint privantur tertia parte fructuum, obventionum etc.: *c)* si iterum moniti in contumacia perseveraverint, amittunt fructus omnes etc. et suspendendi sunt a beneficiorum administratione: *d)* quod si ita suspensi se non emendaverint, « tunc beneficiis, portionibus, ac officiis, et « pensionibus quibuscumque ecclesiasticis perpetuo « priventur, atque inhabiles, ac indigni quibuscumque « honoribus, dignitatibus, beneficiis, ac officiis in posterum reddantur, donec post manifestam vitae « emendationem ab eorum Superioribus cum iis ex « causa visum fuerit dispensandum ».

IV. De clericis ab ordine apostatis. — Illi clerici ab ordine apostatae fieri dicuntur, qui, maioribus in ordinibus quum sint constituti, Marte proprio a clericalibus castris recedunt.

Iamvero de hisce clericis tene:

I. excommunicatione eos puniri, quae l. s. est si matrimonium attentare praesumpserint, ut constat ex alibi dictis, seu quum in L. I. ageremus de lege caelibatus;

II. saltem interdum, et certis sub legibus, amittere quoque privilegia clericalia, ut en si artem hystrionum exercere vel arma militaria gestare non erubescant, ut liquet ex C. XXV *De sent. excomm.*

ART. III.

De delictis monachorum.

Et quoad monachos eamdem brevitatis regulam sequuti ac quoad clericos, strictim dicemus tantum: *de votorum inobservantia, de apostasia a religione,*

necnon de turbata episcopali vel parochiali iurisdictione.

I. De votorum inobservantia. — Quia tria sunt vota monachorum substantialia seu obedientiae, castitatis et paupertatis, advertere placet:

I. monachum obedientiam Abbati suo detrectantem ex C. X *De maior. et obed.* posse excommunicari;

II. regulares aut moniales, post votum solemne castitatis matrimonium contrahere praesumentes, ex const. *Apost. Sedis* incidere in excomm. Episcopis seu Ordinariis reservatam;

III. monachos votum paupertatis infringentes variis poenis plecti, et praesertim privatione vocis activae et passivae per biennium et certis in casibus sepultura ecclesiastica.

II. De apostasia a religione. — Huius criminis rei fieri illi censentur, qui, professionem solemnem quum emisissent, a religione secedunt.

Variae sunt poenae contra regulares apostatas comminatae, ex quibus aliae ipso iure communi constitutae, aliae in singulorum ordinum constitutionibus decretae.

Quoad has nihil attinet dicere, quum agatur de iure particulari; ad illas vero quod spectat saltem monendum hodie, cessata post const. *Apost. Sedis* excomm. l. s. contra apostatas habitum dimittentes, firmam manere excomm. fer. sent., etsi habitus non fuerit dimissus.

Adverte tamen cum apostatis non esse confundendos fugitivos, seu eos qui animum retinent revertendi, quamvis et hi graviter sint puniendi.

III. De turbata episcopali vel parochiali iurisdictione. — Canones eodem modo ac iure, quo vetant, ne quis privilegia regularium pessumdare

audeat, sic et prohibent ne quis ex regularibus iurisdictionis episcopalis vel parochialis exercitium perturbare conetur, atque contra aliter facientes graviter animadvertunt.

Huiusmodi autem iustissimae disciplinae celebre specimen exhibet C. I Clem. *De privileg.*, in quo Clemens V: « in virtute sanctae obedientiae et sub in-
« terminatione maledictionis aeternae » *regularibus interdicit, adiectis gravibus poenis* « ne in sermonibus
« suis ecclesiarum praelatis detrahant; aut etiam re-
« trahant laicos ab ecclesiarum suarum frequentia vel
« accessu, vel indulgentias pronuncient indiscretas...
« nec etiam in casibus sedi apostolicae aut locorum
« Ordinariis reservatis quemcumque absolvere... prae-
« sumant » etc.

Huc etiam pertingunt decreta tum a Patribus Conc. Trid. in Sess. XXIV, C. I *De Ref. Mat.*, tum a Pio IX in const. *Apost. Sedis*, qui, clementinae prohibitioni inhaerentes, constituerunt *illi* suspensionem contra regulares (inter caeteros) qui alterius paroeciae spon-
sos matrimonio iungere vel benedicere praesumpse-
rint, *hic* vero excomm. simpl. res. R. P. contra reli-
giosos praesumentes clericis aut laicis extra casum
necessitatis sacramentum extremae unctionis aut eu-
charistiae per viaticum ministrare absque parochi
licentia (N. XIV).

APPENDIX

AD LIBRUM TERTIUM

SEU AD TRACTATUM DE DELICTIS ET POENIS

Quoniam poenale hodiernum ecclesiasticum ius magna parte continetur in const. *Apostolicae Sedis*, qua Pius IX f. r., die 12 octobris 1869, sapientissimo consilio censuras latae sententiae limitavit unumque in corpus coegit, operae pretium visum est eam heic ex integro transcribere, quum canonico iuri studium impendentibus plurimum intersit germanum eius textum prae oculis continuo habere. Quia vero post editam const. pianam aliquid hac in re innovatum est, summis digitis et hoc ad constitutionis calcem attingemus.

I.

Constitutio ***Apostolicae Sedis*** **qua ecclesiasticae censurae latae sententiae** **limitantur.**

Apostolicae Sedis moderationi convenit, quae salubriter veterum canonum auctoritate constituta sunt, sic retinere, ut, si temporum rerumque mutatio quidpiam esse temperandum prudenti dispensatione suadeat, eadem Apostolica Sedes congruum supremae suae potestatis remedium ac providentiam impendat. Quamobrem cum animo nostro iampriusdem revolveremus, ecclesiasticas censuras, quae per modum

latae sententiae, ipsoque facto incurrendae ad incolumitatem ac disciplinam ipsius Ecclesiae tutandam, effrenemque improborum licentiam coercendam et emendandam sancte per singulas aetates indictae ac promulgatae sunt, magnum ad numerum sensim excrevisse; quasdam etiam, temporibus moribusque mutatis, a fine atque causis, ob quas impositae fuerant, vel a pristina utilitate, atque opportunitate excidisse; eamque ob rem non infrequentes oriri sive in iis, quibus animarum cura commissa est, sive in ipsis fidelibus dubietates, anxietates, angoresque conscientiae; Nos eiusmodi incommodis occurrere volentes, plenam earundem recensionem fieri, Nobisque proponi iussimus, ut, diligenter adhibita consideratione, statueremus, quasnam ex illis servare ac retinere oporteret, quas vero moderari, aut abrogare congrueret. Ea igitur recensione peracta, ac Venerabilibus Fratribus Nostris S. R. E. Cardinalibus in negotiis Fidei Generalibus Inquisitoribus per universam Christianam Rempublicam deputatis in consilium adscitis, reque diu ac mature perpensa, motu proprio, certa scientia, matura deliberatione Nostra, deque Apostolicae Nostrae potestatis plenitudine hac perpetuo valitura Constitutione decernimus, ut ex quibuscumque censuris sive excommunicationis, sive suspensionis, sive interdicti, quae per modum latae sententiae, ipsoque facto incurrendae hactenus impositae sunt, nonnisi illae, quas in hac ipsa Constitutione inserimus, eoque modo, quo inserimus, robur exinde habeant; simul declarantes, easdem non modo ex veterum canonum auctoritate, quatenus cum hac Nostra Constitutione conveniunt, verum etiam ex hac ipsa Constitutione Nostra, non secus ac si primum editae ab ea fuerint, vim suam prorsus accipere debere.

*Excommunicationes latae sententiae speciali modo
Romano Pontifici reservatae.*

Itaque excommunicationi latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatae subiacere declaramus.

1.

Omnes a christiana fide apostatas, et omnes ac singulos haereticos, quocumque nomine censeantur, et cuiuscumque sectae existant, eisque credentes, eorumque receptores, fautores, ac generaliter quoslibet illorum defensores.

2.

Omnes et singulos scienter legentes sine auctoritate Sedis Apostolicae libros eorundem apostatarum et haereticorum haeresim propugnantes, nec non libros cuiusvis auctoris per Apostolicas litteras nominatim prohibitos, eisdemque libros retinentes, imprimentes et quomodolibet defendentes.

3.

Schismaticos, et eos, qui a Romani Pontificis pro tempore existentis obedientia pertinaciter se subtrahunt vel recedunt.

4.

Omnes et singulos, cuiuscumque status, gradus seu conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis Romanorum Pontificum pro tempore existentium ad universale futurum Concilium appellantes, nec non eos, quorum auxilio, consilio vel favore appellatum fuerit.

5.

Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes, vel hostiliter insequentes S. R. E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Sedisque Apostolicae Legatos, vel Nuncios, aut eos a suis Diocesisibus, Territoriis, Terris, seu Dominiis efficientes, nec non ea mandantes, vel rata habentes, seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem.

6.

Impedientes directe, vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori, et ad hoc recurrentes ad forum saeculare, eiusque mandata procurantes, edentes, aut auxilium, consilium vel favorem praestantes.

7.

Cogentes sive directe, sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones: item edentes leges vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae.

8.

Recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras, vel acta quaelibet a Sede Apostolica, vel ab eiusdem Legatis aut Delegatis quibuscumque profecta, eorumque promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive ipsas partes, sive alios laedentes, vel perterrefacientes.

9.

Omnes falsarios litterarum Apostolicarum, etiam in forma Brevis ac supplicationum gratiam vel iustitiam concernentium per Romanum Pontificem, vel S. R. E. Vice-Cancellarios, seu Gerentes vices eorum aut de mandato eiusdem Romani Pontificis signatarum: nec non falso publicantes Litteras Apostolicas, etiam in forma Brevis, et etiam falso signantes supplicationes huiusmodi sub nomine Romani Pontificis, seu Vice-Cancellarii aut Gerentis vices praedictorum.

10.

Absolventes complicem in peccato turpi etiam in mortis articulo, si alius Sacerdos licet non adprobatus ad confes-

siones, sine gravi aliqua exortura infamia et scandalo, possit excipere morientis confessionem.

11.

Usurpantes aut sequestrantes iurisdictionem, bona, redditus ad personas ecclesiasticas ratione suarum Ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes.

12.

Invadentes, destruentes, detinentes per se vel per alios Civitates, Terras, loca aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia; vel usurpantes, perturbantes, retinentes supremam iurisdictionem in eis; nec non ad singula praedicta auxilium, consilium, favorem praebentes.

A quibus omnibus excommunicationibus huc usque recensitis absolutionem Romano Pontifici pro tempore speciali modo reservatam esse et reservari; et pro ea generalem concessionem absolvendi a casibus et censuris, sive excommunicationibus Romano Pontifici reservatis nullo pacto sufficere declaramus, revocatis insuper earundem respectu quibuscumque indultis concessis sub quavis forma et quibusvis personis etiam Regularibus cuiuscumque Ordinis, Congregationis, Societatis et Instituti, etiam speciali mentione dignis et in quavis dignitate constitutis. Absolvere autem praesumentes sine debita facultate, etiam quovis praetextu, excommunicationis vinculo Romano Pontifici reservatae innodatos se sciant, dummodo non agatur de mortis articulo, in quo tamen firma sit quoad absolutos obligatio standi mandatis Ecclesiae, si convaluerint.

*Excommunicationes latae sententiae
Romano Pontifici reservatae.*

Excommunicationi latae sententiae Romano Pontifici reservatae subiacere declaramus:

1.

Docentes vel defendentes sive publice, sive privatim propositiones ab Apostolica Sede damnatas sub excommunicationis poena latae sententiae; item docentes vel defendentes tanquam licitam praxim inquirendi a poenitente nomen complicitis prouti damnata est a Benedicto XIV in const. *Suprema* 7 iulii 1745; *Ubi primum* 2 iunii 1746; *Ad eradicandum* 28 septembris 1746.

2.

Violentas manus, suadente diabolo, iniicientes in Clericos, vel utriusque sexus Monachos, exceptis quoad reservationem casibus et personis, de quibus iure vel privilegio permittitur, ut Episcopus aut alius absolvat.

3.

Duellum perpetrantes, aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes, et quoslibet complices, vel qualemcumque operam aut favorem praebentes, nec non de industria spectantes, illudque permittentes, vel quantum in illis est non prohibentes, cuiuscumque dignitatis sint, etiam regalis vel imperialis.

4.

Nomen dantes sectae *Massonicae*, aut *Carbonariae*, aut aliis eiusdem generis sectis, quae contra Ecclesiam vel legitimas potestates seu palam, seu clandestine machinantur, nec non iisdem sectis favorem qualemcumque praestantes; earumve occultos coriphaeos ac duces non denunciantes, donec non denunciaverint.

5.

Immunitatem asyli ecclesiastici ausu temerario violare iubentes aut violantes.

6.

Violantes clausuram Monialium, cuiuscumque generis aut conditionis, sexus vel aetatis fuerint, in earum monasteria absque legitima licentia ingrediendo; pariterque eos introducentes vel admittentes; itemque Moniales ab illa exeuntes extra casus ac formam a S. Pio V in constit. *Decorì* praescriptam.

7.

Mulieres violantes Regularium virorum clausuram, et Superiores aliosve eas admittentes.

8.

Reos simoniae realis in beneficiis quibuscumque, eorumque complices.

9.

Reos simoniae confidentialis in beneficiis quibuslibet, cuiuscumque sint dignitatis.

10.

Reos simoniae realis ob ingressum in Religionem.

11.

Omnes qui quaestum facientes ex indulgentiis aliisque gratis spiritualibus excommunicationis censura plectuntur Constitutione S. Pii V: *Quam plenum*, 2 ianuarii 1554.

12.

Colligentes eleemosynas maioris pretii pro missis, et ex iis lucrum captantes, faciendo eas celebrari in locis ubi Missarum stipendia minoris pretii esse solent.

13.

Omnes qui excommunicatione mulcantur in Constitutionibus S. Pii V *Admonet nos*, quarto kalendas aprilis 1567; Innocentii IX *Quae ab hac Sede*, pridie nonas novembris 1591; Clementis VIII *Ad Romani Pontificis curam*, 26 iunii 1592; et Alexandri VII *Inter ceteras*, nono kalendas novembris 1660, alienationem et infeudationem Civitatum et Locorum S. R. E. respicientibus.

14.

Religiosos praesumentes clericis aut laicis extra casum necessitatis Sacramentum extremae unctionis aut Eucharistiae per viaticum ministrare absque Parochi licentia.

15.

Extrahentes absque legitima venia reliquias ex Sacris Coemeteriis sive Catacumbis Urbis Romae eiusque territorii, eisque auxilium vel favorem praebentes.

16.

Communicantes cum excommunicato nominatim a Papa in crimine criminoso, ei scilicet impendendo auxilium vel favorem.

17.

Clericos scienter et sponte communicantes in divinis cum personis a Romano Pontifice nominatim excommunicatis et ipsos in officiis recipientes.

*Excommunicationes latae sententiae
Episcopis sive Ordinariis reservatae.*

Excommunicationi latae sententiae Episcopis sive Ordinariis reservatae subiacere declaramus:

1.

Clericos in sacris constitutos vel Regulares aut Moniales post votum solemne castitatis matrimonium contrahere praesumentes; nec non omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium contrahere praesumentes.

2.

Procurantes abortum, effectu sequuto.

3.

Litteris apostolicis falsis scienter utentes, vel crimini ea in re cooperantes.

*Excommunicationes latae sententiae
nemini reservatae.*

Excommunicationi latae sententiae nemini reservatae subiaccere declaramus.

1.

Mandantes seu cogentes tradi Ecclesiasticae Sepulturae haereticos notorios, aut nominatim excommunicatos vel interdictos.

2.

Laedentes aut perterrefacientes Inquisitores, denuntiantes, testes, aliosve ministros S. Officii, eiusve Sacri Tribunalis scripturas diripientes, aut comburentes, vel praedictis quibilibet auxilium, consilium, favorem praestantes.

3.

Alienantes et recipere praesumentes bona ecclesiastica absque Beneplacito Apostolico, ad formam Extravagantis *Ambitosae*, De Reb. Ecc. non alienandis.

4.

Negligentes sive culpabiliter omittentes denunciare infra mensem Confessarios sive sacerdotes, a quibus sollicitati fuerint ad turpia in quibuslibet casibus expressis a Praedecessoribus Nostreis Gregorio XV constit. *Universi*, 20 augusti 1622, et Benedicto XIV, constit. *Sacramentum poenitentiae*, 1 iunii 1741.

Præter hos hætenus recensitos, eos quoque quos Sacrosanctum Concilium Tridentinum, sive reservata summo Pontifici aut Ordinariis absolutione, sive absque ulla reservatione excommunicavit, Nos pariter ita excommunicatos esse declaramus; excepta anathematis poena in Decreto Sess. IV *De editione et usu Sacrorum Librorum* constituta, cui illos tantum subiacere volumus, qui libros de rebus Sacris tractantes sine Ordinarii approbatione imprimunt, aut imprimi faciunt.

Suspensiones latae sententiae Summo Pontifici reservatae.

1.

Suspensionem ipso facto incurrunt a suorum Beneficiorum perceptione ad beneplacitum S. Sedis Capitula et Conventus Ecclesiarum et Monasteriorum alique omnes, qui ad illarum seu illorum regimen et administrationem recipiunt Episcopos aliosve Praelatos de praedictis Ecclesiis seu monasteriis apud eandem S. Sedem quovis modo provisos, antequam ipsi exhibuerint Litteras apostolicas de sua promotione.

2.

Suspensionem per triennium a collatione Ordinum ipso iure incurrunt aliquem Ordinantes absque titulo beneficii, vel patrimonii cum pacto ut ordinatus non petat ab ipsis alimenta.

3.

Suspensionem per annum ab ordinum administratione ipso iure incurrunt Ordinantes alienum subditum etiam sub praetextu beneficii statim conferendi, aut iam collati, sed minime sufficientis, absque eius Episcopi litteris dimissorialibus, vel etiam subditum proprium, qui alibi tanto tempore moratus sit, ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerit, absque Ordinarii eius locis litteris testimonialibus.

4.

Suspensionem per annum a collatione ordinum ipso iure incurrit, qui excepto casu legitimi privilegii, ordinem Sacrum contulerit absque titulo beneficii vel patrimonii clerico in aliqua Congregatione viventi, in qua solemnis professio non emittitur, vel etiam religioso nondum professo.

5.

Suspensionem perpetuam ab exercitio ordinum ipso iure incurrunt Religiosi eiecti, extra Religionem degentes.

6.

Suspensionem ab Ordine suscepto ipso iure incurrunt, qui eundem ordinem recipere praesumpserunt ab excommunicato vel suspenso, vel interdicto nominatim denunciatis, aut ab haeretico vel schismatico notorio: eum vero qui bona fide a quopiam eorum est ordinatus, exercitium non habere ordinis sic suscepti, donec dispensetur, declaramus.

7.

Clerici saeculares exteri ultra quatuor menses in Urbe commorantes ordinati ab alio quam ab ipso suo Ordinario absque licentia Card. Urbis Vicarii, vel absque praevio examine coram eodem peracto, vel etiam a proprio Ordinario posteaquam in praedicto examine reiecti fuerint; nec

non clerici pertinentes ad aliquem e sex Episcopatibus suburbicariis, si ordinentur extra suam dioecesim, dimissorialibus sui Ordinarii ad alium directis quam ad Card. Urbis Vicarium; vel non praemissis ante Ordinem Sacrum suscipiendum exercitiis spiritualibus per decem dies in domo urbana sacerdotum a Missione nuncupatorum, suspensionem ab ordinibus sic susceptis ad beneplacitum S. Sedis ipso iure incurrunt: Episcopi vero ordinantes ab usu Pontificalium per annum.

Interdicta latae sententiae reservata.

1.

Interdictum Romano Pontifici speciali modo reservatum ipso iure incurrunt Universitates, Collegia et Capitula, quocumque nomine nuncupentur, ab ordinationibus seu mandatis eiusdem Romani Pontificis pro tempore existentis ad universale futurum Concilium appellantia.

2.

Scienter celebrantes vel celebrari facientes divina in locis ab Ordinario, vel delegato Iudice, vel a iure interdictis, aut nominatim excommunicatos ad divina officia, seu ecclesiastica Sacramenta, vel ecclesiasticam sepulturam admittentes, interdictum ab ingressu Ecclesiae ipso iure incurrunt, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt, competenter satisfecerint.

Denique quoscumque alios Sacrosanctum Concilium Tridentinum suspensos aut interdictos ipso iure esse decrevit, Nos pari modo suspensioni vel interdicto eosdem obnoxios esse volumus et declaramus.

Quae vero censurae sive excommunicationis, sive suspensionis, sive interdicti Nostris, aut Praedecessorum Nostrorum Constitutionibus, aut sacris canonibus praeter eas, quas recensuimus, latae sunt, atque hactenus in suo vigore perstiterunt sive pro R. Pontificis electione, sive pro interno regimine quorumcumque Ordinum et Institu-

torum Regularium, nec non quorumcumque Collegiorum, Congregationum, coetuum locorumque piorum cuiuscumque nominis aut generis sint, eas omnes firmas esse, et in suo robore permanere volumus et declaramus.

Ceterum decernimus, in novis quibuscumque concessionibus ac privilegiis, quae ab Apostolica Sede concedi cuivis contigerit, nullo modo ac ratione intelligi unquam debere, aut posse comprehendere facultatem absolvendi a casibus, et censuris quibuslibet Romano Pontifici reservatis, nisi de iis formalis explicita, ac individua mentio facta fuerit: quae vero privilegia aut facultates, sive a Praedecessoribus Nostreis, sive etiam a Nobis cuilibet Coetui, Ordini, Congregationi, Societati et Instituto, etiam regulari cuiusvis speciei, etsi titulo peculiari praedito, atque etiam speciali mentione digno a quovis unquam tempore huc usque concessae fuerint, ea omnia, easque omnes Nostra hac Constitutione revocatas, suppressas et abolitas esse volumus, prout reapse revocamus, supprimimus, et abolemus, minime refragantibus aut obstantibus privilegiis quibuscumque, etiam specialibus comprehensis, vel non in corpore iuris, aut Apostolicis Constitutionibus, et quavis confirmatione Apostolica, vel immemorabili etiam consuetudine, aut alia quacumque firmitate roboratis, quibuslibet etiam formis ac tenoribus, et cum quibusvis derogatoriis derogatoriis, aliisque efficacioribus et insolitis clausulis, quibus omnibus, quatenus opus sit, derogare intendimus, et derogamus.

Firmam tamen esse volumus absolvendi facultatem a Tridentina Synodo Episcopis concessam Sess. XXIV, cap. VI *De Reform.* in quibuscumque censuris Apostolicae Sedi hac Nostra Constitutione reservatis, his tantum exceptis, quas eidem Apostolicae Sedi speciali modo reservatas declaravimus,

Decernentes has Litteras, atque omnia et singula, quae in eis constituta ac decreta sunt, omnesque et singulas, quae in eisdem factae sunt ex anterioribus Constitutionibus Praedecessorum Nostrorum, atque etiam Nostreis, aut ex

aliis sacris Canonibus quibuscumque, etiam Conciliorum Generalium, et ipsius Tridentini mutationes, derogationes, suppressiones atque abrogationes ratas et firmas, ac respective rata atque firma esse et fore, suosque plenarios et integros effectus obtinere debere, ac reapse obtinere; sicque et non aliter in praemissis per quoscumque Iudices Ordinarios et Delegatos, etiam Causarum Palatii Apostolici Auditores, ac S. R. E. Cardinales, etiam de Latere Legatos, ac Apostolicae Sedis Nuntios, ac quosvis alios quacumque praeeminentia, ac potestate fungentes et functuros, sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter iudicandi et interpretandi facultate et auctoritate, iudicari ac definiri debere; et irritum atque inane esse ac fore quidquid super his a quoquam quavis auctoritate, etiam praetextu cuiuslibet privilegii, aut consuetudinis inductae vel inducendae, quam abusum esse declaramus, scienter vel ignoranter contigerit attentari.

Non obstantibus praemissis aliisque quibuslibet ordinationibus, constitutionibus, privilegiis, etiam speciali et individua mentione dignis, nec non consuetudinibus quibusvis, etiam immemorabilibus, ceterisque contrariis quibuscumque.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostrae Constitutionis, Ordinationis, limitationis, suppressionis, derogationis, voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem Omnipotentis Dei et Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum.

II.

Decretorum C. Apost. Sedis posteriorum brevis recensio.

Chronologico servato ordine, indigitamus decreta, quibus, quoad censuras latae sententiae, aliquid innovatum est post const. *Apostolicae Sedis*.

I. Ex resol. S. O. 4 decemb. 1872 minime habenda est ut abolita excommunicatio (latae sententiae et reserv. R. P. donec restitutio non fiat) contra missionarios exercentes mercaturas in Indiis Orient. et in America, constituta in litt. *Ex debito* Urbani VIII et *Sollicitudo* Clementis IX. Hac tamen resolutione non innovatio proprie sed declaratio continetur.

II. Litteris *Romanus Pontifex*, 28 aug. 1873, excomm. latae sententiae speciali modo R. P. reservata innodantur: 1. canonici et dignitates cathedralium vacantium, qui ausi fuerint transferre ac concedere curam, regimen et administrationem ecclesiae vacantis quovis titulo, nomine, quaesito colore in nominatum et praesentatum ad sedem episcopalem vel a capitulo si habeat ius, vel a saeculari potestate si hoc gaudeat privilegio, antequam nominatus exhibeat bullas ei cui de iure: 2. ipse nominatus et praesentatus vel ut supra electus ad vacantem ecclesiam, si curam, regimen et administrationem sub nomine provisoris, vicarii generalis aliove nomine ex concessione et translatione in eo peracta a dignitatibus et canonicis aliisque qui, deficientibus capitulis, vicarios deputant aut vacantes ecclesias legitime administrant: 3. qui praemissis paruerint vel auxilium, consilium aut favorem praestiterint, cuiusque status aut praeminentiae sint. — Advertendum tamen eos ex omnibus hie recensitis, qui character episcopali fulgent, non excomm. sed suspens. ab exercitio pontificalium et interdictum ab ingressu ecclesiae R. P. reservata incurrere.

III. Ex litt. 21 nov. 1873 et decr. 23 maii 1874 clerici pertinentes ad dioeceses Helveticae Foederationis vel provinciarum Mediolan. et Venetae, qui, suffragio populari ad parochi seu vicarii munus deputati, audent in ecclesiarum possessionem se intrudere incidunt in excommunicationem l. s. speciali modo R. P. reservatam.

IV. Ex decr. S. Poenit. 4 aug. 1876 excommunicantur asseclae et fautores societatis Romae constitutae ad vindicanda populi praetensa iura in electione R. P.

V. Ex epist. circulari data a S. C. C. die 22 iulii 1890 ad Episcopos Italiae quoad sacerdotes italos in Americam se transferentes, haec sub N. VI leguntur: « Quod si non
« agatur de emigratione, sed de aliquo Italiae sacerdote,
« qui ob personales et honestas temporaneas causas per-
« gere velit ad Americae partes, satis erit ut proprius
« Ordinarius, his perspectis, ac dummodo de caetero nihil
« obstet, eum muniat in scriptis sua licentia ad tempus
« (unius anni limitem non excedens), in qua praefatae ab-
« eundi causae declarentur, cum conditione, ut suspensus
« illico maneat a divinis expirato praefixo termino, nisi
« eius legitimam prorogationem obtinuerit ».

VI. Ex decr. *Vigilanti* S. C. C. 25 maii 1893 compe-
scitur abusus turpis mercimonii quoad missarum stipendia,
et quidem in presbyteris per suspensionem reservatam
S. Sedi; in aliis clericis per suspensionem quoad Ordines
susceptos et inhabilitationem quoad suscipiendos; in laicis
vero per excomm. reserv. Episcopis.

VII. Ex const. *Officiorum* 23 ianuarii 1897 (cui iam
praeaccesserat declar. S. O. 22 decembr. 1880) excommuni-
catio, lata a C. Trid. Sess. IV contra indebite imprimentes
libros de rebus sacris, restricta fuit per authenticam in-
terpretationem ad imprimentes, sine Ordinarii adproba-
tione, libros Sacrae Scripturae, vel eius adnotationes aut
commentaria.

LIBER IV.

De iudiciis.

De iudiciis disputatio magni momenti est, quum ius reddere res sit difficultatibus et periculis plena, iudicem vero agere inter graviora cuiusvis reipublicae munera recte accenseatur. Quia vero iudicialium rerum copia est maxima, et tamen institutionum ratio id exigit, ut nonnisi adumbratim universa theoria exhibeatur, pluribus omissis quae ad altiorem scholam pertinent, praecipua tantum eius capita duplici sectione exponemus, in quarum priori *de iudiciis ecclesiasticis in genere*, in altera *de iisdem in specie* erit sermo. Illud autem bene animadverti volumus, in tractatione de iudiciis in genere ea omnia, quoad eius fieri poterit, nos exposituros quae iudiciis ecclesiasticis sive civilibus sive criminalibus sunt communia, amandatis in sectionem secundam ea, quae singulis iudiciorum speciebus propria sunt.

SECTIO I.

De iudiciis ecclesiasticis in genere.

Sex capitibus dicemus: *de iudiciorum ecclesiasticorum notione, prolegomenis, introductione, ordinatione, instructione et definitione.*

CAPUT I.

De iudiciorum ecclesiasticorum notione.

Quatuor articulis dicemus: 1. *de iudiciaria potestate, necnon de iudiciorum natura et necessitate*: 2. *de iudiciariae potestatis existentia et evolutione in ecclesia*: 3. *de obiecto iudiciorum ecclesiasticorum*: 4. *de iudiciorum ecclesiasticorum divisione.*

ART. I.

De iudiciaria potestate, necnon de iudiciorum natura et necessitate.

I. Iudiciariae potestatis indoles. — Est potestas iudicialis consecrarium necessarium prorsus potestatis legiferae. Quemadmodum enim huic proprium est necessaria uti liave ad finem sociale iubere noxiaque vetare, ita ad illam pertinet legum executionem sedulo et efficaciter curare tum lites dirimendo, quae ex earum applicatione frequenter oriuntur, tum delicta compescendo quae saepissime quoque ordinem publicum, ad quem se leges intendunt, labefactant.

II. Iudiciorum natura. — Solet iudicium defini: legitima controversiae, quae actorem inter et reum agitur, per iudicem cognitio et definitio.

Qua ex definitione patet iudicium *iuridice* se habere ad iudicium *philosophice* tamquam speciem ad genus. Dum enim *logice* iudicium est actus, quo duae ideae aut affirmatione coniunguntur aut negatione separantur, *iuridice* non omnis de aliqua re affirmatio aut negatio est iudicium, sed illa tantum quae ex auctoritate et praevia legitima disceptatione fit a persona publica, et quidem de re aliquomodo inter duos controversa.

III. Iudiciorum necessitas. — Non de hypothetica, sed de absoluta necessitate hic solliciti sumus. Non quaerimus videlicet, an et quomodo tribunalium constitutio et iudiciorum exercitium necessaria sint in unaquaque republica attento iure quod singulas moderatur, sed utrum et quomodo ad ipsum ius naturae sint referenda.

Hac autem in re dicimus tribunalium et iudiciorum institutionem ex iuris naturalis imperio esse repetendam, quum ex una parte velit naturae ius, ut leges exequutioni mandentur praesertim per litium solutionem et delictorum efficacem repressionem, ex altera vero parte nequeat iudicialis potestatis exercitium committi publicorum administrorum arbitrio, quin sequantur gravissima incommoda.

Nisi enim ii, qui iuribus tuendis et criminibus coercendis incumbunt, aliquam formam legibus determinatam servare tenerentur, saepissime ob humanam oscitantiam vel malitiam iustitiae administratio certo certius deficeret, et iudiciaria potestas potius in destructionem quam in bonum reipublicae vergeret. Uno verbo, ut ex Innocentii III sententia loquamur

(C. XVII *De accus.*): *inde iniuriae nascerentur, unde iura nascuntur.*

Quod tamen non ita acceptum volumus ac si omnia, quae in iudiciis servari cernimus, iuri naturae essent tribuenda, vel quatenus semper et ubique eadem iudiciorum ratio rigide esset servanda. Nam plura a legislatoribus esse in rem iudiciariam, pro suo prudenti arbitrio, in vecta ad ius tum efficacius, tum securius reddendum libenter concedimus; nec ii sumus, qui diffiteamur publici boni causa interdum esse recedendum a consueta iudiciorum forma, imo et ab ipsa iudiciali ratione. Quod et ecclesiae auctoritate firmatur, ut patet v. g. ex recepta disciplina suspensionum, quas *ex informata conscientia* appellant nostri; quae quid sint in Sect. II. expendemus.

ART. II.

De iudiciariae potestatis existentia et evolutione in ecclesia.

I. **Existentia.** — Ecclesiam pollere iudiciaria potestate omnino inter catholicos constat.

Quia tamen hoc in schola iuris publici opportune probatur, illud unum animadvertimus (ut alias iam indicavimus, quum de iure poenali ecclesiae loqueremur) affirmari non posse ecclesiam hac potestate carere, aut eam habere quidem, sed a principibus mutuata, quin evertatur ecclesiae ipsius germana notio, et quin sacris paginis refragetur, RR. PP. et Conciliorum definitionibus contradicatur, Patrum et Doctorum sententiis repugnetur, ac ecclesiasticae historiae auctoritas omnino proculcetur.

Profecto ecclesia sine magistratibus iurisdictione et imperio pollentibus, aut cum magistratibus quo-

dammodo ex alienis castris fere precario adscitis, non est ecclesia quam instituit Christus, qui iussit ut ecclesiasticorum iudiciorum contemptor haberetur ut ethnicus et publicanus; nec qualem descripsit Paulus quum Timotheum docebat, qua methodo in presbyterorum occasione recipienda uteretur; nec denique quam exhibet forensis ecclesiastica disciplina a xx saeculis recepta, omnique aevo sapienter polita, solenter custodita, strenueque contra invasores quosvis vindicata.

II. Evolutio historica. — Quemadmodum legiferam ita et iudiciariam potestatem ecclesia non semper et ubivis eodem modo exercuit, sed vario pro rerum temporumque adiunctis.

Certe si ad fundamentale ius tantum attenderetur, eadem disciplina quibusvis temporibus et locis in re iudiciali inveniri deberet. Proinde nonnisi duo essent iudices, nempe R. P. quoad ecclesiam universam et singuli Episcopi in suis dioecesibus; unica esset iudiciorum expediendorum forma, scilicet alicuius rei controversae existentia, actoris et rei interventus, sufficiens causae cognitio atque sententiae prolatio; unicus tandem appellationis gradus seu ab Episcopis ad R. P.

Quia tamen haec iudiciorum ratio, quamvis absolute loquendo ad ecclesiae finem assequendum non impar, ob humanae conditionis infirmitatem, negotiorum molem atque ecclesiae per orbem universum diffusionem pluribus incommodis latam viam stravisset, opportunum censuit ecclesia, Christi intentionem implendo et potestate sibi ab eo facta utendo, eamdem evolvere ac perficere.

Qua in re sibi constans ipsa fuit, nam, sicut integra servata forma regiminis ipsi a Christo data,

plures alios hierarchiae gradus instituit, ita et religiose custodita iudiciorum ratione, quae ex divino iure fuit, non uno modo eandem explicavit ac polivit.

Profecto omnia singillatim persequi, quae ad hanc evolutionem spectant, nec licet nec expedit, eo magis quod de pluribus alibi, quum occasio id tulerit, sat fuse pro re nostra erit dicendum. Igitur summis tantum labiis rem attingentes, animadvertimus ex triplici praesertim capite evolutionem factam fuisse.

Et primo quidem evolutio facta est *ratione iudicantium*, nam praeter R. P. et Episcopos, ad quos tantum, attento divino iure, iudiciaria potestas spectaret, plures alii iudices constituti sunt. Ex iuris enim historia novimus olim magnas partes hac in re tributas fuisse synodis provincialibus et dioecesanis, quarum usus proinde per plura saecula frequens fuit etiam ad controversias componendas, maxime quum ageretur de clericis. Magnam item potestatem hac ex parte datam comperimus Patriarchis, Primatibus et Archiepiscopis quoad causas Episcoporum sibi subiectorum, necnon quoad eas quas hi v. g. in prima instantia iudicaverint. Inductum pariter scimus usum plurium aliorum iudicum, v. g. delegatorum, inquisitorum et conservatorum.

Secundo vero evolutio facta est *ratione materiae*; nam, praeter causas spirituales vel spiritualibus per se adnexas, quaeque iure proprio ad unum ecclesiae forum pertinent, nonnullae quoque causae temporales ex incidentibus rerum adiunctis foro ecclesiastico subiectae sunt.

Tertio tandem *ratione formae* evoluta sunt iudicia ecclesiastica, nam, si primis temporibus abfuerunt ab iis forenses ambages, adeo ut etiam saec. VI iudi-

cium ecclesiasticum alicubi a forensi seu civili hac de causa distingueretur, postea hae quoque receptae ab ecclesia sunt, eas ex iure romano potissimum corrivando, servatis tamen in aliquibus iudiciis, v. g. summariis, antiquae disciplinae vestigiis.

Caeterum omnino respuenda sententia eorum, qui opinati sunt, vel ecclesiam ab initio non habuisse forum contentiosum a poenitentiali distinctum, vel eam per plura itidem saecula caruisse iurisdictione, et *audientiam* tantum habuisse cum potestate arbitrariae, seu potestatis arbitrorum propriae, ad instar. Utraque enim assertio falsitate historica laborat.

Et reapse, ad primam quod spectat, certis argumentis constat duplex forum omnino distinctum ecclesiam vel a primis saeculis habuisse, nempe externum ad lites componendas et crimina compescenda, ac poenitentialia ad consulendum directe utilitati singulorum per peccatorum absolutionem et poenitentiarum impositionem. Et in primo quidem recipiebantur accusationes, audiebantur testes, excutiebatur causa, proferebatur sententia, v. g., excommunicationis; dum in altero, audita rei confessione, si occulte peccatum fuerat, occulta imponebatur poenitentia, si publice publica. Certe aliquando etiam per excommunicationem adigebatur quis ad poenitendum, v. g. quum maximum fuisset scandalum, sed hoc non immutabat iudicii naturam, quum eo tantum tenderet, ut reus ex *volente* fieret *volens*; poenitentia quippe nonnisi *volenti* imponebatur.

Ad alteram vero quod pertinet, quaecumque fuerit causa ob quam ecclesiasticum tribunal dictum fuit audientia, nullatenus exinde inferre licet quod contendunt adversarii; nam, praeterquamquod ex ecclesiasticae et civilis iurisprudentiae antiquissimis mo-

numentis constat, promiscue usurpatas aliquando fuisse voces *iudicium* et *audientia*, aliunde evidentissime probatur ecclesiam semper habuisse iudices et tribunalia, iamvero quando constat de re frustra emendicantur argumenta ex verbis.

ART. III.

De obiecto iudiciorum ecclesiasticorum.

Distinctim agemus: 1. *de obiecto iudiciorum generatim*; 2. *de iudiciorum ecclesiasticorum obiecto speciatim*.

§ I.

De obiecto iudiciorum generatim.

I. Obiectum remotum. — Ut ipse iudicii conceptus insinuat, iudiciariae potestati subiiciuntur quaestiones dirimendae et delicta compescenda. Est ergo de iudicii essentia, ut aliquo modo habeatur ius controversum, quatenus tunc tantum iudicis officium efficaciter invocari potest, quum ius aliquod occurrit vel *ambiguum* ut declaretur, vel *turbatum* ut defendatur. Hoc autem ius controversum proprie constituit iudiciorum obiectum remotum.

II. Obiectum proximum. — Non omne tamen ius controversum est practice iudicii obiectum, sed illud tantummodo quod de facto in unaquaque legislatione agnoscitur ut actione vallatum, seu ut tale ad cuius tuitionem iudicis ministerium utiliter invocari valet.

Equidem bonum est ut, quoad eius fieri potest, omnia iura controversa hoc munimine fulciantur, at causae interdum subesse queunt illud iuste denegandi.

Nam potestas omnis est in reipublicae bonum, iamvero aliqua iura in externo foro urgeri haud posse interdum magis expedit; si enim actionis denegatio in privatum incommodum vergit, eius concessio in publicum damnum redundaret.

Dicimus ergo: 1. obiectum iudiciorum *proximum* esse actionem, seu, melius, ius controversum, cuius in iudicio persequendi facultas a lege conceditur: 2. actionem sic acceptam dispesci in *realem* et *personalem*, prout oritur *ex iure in re*, seu iure, vi cuius directe nobis res devincitur (ut v. g. ex dominio), vel *ex iure ad rem*, seu iure, vi cuius directe non res, sed persona obstringitur (v. g. ex delicto): 3. aliquas actiones vocari *mixtas*, non quasi reapse personales simul sint et reales, quum utriusque actionis conceptus hoc necessario excludat, sed quia interdum vel in iudicio unica petitione tuemur duplex ius, nempe *ex re* et *obligatione*, ut puta quum tu persequeris simul rem ac indemnitatem; vel tum actoris tum rei partes gerimus, ut contingit v. g. in iudiciis finium regundorum.

§ II.

De iudiciorum ecclesiasticorum obiecto speciatim.

I. **Obiectum genericum.** — Quum potestas iudicialis subsequatur legiferam, ab hac aestimari oportere quantum illa pateat evidens est.

Et quia potestas legifera ecclesiae nonnisi circa spiritualia vel his adnexa versatur, etiam ad forum eius deducendae sunt causae omnes, quae ad finem spirituales ex natura sua directe vel indirecte se referunt.

Immerito tamen exinde inferres ecclesiam per iniuriam ampliasse provinciam suam temporales quas-

dam causas ad se avocando, ut iam indigitavimus. Nam causas has ecclesia in suo foro agitari iussit ob specialia adiuncta, ex quibus oritur singularis relatio inter rem temporalem et bonum spirituale.

Et hinc v. g. iure merito, quia primis saeculis nonnisi cum christiani nominis detrimento litigatum fuisset apud ethnicos, penes quos omnino oportebat, ut sanctitatis laude nova religio claresceret, severissime interdictum est, ne extra ecclesiam iudices quaererentur, qua ratione postea cessante ecclesia ipsa sponte sua hoc onus abdicavit. Equidem, obtenta iam pace, per aliquod tempus iudiciali munere in causis civilibus christianorum functi sunt Episcopi, sed hoc praestiterunt, partim quia nondum universa ad fidem esset conversa civitas, partim quia Imperatores, qui eos summa existimatione habebant, facultatem fecissent litigantibus, ut, quum uterque consentirent, ad episcopale forum confugere possent.

Quod si quaeratur, quo generali principio uti nos oporteat ad tuto diiudicandum, quaenam causae ad ecclesiae forum sint deducendae, respondebimus tutissime id aestimari posse, praeterquamquod ex consideratione naturae singularum causarum, tum ex ecclesiae definitione, tum ex eiusdem praxi (de qua maxime ex sacris canonibus constat), tum tandem ex probatorum auctorum doctrina.

II. Objectum specificum. — Liquet ex dictis ad ecclesiasticum forum spectare causas omnes: 1. quae *directe* et *per se* circa finem spirituales versantur, ut ecce causae de fide, de cultu divino, de sacramentis et sacramentalibus, de beneficiis, de funeribus, de clericorum iuribus et officiis, de ecclesiasticis poenis: 2. quae incidere possunt quoad res, quae, licet per se temporales, tamen ratione finis spiritualibus ac-

censentur, ut v. g. causae de honorum temporalium ecclesiasticorum tum acquisitione tum alienatione: 3. illae in quibus, quamvis haec connexio finis spiritualis cum re temporali non habeatur per se, habetur tamen ex lege speciali ecclesiae, ut ecce quum iubent canones causas temporales, praesertim personarum miserabilium, in ecclesiae foro expediri, quando iudex laicus negligentem hac in re se praebet.

Quod si quis quaerat quid dicendum de causis, quae directe attingunt finem tum spirituales tum temporales, quarumque propterea ecclesiae et reipublicae una simul interest, respondebimus per se has causas, quae etiam *mixtae* appellantur, ad utrumque forum sub adspectu unicuique proprio pertinere; attamen in praxi (velut ex mutua saltem tacita conventionem) ad vitanda plura incommoda interdum receptum esse, ut fiat locus praeventioni, adeo ut in eo foro terminari debeant, ad quod prius deductae sunt.

Opportuna autem occasione arrepta, adnotare expedit huiusmodi causis mixti fori alicubi aequiparari nonnullas causas per se ecclesiasticas, ut v. g. causas decimarum et iuris patronatus, quando eae aguntur *in possessorio*, idque quia possessionis quaestio, utpote res facti, potest considerari ut aliquid temporalis; qua tamen de re fusius dicemus, quum in Sectione II. agemus de causa possessionis et proprietatis.

ART. IV.

De iudiciorum ecclesiasticorum divisione.

I. Fontes, ex quibus iudicia ecclesiastica distinctionem capiunt, indicantur. — Omne iudicium necessario ad *ecclesiasticum* vel *sacculare* reducitur, prout iudex ex ecclesiastica vel civili pote-

state procedit. Iudicia vero ecclesiastica multiplicem divisionem recipiunt, seu ratione *materiae*, *finis*, *formae*, et tandem *partis*, quam in eo colligantes habent.

II. De divisione ratione materiae. — Quum materia in iudiciis sit duplex, nempe *remota* et *proxima*, dicimus:

I. ratione *materiae remotae* iudicium aliud esse *spirituale* et aliud *temporale*, prout res, seu causa circa quam versatur, est spiritualis vel spirituali adnexa, aut per se est temporalis sed ob specialia adiuncta, ita iubente ecclesia, in huius foro agitari debet:

II. ratione *materiae proximae* aliud esse *reale* et aliud *personale*, prout innititur actione reali vel personali:

III. huic divisioni esse affinem alteram in *petitorium* et *possessorium*, prout quaestio est aut de proprietate rei vel quasi-proprietate iuris, aut de possessione rei, vel de quasi-possessione iuris.

III. De divisione ratione finis et formae. — Priori ex capite, seu *ratione finis*, iudicium aliud est *civile*, aliud *criminale* et aliud *mixtum*, prout intenditur directe commodum seu interesse actoris, vel criminis coercitio, vel utrumque simul.

Altero vero ex capite, seu *ratione formae*, aliud est *ordinarium* seu *solemne*, et aliud *summarium* seu *extraordinarium* aut *oeconomicum*, prout stricte servantur iuris ordo et solemnitates iure positivo inductae, vel, hisce ex parte praetermissis, proceditur, ut aiunt, de plano, servatis attamen semper, quae ex ipso iure naturali requiruntur ad iudicii essentiam.

IV. De divisione ratione partis, quam colligantes in iudicio habent. — Hac ex parte iudicium aliud est *simplex* et aliud *duplex*, prout vel

unus ex collitigantibus partes gerit actoris et alter rei, vel uterque simul actorem et reum gerunt, ut contingit *per se* in iudicio de communi dividundo, et *per accidens* quando reus actorem reconvenit.

CAPUT II.

De iudiciorum prolegomenis.

Antequam in ius quis eat considerare eum oportet, num pacifica via quid sua interest consequi valeat, et, quatenus id ei non liceat vel non expediat, perpendere illi est necesse, apud quem iudicem adversarium provocare, et an solus vel aliis personis adiutus in certamen descendere ipse debeat. Proinde, priusquam de iudiciis introducendis agatur, praestat de ipsorum prolegomenis summatim disserere. Quod praestabimus, distinctis articulis breviter disputantes: 1. *de quibusdam singularibus modis quaestionum solvendarum causa invectis et iure canonico receptis vel non*: 2. *de personis quae in iudicio partem habent*: 3. *de foro competenti*.

ART. I.

De quibusdam singularibus modis quaestionum solvendarum causa invectis et iure canonico receptis vel non.

Distinctis paragraphis agemus: 1. *de hisce modis generatim spectatis*: 2. *de modis receptis*: 3. *de modis reprobatis*.

§ I.

De hisce modis generatim spectatis.

I. Iudiciorum pericula breviter adumbrantur. — Iudicia certe eo diriguntur, ut ius suum cuique efficaciter tribuatur. Verum periculis ipsa abundant, adeo ut v. g. non raro bonum, imo optimum, ius variis de causis, ut puta ex probationum inopia etc. in grave discrimen adducant.

Accedit quod, experientia teste, lites etiam iustae vix sine aliquo peccato suscipi possint, eo quod facilem occasionem praebeant nimiae rerum temporalium sollicitudini atque animorum perturbationibus, odio et calumniis.

Quae doctrina profecto a SS. Litteris haud est aliena, ubi Christus nos hortatur ut volenti nobiscum in iudicio contendere propter tunicam dimittamus et pallium (1); et Paulus pudori vertendum asserit quod inter christianos sint iurgia, et ut iniuriam potius accipiamus auctor et consuasor est (2).

II. Ratio indigitatur, cur ecclesia alios a iudicialibus componendarum quaestionum modos probaverit. — Equidem multiplicia, eaque non levia incommoda, quae descripsimus, de iudiciis saeculi, in quibus de temporalibus rebus controversia movetur, magis vera sunt; at aliquo sensu etiam iudiciis ecclesiasticis non incongrue aptantur, quando quaestiones de rebus non mere spiritualibus in eis agitantur.

---

(1) *Matth.* V, 40.

(2) I. *Ad Corinth.* VI, 1-7.

Optime proinde ecclesia, ad haec similiave pericula vitanda, nonnullos singulares modos fidelibus proposuit ad quaestiones citra iudiciariam rationem solvendas, vel saltem ad lites iam motas citius finiendas.

De quibus modis quum disserere nos oporteat, occasione opportuna arrepta aliquid subiicimus de nonnullis aliis eundem in finem invectis, sed iure reprobatis quippe a veritate et iustitia aberrantibus.

§ II.

De modis receptis, seu de pactis, transactionibus, iuramento et arbitris.

I. De pactis. — Quid sit pactum in genere alibi vidimus. Heic autem proprie intendimus pactum, quod *liberatorium* adpellant.

Per hoc enim reo acceptanti promittit actor se ea de re non amplius acturum, sive id fiat cum timor est ne quaestio in iudicium deducatur, sive cum iam coram iudice pendet, imo vel si per huius sententiam iam resoluta fuerit; quo postremo in casu eo dirigitur pactum ne iudicati agatur.

Quocumque vero modo id contingat, id operatur pactum liberatorium, ut ex eo oriatur *pacti conventi* vel *doli exceptio* ad repellendum adversarium, qui actionem urgere pertentaret.

II. De transactionibus. — Haec pauca hac ex parte tenenda sunt:

I. Est transactio (qua frequenter utuntur homines ad litigia praecavenda vel citius finienda): non gratuita conventio super re dubia aut super lite incerta et nondum finita.

II. Ut haec verba sat indicant, transactiones ad

pacta liberatoria aliquomodo accedunt, aliquomodo vero ab his discrepant; dum enim pactum liberatorium est gratuitum, transactio adeo necessario exigit quod aliquid utrimque remittatur sive dando sive promittendo, ut si secus fiat transactio non intelligatur.

III. Transigere illi tantum possunt, qui rerum aut suarum aut alienarum administrationem obtinent easque alienandi potestate non carent: transigi vero potest de illis tantum rebus quae dubiae et controversae sunt, ni fortasse ius obstet, ut ecce si fiat auctoritate privata super beneficia.

IV. Transactionis rite factae magna est vis, adeo ut ius praecexistens per ipsam sublatum censeatur et novum inductum, ac proinde repelli possit *per exceptionem litis finitae* ille, qui quaestionem movere vel restaurare post transactionem aggrediatur, etiam allegata causa tunc primum repertorum instrumentorum.

V. Tamen interdum rescindi poterit transactio, v. g. si probetur fuisse extortam per dolum aut metum gravem vel etiam ex falsis documentis initam.

VI. Tandem silentio haud praetereundum, in transactionis vi aestimanda, rationem quoque esse habendam tum vel poenae qua fuerit munita vel iuramenti quo fuerit confirmata; tum, et potissimum, an ea fuerit *personalis* vel *realis*, nam si concepta in personam nonnisi eius auctores tenet, dum si rite concepta in rem ad eorum quoque successores pertingit.

III. **De iuramento.** — Alibi disseruimus de iuramento in genere. Heic autem addere oportet:

I. iustissimis de causis factum esse, ut in usum quoque fori iuramentum venerit; testibus enim Paulo Ap.: *Omnis controversiae... finis ad confirmationem*

est iuramentum (1); et Gaio: *Maximum remedium expediendarum litium in usum venit iurisiurandi religio* (2):

II. non tamen semper eodem modo iuramento nos uti quoad negocia iudicialia, quum interdum v. g. iuremus ad probationem faciendam, fidem augendo vel confessionis vel attestationis, interdum vero ad iudicium ipsum declinandum vel citius finiendum:

III. de iuramento sub hoc posteriori respectu considerato, pro nunc dicendum esse, illi locum fieri quando quis aliqua de causa, v. g. ob expensarum metum vel ob probationum inopiam, sive lis nondum sive iam mota fuerit, sponte omnino, et quin subsit vel subintret iudicis praeceptum, adversario *iuramentum defert*, ea lege ut si hic iuraverit v. g. rem esse suam victor evadat:

IV. hisce ex verbis apprime innotescere hoc iuramentum, quod certe potest ab illo, cui delatum est, recusari, transactioni valde accedere, ac proinde ei fieri locum in causis, in quibus transigere licet, eamdemque vim sortiri ac si reapse transactum esset.

IV. **De arbitris.** — Paucis plurima complexi, hac ex parte admonemus:

I. ad quaestiones facilius et tutius solvendas arbitrorum quoque opera saepe nos uti:

II. sedulo autem distinguendum esse inter *arbitratores* et *arbitros*, nam: 1. dum arbitrator iudicibus assimilari nequit, nec aliae sunt eius partes quam ut ex bono et aequo controversiam componat citra omnem figuram iudicii, et ita quidem ut si eius sententia, quae proprie *arbitramentum* dicitur, enormem laesionem

---

(1) *Ad Hebr.* VI, 16.

(2) F. I. D. *De iureiur.* XII, 2.

contineat, ad iustitiam reducenda sit arbitrio boni viri;
2. longe alia est arbitrorum conditio et potestas:

III. revera arbitrum proprie eum esse, qui ad cognoscendam et ex auctoritate finiendam controversiam constituitur:

IV. quia vero constitui possunt arbitri vel ex legis dispositione vel ex privatorum conventionem, exinde sequi ut duplex eorum genus sit, quorum alii *arbitri iuris* vel etiam *necessarii* et alii *arbitri compromissarii* vel etiam *voluntarii* appellantur:

V. arbitros iuris iudices vere esse, ac proinde iurisdictione pollere, qua ea praestant, quae ad causae definitionem sunt necessaria; compromissarios e contra solam notionem habere, nec propterea cogere posse sive partes sive testes, neque ab eorum sententia, quae *arbitrium* vel *laudem* dicitur, dari appellationem:

VI. quando arbitros iuris deputare oporteat, ex iure aestimandum esse; arbitros vero compromissarios in omnibus causis constituere licere, dummodo non prohibitis: quae posterior regula etiam valet de iis qui in arbitros assumuntur, ubi notandum, ad causas spirituales quod attinet, laicos in arbitros haud recte eligi, ni vel fiat de apostolico beneplacito vel una simul clerici quoque deputentur:

VII. arbitros iuris, quum iudices sint, ex iure procedere debere, et hoc de voluntariis quoque verum esse fere in omnibus, ni modus procedendi eis a compromittentibus constituatur;

VIII. arbitrii effectum esse, ut quod pronunciant arbitri iuris, ut iudicis sententia habeatur, non item quod voluntarii:

IX. hoc tamen in casu videndum esse, num poena adiecta fuerit vel non, nam si primum, agi tantum

poterit contra non acceptantem laudum ad poenam solvendam et non magis, saltem si poena adiecta fuerit principaliter; si alterum, tunc vel laudum fuit acceptatum saltem tacite, et datur actio ad urgendam executionem, et exceptio quatenus adversarius contra laudum aliquid moliatur; vel non fuit acceptatum et tum datur actio *ad interesse*, nisi compromittentes sub iuramento fidem suam obligaverint, fides enim iurata omnino servanda est:

X. casu eveniente, ut arbitri iniustam sententiam dixerint, remedia in promptu esse, nempe adpellationem vel reductionem arbitrio boni viri, prout agitur de arbitris vel necessariis vel voluntariis, qua tamen, posteriori in casu, homologatum seu adprobatum haud fuerit laudum, nam si fuit homologatum, neutrum remedium laesum iuvat, licet, si iniquitas est notoria, interdum ei exceptio v. g. doli non denegetur:

XI. cessare arbitrorum munus pluribus modis v. g. rei interitu, temporis lapsu, mutuo consensu, morte compromittentium ni fortasse haeredum quoque facta fuerit mentio.

§ III.

De modis reprobatis, seu de iudiciis Dei et duellis; ubi et de collusionibus.

I. De iudiciis Dei et duellis; ubi occasione arrepta ex purgatione vulgari incidenter et nonnulla indigitantur de purgatione canonica. — Ex historia novimus aliquando, et praesertim media aetate, in moribus positum fuisse, ut ad lites sopiendas et ad criminum purgationem faciendam adhiberentur quaedam media, quorum omnis

vis innitebatur adiutorio Dei tacite saltem ideo invocati, ut vellet iustitiae iura sarta tectaque servare.

Et hinc v. g. ad detegendum, utrum quis esset vel dominus rei controversae vel innocens aut reus impacti criminis, cogeatur ferrum candens carbonesve accensos tangere, in aquam frigidam se submergere, duellum cum auctore vel accusatore inire. Felix vero exitus habebatur tamquam boni iuris vel innocentiae probatio.

Qui mos tempore Longobardorum potissimum invaluit, et adeo altas radices fixit, ut etiam controversiae inter ecclesiasticas personas hoc modo componerentur, qua de re conquerebatur amaris sane verbis Atto Episcopus Vercellensis saec. ix.

Imo eo usque progressa est eiusmodi insania, ut talia media, quae *iudicia Dei* appellabantur, etiam ritibus ecclesiasticis v. g. benedictionibus alicubi consecrarentur.

Quod tamen non ita accipiendum est, quasi ecclesia haec similiave adprobaverit; quin imo semper de-testata est, ut maxime patet ex decretalibus Honorii III reprobantis iudicium ferri candentis et Innocentii III interdicens omnem usum sacrarum benedictionum in eis peragendis (1).

Cum quibus tamen minime est confundenda purgatio, quam *canonicam* vocant. Haec enim fuit ab ecclesia recepta eo quod nihil tentationis Dei ipsi inesset.

Fiebat autem ei locus quum quis, in criminis suspicionem lapsus, a iudice cogeatur se expurgare v. g. per missae celebrationem vel per sacram com-

---

(1) Conf. C. III *De purgat. vulg.* et C. IX *Ne clerici vel monachi* etc.

munionem (prout agebatur de presbytero vel de laico) additis verbis: *Corpus Domini sit mihi probatione hodie*, aut etiam per sacramentum.

Verum quia non procul aberat periurii periculum, ad hoc minuendum receptum postea fuit mos, ut ille, qui se expurgare tenebatur, non solum innocentiam suam iuramento confirmaret, sed etiam testes adduceret (modo plures, modo pauciores) *compurgatores* vel *sacramentales* propterea dictos, qui sub iurisiurandi religione fidem esse illi praestandam, sequere eum criminis expertem habere asseverarent.

Erat tamen purgatio canonica velut remedium subsidiarium, quod propterea certe non obtinebat, si delictum esset notorium aut saltem plene probatum.

Verum haec omnia hodie potiusquam ad ius ad iuris historiam pertinere videntur, quae propterea praeteriissemus, nisi studio urgeremur singularum corporis iuris partium clavim (quoad fieri licet) tyronibus praebendi.

II. De collusionibus. — Est collusio fraudulenta conventio inter actorem et reum vel inter causae defensores in praeiudicium veritatis et iustitiae.

Pluribus modis fieri potest non solum in criminalibus, ut cum, v. g., accusator adiuvat reum vel desistendo ab accusatione vel celando probationes, sed etiam saltem quandoque in civilibus, ut contingit, v. g., cum lis est de beneficio, et colligantes privata auctoritate conveniunt, ut unus illud obtineat et alter pensionem ex fructibus percipiat.

Iamvero hic modus quaestionum componendarum si iustitiae laesionem vel iudicialis ordinis perturbationem includat, absolute reprobatur; quatenus vero haec desit (quo in casu proprie collusio non amplius habetur) tunc generatim eo uti licet, cum iuri non

solum haud repugnet sed congruat, ut contententes quaestiones ex concordia componant.

Diximus tamen *generatim*, quia interdum ea uti nefas est, nempe si lex illam interdicat ob simoniae vel alterius iniquae conventionis periculum.

ART. II.

De personis quae in iudicio partem habent.

Distinctis paragraphis agemus: 1. *de hisce personis generatim*; 2. *de iisdem speciatim*.

§ I.

De personis in genere quae in iudiciis partem habent.

I. Quaenam personae in iudiciis partem habeant generatim indicatur. — Ex hisce personis aliae sunt *principales* et aliae *secundariae*.

Principales eae dicuntur sine quibus iudicium nec concipi potest; sunt vero *iudex*, *actor* et *reus*.

Secundariae vero illae appellantur, quae in iudicium veniunt in adiutorium personarum principalium; et sunt (ut sileamus de inferioribus ministris, v. g., *cursoribus* etc., necnon de *auditore* et de *promotore fiscali*, de quibus loquemur in C. III. Sect. II.), *ad-sessor* et *notarius* qui coadiuvant iudicem, *procurator* et *advocatus* qui auxiliantur litigantibus.

II. Inquiritur quo sensu necessarium sit intervenire in iudiciis iudicem, actorem et reum. — Quia diximus sine *iudice*, *actore* et *reo* iudicium ne intelligi quidem posse, nemo putet nostram esse sententiam absolute et semper requiri, ut tres personae *physice* distinctae in iudicio concurrant.

Licet enim ipsa rerum natura exigit, ut haec phy-

sica distinctio *iudicem* inter et *reum* intercedat nec non inter *reum* et *actorem*, minime tamen exigit, ut iudicem inter et actorem ea semper habeatur, quum satis sit, ne iudicii essentia deficiat, illa quae *per quamdam fictionem iuris* obtinetur.

Equidem scimus receptis moribus aliud servari, quum videamus v. g. in curiis episcopalibus institutos *promotores fiscales*, qui in causis criminalibus *actoris* seu *accusatoris* partes sustinent, ita ut tres habeantur in iudicio personae, seu Episcopus *iudex*, promotor *actor* seu *accusator*, et accusatus *reus*.

Verum contendimus id non ex absoluta rerum necessitate, at lege et congruentia fieri. Et revera nonne posset, v. g., Papa causam, quae inter ipsum ac clericum aliquem agitur, *per se* iudicare? Dubio procul congruentius esset, ut per arbitros vel iudices delegatos id praestaret, at si vellet iudicare *per se*, nonnisi duae tantum personae physice distinctae haberentur, et nihilosecius verum esset iudicium.

Quod enim aliqui dixerunt iudicii essentiam deesse, si supremus princeps (vel, ut interdum exceptionis ad modum verum est, alius quoque iudex inferior) iudicet *in causa sua*, eo quia non videtur procedere ut *iudex* sed potius ut *magistratus*, arbitramur nullo solido fundamento inniti.

§ II.

De personis in specie quae in iudiciis partem habent.

Distinctis capitulis agemus: 1. *de iudice*; 2. *de assessore et notario*; 3. *de actore et reo*; 4. *de procuratoribus, syndicis et advocatis*.

CAPITULUM I.

De iudice.

I. Iudex quis sit. - Iudex, *a iure dicendo* appellatus, est persona auctoritate publica constituta ad controversias iuxta legum praescripta cognoscendas et definiendas.

Diximus autem *publica auctoritate constituta*, nam ille tantum, qui, societati quum praesit, leges ei dicere valet, iudiciariam potestatem, quae legiferam consequitur, vel per se vel per alios exercere potest.

Monendi autem sumus ratas haberi sententias a iudice non legitimo pronunciatas, qui tamen publice et communiter iudex reputetur (saltem si titulus coloratus ei assistat) idque ob bonum publicum, iurisdictionis defectum supplente ipso iure.

II. Iudicis requisita. — Praeter legitimam institutionem, de qua iam diximus, et praeter competentiam de qua inferius erit sermo, ut iudex legitime munere suo fungatur, requiritur ne versetur in certis adiunctis, de quibus cavet lex ne iudex in iis constitutus, quamvis caeteroquin verus et competens, ius dicat.

Opus hinc est, v. g., ut non solum, ut in causa sua non iudicet, sed insuper ne ea in causa antea egerit advocatum vel procuratorem; itemque ne causam similem ipse habeat tamquam actor aut reus; et tandem ne velut suspectus a partibus fuerit merito recusatus, quam rem fuse alibi expendemus, quum agemus, in C. IV., de iudicum recusatione.

III. Iudicis officium et potestas. — Sedulo distinguendum est *officium* a *potestate*; haec enim ea omnia continet, quae iudex *potest* ut causam rite co-

gnoscat, definiat et exequatur, dum illud proprie versatur circa ea ad quae iudex in munere suo implendo *tenetur*.

Et ut *a potestate* exordiamur, animadvertimus hanc non esse in omnibus iudiciis aequalem. Triplex enim est potestatis munus, ut alibi indicabamus, seu *notio, iurisdictio et imperium*.

Iamvero alii iudices sunt, qui tantummodo habent notionem, et eorum solummodo sunt partes ut rem controversam cognoscant et definiant. Alii e contra sunt, qui praeter notionem habent iurisdictionem; et, quia iurisdictio sine modica aliqua coercitione non intelligitur, ii hac quoque pollere censentur, quae proprio nomine mixtum imperium appellatur. Et sic, v. g., meram notionem habent arbitri compromissarii, qui propterea *iudicare* dicuntur; veram iurisdictionem arbitri iuris, quorum proinde proprium est *iudicare*.

Ad officium vero quod spectat, admonemus dupliciter hoc posse considerari, nempe quatenus officium idem est ac *munus*, et quatenus idem est ac *complexus obligationum*.

Sub priori respectu officium iudicis duplex est, nempe *nobile* et *mercenarium*, quorum prius obtinet quum iudex, magis publico bono consulens quam partibus inserviens, procedit ex iuris imperio vel ex aequitatis exigentia et non ex actione a partibus proposita; posterius quando procedit ob institutam actionem, huic suum aptando ministerium.

Sub altero vero adspectu officium iudicis multiplex est, quatenus nempe plures sunt iudicis obligationes. Et ita, v. g., praecipue debet iudex: 1. scientia saltem sufficienti pollere; 2. munus fideliter exequi; 3. studio partium non indulgere; 4. a muneribus ac-

cupiendis abstinere, adeo ut: *a*) graviter delinquat ac ad restitutionem teneatur si secus fecerit, nisi agatur de xeniis parvi momenti; imo: *b*) nec ei quidquam liceat exigere *sportularum* seu stipendii nomine, ni vere egeat; 5. sententiam iuxta allegata et probata, imo et iuxta probabiliorem opinionem, proferre, nisi agatur: *a*) de causis criminalibus, in quibus semper favendum est reo, usquedum delictum plene probatum fuerit; vel *b*) de causis favorabilibus, ut, v. g., matrimonium et dos, in quibus standum est pro parte magis favorabili, v. g., pro valore matrimonii, nisi de contrario plene constet.

IV. **Iudicum species.** — Alii sunt *ex iure divino* et alii *ex iure humano*, prout ex illo vel hoc iure proxime consistit ipsorum gradus et hinc potestas.

Alii sunt *singulares* et alii *collegiales*, quatenus potestate pollent vel ut singuli vel ut collegii alicuius membra.

Tandem alii sunt *ordinarii* et alii *delegati*, prout eorum potestas vi officii proprii obtinetur et quidem nomine proprio exerceri debet, vel habetur ex mandato alterius huiusque nomine et vice exercenda.

V. **In iudices delegatos speciales animadversiones.** — Quoniam delegatorum iudicum facta est mentio, omnino praestat, attenta rei gravitate, de eis speciatim disserere. Animadverti ergo volumus, praeter ea quae dicemus in C. III. Sect. II.:

I. delegari aliquem posse vel a iure vel ab homine, prout potestas, origine non propria, immediate recipitur ex legis vel hominis mandato;

II. delegationem fieri posse vel ad *universalitatem* causarum, vel ad *speciales causas*, vel ad earum *generalitatem*, quatenus vel demandantur causae omnes aut saltem certi generis; vel delegantur aut ali-

qua tantum singularis aut plures at certae numero; vel demandantur plures, sed inter determinatas personas; adeo ut, v. g., delegatus ad vices gerendas Maevii parochi absentis, sit *ad univrsalitatem causarum*; ad assistentiam praebendam vel decem matrimoniis vel matrimonio inter Petrum et Luciam, sit *delegatus specialis*; ad cognoscendas causas omnes inter Semprium et Livium, sit *ad generalitatem*;

III. delegationem insuper fieri posse vel ob dignitatem vel ob personae meritum;

IV. R. Pontificem ob plenitudinem potestatis certe posse (esto non in omnibus) delegare; imo delegatum a Papa posse subdelegare, nisi fuerit electa industria personae, vel commissum nudum executionis ministerium citra omnem causae notionem; qua de re omnino conferenda quae sub insequenti numero marginali VI trademus quoad quaedam nupera decreta facultates delegatas a R. P. attingentia;

V. alios praeter R. P. iudices ordinarios posse et ipsos delegare, non tamen omnem potestatem simul et in perpetuum ne videantur se abdicare officio, quae res sine R. P. consensu non licet; delegatos vero ab iis posse modo plus, modo minus subdelegare: 1. vel (saltem ut communiter docetur) si fuerint delegati *a iure*, aut etiam *ab homine* dum ita delegati fuerint ut potestas cohaereat officio; 2. vel si ordinarii delegantes consenserint, quo tamen in casu subdelegati rectius forsan dicerentur delegati utpote potestatem proprie, licet mediate, recipientes ab ipsis ordinariis; 3. vel si ita ferat legitima consuetudo;

VI. posse insuper delegationem fieri vel uni vel pluribus; in posteriori vero casu bene attendendum esse mandati tenorem, quum possint plures delegari aut *in solidum*, ita ut fiat locus praeventioni, aut

collegialiter, ita ut nulli censeatur facta facultas sine aliis procedendi, ni fortasse delegans expresserit, ut si omnes interesse nequiverint vel noluerint, reliqui procedant;

VII. teneri delegatum *ad se legitimandum*, ut aiunt, seu ad exhibendum mandatum partibus, et iudici ordinario cuius iurisdictionem quodammodo intercipit: itemque ad fines mandati caute custodiendos, nam qui fines mandati excedit, ut solemne est in iure, aliud agere videtur;

VIII. posse delegatum iuridice compellere partes, atque cetera praestare quae ad officium exequendum pertinent;

IX. ipsi ius inesse sententiam exequutioni mandandi (ni aliud in mandato caveatur) idque sive per se sive per Ordinarium loci: quod tamen de delegatis apostolicis intellectum volumus, nam de aliis delegatis, v. g., ab Episcopis, communior sententia est haud posse ipsos sententiam per se exequi;

X. munus delegati (ad quod nemo non subditus potest cogi) cessare: 1. per eius mortem, nisi agatur de delegatione intuitu dignitatis, quo in casu transit ad successorem: 2. vel per mortem delegantis, re adhuc integra: ubi notandum hodie rem desinere esse integram statim ac editum fuerit mandatum citationis, ut liquet ex C. XX. *De offic. iudicis delegati*: 3. vel per revocationem delegantis, etiam si res non amplius sit integra, nisi agatur de delegato qui subdelegaverit universam causam, cui revocatio non conceditur nisi re integra: ac tandem: 4. per lapsum temporis praefixi.

VI. Referuntur nonnulla nuperrima decreta S. Officii quoad facultates a S. Sede Episcopis seu Ordinariis delegatas. — Quoniam de iudiciis

delegatis egimus, occasione arrepta peropportunum arbitramur heic subnectere, servato chronologico ordine, nonnulla decreta, quae nuperrime prodierunt a S. Officio circa modum quo intelligi concessae debent ac exerceri multiplices facultates, v. g., dispensandi etc., quae a S. Sede Episcopis seu Ordinariis quotidie impertiuntur ad facilius ac tutius implendum gravissimum pastorale ministerium.

I. Feria IV. 24 nov. 1897: « In Congr. Gen. S. Rom. « et Univ. Inquis. habita et Em.mis ac R.mis DD. Card. « in rebus fidei et morum Gen. Inquisitoribus, iidem « Em.mi Patres, rerum temporumque adiunctis mature « perpensis, decernendum censuerunt: Supplicandum « SS.mo, ut declarare seu statuere digneetur facultates « omnes speciales habitualiter a S. Sede Episcopis « aliorumque locorum Ordinariis concessas non sus- « pendii vel desinere ob eorum mortem vel a munere « cessationem, sed ad successores Ordinarios transire « ad formam et in terminis decreti a Sup. hac Cong. « editi die 20 februarii 1888 quoad dispensationes ma- « trimoniales. Insequenti vero feria VI. die 26 no- « vembris 1897, in solita audientia R. P. D. Adessori « S. O. impertita, facta de his omnibus SS.mo D. N. « D. Leoni Div. Prov. Pp. XIII relatione, Sanctitas Sua « Emorum Patrum resolutionem adprobavit, atque ita « perpetuis futuris temporibus servandum mandavit. « contrariis non obstantibus quibuscunque ».

II. Feria IV. 20 apr. 1898: « Postquam per Decre- « tum huius Supremae Sacrae Congregationis in « Fer. IV. die 24 novembris 1897 declaratum fuit fa- « cultates omnes speciales habitualiter a S. Sede Epi- « scopis aliisque locorum Ordinariis concessas non « suspendi eorum morte vel cessatione a munere, sed « ad successores Ordinarios extendi, ad formam De-

« creti S. Officii Fer. IV. diei 20 februarii 1888 pro
 « dispensationibus matrimonialibus; propositum fuit
 « eidem huic S. Congregationi dubium utrum expediat
 « in posterum eliminare facultates *durante munere*,
 « quae ut plurimum Vicariis Capitularibus concedun-
 « tur. Porro in Congregatione Generali S. R. et U.
 « Inquisitionis habita ab EE.mis et RR.mis DD. Car-
 « dinalibus in rebus fidei et morum Inquisitoribus Ge-
 « neralibus, praefato dubio diligenter expenso, praeha-
 « bitoque RR. DD. Consultorum voto, iidem EE.mi ac
 « RR.mi Patres rescribendum mandarunt: *Clausulam*
 « DURANTE MUNERE *esse supprimendam, et in ceteris*
 « *standum formae Decreti iam lati die 20 februa-*
 « *rii 1888, num. 1.º et 2.º, at iuxta modum idest:*
 « « 1.º Facultates omnes habituales in posterum com-
 « mittendas esse Ordinariis Locorum. 2.º Appellatione
 « *Ordinariorum* venire Episcopos, Administratores seu
 « Vicarios Apostolicos, Praelatos seu Praefectos ha-
 « bentes iurisdictionem cum territorio separato, eo-
 « rumque Officiales seu Vicarios in spiritualibus ge-
 « nerales, et sede vacante Vicarium Capitularem vel
 « legitimum Administratorem ». Subsequenti vero Fe-
 « ria VI., die 22 eiusdem mensis aprilis 1898, in solita
 « audientia R. P. D. Adessori impertita, facta de his
 « omnibus SS.mo D. N. Leoni Div. Prov. Pp. XIII
 « relatione, SS.mus resolutionem EE.morum Patrum
 « adprobavit, contrariis non obstantibus quibuscum-
 « que ».

III. Feria IV. 22 iunii 1898: « Suprema haec Con-
 « gregatio in Fer. IV. die 24 novembris 1897 decrevit
 « in facultatibus Episcopis *concedendis clausulam du-*
 « *rante munere* esse supprimendam et in ceteris stan-
 « dum formae Decreti iam lati die 20 februarii 1888,
 « n. 1.º et 2.º, at iuxta modum, idest: « 1.º Facultates

« omnes habituales in posterum committendas esse
 « Ordinariis Locorum. — 2.º Appellatione *Ordinario-*
 « *rum* venire Episcopos, Administratores seu Vicarios
 « Apostolicos, Praelatos seu Praefectos habentes iuris-
 « dictionem cum territorio separato, eorumque Offi-
 « ciales seu Vicarios in spiritualibus generales, et
 « sede vacante Vicarium Capitularem vel legitimum
 « Administratorem ». Hinc propositum fuit eidem huic
 « S. Congregationi dubium: *Utrum concessiones iam*
 « *factae antecederet Episcopis ab Apostolica Sede in-*
 « *telligi debeant in sensu praefati Decreti.* Porro in
 « Congregatione Generali S. R. et U. Inquisitionis ha-
 « bita ab EE.mis DD. Cardinalibus in rebus fidei et
 « morum Inquisitoribus Generalibus, praefato dubio
 « diligenter expenso, praehabitoque RR. DD. Consul-
 « torum voto, iidem EE.mi ac RR.mi Patres rescri-
 « bendum mandarunt: *Declaratio S. Officii facta*
 « *circa facultates concedendas, vi Decreti Fer. IV.*
 « *diei 24 novembris 1897, extendatur ad facultates*
 « *iam antecederet concessas, facto verbo cum San-*
 « *ctissimo.* Subsequenti vero sabato die 25 eiusdem
 « mensis iunii 1898, in solita audientia R. D. C. Ad-
 « sessori impertita, facta de his omnibus SS.mo D.no
 « N.ro Leoni Div. Prov. Pp. XIII relatione, SS.mus re-
 « solutionem EE.morum Patrum adprobavit, contrariis
 « non obstantibus quibuscumque ».

IV. Feria IV. 14 dec. 1898 ad dubium: « „ An possit
 « Episcopus dioecesanus subdelegare, absque speciali
 « concessione, suis Vicariis Generalibus, aut aliis Ec-
 « clesiasticis, generali modo, vel saltem pro casu par-
 « ticulari, facultates ab Apostolica Sede sibi ad tempus
 « delegatas ». Porro in Congregatione Generali, ab
 « EE.mis DD. Cardinalibus in rebus fidei et morum
 « Inquisitoribus Generalibus habita, maturrime prae-

« dicto dubio expenso, praehabitoque RR. DD. Con-
« sultorum voto, iidem EE. ac RR. Patres responden-
« dum mandarunt: *Affirmative, dummodo id in fa-*
« *cultatibus non prohibeatur, neque subdelegandi ius*
« *pro aliquibus tantum coarctetur: in hoc enim casu,*
« *serranda erit adamussim forma Rescripti.* Sequenti
« vero Feria VI. die 16 eiusdem mensis et anni, in
« audientia a SS. D. N. Leone Div. Prov. Pp. XIII
« R. P. D. Adessori impertita, SS. mus D. N. resolu-
« tionem EE. et RR. Patrum adprobavit ».

V. Feria IV. 3 maii 1899. Ad dubia: « I. Utrum
« sub illis verbis *facultates omnes speciales HABITUA-*
« *LITER a Sancta Sede Episcopis aliorumque locorum*
« *Ordinariis concessas (intellige: de quibus in decreto*
« *24 nov. 1897)* comprehendantur facultates omnes
« speciales a Sancta Sede Ordinariis concessae, quibus
« utuntur quoties voluerint, licet ad praefinitum tem-
« pus; cuiusmodi sunt facultates *de Poenitentiaria* di-
« ctae, reductionis missarum etc. II. Utrum facultas
« benedicendi et delegandi ad sacra paramenta bene-
« dicenda, quae Episcopis fuerit concessa, transeat
« etiam ob eorum mortem vel a munere cessationem
« ad successorem Vicarium Capitularem, quamvis
« Episcopali dignitate non insignitum. III. Utrum sub
« iisdem verbis *facultates omnes speciales HABITUA-*
« *LITER a Sancta Sede Episcopis... concessas* compre-
« hendantur etiam facultates, quibus dumtaxat uti
« valent pro determinato casuum numero, ut sunt fa-
« cultates dispensandi a sacrae ordinationis titulo, pro
« definito ordinandorum numero. IV. Et quatenus ad
« aliquid horum negative, quatenus sit interpretatio
« illius adverbii *HABITUALITER* ». Responsum fuit:
« Ad I. II. et III. Affirmative. Ad IV. Provisum in
« praecedentibus ».

VI. Feria IV. 20 dec. 1899: Ad dubium propositum a quodam Superiore Generali Ordinis religiosi: « Utrum resolutio S. R. et U. Inquisitionis diei 3 maii 1899 a S. V. approbata die 5 eiusdem mensis et anni, qua declaratum fuit omnes facultates speciales a Sancta Sede habitualiter concessas Episcopis aliorumque locorum Ordinariis, licet ad praefinitum tempus, ob eorum mortem vel a munere cessationem ad Successores transire, se extendat ad omnes Superiores ». Responsum fuit: « *Supplicandum SS.mo pro extensione Decreti Fer. IV., 3 maii 1899, ad Superiores Generales Ordinum Religiosorum.* Sequenti vero Fer. VI., die 22 eiusdem mensis et anni, per facultates E.mo ac R.mo D.no Cardinali S. Officii Secretario tributas, SS.mus D. N. Leo Div. Prov. Pp. XIII, resolutionem EE.morum ac RR.morum Patrum adprobavit, ac extensionem praedictam benigne concessit ».

VII. Feria IV. 8 sept. 1900. Ad dubium: « Utrum facultates, quae, post Decretum F. IV. 20 apr. 1898, concessae fuerunt non Ordinario sed nominatim Episcopo, intelligi debent ad sensum eiusdem decreti non Episcopo proprie sed Ordinario impertitae ». Responsum fuit: « *Affirmative* ».

CAPITULUM II.

De assessore et notario.

I. **De assessore.** - - Ut ipsum nomen insinuat, *adessor* is est, qui iudici assidet seu assistit ad consilium in iure praebendum.

Assessorum usus primitus in ius romanum receptus, quum videlicet vigente formularum systemate,

iudex alius erat a magistratu nec necessario scientia iuris pollere debebat, postea etiam in curiis nostris invaluit, praesertim quum forensis methodus ad imitationem eius, quae iure romano obtinuit, inducta est.

Verum, quum nonnunquam plures assumerentur non sine partium gravamine, statutum est ut iudex (nisi id praestet expensis suis) eos haud assumat citra legitimam causam, quae tunc, v. g., urget quum ipse iudex haud satis in iure peritus existit; quo in casu quin imo adsessorem adsciscere debet ab ipsis partibus vel earum alterutra requisitum.

Ad adsessorem nulla spectat iurisdictio, sed eius tantum est vigilare, ut omnia secundum leges in iudicio procedant; quod etiam in causa est cur laicus, qui in causa spirituali nequit esse iudex nisi de privilegio apostolico, possit tamquam adsector a iudicibus inferioribus assumi, quamvis id fieri raro expediat.

II. De notario. — Notariorum munus summam breviterque describentes, haec constituimus:

I. Est notarius persona publica, cuius proprium est, ut scripto rerum gestarum fidem faciat.

II. Notarii iure romano obtinuerunt sub nomine cancellariorum; quae vox, quemadmodum nonnullae aliae, ut, v. g., *scribae*, *actuarii*, *tabelliones*, *graphiarii*, alicubi et aliquando in monumentis iuris nostri ad indicandos notarios usurpatae occurrunt.

III. Notarios creare ad R. P. spectat quoad universam ecclesiam; ac (ut sileamus de superioribus regularibus, quibus id quoque certis sub conditionibus conceditur) saltem ex consuetudine ad Episcopos pro suis dioecesibus.

IV. Magnum tamen inter utrumque casum discrimen est, nam deputati a Papa ubique valide efficiunt instrumenta, dum creati ab Episcopo, per se

et citra casum, quo consuetudo vel Ordinarius loci id concedant, tantummodo in suo territorio munus exercere valent, quamvis instrumentum ab iisdem ibi rite confectum ubique fidem faciat.

V. Assumi possunt in notarios tantummodo idoneae personae iuris sufficienter peritae: qua in re profecto arguendi illi Episcopi, qui interdum in curiae cancellarios assumunt tales, qui fortasse neque quid ius sit unquam audierunt; idque non sine magno expediendorum negotiorum detrimento, quorum valor, quum non pendeat ab existimatione nostra, saepe nutat.

VI. Videtur autem in generalem consuetudinem transiisse, ut electus in notarium iuramentum praestet de munere fideliter obeundo.

VII. Laici possunt esse notarii etiam in causis ecclesiasticis, quum tantum praestent nudum ministerium, iurisdictionemque minime exerceant.

VIII. Imo, quidquid ex iuris rigore esset censendum, saltem ex consuetudine iisdem in causis possunt admitti notarii a potestate civili creati, quod tamen recte intelligendum est; non enim bene admitteretur notarius, v. g., infidelis.

IX. De clericorum ad hoc munus idoneitate impedita est quaestio, quum certo constet olim plures notarios fuisse clericos, nec tamen desint canones id prohibentes.

X. Hac tamen in re dicendum videtur, quod etiam citra casum quo clerici assumantur ut notarii a Papa, vel adhibeantur in causis fidei (in quibus ex dispositione Clementis IV. relata in C. XI. *De haeret.* in VI. ius eos ac religiosos admittit iuxta modum) consuetudinis vi legitime hoc officio defungi possunt in curiis ecclesiasticis, etiam si in sacris constituti fuerint.

XI. Est autem iure statutum, ut in iudiciis sive ordinariis sive extraordinariis intersit notarius, aut saltem interveniant duo viri idonei, qui fideliter universi iudicii acta conscribant; quamvis diffitendum haud sit hodie magis saltem cohaerere receptis moribus, si semper veri et proprie dicti notarii praesentia adhibeatur.

XII. Nullatenus vero fieri potest, ut, secluso notarii ministerio, iudex per se iudicii acta describat, quum hoc aperte canonum verbis et intentioni repugnet, rectum iudiciorum ordinem subvertat, imo vel ab ipso iure naturae videatur alienum ob evidens periculum fraudum et collusionum; quod enim necessario adhibendi sint notarii ideo constitutum est, ut Innoc. III verbis utamur: « ne falsitas veritati praeiudicet, aut iniquitas praevaleat aequitati » (1).

XIII. Imo neque contrariae consuetudinis praetextu excusare se posset iudex, quum huiusmodi morem inter veras iuris corruptelas esse accensendum nemo sanae mentis inficias ire possit.

XIV. Quapropter si quis reus, quocumque in tribunali, a iudice sine notarii praesentia interrogaretur, minime ei teneretur respondere; non enim interrogaretur iuridice.

XV. Quanta autem sit muneris huiusmodi praestantia (secus ac aliqui antiqui veteres senserint, qui, non sine insania, vilitate aliqua illud haud carere opinati sunt) patet vel ex eo quod gravissima negotia, et interdum secretissima, eis committantur enucleanda, expedienda, custodienda, etc.: constat enim notarios non solum in iudicialibus, sed et in extraiudicialibus rebus magnas partes habere.

---

(1) Confer integrum C. XI, *De probation.*

XVI. De notariis tandem quia agimus, singularem mentionem merentur quae sapienter constituit C. Trid. Sess. XXII. C. X, mandando ut possint Episcopi notarios quoscumque examini subiicere, et si eos non idoneos aut in officio delinquentes repערrint, ab exercendo officio eodem in negotiis, litibus et causis ecclesiasticis ac spiritualibus perpetuo vel ad tempus remove.

CAPITULUM III.

De actore et reo.

I. Actoris et rei nomine qui veniant. — Olim uterque litigans *reus* adpellabatur a *re*, quae inter ipsos agebatur. Hinc optime Cicero Lib. II. *De Oratore* scripsit: *Reos adpello non eos modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur.*

Verum iamdiu receptum est, ut: 1. qui iudicis ministerium invocat *actor* dicatur, et quidem in civilibus negotiis, nam in criminalibus interdum *accusatoris*, interdum *denunciatoris* nomen obtinet: e contra, 2. *reus* is proprie intelligatur, a quo vel contra quem aliquid petitur. Nec immerito *rei* nomen ad hunc potissimum pertinere censetur, quum ad eum praesertim spectet res de qua disceptatur.

II. Actor et reus qui esse possint. — Ordinarie loquendo omnes queunt vel actoris vel rei personam gerere, quum iuri et aequitati congruat ut omnes, si *laesi*, ius suum vindicare valeant, si vero *de laeso iure inscripti* debeant in ius venire ea de re responsuri.

Quia tamen nonnulli sunt, quibus iustis de causis lex vel utrumque vel saltem alterutrum interdicat, tenenda est regula: omnes posse qui non prohibentur.

Singillatim recensere qui ab agendo vel respondendo arceantur, scholae nostrae fines excedit. Tantum adnotatum volumus: 1. aliquos repelli *ob defectum rationis*, ut ecce infantes et amentes, pro quibus propterea iudicium suscipiunt tutores vel curatores; 2. aliquos *ob defectum communionis forensis*, ut, v. g., excommunicati, qui, saepe saltem, non admittuntur ut sint actores, e contra semper compelluntur respondere ut rei; 3. aliquos *ob defectum voluntatis propriae*, ut puta religiosos, qui, quum in iure habeantur ut mortui, nequeunt ex regula, quae tamen nonnullas exceptiones patitur, in iudicium venire absque consensu suorum praelatorum; 4. aliquos tandem *ob defectum illaesae existimationis*, ut en infames, qui in causis criminalibus accusare non permittuntur.

III. Utrum actor vel reus quis esse cogatur. — De reo quaestio moveri nullatenus potest, ut evidentissimum est. Non idem e contra de actore dicendum est, quum bene possit quis iuri suo nuncium dare. Casum excipias tamen oportet, quo quis in iudicium venire debeat, v. g., iura aliena ex officio, ut tutoris vel administratoris, tuiturus, vel litem incoeptam prosequuturus, a qua non sine rei iniusto gravamine recederetur.

CAPITULUM IV.

De procuratoribus, syndicis et advocatis.

I. Monitum. — In tyronum commodum haud abs re erit admonere, titulos, quibus de hisce agitur in Decr. Gregorii IX, non in L. II. reperiri, at in L. I. Rubricas autem attente perlegens singulorum titulorum, qui in libro hoc a N. XXXV ad XLIII prostant,

facile in animum inducet fuisse B. Raimundi mentem titulis huiuscemodi, ad calcem libri primi adpositis, sibi quodammodo ad secundum librum viam sternere, in quo de iudiciis erat dissertaturus.

II. De procuratoribus. — *Procurator est* (ait Ulpianus) *qui aliena negotia mandatu domini administrat* (1).

Multiplex est eorum genus, adeo ut alii sint *iudiciales* et alii *extra iudiciales*, prouti deputantur ad lites vel ad negotia; alii *generales* et alii *speciales*, quatenus constituuntur ad omnia negotia litesve, aut ad unum negotium tantum litemve unam; alii sint *simpliciter tales* et alii *cum libera*, ut aiunt, qua vel administrandi tantum, vel etiam alienandi (non tamen donandi) facultas eis facta fuerit.

De procuratoribus plures quaestiones proponi solent, ex quibus tamen potiores tantum pro re nostra attingemus.

Et primo quidem quaeritur, quis possit procuratorem constituere. Cui quaestioni respondemus: *omnes posse qui non prohibentur*, ac propterea legitime valere procuratorem *ad negotia* deputare omnes, qui habent rerum suarum vel alienarum liberam administrationem; *ad lites*, qui sunt domini litis (quod verum est, v. g., vel de ipso procuratore postquam litem contestatus fuerit) atque quominus per se agant non interdicuntur. Et hinc, e. c., prohibentur procuratores constituere qui iubentur in ius *per se* venire; quamvis enim regula ordinaria sit neminem a quovis iudice cogi posse ad personaliter comparendum, fallit ea tamen quum iudex est ipse Papa, utpote qui est supra omne ius, vel etiam iudex Papae inferior, qui tamen

(1) F. I. D. *De procurat. et defensor.* (III. 3).

ad veritatem detegendam necessarium arbitretur mandare, ut litigantes personaliter compareant.

Inquiritur secundo, qui procuratores constitui possint et in quibus causis. Cui quaesito reponimus itidem: *omnes posse qui non prohibentur*, et quidem *omnibus in causis dum non prohibitis*. Ex iis vero, qui ab hoc munere arcentur, impediuntur aliqui *absolute*, uti infantes et furiosi, aliqui *iuxta modum*, v. g., minores a. XVII quoad negocia et XXV quoad lites; inter causas autem quae procuratores respuunt haud accensentur iure nostro, ut romano, causae criminales licet criminaliter (seu ad poenam infligendam) et non mere civiliter (seu ad damnum resarciendum) actae.

Silentio autem haud est praetereundum mandatum procuratorium, saltem plerumque, requiri, ut quis admittatur *ad agendum*, seu ad sustinendas actoris partes, dum *ad defendendum*, seu ad gerendas vices rei absentis, recte quis sine mandato admittitur, servatis servandis, ut, v. g., praestita cautione de iudicato solvendo etc.

Quaeritur tertio utrum plures procuratores deputari queant. Cui quaestioni dum affirmative respondemus, advertimus distinguendum esse, num eodem vel distincto tempore id factum fuerit; nam: 1. si *eodem*, tunc constituti sunt vel *in solidum*, et hoc in casu fit locus praeventioni, vel *simpliciter*, et ex eis nullus sine aliis generaliter admittitur; si vero: 2. *distincto*, tunc erit praeferendus posterior, ni constet aliam fuisse constituentis voluntatem, vel nisi mandatum prius fuerit generale et posterius speciale.

Petitum tandem quarto quid procurator possit, utrum huius negligentia seu culpa mandanti nocere valeat, et quomodo cesset eius officium.

Ad quae respondemus: 1. procuratoris potestatem

maxime aestimandam esse ex verbis mandati, quae proinde ad instar legis custodienda sunt, quum minime teneatur dominus ea rata habere, quae aliter gesta fuerint: 2. mandatum procuratorium datum ad negocia, nisi de contraria mandantis voluntate constet, censeri datum etiam ad lites, ac, ad has quod attinet, datum ad agendum censeri datum etiam ad defendendum: 3. procuratoris negligentiam, ex qua factum sit, ut v. g. causa quis ceciderit vel alias sit passus damnum in iudicio, si talem ut fines mandati vere fuerint praeteriti, domino non nocere, at obesse e contra, saltem interdum, ut esset verum si rem in mandato comprehensam quamque dominus vel per se vel per alium facere debuisset, ut, v. g., tempore opportuno comparere, procurator omiserit, sibi enim dominus imputare debet quod procuratorem negligentem deputaverit: 4. denique procuratoris officium cessare multiplici modo, ac praesertim mutuo consensu; expleto negotio: morte procuratoris eiusve renunciatione, etiam invito domino, dummodo iusta subsit causa, et de licentia iudicis quatenus id contingat fieri lite iam contestata: morte mandantis, re adhuc integra; revocatione, et re quidem integra etiam sine causa, secus cum causa; et tandem finita instantia atque appellatione a procuratore interposita, nisi agatur de procuratore generaliter ad lites dato, vel etiam ad appellandum constituto.

III. **De syndicis.** — Quemadmodum privati constituunt procuratores, ita communitates syndicos. Quum enim communitates nequeant agere vel respondere per se, recte inductum est ut id praestent per idoneam personam seu *syndicum*, qui proinde optime definitur: ille qui ex communitatis mandato negocia et lites eiusdem gerit.

Haec autem syndici notio satis insinuat eadem fere de syndico esse repetenda, quae de procuratore exposuimus.

Aliquid tamen discriminis intercedit; nam procurator saltem plerumque constituitur libere, syndicus ex iuris necessitate (et quidem per actum collegialem); officium procuratoris cessat per mortem mandantis, non item officium syndici etsi forsan contingat, ut omnes qui suffragium ad syndicum deputandum tulerunt, intereant, nam communitas non moritur ac semper eadem esse censetur, quamvis omnia eius membra immutata fuerint; quod (obiter sit dictum) in causa quoque est (prout verum omnino putamus) ut mala fides antecessorum *in infinitum* noceat successoribus, quum de praescriptione agitur.

IV. **De advocatis.** — Advocatorum nomen ab advocando derivatum est, eo quod, Romanorum aetate, quum quis in ius rapiebatur, *advocabantur* iuris periti, qui ei in iudicio succurrerent.

Agitur de advocatis utroque in iure sub titulo: *De postulando*; postulare enim, ut ait Ulpianus, est: «desiderium suum vel amici sui in iure apud eum «qui iurisdictioni praeest, exponere, vel desiderio alterius resistere» (1). Unde recte definitur advocatus: qui pro altero in iudicio, sive per se sive per procuratorem praesente, consilio et auctoritate auxilium ac defensionem praestat.

Quae verba, ut facile quisque percipit, satis indicant quomodo a procuratore differat advocatus; nam, dum ille suscipit negotium, hic e contra personam tuetur, ac proinde dum ad advocatum proprie pertinet causam orare, iuris argumenta suppeditare etc.,

(1) F. I. § 2. D. *De postulando* (III. 1.)

procuratoris est litiganti, imo et eius advocato seu patrono, inservire, quaerendo, v. g., probationes, instrumenta etc. — Munere advocatorum fungi possunt qui non repelluntur. Et hinc, v. g., iure romano prohibebantur infames, nisi postularent pro se vel suis, minores annorum XVII etc.; iure autem nostro arcantur, v. g., excommunicati.

Quod si quis quaerat ulterius, utrum, v. g., advocatus debeat publica auctoritate ad id muneris exercendum idoneus declarari, respondebimus iure romano reiectos fuisse a postulando iuris imperitos, seu eos de quorum peritia modo lege statuto non constisset; iure vero nostro rem maxime dimetiendam videri ex locorum legitimis consuetudinibus.

Officium advocati periculis non caret atque obligationibus abundat. Pius autem praesertim est: 1. causam iniquam non defendere; ubi tamen notandum non solum semper licere reum tueri in iudicio criminali, sed nec iniquam in civilibus dici posse eam causam, quae saltem *probabiliter* est iusta, ac prudentem continet victoriae spem; 2. omnia ad legum statuta ordinare et peragere, inutiles dilationes devitando, leges falsas haud allegando ac veras recte interpretando, ab iniuriis et conviciis contra adversarios abstinendo, fidelitatem secretumque servando, causam semel susceptam absque legitima causa non deserendo, cum cliente de quota litis qua victoria ei arriserit non conveniendo, atque tandem immodicum honorarium non exigendo.

V. Quaestio specialis: utrum clerici vel regulares ad procuratoris et advocati munera admittantur vel non. — Ne scholae nostrae proprios fines transilire videamur, haec pauca animadvertimus:

I. Regulares, ut constat praesertim ex C. XXXV. *Caus. XVI. Quaest. I.* necnon ex C. II. *De postulando*, arcentur ab utroque officio, etiam coram ecclesiasticis iudicibus, nisi subintret monasterii utilitas atque superioris facultas.

II. Quoad clericos vero hae potissimum regulae constitui queunt: 1. ex clericis maioribus subdiaconi et diaconi admittuntur coram iudice ecclesiastico, minime vero coram laico (saltem si beneficium habeant): « ni propriam causam vel ecclesiae suae fuerint prosecuti, aut pro miserabilibus forte personis, quae proprias causas administrare non possunt » (1); presbyter vero (et a fortiori Episcopus) neque coram ecclesiastico neque coram laico admittitur: « nisi pro seipso vel ecclesia sua, vel (si necessitas immineat) pro personis coniunctis aut miserabilibus »; 2. prohibitio huiusmodi (ut nobis est verius, imo certum) minime impedit quominus clericus quicumque (imo et regularis vir, salva ad hunc quod spectat debita superioribus obedientia) non vere et proprie dicti advocati partes agat, sed tantum iurisconsulti, argumenta iuris et facti expendendo, atque ore vel scripto collitigantibus sententiam suam aperiendo; 3. in Curia Romana, sive ob singularem procedendi modum, sive ob S. Sedis saltem tacitum consensum, clerici saeculares ab advocati et procuratoris muneribus minime arcentur.

(1) C. I. *De postul.*

ART. III.

De foro competenti in genere.

Distinctis paragraphis agemus: 1. *de foro competenti in genere*; 2. *de foro competenti in specie*.

§ I.

De foro competenti in genere.

I. Fori competentis generica notio. — Vox *forum*, quae per se locum exercendae negotiationis significat, sensu translato ex eo derivato quod in foro quoque iudicia olim haberentur, ad indicandum locum agendarum litium accommodata est.

Unde *forum* (vel etiam *forus*) *competens* idem est ac forum in quo sedet iudex, qui competentia pollet. seu qui ratione habita tum *materiae*, tum *territorii*, tum *gradus*, iurisdictionem sive in *personas* sive in *res* in concreto habet, et apud quem propterea reus est conveniendus, et quatenus invitus etiam rapiendus.

II. Unde forum competens oriatur generatim indicatur. — Dupliciter autem fieri potest, ut forum aliquod *competens* sit seu prouti aut competentia ex ipso munere, quo iudex fungitur, *formaliter* habetur, aut potius aliunde acquiritur.

Duplex propterea forum competens habetur, videlicet in priori casu *ordinarium*, et in altero *extraordinarium*. De quibus praestat separatim agere.

§ II.

De foro competenti in specie.

Duobus capitulis separatim dicemus: 1. *de foro competenti ordinario*; 2. *de foro competenti extraordinario*.

CAPITULUM I.

De foro competenti ordinario.

I. Fori competentis ordinarii fontes indicantur. — Competentiam fori, praeterquamquod ex natura causae, ex iurisdictione quam iudex in reum habet, aestimari oportet. Iamvero, quum quadruplici titulo possit quis iudici subiici, nempe ratione *domicilii*, *contractus*, *rei sitae* et *delicti*, quadruplex esse forum competens ordinarium intelligitur. Breviter de singulis.

II. De foro ratione domicilii. — Domicilium hic non originis intelligimus sed habitationis, quod duplex est nempe *verum* et *fictitium*, prout quis reapse alicubi degit vel per fictionem iuris degere censetur. Verum autem item duplex est, nempe *proprium* unum, et *improprium* (ideo etiam *quasi-domicilium* adpellatum) alterum.

Plura de domicilii et quasi-domicilii notione et effectibus, nec non de modo ea acquirendi et omitendi inquirere solent canonistae; neque diffitendum eos non semel vel discordes vel perplexos impedita hac in re semetipsos exhibere.

Verum nos, summis pro re nostra contenti principiis, haec constituimus:

I. Est domicilium: commorationis perpetuae locus; seu, ut eleganter definierunt Impp. Diocletianus et Maximianus: « incolas... domicilium facit. Et in eo-
« dem loco singulos habere domicilium non ambigi-
« tur, ubi quis larem rerumque ac fortunarum suarum
« summam constituit, unde rursus non sit discessurus,
« si nihil avocet, unde cum profectus est, peregrinari
« videtur, quo, si redit, peregrinari desistit » (1): qui-

---

(1) L. VII. C. *De incolis* (X. 39 alias 40).

bus ex verbis iam patet, v. g., nihil obstare *per se* quominus quis pluribus in locis domicilium habere queat, dum in singulis propositae conditiones haud desint; itemque ad domicilium acquirendum et amittendum et animum simul requiri et factum.

II. Quasi-domicilium e contra (de quo sit obiter dictum haud in usu fuisse penes Romanos, imo et in legislationem nostram non iure scripto sed consuetudinario transiisse) nihil aliud est quam commoratio quam quis certo in loco habet, animo tamen (saltem ut nobis longe probabilius est contra eos, praesertim veteres, canonistas, qui putarunt *ex sola habitatione* per longius vel brevius tempus protracta, prout varii varia opinati sunt, acquiri posse quasi-domicilium) ibidem, non perpetuo, nam secus haberetur verum domicilium, sed per aliquam notabilem anni partem consistendi.

III. Notandum autem: 1. consulto nos *notabilem* anni partem dixisse, non vero *maiorem*, prout sat communiter fit, idque ad vitandam gravissimam quaestionem, hucusque quod sciamus nondum authentice definitam, an reapse absolute necessaria sit huiusmodi commoratio, quamvis non diffiteamur longe magis ecclesiae sensui cohaerere videri, qui eam revera necessariam dicunt; 2. quasi-domicilium imitari domicilium, et hinc non solum ut acquiratur, sed et ut amittatur, animum simul requiri et factum iuxta Reg. I. iuris in V.: « Omnis res per quascumque causas nascitur, per easdem dissolvitur »; 3. dubio emergente utrum quis animum diuturnae commorationis foverit, rem resolvendam videri iuxta normam, quae, de matrimonio quum agitur, constitui solet, ita scilicet ut commoratio menstrua, nisi contrarium constet vel probetur, sufficiens habeatur ad praesumptionem

gignendam, quod quis reapse diu eo in loco commorari voluerit.

IV. Quia vero quaeri solet, utrum quis certa in dioecesi quasi-domicilium (quod et de vero domicilio longe verius esse debet) nancisci valeat, haud adquisito quasi-domicilio certa in paroecia, respondendum esse: 1. certe id esse denegandum qua de matrimonio sit sermo, iis tamen in locis ubi viget C. *Tumetsi* Sess. XXIV. C. Trid.; clandestinitatis enim vetitum ut plurimum neminem attingit nisi ea sub lege ut parochianus sit, quum eatenus lex tridentina vigeat qua in singulis paroeciis rite promulgata fuerit; 2. utrum vero eadem norma et alia quoad negocia valeat, rem aliquantisper implexam videri; 3. reapse communem videri canonistarum sententiam, iuxta quam in iure nostro velut correlativa sunt censenda, quod quis domicilium vel quasi-domicilium foveat et paroeciam habeat, quum eodem modo, quo in iure civili *ex domicilio* efficimur municipes et hinc participes munerum, onerum etc., ita et in iure ecclesiastico *ex paroecia* efficimur subditi certi presbyteri et hinc participes sacramentorum; 4. consulto tamen nos rem dixisse *aliquatenus dubiam*, quum contra canonistarum communem sententiam forsitan non immerito obiici possit minus cohaerere ipsam cum *parochialitatis* (durum equidem verbum, at necessarium) germano conceptu et historica origine; 5. reapse quum ecclesiae singulares seu dioeceses eodem modo organizentur ac ecclesia universalis seu *per analysisin*, quemadmodum prius est ecclesia universalis et postea subsequuntur dioeceses, sic prius esse concipiendam dioecesim quam paroeciam; 6. ergo, quum sint prius *in esse* et *in ordine* dioecesis ac potestas episcopalis quam paroecia et potestas paroecialis, difficultate haud carere videri quod

contendunt adversarii; nullatenus quippe constat per paroeciarum institutionem, quae unius nititur ecclesiae voluntate ac nonnisi circa IV saeculum perfecta est, relationes Episcopum inter et fideles immutatas fuisse, ita ut, nisi quis sit parochianus, nequeat esse dioecesanus; 7. haec tamen salvo omnino meliori iudicio fuisse a nobis dicta.

V. Ex domicilio vero et proprio forum nos sorti nemo ambigere potest, quum ratione domicilii plene constituamur subditi in loco ubi degimus; tanta imo est huius fori vis, ut concurrat cum aliis, v. g., cum foro ex contractu, ut clarius patebit ex dicendis.

VI. Ad quasi-domicilium quod attinet, certe possumus nos ibi conveniri ratione delicti vel contractus, quando res illic est gesta: at num secus, quia quaestio est inter doctores, eos sequi placet qui affirmant, quum vere *subditi* ibidem simus.

VII. Ad domicilium vero fictitium quod spectat, varie est eius vis aestimanda pro varietate casuum; alia est enim conditio uxoris, religiosi, vagi, beneficiarii etc. qui eo pollent, quum per iuris fictionem censeantur habere domicilium in loco vel ubi est domicilium viri, vel ubi est situm monasterium, vel ubi hic et nunc is reperitur qui nullum domicilium habet, vel ubi est beneficium; ac proinde varie exinde fieri potest, ut quis iudicem sortiatur.

VIII. Et hinc, v. g., obtinens beneficium non residentiale censetur habere domicilium in loco beneficii non *absolute* sed solum *iuxta modum*, seu in iis quae beneficium respiciunt, ac proinde si quoad alia vocaretur in iudicium impune non pareret.

IX. Singularis vero domicilii fictitii genus illud est, quod legislatio canonica, ius romanum imitata, voluit ut unusquisque fidelis Romae velut in communi

patria haberet; et hinc si quis vel clericus vel laicus Romae reperiatur, poterit ibidem conveniri, nisi Urbem ex necessitate petierit, quo casu licet ei domum revocare, seu excipere se, in patriam reversum, coram Ordinario fore responsurum.

X. Imo tanta est *fori romani* vis, eo quod Papa concurrere potest cum quibusvis Ordinariis, ut si quis, Romae dum sit negotiorum expediendorum causa, coram Ordinario suo citetur, possit ex Eugenio IV. huius forum declinare (1), dummodo ex Paulo V. iam per annum ibi moram traxerit (2), neque agatur vel de officialibus S. Sedis qui vocentur in ius ratione beneficii quod extra curiam possident, vel de parochis non residentibus, nam illos et hos a beneficio constitutionis Eugenii exceptos voluit C. Trident. (3).

III. **De foro ratione contractus.** — Quum rei publicae plurimum intersit lites cito expediri, merito statutum est, ut praeter domicilii forum, etiam ratione contractus vel quasi contractus ibi possimus conveniri ubi res gesta est; idque eo magis quod facilius ibidem haberi queat probationum copia.

Hoc tamen ita intelligendum est, ut forum contractus in loco rei gestae sortiamur: 1. dummodo reus praesens in loco sit, paucos casus si excipias; atque: 2. dummodo nec aliter conventum sit, nec cum advena contraxerimus quem mox discessurum agnoscebamus.

Concurrit autem hoc forum cum eo quod ex domicilio nanciscimur, ac proinde in actoris potestate est quod maluerit seligere.

(1) C. III. Ext. Com. *De privilegiis.* (2) Const. *Universi agri.* § IV. N. 17. (3) Sess. XXIV. C. XI et Sess. XXIII. C. I. *De Ref.*

IV. De foro ratione rei sitae. — Iisdem fere de causis ac praecedens inductum est hoc forum.

Ei autem ibi fit locus, ubi res controversa, cuius causa actione reali vel mixta pulsamur, in loco stabiliter consistit, vel ex natura ut ecce fundus, vel ex facto hominis ut ecce pecunia deposita.

Quod probabilius valere docetur, quamvis ibi reus non sit praesens, nam secus fere inutile evaderet beneficium huius fori.

Putaverunt aliqui per hoc forum excludi forum domicilii, adeo ut reus necessario ibidem conveniri debeat, ubi res est; quod longe probabilius alii negant.

V. De foro ratione delicti. — Merito hoc forum inductum est, tum quia publico bono expedit crimina puniri, ubi fuerunt admissa, tum quia ibi facilius haberi possunt probationes.

Est ergo generalis regula canonica, quod criminosi, praeterquamquod a iudice suo, etiam *a iudice loci* ubi deliquerunt puniri queant; ita tamen ut fiat locus praeventioni, quum non patiatur aequitas, ut quis ex eodem delicto bis puniatur.

Quod tamen sic intelligendum est, ut delinquens saltem citatione praeveniatur, nam si alio se contulerit, tum, quum extra territorium ius dicenti impune non pareatur, in delinquentis personam *directe* nihil poterit iudex loci, ubi crimen fuit patratum.

Directe diximus *in personam*; nam non desunt tunc prorsus iuris remedia ad crimen compescendum, ut ecce iudicem domicilii rogare, aut ut ipse puniat aut ut ad se reum puniendum transmittat.

VI. De singulis foris ordinariis nonnullae animadversiones historicae. — Quatuor esse ordinarios modos forum sortiendi vidimus.

Nunc ex iuris historia haec ut addantur non displiceat.

I. Ius Romanorum singulos quoque hos sortiendi forum modos agnovit, ut constat praesertim ex Tit. I. Lib. V. D. *De iudiciis; ubi quisque agere vel conveniri debeat* quoad domicilium, contractum et rem sitam; necnon ex Tit. XV. Lib. III. C. *Ubi de criminibus agi oportet* quoad delicti causam.

II. Quod vero singuli hi modi iure nostro obtineant testis est potissimum Gregorius IX. C. XX. *De foro competentis*, ubi diserte commemorat forum quod regulariter quis sortitur *ratione delicti*, seu *contractus*, aut *domicilii*, sive *rei de qua contra possessorem causa movetur*.

III. In Decreto quoque Gratiani *Caus. III. Quaest. VI.* plura de foro *ratione delicti* traduntur; verum caute accipienda ea sunt, quum constet, v. g., canonem primum, cuius summarium est: *ubi crimen admittitur ibi causa ventiletur*, falso tribui Fabiano Papae, quum desumptus reapse fuerit ex C. Theodosiano L. X. *De accusation. et inscription.*

CAPITULUM II.

De foro competentis extraordinario.

I. Fori competentis extraordinarii fontes recensentur. — Hoc nomine intelligimus, prout iam diximus, forum quod, iure quodam singulari ac velut exceptionis ad modum, variis ex causarum figuris acquiritur. Sunt autem huius fori sortiendi potissimae causae (ut sileamus de compromissis et delegationibus, de quibus iam est actum) *privilegium*, *iurisdictionis prorogatio*, ac *continentia causarum*; quas singillatim perpendemus.

II. De foro privilegiato. — Tunc obtinet forum privilegiatum, quum aliquod personarum genus ex legis constitutione nonnisi coram certis iudicibus trahi potest.

Ita, v. g., foro privilegiato iure romano fruebantur milites, qui propterea nonnisi penes iudices militares excuti poterant; iure vero mediae aetatis celebre fuit privilegium ab Imp. Friderico Aenobarbo scholaribus ac professoribus universitatum concessum, vi cuius nonnisi coram universitatis rectore vel loci Episcopo non solum in civilibus, sed verius et in criminalibus, conveniri poterant.

Ius quoque nostrum iustis de causis privilegium fori quibusdam personarum classibus concessit.

Et quia huiusmodi privilegium in clericis praesertim ac monachis obtinet, iis quae alibi, seu quum in L. I de personis loqueremur, de eo sat fuse diximus, heic tria tantum addita volumus:

I. Clericis maioribus, seu saltem in subdiaconatu constitutis, tenacius quam minoribus hoc privilegium inhaeret; et hinc ii hoc beneficio fruuntur, quamvis, v. g., habitum dereliquerint etc.; nonnullis tamen casibus exceptis, ut, v. g., si degradati fuerint ac curiae saeculari traditi. Qua de re notandum: 1. iuxta Caelestinum III. in C. X. *De iudiciis* hunc ordinem esse sequendum, ut clericus delinquens deponatur, dein, ni resipuerit, sit prius excommunicandus, postea anathematizandus, deinde degradandus ac per iudicem saecularem comprimendus: 2. non deesse qui contendunt clericum, qui in grave quodcumque flagitium lapsus fuerit, ita esse puniendum ut statim tradatur curiae saeculari; verum deserendos eos esse, ac tenendum clericos tunc tantum iudici saeculari tradi debere, quum constiterit eos iuxta regulam a Caelestino

traditam vere incorregibiles esse, vel in certa excepta crimina incidisse, ut puta reos factos eos fuisse haereseos vel sodomiae.

II. Tanta est huius privilegii vis ut, *re integra*, valeat etiam quoad obligationes susceptas et crimina admissa antequam quis fieret clericus vel monachus: *re vero non amplius integra*, equidem saltem interdum aliqua potestas, non obstante status mutatione, apud iudicem laicum in clericum maneat, non ita tamen ut eius personam, sed tantummodo bona attingat, idque ob personalem clerici immunitatem.

III. Dubio vero emergente, num quis fruatur vel non hoc privilegio, iudicis ecclesiastici est illud dirimere; ubi tamen advertendum prae oculis esse hac in re habenda ea, quae constituit Bonifacius VIII. in C. XII. *De sent. excomm.* in VI.; cuius est summarium: « Si malefactor captus a iudice laico dicit se
« clericum, huius rei cognitio ad iudicem ecclesia-
« sticum spectat. Et, si notorie, vel publica fama, vel
« communi aestimatione habetur pro clerico, statim
« fit remissio. Item, si prius se gerebat pro clerico,
« et modo deprehensus fuit in habitu clericali. Si au-
« tem prius se gerebat pro laico, licet modo in cleri-
« cali habitu deprehensus fuerit, non fiet remissio,
« donec fuerit de clericatu probatum, sed interim con-
« tra eum iudex in nullo procedet ».

III. De foro ex iurisdictionis prorogatione. — Tunc iurisdictio dicitur prorogari, quum de consensu partium extenditur ultra fines, quibus *per se* contineretur.

Quadruplici vero modo hoc contingere potest, nempe *de persona ad personam*, *de re ad rem*, *de tempore ad tempus*, *de loco ad locum*, prout litigantes vel se subiiciunt iudici non suo; aut consentiunt, ut

qui in certis causis certisque tempore et loco procedere deberet, in aliis causis eiusdem tamen generis, vel praeter tempus statutum vel alio in loco iudicare valeat.

Quod tamen recte intelligendum est; nec enim quaevis prorogatio indiscriminatim aut quovis modo facta permittitur, sed ea tantum quae lege conceditur et eo modo facta, quem lex iubet. Hinc, v. g., prorogatio quoad locum et tempus permittitur in quovis iudice, quae vero quoad personam versatur aut quoad rem (ni agatur de quantitate tantum amplianda) non conceditur nisi in iudice ordinario. Praeterea nec valet prorogatio, ni *scienter* et *volenter* fiat; nec item si litigantes a iure prohibeantur quominus prorogent, ut ecce vetantur clerici ne sine consensu Episcopi sui alteri iudici se subiiciant.

Animadvertere tandem liceat prorogationi quoque locum fieri per reconventionem, de qua alibi erit sermo, seu quum in C. III. dicemus de mutuis petitionibus.

IV. De foro ex continentia causarum. —

Tunc inter causas habetur *continentia* seu *connexio*, quum una absque altera nonnisi cum incommodo vel detrimento cognosceretur.

Quod pluribus modis contingit; ut quum, v. g.: 1. variae res seu causae, quae ad diversa fora spectarent, sub una actione generali continentur, puta negotiorum gestorum vel tutelae; itemque, e. c., 2. quum duo correi, qui distinctum domicilium habent, una conveniendi sunt, finge quia eiusdem haereditatis causa eos simul tangit.

Iamvero ne lites aeternae et impeditae fiant, merito constitutum est, ut, qua continentia causarum habeatur, certis sub legibus unus idemque iudex causas connexas cognoscat et decernat.

Haec tamen, quae de competentia ex causarum connexionem diximus, intellecta volumus tum de sola competentia ratione territorii, minime vero ratione obiecti vel gradus, tum ea sub lege ut beneficio huiusmodi nuncius a collitigantibus haud datus fuerit.

CAPUT III.

De iudiciorum introductione.

Postquam consideraverit quis utrum in iudicio ei decertare expediat, et apud quem iudicem reum convenire quaque actione illum pulsare ipse debeat, ad iudicium introducendum properare eum oportet. Quapropter de iudiciorum prolegomenis tractationem ea excipit, in qua de iudiciorum introductione est disserendum. Eam autem nos absolvemus, distinctis articulis disputantes: 1. *de libelli oblatione*; 2. *de citatione rei*; 3. *de litis contestatione*; 4. *de mutuis petitionibus*.

ART. I.

De libelli oblatione.

I. Libelli notio. — Libellus, attento maxime iure decretalium, est brevis scriptura iudici exhibenda, in qua clare et explicitè continetur actoris vel accusatoris intentio; et *actoris* quidem in civilibus, *accusatoris* in criminalibus iudiciis, nam in omni iudicio, excepto eo quod *summarium* appellatur, iubet lex ut formalis libellus adhibeatur.

Diximus tamen *attento maxime iure decretalium*, quia hodie aliqua immutatio facta est.

Reapse, dum olim libellus omnino distinguebatur a citatione, quum ille directe respiceret actorem, cuius

intentionem referebat, et haec proxime reum, qui ita a iudice in ius vocabatur, hodie libellus cum citatione quodammodo confundi videtur, quia haec, dum continet iudicis mandatum reo datum ad comparandum, plene quoque exhibet actoris intentionem. Pluribus enim saltem in locis receptum optimo iure fuit, ut iudex (attentis antea, ut omnino par est, libelli tenore eique adnexis probationibus) reum non pure et simpliciter in ius advocet expressa tantum in genere litis causa, sed etiam transmissio libelli authentico exemplari.

II. Quotuplex sit libellus et quatenam eius forma esse debeat. — Ut indicavimus, libellus tum in civilibus tum in criminalibus iudiciis requiritur.

In priori casu *conventionalis*, in altero *criminalis* appellatur.

Iamvero *conventionalis* continere debet nomen actoris, rei, iudicis, rem petitam et causam petendi, et quidem, quum de actione personali agitur, non solum *causam* petendi *proximam* sed et *remotam* (v. g., peto centum mihi debita a Titio et quidem ex mutuo), dum quoad realem satis est *proximam* describere, quamvis interdum expediat etiam *remotam* indicare, idque ne viam quis sibi praecludat ad eandem rem alio titulo, v. e., ex emptione in diverso iudicio petendam, quatenus fortasse in priori, quod ex titulo haereditatis instituit, causa exciderit. *Criminalis* autem continere debet nomen accusatoris, rei, et iudicis, necnon naturam, locum, et tempus criminis. Frustra vero adderetur etiam conclusio seu expressio poenae, nam satis concludit hac in re ipsa lex.

Sive autem *conventionalis* sive *criminalis* fuerit libellus, debent ab eo procul esse contradictio, obscuritas et incertitudo, nam per ipsum remote determi-

natur punctum quaestionis, atque ipsi conformanda est a iudice sententia; nil enim hic potest ordinarie loquendo *ultra petita*.

Nihil tamen obstat quominus in uno eodemque libello plures cumulentur actiones sive ex diversis causis contra eundem reum, sive ex eadem causa contra plures, modo natura rei vel lex haud obstant, ut obstant si, v. g., cumularentur plures contrariae actiones, seu plures actiones quae mutuo se excluderent, quales essent, v. g., petitio hereditatis ex testamento et ab intestato. Notandum autem effectum cumulationis esse, ut libellus *physice* unus *moraliter sit multiplex*, cui proinde satisfaciendum erit per totidem sententias, quot sunt actiones et facta.

III. **Libelli mutatio.** — Duplex effingi potest libelli mutatio seu *substantialis* et *accidentalis*, prout immutatio tangit ipsam rei substantiam vel tantummodo accidentalia; quo posteriori in casu libellus, potiusquam immutari, rectius dicitur emendari.

Iamvero antequam litis fiat contestatio, libellum certe licet quocumque modo mutare, quum nondum proprie fuerit inceptum iudicium.

Lite vero contestata, ob contrariam rationem id non conceditur, quatenus immutatio in substantiam cadat, sed ex integro erit renovanda instantia, re-
fectis insuper reo expensis, si quas fortasse subierit. Aliud tamen de emendatione dicendum, nam, quum status quaestionis substantialiter idem maneat, fieri id permittitur usque ad sententiam definitivam; re-
fusus tamen, ut par est, expensis quae forte ob libelli ineptitudinem reo fuerint ferendae.

ART. II.

De citatione rei.

I. Citationis notio, divisio, necessitas. — Est citatio actus, quo quis legitime in iudicium vocatur iuris experiundi causa.

Multipliciter vero ipsa distinguitur.

Et primo quidem *ratione fontis*, alia est *a iure*, alia *ab homine*, prout comparendi mandatum procedit directe a lege vel potius a iudice. Quae vero ab homine est, alia est *publica* et alia *privata*, prout fit, v. g., per edictum publico in loco affigendum, ut observatur quum citandus latitat; vel immediate intimatur ipsi citando, quo tamen in casu item duplex est citatio, seu *verbalis* una et *realis* altera, quatenus, fit, v. g., per nuncium vel litteras authenticas aut potius per capturam rei.

Secundo *ratione subiecti*, citatio alia est *generalis* et alia *specialis*, prout mandatum dirigitur in genere ad omnes quos res illa tangit, vel in specie ad certam vel certas personas.

Tertio tandem *ratione effectus*, alia est *peremptoria* et alia *simplex*, quatenus citatum obedire renuentem facit contumacem vel statim vel nonnisi postquam ter repetita fuerit. Advertas tamen oportet: 1. in unaquaque citatione congruum tempus *ad comparendum* (ut aiunt) esse constituendum; 2. hoc tempus in peremptoria aequivalere debere triplici termino citationis simplicis proprio; 3. inutiliter vero elapso huiusmodi temporis intervallo, citatum haberi ut contumacem.

Est autem citatio saltem ut plurimum necessaria,

quum sit litis fundamentum, neque patiantur iura, ut aliquis non auditus et non discussus condemnetur.

Nec obiiciat quis saltem omitti posse citationem casu quo constet reum alia ex via negotii factum fuisse certiore, eo magis quod iuxta Reg. XXXI. iuris in VI.: «Eum, qui certus est, certiorari ulterius «non oportet». Nam in promptu est responsio: 1. citationem non solum eo tendere, ut de negotio reum edoceat, sed ut iudicis nomine ei comparendi mandatum intimet: 2. allegatam vero regulam hanc exigere interpretationem, ut concedamus omitti posse certiorationem, qua tantum ea adhibeatur ut aliquid alicui significetur, non vero qua ex iuris imperio sit adhibenda tamquam certa legalis solemnitas.

II. Citationis tenor et effectus. — Debet citatio continere nomen iudicis, et satis indicare quo iure procedatur quum agitur de iudicibus delegatis, quibus profecto, nisi se legitiment, ut aiunt pragmatici, nemo tenetur obedire. Debet insuper continere nomen actoris et rei, necnon causam seu intensionem illius atque locum diemque quibus comparendum erit.

Citatio autem rite peracta plures effectus operatur. Praesertim vero reum adstringit ad comparendum; gignit praeventionis ius; inducit litis pendentiam, qua haec vetat quominus *lite pendente* nihil innovetur, dummodo tamen: 1. ad reum citatum pervenerit aut per eum steterit quominus perveniret: 2. ita concepta fuerit ut is ex eius tenore plene edoctus fuerit de iuris; facit rem litigiosam ac tandem interruptit praescriptionem.

Quoad tamen postremum hunc citationis effectum, seu praescriptionis interruptionem, omnino attendenda sunt quae inferius dicemus, quum loquemur de litis contestatione.

ART. III.

De litis contestatione.

I. **Quid sit et num necessaria.** — Litem contestari nihil aliud est quam litem inchoare seu iudicium suscipere. Vox vero *contestatio* exinde derivata est quod, vigente penes Romanos primaevio iudiciorum ordine, seu systemate *actionum legis*, testes assumebantur, qui coram iudice de rebus coram magistratu gestis attestarentur; notissimum quippe est tunc duas fuisse iudicii partes, quarum una coram magistratu, altera coram iudice ab eo dato exsolvebatur.

Verum, quidquid de variis contestationis natura et solemnitatibus pro temporum varietate fuerit penes Romanos, iure nostro ea non aliud importat quam petitionem actoris in iure propositam et congruam responsionem a reo factam animo litigandi. Unde definitur: constitutio iudicii per unius ex litigantibus petitionem et alterius contradictionem.

Haec autem contestationis notio sat indicat eam in omni iudicio requiri, ut caeteroquin clare patet ex iure, ac potissimum ex rubrica Tit. VI. L. II.: « Ut lite non contestata non procedatur ad testium «receptionem vel ad sententiam diffinitivam».

Ut advertas tamen oportet regulam allatam aliquos casus non tangere, ut verum est de iudiciis summariis et notoriis, in quibus proceditur haud servatis omnibus iuris positivi solemnitatibus, necnon de causis appellationis, quia in his de quaestionis puncto iam constat ex actis prioris iudicii.

II. **Quomodo fiat.** — Quum litis contestatio inducat iudicii susceptionem et litis proprie dictae initium, certe non aliter censi potest facta, nisi reus

explicite vel saltem implicite declaret velle se actori resistere et cum eo iudicialiter decertare.

Quapropter si contestatio habetur hinc per affirmationem actoris (v. g., dico Titium mihi debere centum ex mutuo et proin centum peto) hinc per negationem saltem partialem rei (v. g., nego me ex mutuo aliquid debere Titio, aut contendo nonnisi quinquaginta me esse mutuatum) certe haud sufficiens ad eam inducendam reputatur: 1. vel si reus paratum se exhibeat ad satisfaciendum intentioni actoris, nam tunc frustra susciperetur iudicium: 2. vel si simpliciter respondeat *positionibus* seu *articulis* ab actore propositis, in quibus assertiones ad factum et non ad ius attinentes proponuntur; assertio enim facti non importat necessario concessionem iuris.

Imo neque sufficienter fit contestatio litis per exceptionem a reo oppositam iuxta Reg. LXIII. iuris in VI.: «Exceptionem obliiciens non videtur de intentione adversarii confiteri». Quum enim exceptio eo tendat, ut intentionem actoris elidat seu excludat, iam non potest litis contestationem gignere, nam haec non habetur nisi hinc per affirmationem et inde congruam negationem; iamvero si exceptio litis contestationem operaretur, duos contrarios effectus pareret seu eiusdem intentionis affirmationem et exclusionem.

Hoc tamen de simplici et pura exceptione dicendum est (ut, v. g., si tu a Titio ex mutuo conventus, exceptionem excommunicationis contra eum proponeres), non vero: 1. de ea quae adiunctam habet negationem oppositam intentioni actoris ut si, v. g., in proposito casu mutuum fuisse celebratum concederes, at pactum de non petendo interpositum fuisse repones; vel etiam: 2. de illa, cui replicaret actor, ut si diceret, v. g.: «Excommunicationem adversus me ex-

« cipis? et ego affirmo me non esse excommunicatum
« et probabo ». Priori enim in casu certe habetur hinc
affirmatio, hinc negatio animo iudiciale certamen subeundi; in altero vero saltem id verum est quoad
exceptionem propositam, et hinc saltem quoad hanc
censetur lis satis contestata.

III. **Effectus.** — Ex pluribus effectibus quos litis
contestatio parit, advertere placet eam hos potissimum operari, seu: iudicii naturam determinare: quasi contractum inducere, vi cuius obligantur litigantes ad iudicium prosequendum et iudicatum praestandum; ius perimere iudicem recusandi vel exceptiones aut fori declinatorias aut iudicii dilatorias opponendi, ni fortasse postea eae vel emergerint vel ad notitiam devenerint; itemque actiones, quae temporariae fuerint, perpetuas iuridice efficere.

Quia autem inter contestatae litis effectus recenseri quoque solet praescriptionis interruptio, adversum volumus attento iure romano, et hinc etiam iure nostro qua prescinditur, v.g., a receptis moribus: 1. hanc interruptionem etiam induci per citationem rite peractam; 2. discrimen tamen esse inter utrumque casum, nam, si per contestationem litis interrumpitur quaecumque praescriptio (intellige tamen quoad immobilia) per citationem non interrumpitur, nisi ea quae dicitur *odiosa*, seu quae fuit introducta ad puniendam negligentiam illius, qui rem suam tempore debito non repetit, qualis esset, ex ipso, iure romano praescriptio longissimi temporis, quae, dummodo bona fides non desit, quamvis deficiat titulus decurrit contra eiusmodi negligentes; 3. rationem vero, cur per citationem interrupta habeatur talis praescriptio, exinde repeti solere, quod, cum haec fuerit inducta in negligentiae odium, recursus ad iudicem habitus et sequuta citatio probant negligentiam cessasse.

IV. De aliquibus actibus lite haud contestata prohibitis. — Rubricam Tit. VI. mox allegavimus: *Ut lite non contestata*, etc. Liquet ex ea duo ante litis contestationem prohiberi, nempe receptionem testium atque sententiae definitivae prolationem.

Huius autem prohibitionis evidentissima est ratio, quum, lite non contestata, haud plene constet de quaestione, quae iudici exsolvenda proponitur.

Advertas tamen oportet regulam hanc exceptiones nonnullas pati, ita ut interdum audiri possint testes ante litis contestationem, imo et interdum procedi ad sententiam definitivam; quas tamen exceptiones opportunius alibi expendemus, ubi agemus de contumacia atque de testibus.

ART. IV.

De mutuis petitionibus.

I. Notio. — Quum interdum reus, viso libello ab actore proposito, constituat et ipse aliquid ab eo petere, fit locus *mutuis petitionibus*, quae proinde non sunt nisi conventio ex parte actoris et reconventio ex parte rei coram eodem iudice atque in eodem iudicio.

Merito autem inductus est reconventionum usus quo celerius lites expediantur.

Imo hoc adeo placuit, ut, iudicio conventionis pendente, nequeat reus actorem coram diverso iudice convenire, dum tamen ea causa non sit quae prioris iudicis potestatem omnino excedat, ut esset causa spiritualis quoad iudicem saecularem.

Ut advertas tamen oportet haud concedi reconventionem reconventionis.

II. In quibus causis admittatur reconventio. — Ex regula generali, quum agatur de re per-

missa, admitti debet reconventio in omnibus causis non prohibitis; sive sint eiusdem generis (ut certum est) aut etiam diversi (ut verius docetur); sive reconventus subiaceat iurisdictioni rei conventi sive non.

Inter causas vero exceptas praecipue recensentur illae, quae celerem exigunt expeditionem, itemque causae depositi, appellationis, necnon, ut evidens est, causae criminales criminaliter actae.

Quod si quaeratur, utrum clericus possit coram iudice laico reconveniri, respondebimus: 1. nihil haberi definitum in iure; 2. rem propterea in quaestione esse, affirmantibus aliis, eo quod, quum ex certa iuris regula actor debeat sequi forum rei, si hoc conceditur in favorem clerici, etiam contra ipsum ex aequitate debet valere; negantibus aliis, eo quia reconvenire est agere, iamvero in iure interdictum est ne contra clericum in foro civili agatur; 3. ex duabus hisce sententiis, speculative loquendo, magis nobis placere eam quae affirmat, idque attento generali principio, iuxta quod iudex actionis est etiam iudex tum exceptionis tum reconventionis; 4. at ad praxim quod spectat, magni potissimum faciendas esse hac in re legitimas locorum consuetudines.

III. **Eius effectus.** — Plures effectus operatur reconventio. Revera:

I. Inducit prorogationem iurisdictionis, unde fit ut actor reconventus subiiciatur iudici, cui subest reus.

II. Efficit, ut causa reconventionis simul tractari debeat cum causa conventionis; ubi tamen advertendum hunc effectum *simultanei processus*, ut inquirunt, non produci nisi reconventio proposita fuerit vel in ipso litis exordio vel statim post litem contestatam, quum serius, seu usque ad sententiam proposita, unam operetur iurisdictionis prorogationem.

III. Exaequat conditionem utriusque litigantis, adeo ut non teneatur reus satisfacere actori, ni hic pariter illi satisfaciat; imo eodem iure uti possit reus, v. g., quoad modum procedendi, quoad appellationem removendam vel non, etc., quo utitur actor.

IV. Ad hanc autem aequationem spectare Regulam XXXII. iuris in VI.: *Non licet actori, quod reo licitum non existit*, quae optimo innititur aequitatis fundamento, quum conditio rei miserabilis quodammodo sit qua conditioni actoris comparetur, hic quippe sponte in iudicium venit, alter coactus. Cavendum tamen ne haec regula ultra debitos fines producat; quaedam sunt enim negotia in quibus speciali de causa aliquid tribuitur actori quod negatur reo, ut, v. g., electio fori quando pluribus ex titulis reus certis iudicibus subest.

CAPUT IV.

De iudiciorum ordinatione.

Huc spectant plura, quae, licet meritum causae directe non attingant, nihilosecius lege inducta sunt iustissimis de causis, et praesertim quo facilius errorum et fraudum pericula removeantur. Quae, saltem potiora, singillatim exponentes, breviter agemus distinctis articulis: 1. *de recusationibus*; 2. *de dilationibus*; 3. *de feriis*; 4. *de iuramento calumniae*; 5. *de ordine cognitionum*; 6. *de plus petitionibus*; 7. *de innovationibus iudicii causa vel tempore interdictis*; 8. *de contumacia*; 9. *de sententia interlocutoria et provisionali*; 10. *de relationibus*; 11. *de instantiae peremptione et de causae advocacy*; 12. *de iudiciorum agendorum ratione et forma*.

ART. I.

De recusationibus.

I. **Quid sit recusatio.** — Nomine *recusationis* intelligitur actus, per quem iudicem eiusque iurisdictionem declinamus, eo quod suspectum illum in iure dicendo legitime habeamus.

Merito autem ius sive romanum sive nostrum recusationis ius agnoverunt. Ut enim utamur verbis Caestini III. in C. XLI. Tit. XXVIII. (Lib. II. Decret. Greg. IX.) qui inscribitur: *De appellationibus, recusationibus et relationibus*:... « ipsa namque ratio « dictat, quia suspecti et inimici iudices esse non « debent ».

II. **De legitimis recusationis causis.** — Hac in re certe plurimum committitur prudenti iudicio arbitratorum iuris, qui, ut mox videbimus, eliguntur ad iudicium ferendum de causae legitimitate.

Nihilominus haec regula tutissime constitui solet, ut, generatim loquendo, iure recusare valeamus iudicem: 1. si nobis vel nostris fuerit graviter inimicus; 2. vel si speciali affectionis aut relationis vinculo cum adversario nostro devinciatur; 3. vel si nimia affectione causam ipsam, specialia ob adiuncta, eum prosequi praesumere possimus. Reapse omnibus hisce in casibus, si iudex controversiam cognosceret, facile iustitiam laederet contra divinum humanumque ius, nam: *in iudiciis* (ut habet Reg. XII. iuris in VI.) *non est acceptio personarum habenda.*

III. **Quomodo proponenda et solvenda recusationis exceptio.** — Respondemus per se esse proponendam ante litis contestationem, ne in iudicem consensisse videamur. Tamen etiam post litem con-

testatam eam proponere possumus iusta de causa, v. g., si tunc primum suspicionis ratio emergerit vel fuerit detecta.

Recusatione autem coram iudice ipso suspecto proposita, eligendi sunt arbitri iuris qui de ipsa cognoscant. Arbitros vero eligunt de communi consensu actor et reus vel reus et iudex, prout ad instantiam vel ex officio procedit iudex; quod si discordes in electione fuerint, unum eliget reus et alterum actor vel iudex.

Iamvero si arbitri iudicaverint causam suspicionis legitimam ed in iure et in facto esse, debet iudex recusatus rem omnem committere iudici superiori, vel iudici a se de consensu recusantis delegato. Si vero pronuntiaverint non iure fuisse iudicem recusatum, hic ulterius in causa procedet.

ART. II.

De dilationibus.

I. **Notio.** — Sunt *dilationes* temporis intervalla, quae ad iudicii acta commodius et tutius expedienda statuuntur a iudice.

Merito autem inductum fuisse dilationum usum facile intelligitur. Quamvis enim expediat lites cito finiri, et hinc C. Trid. moneat iudices omnes: « ut terminandis causis quanta fieri poterit brevitae studeant, ac litigatorum artibus seu in litis contestatione seu alia parte iudicii differenda, modis omnibus, aut termini praefixione, aut competentis alia ratione occurrant » (1), nihilominus, quia non semper in

(1) Sess. XXV. C. X. *De Ref.*

promptu habent homines, quae sunt necessaria in iudiciario certamine, iure merito eis iusta temporis intervalla concessa voluerunt iura.

II. **Species.** — Variæ sunt dilationum species. Aliae enim conceduntur ante litem contestatam et sunt *citatoriae*, vel *deliberatoriae*, vel *declinatoriae*; aliae ante sententiam et sunt *probatoriae* vel *definitoriae*; aliae tandem ante exequutionem, et sunt *exequutoriae*.

Citatoriae dantur illi, qui in ius vocatur; illarum vero terminum definire iure nostro pertinet ad prudens iudicis arbitrium.

Deliberatoriae sunt, quae post oblatum reo libellum ipsi conceduntur ad deliberandum, utrum petitioni actoris velit cedere vel resistere. Iure communi definiebantur vicendio, quod tamen spatium poterat iudex ampliare vel coercere. Sed eis non fit locus quoties per citationem satis edoctus fuit reus de petitione actoris.

Declinatoriae sunt quae dantur, quatenus velit reus exceptiones dilatorias seu fori declinatorias proponere.

Probatoriae conceduntur utrique parti ad deducendas probationes. Harum intervallum definire hodie pertinet ad iudicem.

Definitoriae duplicis generis sunt, prout iudex post conclusionem in causa vel eas sibi assumit ad intimius negotium omne perpendendum, vel partibus concedit, aut ut pacifice, si velint, quaestionem componant, aut ut statuto die in ius veniant sententiae prolationem auditurae.

Tandem exequutoriae sunt quae conceduntur, postquam sententia transierit in rem iudicatam, ad praestandum id, in quo condemnatio facta est.

III. **Effectus.** — Duplex est dilationum effectus, quorum prior est ut, iis pendentibus, nihil attentare contra possit iudex, et alter ut, frustra iis lapsis, non amplius audiatur litigans ea de re, nisi fortasse magna de causa.

ART. III.

De feriis.

I. **Notio et species.** — Feriae heic idem sunt ac tempora quibus iudicia celebrare nefas est, ac proin recte definiuntur: tempora vel dies quibus a negociis forensibus abstinendum est.

Multiplex autem est feriarum species.

Aliae enim a lege statutae sunt, ita ut singulis annis certis temporibus occurrant, et hae appellantur *solennes* seu *ordinariae*; aliae e contra extra consuetum ordinem ex singularibus incidentibus rerum adiunctis decernuntur, et *repentinae* seu *extraordinariae* audiunt. Quae vero ordinariae sunt, aliae dicuntur *sacrae* et aliae *profanae*, prout institutae fuerunt religionis causa, quales sunt dies festi, vel ob hominum utilitatem, quales sunt feriae occasione nundinarum, messium et vindemiae.

Ad ferias autem quod pertingit, haec saltem, utpote praecipua, ut advertantur oportet: 1. ferias sacras nonnisi ab ecclesiastica potestate posse induci; 2. de iure scripto hodie nomine feriarum sacrarum intelligi omnes et singulos dies festos de praecepto necnon quindenam paschalem; 3. ferias sacras per se incipere a vespera et desinere cum vespera insequenti, sed ex consuetudine, quam putamus esse hodie universalem (ut alias diximus quum loqueremur de festis) perdurare a media nocte ad mediam noctem;

4. feriis sacris, quod item valet de repentinis ob publicam causam principaliter inductis, non posse pactis privatorum derogari, secus ac verum sit de profanis ad hominum utilitatem constitutis; si enim solemne in iure est, ut docet Papinianus, quod: « ius publicum « privatorum pactis mutari non potest » (1), verum quoque est, prout tradit Iustinianus: « omnes licentiam habere his, quae pro se introducta sunt, renuntiare » (2).

II. Quinam forenses seu iudiciales actus prohibeantur diebus feriatis. — Quum duplex sit iurisdictio, voluntaria et contentiosa, praemittimus nomine actuum iudicialium forensium, qui diebus feriatis interdicuntur, non venire eos qui ad voluntariam pertinent, ut, v. g., adoptio et absolutio; ni forsitan importent solemnem delationem et praestationem iuramenti, quod in C. I. *h. t.* prohibetur sub nomine sacramenti, ut alias diximus.

Ad exercitium vero iurisdictionis contentiosae quod attinet, dicimus: 1. in genere prohiberi *placitum*, seu id omne quod importat forensem strepitum, et maxime quod spectat ad causas criminales; 2. perpendere, quinam ex singulis iudiciariis actibus hoc sub interdicto cadant, spectare ad altiorem scholam; 3. nobis vero sufficere, ut advertamus causa necessitatis vel pietatis bene fieri posse, quod etiam feriatis diebus exerceri possint iudicia, ut, v. g.: *a*) si reus esset suspectus de fuga, aut aliter periculum haberetur in mora; itemque *b*) si causa respiceret miserabiles personas, ut pupillos et viduas, aut etiam res spirituales, ut electionem et institutionem quoad beneficia.

---

(1) F. XXXVIII. D. *De pactis.* (II. 14).

(2) L. XXIX C. *e. t.* (II. 3).

ART. IV.

De iuramento calumniae.

I. **Quid sit.** — Cum de iudiciis peragendis est sermo, *calumniari* idem est ac alios litibus vexari per fraudem et frustrationem. Ad quarum pericula vitanda inductum propterea est iuramentum calumniae, quod definitur: actus quo litigantes sub iurisiurandi religione affirmant se in iudicio absque fraude versaturos omniaque bona fide gesturos.

Iuramentum autem calumniae non est confundendum cum iuramento malitiae, nam illud super tota causa, ac proinde semel praestatur, dum huic fit locus quoties prudenter dubitatur velle litigantem in aliqua iudicii parte malitiose agere.

Unde etiam patet per iuramentum calumniae induci praesumptionem bonae fidei et veracitatis; quod tamen non impedit, quominus post illud praestitum deveniri possit ad iuramentum malitiae ad purgandam suspicionem, quae fortasse adversus praesumptionem illam exorta fuerit.

II. **Utrum necessario sit praestandum, quando et quomodo et sub quibus poenis.** — Respondemus ad primum quod spectat, debere omnes iurare de calumnia, ni huius obligationis necessitas sublata fuerit vel per rescriptum R. P., vel et per renunciationem collitigantium, tacitam tamen, quae tunc habetur quum ut iuretur non petitur, at non expressam, ne via fraudibus quodammodo sternatur.

Ubi tamen notandum per consuetudinem contrariam hoc iuramentum calumniae fere penitus obsolevisse.

Debet autem iuramentum huiusmodi praestari personaliter ab ipsis partibus vel a procuratore ipsarum speciali; et quidem (iure Decretalium) statim post litis contestationem, praesentibus iudice atque adversario vel eius procuratore. Iure Decretalium diximus; advertendum tamen Bonifacium VIII in C. I. *h. t.* in VI. constituisse quod: « si de calumnia, seu de veritate « dicenda in primo litis exordio non iuretur (ut de- « betur) poterit postmodum in qualibet parte litis iu- « rari; cum huiusmodi iuramenta praestari ab initio « de substantia ordinis iudiciarii non exsistat ».

De causis, vero in quibus iurandum est, dicimus in omnibus esse praestandum iuramentum calumniae, sive in prima instantia ipsae ventilentur sive in secunda; sive temporales eae fuerint sive spirituales; sive civiles sive criminales, quamvis, ad has quod attinet, omnino attendenda sint quae alibi dicemus, quum de confessione rei erit sermo.

Tandem ad poenas quod pertinet recusantium iuramentum calumniae, animadvertimus regulariter loquendo has esse, ut actor actione cadat et reus habeatur pro confesso; quae tamen poena extendi nequit ad casum, quo quis *de malitia* tantum iurare detrectet.

ART. V.

De ordine cognitionum.

I. Quid sit et quotuplex. — Quum *ordo* sit dispositio apta rerum, *cognitio* vero idem sit ac iudicium, cognitionum ordo nihil aliud est quam modus servandus a iudice, quando inter easdem personas in eodem (et interdum etiam diverso) iudicio plures quae-
stiones agitantur.

Triplex autem distinguitur hic ordo in iudiciis servandus (ne confusio oriatur, et ex hac aliquid detrimenti iustitia capiat) nempe *fori*, *discussionis* et *sententiae*.

Ordo *fori* modum respicit tenendum a iudice, quum quaestiones inter eosdem simul motae per se essent diversi fori, eoque tendit eius inquisitio ut edoceat iudicem dubio haerentem, utrum, ea diversitate non obstante, ulterius procedere possit vel non: ordo vero *discussionis* et *sententiae* pertinet ad rationem, quam iudex, caeteroquin competens, servare debet tum in cognoscendo tum in decidendo, quum plures quaestiones inter easdem personas sive in eodem sive in diverso iudicio agitantur.

Antequam vero regulas a iudice pro casuum varietate sequendas exponamus, advertere praestat: 1. causas inter easdem personas concurrentes esse posse vel *independentes* vel *dependentes*, prout aut nullo modo aut aliquatenus se attingunt; 2. quae vero dependentes sunt, sub duplici respectu considerari posse, nempe, a) quatenus cognitio unius influit in aliam, quo in casu illa dicitur *praeiudicialis* aut *praeparatoria*, prout nexus eiusmodi est, ut, una non cognita, alterius cognitio impossibilis aut tantum difficilior evadat; vel solummodo, b) quatenus cognitio unius incidit in cognitionem alterius, quo in casu illa dicitur *incidentalis* et altera *principalis*.

II. De regulis servandis in cognitione causarum independentium. — De hisce statuimus, principium generale esse, ut non fiat in eis locus *ordini fori*, ut per se patet; nam si duae causae, inter Petrum et Marianum, v. g., agitandae, quippe independentes omnino ad diversa tribunalia spectant, puta quia una qua ecclesiastica pertinet ad ecclesiasticum

forum, et altera qua civilis ad civile, nulla subest ratio propter quam in una cognoscenda ad alteram attendatur.

Hoc autem, ut est evidens, ita intelligendum est, dummodo ut par est, in leges non impingatur, quas superius tradidimus, quum *De mutuis petitionibus* ageremus, quaeque cavent ne, iudicio conventionis pendente, possit ut plurimum reus actorem alio in foro convenire, ni fortasse actor ipse, exceptione *litis pendentis* haud proposita, in novi iudicii introductionem iure suo usus consenserit.

Ad ordinem vero discussionis et sententiae quod attinet, dicimus distinguendum esse inter casum et casum.

Reapse: 1. si plures quaestiones inter eosdem concurrentes sunt aequales, seu habeant eandem entitatem iuridicam, regulariter sunt simul tractandae, servato tantum inter eas ordine temporis; e contra, 2. si inaequales sunt, seu si diversa entitate iuridica pollent, tunc praelatio erit danda potiori, et hinc causa spiritualis praeferenda temporali, criminalis civili, etc.

III. De regulis servandis in cognitione causarum dependentium. — Hae, ut vidimus, possunt considerari sub ratione mutui influxus vel merae incidentiae.

Iamvero sub priori adpectu certe locus est *ordini discussionis*; est autem in propatulo prius esse cognoscendam illam causam, a qua altera pendet.

Utrum vero non solum id de cognitione valeat sed etiam de decisione, ac proinde etiam fiat locus ordini sententiae, dicimus ex variis rerum adiunctis rem aestimandam esse, quum bene possit contingere, ut prolatio sententiae quoad unam differri possit usque ad sententiam definitivam de altera.

Sub altero vero respectu, certe non potest fieri locus *nisi ordini fori*, et de illo dicimus distinguendum esse inter casum, quo iudex est vere incapax, et casum quo est mere incompetens.

In secundo casu, incidente quaestione aliqua in causam principalem, poterit iudex caeteroquin incompetens eam cognoscere et sententiam ferre, quum fiat locus prorogationi iurisdictionis; secus in altero, quum causa omnino excedat iudicis potestatem.

Proinde, si in causam civilem coram iudice laico incidat causa ecclesiastica, debet iudex laicus supersedere; e contra, si in causam ecclesiasticam inciderit civilis, poterit iudex ecclesiasticus de ea cognoscere et dein ulterius procedere.

Hoc tamen postremum ita intelligas oportet, dum legitima contraria consuetudo haud vigeat; tunc enim iudici ecclesiastico esset supersedendum, quoadusque iudex laicus exortam incidentem quaestionem diremerit.

Et hisce quidem de recto ordine cognitionum delibatis, addi haud displiceat: 1. tertium in eis exhiberi exemplum *prorogationis iurisdictionis*; 2. tertium vero nos dixisse, nam duo iam novimus, quorum prius ex disputatis de prorogatione iurisdictionis ob continentiam causarum, quando de foro extraordinario egimus, alterum ex iis quae tradidimus sub titulo: *De mutuis petitionibus*; 3. quoad ordinem in cognitionibus servandum nonnullas alias regulas nos alibi esse opportunius allaturos, ut, v. g., quum sermonem instituemus de causa spoli et de spoliatorum restitutione necnon de causis matrimonialibus, quo etiam pertinent CC. I. II. et IV. tituli: *De ordine cognitionum*.

IV. **Refertur C. III. tituli: « De ordine cognitionum ».** — Ad maiorem regularum quas constitui-

mus intelligentiam et claritatem, et quo facilius tyrones ex propositis interdum exemplis ediscant tum iuris fontes utiliter adire, tum ex iis hausta principia adplicare, arbitrati sumus valde expedire, ut totidem verbis heic transcribatur decretalis responsio ab Honorio III. ad Ludovicum Regem Francorum a. 1214 data. Ita autem haec decretalis, sub C. III. *h. t.* relata, se habet: « Tuam non credimus latere prudentiam, causam natalium Reginae Cypri ad examen nostrum (utpote quae ad forum ecclesiasticum pertinet) esse delatam. Quia vero antequam natalium causa terminata esset, dependentem ex illa successione causam incipere nihil aliud esset, quam diversis processibus intricare negotium, et confusione quadam iudicii ordinem perturbare; mandamus, quatenus, si forte ab ipsa Regina fueris super hoc requisitus, donec iam dicta causa natalium apostolico iudicio finem acceperit, patienter expectes ».

V. Quaestio specialis de ordine cognitionum, quum tertius in causam venit vel vocatur. —

Quia inter quaestiones, quas, utpote in causam aliquam incidentes, *incidentales* adpellavimus, eae accensentur quae, ut inquirunt, *tertium venientem vel vocatum in causam* attingunt, haec subnectere lubet:

I. Quamvis regula generalis sit quod *iuxta constitutiones canonicas et civiles*, ut definivit Innocentius III. (C. XVII. *De sentent. et re iudic.*) res inter alios acta nobis nec nocere nec prodesse possit, tamen quidam sunt casus qui regulam hanc effugiunt.

II. Contingit hoc autem, quum vel negotium aliquod pluribus est commune (puta si communis sit Aloysio et Gaspari itineris servitus), vel varias inter causas habetur connexio ita ut nequeat quidquam in favorem unius definiri, quin necessario subsequatur

exinde praeiudicium alterius (quod, finge, verum esset in causa successionis, quum sententia, quae haeredi ex testamento favet, necessario noceat haeredi ab intestato).

III. Hisce vero contingentibus locus fit *interven-tui in causam*, et quidem vel *voluntario*, qui proprie *interventus* adpellatur et locum praebet litis consortio, vel *necessario*, qui merito rectius *in causam vocatio* dicitur.

IV. Regulae autem, quae utrumque interventum moderantur, hae potissimae sunt ut: 1. si agatur de interventu mere voluntario, possit et debeat iudex illum concedere quocumque in causae stadio, ut aiunt, praevia summaria rei cognitione ac admonitis collitigantibus; 2. si vero sermo sit de vocatione, huic pro casuum varietate fieri possit locus (et quidem, servatis normis connexarum causarum propriis) vel ad partis instantiam vel ex iudicis officio, prouti vel collitigantium alteruter hoc sibi opportunum putat (ut verum esset de creditore, qui pertimescit debitorem principalem solvendo non esse, et hinc vocat fideiusso-rem) vel ipse iudex ex officio hunc interventum necessarium vel saltem utilem arbitratur (puta ut negotium omne absolvatur atque aditus novi iudicii introductioni definitive obstruatur).

ART. VI.

De plus petitionibus.

I. **Plus petitio quid sit et quotuplex.** — Si quis ultra quod sibi debetur petat, *plus petere* in iure dicitur. Plus ergo petitio nihil aliud est quam actus, per quem actor aliquid a reo praeter debitum in iudicio exigit.

Quadruplici autem modo plus petere aliquis potest, nempe *re, tempore, loco et causa*, prout vel excedit in quantitate, vel petit ante diem aut impletam conditionem, vel ibi petit ubi non est solvendi obligatio, vel tandem aliquid petit in specie aut definite, quum in genere solum vel alternative est debitum.

II. De poenis contra plus petentes. — Iure romano veteri poena plus petentium fuit amissio causae. Quum enim, vigente formularum systemate, potestas iudicis penderet a veritate intentionis, si actor hanc non probasset, censebatur causa cadere, dummodo intentio esset certa, nec errori magna et probabilis causa locum dedisset, nam hoc in casu praetor per restitutionem in integrum causa cadenti succurrebat.

Et reapse, quum iuxta formularum systema intentio actoris nihil aliud esset, ut testatur Gaius IV. § 41, quam: *ea pars formulae, qua actor desiderium suum concludit, veluti haec: « Si paret Numerium Negidium Aulo Agerio sestertium decem millia dare oportere »* casu quo actor, seu ut insistamus in exemplo a Gaio allato, Aulus Agerius coram iudice a magistratu dato non probasset Numerium Negidium sestertium decem millia sibi ex mutuo debere, idque, v. g., quia mutuata pecunia nonnisi ad sestertium quinque millia pertingeret, *de iuris rigore* ob non impletam revera conditionem, sub qua iudex fuerat a magistratu datus, causa cadere censebatur.

Sublato vero formularum ordine in iudiciis, aliter in plus petentes animadvertere opportunum visum fuit, quum non sine reipublicae detrimento sit quod quis iniustis litibus concives vexet. Et hinc Imp. Zeno statuit, ut si quis plus peteret *tempore*, reo duplicarentur induciae, facto insuper ei iure in iudicium

tempore opportuno haud veniendi, ni obtenta expensarum refusione; Iustinianus vero constituit, ut si quis plus peteret *re, loco* vel *causa*,olvere teneretur reo triplum illati damni, et praesertim triplum sportularum, seu eorum quae tunc temporis iudiciorum executoribus pendi solebant (1).

Iamvero has iuris romani regulas legislatio nostra fere ex integro fecit suas (ut apertissime constat ex decretali epistola Gregorii IX. hoc sub titulo a B. Raymundo relata) adeo ut si plus petatur *tempore*, debeant reo duplicari induciae et refundi expensae; si plus *loco*, condemnatio sit facienda in id quod rei interest; si vero plus *re* aut *causa*, in refusionem expensarum.

Advertas tamen oportet haec contra plus petentes remedia, utpote odiosa, strictam exigere interpretationem, nec eorum applicationem urgeri posse, si legitima de causa plus petatur, quemadmodum contingeret, si ante tempus solutio peteretur, eo quod debitor sit suspectus de fuga. Remedia enim huiusmodi, utpote ad coercendam improbitatem plus petentium introducta, poenalia sunt, prout liquet tum ex ipsa rei natura, tum ex verbis quibus Greg. IX. citatam decretalem exorditur: « Consilium providentiae dici non potest, quod pecuniam tibi debitam ante terminum ab adversario repetisti. Punitur enim importunitas plus petentium, si super petitione sua duxerint in iudicio persistendum », etc.; quae verba profecto obiurgantis et punientis sunt.

---

(1) Conf. § 33. Inst. *De actionibus* (IV. 6).

ART. VII.

*De innovationibus
iudicii causa vel tempore interdictis.*

I. Monitum. — Duplex prostrat titulus in Decret. Gregorii IX. seu Tit. XLII. L. I. et Tit. XVI. L. II. qui inscribuntur, ille: *De alienatione iudicii mutandi causa facta*, hic: *Ut lite pendente nihil innovetur*. Utrumque autem titulum una simul complexi, summa quae sequuntur principia constituimus.

II. De innovationibus iudicii causa vetitis. — Aequitatis causa statutum est, ut, metu litis impendentis, res ipsa, de qua ne controversia moveatur est timor, haud transferatur in aliam personam, quae vel eo quod potentior sit, vel eo quia ad diversum forum pertineat, duriores efficere potest adversarii conditionem.

Amplissime vero patet haec prohibitio, adeo ut intelligenda sit de quavis translatione seu alienatione sive proprietatis sive etiam nudae possessionis, dummodo ex dolo ea fiat, et quidem, ut par est, per actum inter vivos.

Remedium vero contra iudicii mutandi causa rem alienantem duplex est, nempe actio personalis ad interesse contra alienantem, et actio realis rei persecutoria contra acquirentem. Contra clericos vero, qui lites alienas dolose in se transferunt, ut privilegio fori adversarios vexent, statutae sunt censurae. Idque iure merito: tum quum (ut verbis utamur Gregorii IX.) *cessionibus et emptionibus litium legitimae prohibeant sanctiones, ita quod iactura causae afficiant illos, qui sibi potentiorum patrocinium taliter advocare praesumunt*, tum quoque quia huiuscemodi emptiones, ut

prosequitur Gregorius: *ex eo sint etiam odiosae, quod ex fonte cupiditatis videntur procedere* (1).

Quae verba ea etiam de causa exscribere placuit, quod amplissimum inter utriusque iuris concordantiae exemplum continent; quod caeteroquin constat ex rubrica tit.: *De alienatione iudicii mutandi causa facta*, quae iisdem verbis concipitur in iure nostro ac in romano, ut cernere est in Lib. IV. Tit. VII. Digestorum et in Lib. II. Tit. IV. Codicis.

III. De innovationibus lite pendente prohibitis. — Litis pendentia olim inducebatur per contestationem. Verum iure Clementinarum statutum est, ut (ad effectum quo de agimus) inducatur per citationem, dummodo in ea sufficienter exprimatur intentio actoris, et dummodo ad reum pervenerit vel saltem per hunc non steterit quo minus ad eum perveniret (2).

Quod verius valet non solum quum actiones reales instituuntur, sed etiam quum personales, quamvis hoc in casu litigiosa fiat ipsa instantia et non res circa quam illa versatur.

Quum vero lis pendere coeperit, sapienter constitutum est, ne aliquid innovetur, quum exinde fieri possit, ut detrimentum collitigantes vel saltem alteruter patiantur.

Hinc nec res nec actio litigiosa alienari permittitur (ni fiat de consensu collitigantium, vel iusta de causa ex licentia iudicis). Itemque interdicitur innovatio circa possessionem; imo et impetratio rescripti apostolici in praeiudicium collitigantis, non facta mentione pendentis iudicii.

---

(1) C. II. *De alien. iudicii mutandi causa facta*.

(2) C. Unic. Clem. *Ut lite pendente*, etc.

Quod si aliquid contra fuerit attentatum cum litigantium detrimento, omnia in integrum restituenda sunt antequam iudex ulterius progrediatur.

Pluribus autem modis cessare intelligitur litis pendencia, et praesertim quum sententia in rem iudicatam transierit atque executioni fuerit demandata.

ART. VIII.

De contumacia.

I. Quid sit et quotuplex. — Contumacia, a *contemnendo* dicta, idem est ac illegitima inobedientia iudicis mandatis.

Duplex autem est contumacia, nempe *vera et praesumpta*, prout iudicis mandatum ad contumacis aures vere pervenit, ut ecce quum personaliter fuit citatus, vel iure praesumitur pervenisse, ut, v. g., quum citatio per edictum facta est, et certo haud scitur utrum ad citati notitiam devenerit vel non.

Regulariter tamen, ut quis iuridice censeatur contumax et contra ipsum ut talem procedi queat, requiritur citatio trina formaliter vel aequipollenter, ut alibi diximus.

Nec contumaciae, et eo minus poenis contra contumaces, locus fieri intelligitur, quando quis iustam habet non parendi causam hancque probaverit.

Caeterum, satis evidenter patet contumaciam et in reum et in actorem cadere posse, quum fieri queat, ut uterque iudici legitime praecipienti inobediens existat; quamvis diffitendum non sit facilius esse ut hoc de reo quam de actore verum sit.

Quia autem de obedientia iudici debita est sermo, memorare placet Reg. XXIV. iuris in VI: « Quod quis « mandato facit iudicis, dolo facere non videtur, cum

«habeat parere necesse»; cuius est sensus, non ut indiscriminatim omnibus iudicis mandatis sit obtemperandum, quamvis fortasse iustitiae vel legibus ea adversentur, sed ut iudicis iussu ea liceant, quae aliter auctoritate privata minime licerent.

Quae Regulae XXIV. interpretatio quodammodo confirmatur per Reg. XXVI. Hac enim clare indicatur iudici interdum minime esse obsequendum, edicit enim quod: «Ea, quae fiunt a iudice, si ad eius non spectant officium, viribus non subsistunt». Quod cohaeret declarationi Innoc. III. in C. XXII. *De rescript.*: «Processum... contra nostri formam rescripti ac iuris ordinem attentatum, irritum decernimus et inanem».

II. De poenis in genere contra contumaces. — Cum esse possit ut uterque collitigans in contumaciam incidat, contra utrumque graviter animadvertendum mandat lex.

Nihilominus quia reus invitus in ius rapitur et quidem solvendi causa, dum actor sciens prudens in iudicium venit et quidem petendi gratia, merito statutum est, ut gravius contra illum prae hoc procedatur.

Insuper, quia poenae huiuscemodi maxime inductae sunt ad tuendum ius litigantium, non poterit eas iudex decernere ex officio, sed, saltem ordinarie loquendo, tantum ad instantiam interesse habentis, et quidem postquam iuridice de ipsa contumacia constiterit.

III. De poenis contra actorem contumacem. — Multipliciter hic contumax evadere potest, v. g., si vel de calumnia iurare vel instrumentum exhibere recuset.

Iamvero poenae ad eum coercendum constitutae variae sunt pro varietate casuum.

Quia tamen praecipue effingi potest contumax actor, quum post oblatum libellum non comparet, aut quum post litem contestatam suo Marte a iudicio recedit, praestat de poenis contra hoc contumaciae genus specialiter disserere.

Dicimus ergo distinguendum esse inter casum et casum. Si enim reo expediat aut ut iudicium non inchoetur, aut ut iam inchoatum ulterius non continuetur, petere poterit, ut *circumducatur edictum* seu nullius roboris reddantur hactenus gesta; quo in casu non iterum audietur actor, ni expensas refuderit, et caverit de iudicio non deserendo. Si e contra reus sibi opportunam arbitretur iudicii prosecutionem, petere potest a iudice ut procedat usque ad sententiam, pro varietate casuum vel illum absoluturus, vel etiam declaraturus rem ad ipsum et non ad actorem spectare.

IV. De poenis contra reum contumacem, ac praesertim de immissione in possessionem necnon de sequestratione rei. — Varias sunt poenae in iure statutae adversus reum contumacem.

Sic, v. g., si reus fit contumax *non comparendo*, privatur iure se tuendi, nec auditur ni refusus expensis et praestita cautione quam adpellant *de non recedendo*, seu de iudicio non deserendo: si vero fit contumax *non respondendo*, silentium ita interpretari debet iudex, ut in eius praeiudicium ipsum habeat debet iudex, ut in eius praeiudicium ipsum habeat aut affirmantem aut negantem.

Imo olim valde quoque fuerunt in usu censurae ad frangendam rei contumaciam, quod tamen salubriter temperatum ita voluit Conc. Trident. Sess. XXV. C. III. *De Ref.* ut in causis criminalibus eas decernat iudex (praemissa saltem bina monitione, etiam per edictum) quum delicti gravitas id expostulare videa-

tur, ac fieri nequeat executio realis aut personalis: in civilibus vero quum caetera remedia frustranea fuerint.

Praecipuam tamen mentionem merentur binae poenae *de immissione in possessionem* et *de sequestratione rei litigiosae*. De quibus satis erit pro re nostra haec, quae sequuntur, indigitare.

I. Est immissio in possessionem actus, per quem, ad frangendam rei contumaciam, iudicis decreto actori traditur rei litigiosae possessio.

II. Immissio in possessionem duplex est, nempe ex primo et secundo decreto; quod sedulo attendendum est, nam immissio ex primo importat meram rei et fructuum eius custodiam, dum immissio ex secundo importat veram iuridicam possessionem cum omnibus commodis, quae hanc sequuntur, adeo ut possessor fructus faciat suos et rem praescribere valeat.

III. Immissioni in possessionem ex primo decreto fit locus, quum reus est contumax ante contestationem litis; neque enim eo in casu licet procedere ad sententiam definitivam, nisi de causa agatur, quae requirat celerem expeditionem, tunc enim exceptio fit regulae generali: *ut lite non contestata non procedatur ad sententiam definitivam*.

IV. Immissio in possessionem ex secundo decreto obtinet duplici in casu, nempe vel quum litis contestatio iam fuit facta, neque ex defectu probationum potest procedi ad sententiam definitivam; vel etiam ante litem contestatam, sed postquam annus elapsus sit ab immissione in possessionem ex primo decreto, nec interim reus purgaverit contumaciam.

V. Vario modo fieri potest immissio, prout agitur de causa reali vel personali, nam in primo casu immissio fit in possessionem rei ipsius litigiosae et qui-

dem statim, dum in secundo fit immissio in possessionem bonorum rei pro rata debiti, at nonnisi postquam censurarum remedium frustra cesserit.

VI. Semel data immissione ex secundo, reus non amplius auditur super possessione, sed tantum super proprietate, ac proinde (ut indigitavimus sub titulo *De praescriptionibus*) frustra elapso tempore ad praescribendum idoneo, omni iure suo excidit.

VII. Aliquando tamen non fit locus immissioni in possessionem, sed, quatenus actor id sibi opportunius arbitratus fuerit, sequestrationi rei litigiosae eiusque fructuum.

VIII. Est autem sequestratio: rei controversae et fructuum eius custodiae causa facta depositio apud idoneam personam, quae *sequester* appellatur.

IX. Duplex est eius species, quum alia sit *conventionalis*, quae obtinet, quum litigantes mutuo consensu rem ita custodiendam tradunt, ut restituenda sit illi cui adiudicata per iudicem fuerit; et alia *necessaria*, quae proprie locum habet, quum iudex eam decernit.

X. Ea, quam voluntariam diximus, semper licet; non vero altera, quum, pendente lite, nihil debeat innovari: excepto tamen casu quod iusta causa aliud iubeat, ut ecce in casu allato de contumacia rei, vel quando timetur aut ne res dilapidetur aut ne rixae sequantur, etc.

XI. Duplici tamen hac in poena aestimanda, seu immissionis in possessionem et sequestrationis rei litigiosae, plurimi facienda sunt tum rerum temporumque adiuncta tum legitimae locorum consuetudines; quum contingere possit quod vel ob impeditum iurisdictionis ecclesiasticae exercitium vel ob aliam moribus receptam disciplinam, alterutri remedio aut fortasse utrique et potissimum priori locus fieri nequeat, ita

ut alia sint adhibenda media ad frangendam rei contumaciam.

XII. Item ut caveatur oportet nonnullas esse causas, in quibus immissio in possessionem non conceditur, quod, v. g., verum est de causis beneficialibus: *ne* (ut verbis utamur Innoc. IV.) *per hoc ad ea ingressus patere valeat vitiosus. Sed liceat in hoc casu (contumacis absentiam divina replente praesentia) etiam lite non contestata, diligenter examinato negotio, ipsum sine debito terminare* (1).

ART. IX.

De sententia interlocutoria et provisionali.

I. Sententia quid sit et quotuplex. — Est sententia iudicis pronuntiatio de re in iudicium deducta.

Triplex autem est eius species, quum sententiae aliae sint *interlocutoriae*, aliae *provisionales* et aliae *definitivae*.

Quia vero de definitivis alibi erit sermo, quum nempe de iudicii absolute agemus, heic de aliis tantum breviter dicemus.

II. De sententiis interlocutoriis. — Sunt eae, quas iudex in iudicii decursu pronunciat, quaeque meritum causae saltem directe non attingunt; ut ecce quae pertinent aut ad quaestiones praeiudiciales, v. g., de admittenda vel non exceptione declinatoria fori, aut ad negocia in iudicio ipso praestanda, v. g., quoad instrumenta exhibenda.

Monendi autem sumus interdum sententiam interlocutoriam vim definitivae obtinere, quod verum est

---

(1) C. Un. *De eo qui mittitur in possessionem causa rei servandae*, in VI.

non quasi sententia interlocutoria possit directe attingere meritum causae, sed quatenus praeiudicat causae in merito, quum iudicium ipsum velut perimat, ut ecce si iudex se incompetentem declaret.

Quod sedulo attendendum est, quum de appellatione agitur, nam Conc. Trid., iuris romani statuta innovans, edixit ne a sententiis interlocutoriis ea admittatur, nisi quando eadem vim sententiae definitivae habeant, seu eae sint quibus per sententiam definitivam iudicis primae instantiae remedium afferri nequit (1).

Et quoniam de appellatione ab interlocutoria mentio incidit, animadvertimus longe eandem differre ab appellatione a definitiva, quum non suspendat iurisdictionem prioris iudicis nisi afferat damnum irreparabile, aut nisi vel iudex inferior appellationi obsequutus fuerit, vel iudex superior dederit inhibitionis litteras, seu prohibuerit ne ulterius procedatur; imo expirat eadem appellatio, si ipse iudex inferior damnum per interloquutionem a se illatum correxerit.

Proponi autem debet semper appellatio ab interlocutoria in scriptis, patefacta causa seu adpellationis ratione, nec in eadem alias causas sequi, aut novis probationibus uti fas est. Qua in quaestione referre hic lubet C. V. Clementinarum *De appellat.* quo edicatur: « Appellanti ab interlocutoria, vel a gravamine iudicis non licet alias causas sequi, quam in appellatione sua nominatim dumtaxat expressas: nec processus primi iudicis ex novis, aut de novo probandis iustificari potest, vel etiam impugnari, sed tantum ex illis, quae acta fuerunt, vel exhibita coram ipso ».

(1) Sess. XXIV. C. XX. *De Ref.*

III. De sententiis provisionalibus. — Sunt illae, quas pronunciat iudex quando cum aliqua causa principali, quae, v. g., ob defectum probationum nondum dirimi potest, concurrit alia, quae celerem resolutionem expetit, ut contingeret, v. g., si, dum pendet causa legitimitatis prolis, incideret causa de alimentis. Unde patet sententias provisionales valde accedere ad interlocutorias.

ART. X.

De relationibus.

I. Quid sit relatio. — De relationibus agitur in Tit. XXVIII. Decret. L. II. Greg. IX. qui quidem inscribitur: *De appellationibus, recusationibus et relationibus.*

Est autem relatio consultatio a iudice inferiore missa ad R. P., ut dubium iuris, causam aliquam pendentem attingens, auctoritate sua resolvat.

Liquet ex his nullatenus confundendam esse relationem cum adpellatione, cum fiat a iudice inferiore ad legislatorem, et quidem ex causa dubii iuris et ante sententiam.

Relationum usus hodie haud frequens est, quum innumerae iuris quaestiones vel ex authentica vel ex usuali interpretatione satis solutae fuerint.

Quod si quis quaerat, utrum necessario facienda sit relatio, qua agatur de interpretatione decretorum disciplinarium tridentinorum, idque ob reservatam S. Sedi a Pio IV. (Const. *Benedictus Deus*) eorundem decretorum interpretationem, respondebimus: 1. vetitum pianum non quasvis interpretationes attingere, sed tantum, ut remur, eas quae velut principaliter et ex professo fiunt, si agatur de doctrinalibus; 2. si

vero sermo sit de aliis, hodie pianam prohibitionem variis de causis, et potissimum ob iam moribus receptum concilium, videri per contrariam consuetudinem saltem emollitam, ut conicere est ex causa matrimoniali *in Parisien.* sub die 2 aprilis 1898: quum enim Curia Parisiensis iudicialiter interpretata fuisset *C. Tametsi* C. Trid., S. C. Concilii appellationem ab huiusmodi sententia admisit, quod profecto haud fecisset, si sententiam in prima instantia latam ut irritam habuisset.

II. Forma et effectus. - Plura servanda sunt in relatione facienda. Praesertim autem requiritur, ut fiat in forma authentica, de consensu partium, et tali modo ut R. P. de re plene edoceatur.

Effectus autem relationum praecipuus est, ut, semel missa ad R. P. consultatione, censeatur suspensa iudicis iurisdictio, nec aliquid innovari queat.

III. Quaestio incidentalis de relationibus extra-iudicialibus ad R. P. — Quia de iudicialibus relationibus ad R. P. est sermo, haud displiceat ut, summis saltem labiis, quaestionem magni caeteroquin momenti attingamus, seu an necessarium vel saltem expediens sit, quod frequens fiat ad S. Sedem recursus ad obtinendam dubiorum solutionem, quae quoad extra-iudicialia negotia saepenumero exoriuntur.

Salebrosam hanc esse quaestionem haud diffitemur, verumtamen pro exiguitate nostra haec constituimus:

I. certas omnino hac in re praefigere normas difficultatibus, imo et periculis, haud carere;

II. quod S. Sedis oraculum exquiratur, interdum omnino oportere, ita iubentibus rerum adiunctis, atque historia edocente, quod si factum id constanter fuisset, dubio procul abusus quidam, qui sensim sine sensu immanes facti sunt maximo cum animarum detri-

mento, RR. PP. auctoritate perculsi, in incunabulis fortasse interiissent;

III. interdum autem, quamvis non necessitate imperante sed utilitate tantum suadente, optimum esse ut ad S. Sedem recursus fiat, quo facilius tum de ecclesiae sensu constet, tum unitati disciplinae consulatur etc.;

IV. hisce vero casibus praecisis, fortasse opportunius esse ne crebris consultationibus S. Sedes rogetur; certissime autem expedire ne nimis postulatis veluti defatigetur, quum: 1. hinc possint dubia reflexis, ut afunt, principiis ex theologia et iure mutuatis, tuto, saltem practice, resolvi; 2. hinc vero plurimum tribuendum sit tum libertati, pro qua in dubio standum est, tum consuetudini, quae est optima legum interpretes, tum tandem doctorum auctoritati;

V. quidquid tamen de hac quaestione opinari placeat, hoc bene esse advertendum, ex responsionibus, quas RR. PP. atque RR. CC. dare consueverunt, quum ab eis aliquid petitur, non semper argui posse ideo aliquid indultum vel permissum vel decretum fuisse etc. quia inferiorum potestatem haec effugiebant;

VI. reapse notum esse saepe ea responsa non ex necessitatis imperio sed ex utilitatis consilio prodire, v. g., ad anxietates tollendas, ad controversias declinandas etc.: quod profecto non sat perpendentes aliqui doctores, praesertim ex iis, qui extra R. Curiam degentes, huius spiritus et styli nescii vel saltem haud satis sunt conscii, facile aberrant, iuris regulam id esse arbitrantes quod nonnisi cuidam sapienti ac prudenti oeconomiae, S. Sedis omnino propriae, reapse est tribuendum.

ART. XI.

De instantiae peremptione et causae advocacy.

I. De instantiae peremptione.— *Instantia* nulloatenus debet confundi cum *quaestione* vel *lite*, nam, si *quaestio* est res controversa, sive facti sive iuris, nondum tamen in iudicium deducta, *lis* vero est ipsa collitigantium controversia post litem contestatam, *instantia* proprie est ius proseguendi semel coeptum iudicium coram eodem iudice.

Non una vero de causa fieri potest, ut hoc ius seu instantia perimatur, et praesertim *per declarationem litis desertae* et *per temporis lapsum*.

Ad illam quod attinet sufficit animadvertere ei fieri locum, quum actor nimis negligentem se praebet in iudicio proseguendo; nam tum, iuxta alias dicta, quum de contumacia actoris loqueremur, ad rei instantiam declaratur *lis deserta*; cuius declarationis effectus est ut nullius roboris habeantur acta ad ipsum iudicium spectantia, ut v. g. citatio, *litis contestatio* etc.

Ad ipsum tamen *iudicium* diximus, quia aliud dicendum est de actibus *ad causam in se* spectantibus ut, v. g., depositiones testium, instrumenta etc. quae vim suam servant et hinc utiliter producuntur, quae contingat postea iudicium instaurari: quod tamen, in pluribus saltem, intellectum volumus si iudicium in altera instantia inter easdem personas agitetur ac minime immutetur agendi modus, prout mutaretur si ex summario transitus fieret ad ordinarium.

De altera vero praestat animadvertere iure canonico instantias esse *perpetuas*, licet fortasse ante litem contestatam fuerint temporales, v. g., triennales.

Quoad hanc perpetuitatem nota: 1. iuxta alios do-

ctores eam esse absolutam, iuxta alios vero eam non esse ni relativam, quum perimantur spatio XXX vel XL annorum, ut perimuntur actiones quibus eae inniuntur; 2. verum nos magis sequi priores, quum nulloatenus constet ius canonicum, quum reformaret romanum, iuxta quod instantiae si civiles triennio et si criminales biennio perimebantur, legem tulisse, quataлис peremptio decernatur; 3. hoc tamen non impedire, quominus interdum lapsu temporis reapse instantia aliqua tollatur, sed eo in casu ipsa proprie non simpliciter perimitur, ut volunt adversarii, sed praescriptione longi temporis tollitur; plurimum autem discriminis intercedere inter peremptionem et praescriptionem nemo ignorat, quum haec facile et opportune interrumpi queat per aliquem actum iudiciale interea positum.

Instantiarum autem perpetuitati derogatum haud fuit per Concil. Trid. (Sess. XXIV C. XX *de Ref.*), nam hoc solum statuit concilium, ut causae omnes ecclesiasticae in prima instantia cognoscantur a locorum Ordinariis, et ut intra biennium a die motae litis terminentur, quod si secus factum fuerit, elapso biennio in potestate sit litigantium vel etiam unius ipsorum adire iudicem superiorem, qui causam in eo statu, quo reperitur, cognoscendam assumat. Unde liquet de instantiae peremptione (saltem ut nobis est certum) nihil prorsus ibidem edictum fuisse, quod et praxis auctoritate firmatur.

II. De causae advocacy. — Evenit interdum, ut iustis de causis vel quaestio vel lis ad superiorem iudicem solvenda seu finienda pertrahatur. Quo in casu causa *advocari* dicitur; praeceptum vero superioris per quod inferior prohibetur, ne ullomodo aut ne ulterius procedat, *inhibitio* adpellatur.

Contingit hoc autem praesertim quoad R. P., qui cum iudicibus omnibus inferioribus, pro suo prudenti arbitrio, concurrere potest.

Quia vero diximus *pro suo prudenti arbitrio* nemo arbitretur nos in Conc. Trident. impegisse, quod C. XX. *De Ref.* Sess. XXIV, constituit ut causarum avocatio ad R. P. non fiat nisi: « ex urgenti rationabili-
« que causa, atque per speciale rescriptum Sanctitatis
« Suae manu propria Signaturae subscribendum ». Nam facile est respondere, in primis iudicium de causae rationabilitate etc. concilium ipsi R. P. reliquisse; dein adnotare concilium disertis verbis C. XXI. Sess. XXV. declarasse mentem suam esse, ut in omnibus a se decretis: « salva semper auctoritas Sedis Apostolicae
« et sit et esse intelligatur ». Unde iam sequitur, iuxta sententiam a nobis alibi propugnatam, R. P. nullatenus procedere de iure extraordinario, quando contra Concilium Trid. aliquid decernit, et hinc posse ex prudenti suo arbitrio ei derogare, quin necesse sit quod expressa ulla derogatio fiat.

Quum vero causa (ut eo redeamus unde aliquantulum aberravimus) lite iam pendente advocata fuerit, transmittenda sunt ad superiorem acta iudicii.

ART. XII.

De iudiciorum agendorum ratione et forma.

I. **Monitum.** — Duas hac sub rubrica intendimus quaestiones expendere, seu utrum attento iure nostro sint iudicia agenda *scriptura adhibita* et *publice*; quod brevissimis perficiemus verbis.

II. **Quaestio prima: utrum attento iure canonico iudicia celebranda sint viva voce vel potius adhibita scriptura.** — Ad hanc quaestio-

nem solvendam adnotamus: 1. tripliciter *per se*, seu praescindendo a legislatione positiva, fieri posse, ut in iudiciis procedatur, seu aut viva voce, aut scriptura adhibita, aut partim oretenus et partim per scripturam; 2. quoad singula ex hisce systematibus varias fieri posse animadversiones, attentis, v. g., conditione societatis, in qua iudicia fieri supponuntur, necnon natura negotiorum, quibus de agitur; 3. quidquid tamen per se esset dicendum de varia iudiciorum expediendorum ratione, ad nos quod spectat, affirmandum ius canonicum mediam inivisse viam, et hinc ex dictis systematibus tertium, seu mixtum, recepit; 4. reapse, quod iure nostro generatim opus sit scriptura in iudiciis ventilandis adparere v. g. ex iis, quae suo tempore diximus de notario necessarie adhibendo in omni iudicio sine ordinario sive extraordinario, eum in finem ut universa iudicii acta conscribat, seu citationes, dilationes, recusationes, exceptiones, petitiones, confessiones, testium depositiones etc.; 5. at tamen iure nostro non penitus excludi, ut quaedam viva voce perficiantur, exinde liquere quod admittantur partes earumque advocati ad dicendum et allegandum coram iudice sive in iure sive in facto, ut aiunt pragmatici, quamvis lex sit ut de eis a notario in actis referatur etc.

III. Quaestio secunda: utrum attento iure canonico admittantur iudicia publica. — Ad hanc quaestionem quod pertinet, dicimus iure nostro publica iudicia non admitti, seu non concedi ut iudiciorum sessiones ita celebrentur, ut cuivis liber accessus ad eas pateat.

Apage tamen ut illis tu credas, qui ideo ius nostrum lacesunt: nam, praeterquamquod ut disciplina de iudiciis secretis apud nos moribus reciperetur non

parum effecit mox descripta disciplina de iudicialibus actis scripto perficiendis, constat: 1. ad civiles causas quod spectat, vix aliquid utilitatis ex publicorum iudiciorum systemate profluere; 2. longe vero melius congruere ecclesiae fini, quae nil antiquius habet quam scandalorum remotionem, ut, quae in ecclesiastico foro sunt agitanda criminalia iudicia, secreto fiant, eo magis quod hoc modo efficacius consulitur ecclesiasticorum magistratuum dignitati.

Nec exinde iustitiam periclitari timeas, quum hinc defensionum copia haud desit, illinc tum ea sint iudiciorum ecclesiasticorum indoles et finis, tum eius modi adiuncta in quibus ipsa ventilari solent, ut per rarum evadat fraudum periculum.

Caeterum graves poenas, ut sub Cap. VI videbimus, contra male iudicantes ius nostrum comminatur, longeque graviores eos manent non ab homine sed a Christo in altera vita infligendae.

CAPUT V.

De iudiciorum instructione.

Quum iudicium eo tendat, ut iudex secundum veritatem et iustitiam, qua ex allatis et probatis hac prodeunt, quaestionem controversam dirimat, ad iudicii instructionem ea pertinere constat, quae iudicem de veritate ed iustitia causae iuxta leges edoctum faciunt. Quae quum *ad probationes et exceptiones* reducantur, de hisce et illis duobus articulis separatim agendum nobis nunc est.

ART. I.

De probationibus.

Distinctis paragraphis agemus: 1. *de probationibus in genere*; 2. *de iisdem in specie*.

§. I.

De probationibus in genere.

I. Probationis notio. — Est probatio actus iudicialis, quo per legitima et idonea argumenta rei controversae veritas demonstratur. Ubi bene notandum argumenta esse debere *legitima*, seu ea quae lege admittantur, et *idonea* seu talia quae reapse id quod intenditur probent.

II. Quis probare debeat et quomodo. — Ille probare debet qui affirmat, ac proinde, quum in iudiciis affirmare soleat actor, ad hunc onus probandi ut plurimum incumbit.

Obtinet autem hoc principium in omnibus causis, etiam quum vel iudex procedit ex officio vel constat nihil iuris reo esse ea in re qua de agitur.

Nonnulli tamen casus excipiuntur, ut ecce si actori faveat iuris praesumptio, vel si reus, aut excipiendo affirmet, aut in se onus probandi sponte suscipiat; quo tamen postremo in casu ut advertas est opus, quod si reus in probatione defecerit (ut inquirunt) minime condemnari poterit saltem ex generali regula, quum verissimum sit quod, actore non probante, reus sit absolvendus.

Itemque aliquid sibi proprium habent iudicia duplicia, in quibus uterque litigans ad plura quod at-

tinet, et praesertim ad onus probandi, habentur ut actor et reus simul.

De modo autem probationis peragendae animadvertisse sufficiat, eam esse debere claram, certam et libello conformem, ac esse exhibendam citata parte adversaria, regulariter post litem contestatam, intra terminos iure constitutos, et servato ordine, adeo ut prius probet actor intentionem et postea reus exceptionem, atque tandem adhibitis iuris solemnitatibus, ut ecce maxime notarii praesentia.

III. Quid sit probandum. — Ex tradita probationis notione patet circa factum et non circa ius eam versari, nisi forsan agatur de iure particulari, cuius ignorantia, v. g., in iudice, potissimum si delegato, praesumi potest, eo quod sit velut quaedam res facti.

Requiritur tamen, ut factum tale sit quod probari possit; et hinc, v. g., quum non entium nulla sit existentia vel causa, propositionis facti negativae omnino indeterminatae nulla erit probatio.

Diximus tamen *omnino indeterminatae*, etenim secus esset dicendum de propositione determinata vel de ea quae affirmationem continet, nam huiuscemodi negativae admittunt probationem, *haec* quia per eam affirmatur, *illa* quatenus saltem potest probari rem ob adiuncta aliter esse debere.

Hinc, ut rem illustremus exemplis, si propositio haec: *non occidi* nullo modo probationem per se recipit, bene recipiunt binae quae sequuntur: *non occidi Titium* vel *Titium non occidi sponte*.

IV. Quotuplex sit probatio. — Iuxta sententiam veriore et praxi receptam, duplex probationis species distinguenda est, adeo ut alia sit *plena* et alia *semiplena*, prout perfectam vel imperfectam tantum fidem iudici facit veritatis rei.

Quidquid enim aliqui contra mussitaverint, nullatenus negari potest praeter probationem plenam aliam concipi posse et debere, cuius aliqua tantum sed non perfecta sit vis demonstrativa, et qua interveniente fiat locus illi iuramento, quod *suppletorium* vocatur, quodque caeteroquin nunquam obtineret.

Quaenam sint probationes plenae et quae semiplenae inferius expendemus. Heic advertere tantum licet longe inter se differre probationes plenas et semiplenas.

Revera plenarum proprium est, ut res per eas demonstrata habeatur pro vera, ac ita ut secundum ipsas sit ferenda sententia; nec qui ita probavit possit, ne sub consuetudinis contrariae praetextu quidem, adigi ad probationem roborandam per iusiurandum.

Semiplenae e contra nonnisi imperfectam continent vim demonstrativam, adeo ut varii sint earum effectus pro varietate graduum certitudinis quam pariunt, et hinc interdum non faciant nisi adminiculum, et interdum e contra tantam habeant vim, ut plenis fere aequentur. Nihilominus, ut plurimum, semiplena probatio habet semiplenam vim, ac proinde si contingat duas saltem ex eis haberi, quae tendant ad eundem finem, regulariter loquendo ita coniunguntur ut plenam efficiant.

V. De probationum concursu. — Quum fieri possit ut utrimque probationes afferantur, ne haerere anceps debeat iudex in iis aestimandis, hae regulae constitui solent:

I. Si probationes eae sint, quae inter se conciliari possint, conciliari debent propter bonam fidem litigantium.

II. Si vero contrariae sint, tunc vel inaequales vel aequales sunt; si *inaequales*, praeferenda potior,

ac proinde, v. g., probatio specifica anteponenda genericae, et plena semiplenae; si ex adverso *aequales*, tum ut mutuo collisae sunt censendae, ac proinde, quum promptiora sint iura ad absolvendum quam ad condemnandum, reo favendum erit, iuxta Reg. IX iuris in VI: *Cum sunt partium iura obscura, reo favendum est potius quam actori*, nisi agatur de causis privilegiatis, in quibus erit ipsi causae privilegiatae, ut alias diximus, favendum.

VI. Utrum semper iuxta allata et probata sit proferenda sententia. — Debere iudicem *iuxta allata et probata*, ut inquiunt, sententiam dicere (ut iam alias indigitavimus) evidentissime sequitur ex iis quae hucusque disputavimus, imo et perspicuum facit vel ipsa iudicialis muneris natura.

Unde iam patet nullatenus licere iudici aliquem, v. g., tamquam criminis reum condemnare, quem ipse quidem certa scientia scit esse talem, sed quem allata et probata insontem demonstrant.

Quod si quaeratur, utrum e converso fas sit iudici in aliquem ut reum sententiam ferre, quem allata et probata equidem reum demonstrant, at ipse certa privata scientia scit esse criminis expertem, respondimus rem hanc sub quaestione esse: 1. *aliis affirmantibus*, eo quia iudex non ex privata sed ex publica scientia procedere debet: 2. *aliis e contra negantibus*, eo quod insontem plectere res est intrinsece mala: 3. *aliis tandem modo his, modo illis assentientibus*, qua agitur vel de causis criminalibus in quibus poena mortis vel mutilationis est decernenda, vel de cacteris causis criminalibus aut etiam de causis civilibus, in quibus condemnatio fieri potest quin subintret periculum animarum: cuius distinctionis causam exinde repetunt, quod hominem innocen-

tem, v. g., necare, res est omnino intrinsece mala; eum vero, v. g., poena pecuniaria mulctare res est, quam ratio publici boni probabilem efficere potest.

Quidquid tamen de hac quaestione sentire liceat, ad alteram ex hisce sententiis accedere nobis placet; etenim esto verum sit debere iudicem sententiam ferre iuxta allata et probata, hoc eatenus obtinet qua probationes allatae *vere* et *iuridice* consistunt, seu veritati et iustitiae cohaerent, at numquid dixerimus eiusmodi esse probationes, quae *subiective* et *obiective* certissime sunt falsae? Ne ergo veritatem et iustitiam laedat iudex, eo in casu, nisi aliud remedium ei sit praesto (quod num in iure nostro contingere queat ambigere licet) sciat a iudicio proferendo sibi esse abstinendum.

§. II.

De probationibus in specie.

Distinctis capitulis dicemus: 1. *de confessione*; 2. *de rei inspectione oculari*; 3. *de testibus et attestationibus*; 4. *de instrumentis*; 5. *de praesumptionibus*; 6. *de iuramento*.

CAPITULUM I.

De confessione.

I. Confessio quid sit et quotuplex. — Quum optima probatio sit confessio, imo potiusquam probatio sit relevatio oneris probandi (quod etiam in causa fuit, cur B. Raimundus praeposuerit titulum: *De confessione* titulo: *De probationibus*) ab ea exordimur.

Est ergo confessio: actus per quem rem ab adversario intentam asseveramus.

Multiplex autem est eius divisio; quia tamen potior ea est, per quam confessio in *iudicialem* et *extra-iudicialem* dispescitur, hanc tantum persequemur.

Iudicialem ergo confessionem eam intelligimus, quae in iure seu coram iudice et notario fit; extra-iudicialem illam quae extra iudicium quidem fit, sed ita ut factam ipsam fuisse constet iuridice in iudicio.

Quocumque tamen modo fiat, semper necesse est ut emittatur ab eo qui maior aetate est, libere, ex certa scientia, et tandem de re litigiosa.

II. De confessione extraiudiciali; ubi incidenter nonnulla animadvertuntur quoad confessionem sacramentalem. — Distinguendum est inter casum et casum, nam, si confessio fiat serio, praesente adversario vel eius procuratore et insuper expressa obligationis causa, saltem generatim inducit praesumptionem iuris, quae plenam facit iudici fidem, quum moraliter impossibile sit rem aliter se habere.

At ut in causis civilibus tantum id intelligas oportet, nam in criminalibus, eo quia huiusmodi causae requirunt probationes luce meridiana clariores, non nisi poenae extraordinariae eo in casu fieret locus.

Si vero confessio fiat aut adversario absente, aut causa obligationis non adiecta, *per se* nonnisi semi-plenae probationis vim obtinet.

Occasione vero arrepta ex confessione extraiudiciali, advertere lubet (si quid tamen exiguitati nostrae opinari fas est) nunquam licere sacramentalem confessionem tamquam probationis medium adducere. Insoluta enim dimissa quaestione speculativa, putamus *practice saltem* nunquam id fieri posse (etiam supposito, ut omnino par est, quod ad instantiam poenitentis secretum sacramentale pandatur) quin sacramentalis sigilli, et hinc vel ipsius sacramenti, san-

etissima iura aliququaliter saltem in populi opinione pessumdentur; quod sat superque est, ut iudex hoc probationis medium ut illegitimum et hinc nullius roboris habere debeat.

III. **De confessione iudiciali.** — Huius confessionis, quocumque modo ea fiat nempe sive sponte sive ad iudicis interrogationem, maxima est vis, quum aequivaleat plenae probationi; purget vitia si quid in iudiciali ordine, v. g., in citatione peccatum sit, dummodo (bene hoc animadvertatur) is haud fuerit defectus, ut iurisdictione caruerit iudex; imo habeatur ad instar rei iudicatae (quamvis, non solum in causis criminalibus, sed et in civilibus saltem ex hodiernis moribus oporteat ut eam subsequatur iudicis sententia); ac tandem in civilibus causis submoveat appellationis beneficium saltem ordinario loquendo.

Quod si quaeratur, utrum iudici interroganti reum respondere oporteat, reponimus: 1. certe non teneri, si interrogatio fiat *aut non legitime aut non iuridice*, prout contingeret, v. g., si iudex non ad instantiam partis, sed marte suo in civilibus interrogaret, vel interrogaret equidem in iure sed suggestive, eo scilicet modo, qui non ad veritatem eliciendam, sed ad eam moraliter quodammodo extorquendam dirigitur; 2. secus vero respondendum esse, quando iudex iuridice et legitime interrogat, saltem quum sermo est de negociis civilibus aut etiam de criminalibus non omnino arduis; agitur enim de legitimo superioris praecepto, cui profecto parendum est (1), eo magis quod qui aut respondere noluerit, aut ne responderet iudicium dereliquerit, non mere contumax sed ut convictus habeatur.

---

(1) Conf. §. 8. Const. *Paterna charitas* Benedict. XIV. a 1749.

Utrum vero ad id teneatur reus etiam in criminalibus gravissimis, ut quum, v. g., agitur de crimine cui adnexa sit poena plenae amissionis famae, quae stio est potius theologica quam iuridica, a qua proinde penitus enucleanda abstinemus, hoc tantum advertentes nobis potius sententiam placere negantium, eo magis quod poenis gravissimis velut se exhibere, ut contingeret in casu proposito, humanas vires excedere omnino videtur.

Certe tamen hoc in casu (quod valere dicunt plures etiam de quibusdam causis civilibus valde arduis, quae criminalibus aequiparantur) saltem ex consuetudine non est iuramentum a reo exigendum, dum uti principalis tantum constituitur. Imo hoc certe observandum est, ubi viget Conc. Romanum celebratum sub Benedicto XIII. Hic enim sub actorum nullitatis poena iuramenta huiuscemodi interdixit, eo quod ex eis ut: « experientia est compertum nec in fisci favo-
« rem, nec contra reos ipsos, qui ut plurimum patrata
« a se negant delicta, utilitatis aliquid elici non igno-
« ratur, adeo ut, peculiari in hac facti contingentia,
« nedum talia deinceps iuramenta exigendi necessitas
« non adesse probetur, imo potius ne illa exigantur,
« sacri ipsa iuramenti ratio postulet ac suadeat » (Tit. XIII. C. II).

Quod autem contra praedictam regulam iuramentum deferatur in S. O. reis, v. g., sollicitationis, specialem rationem habet, ut dicitur, quum in Sect. II. agemus de causis fidei.

CAPITULUM II.

De rei inspectione oculari.

I. Notio, usus et modus. — Tunc rei inspectio ocularis fieri dicitur, quum iudex *aut per se aut per idoneas personas*, in loco iudicii vel etiam extra oculari examini rem controversam subiicit.

De huiusmodi inspectione haec tene: 1. eam proprie vocari *accessum iudicalem* si fiat immediate ab ipso iudice; *peritiam* e contra si eam conficiant testes periti, quibus in arte sua, ut vulgatum fert adagium, ab unoquoque credendum est; 2. eius frequentem esse usum tum in civilibus tum in criminalibus negociis, verum ei haud fieri posse locum nisi illis in factis, quae *manentia* seu non transeuntia dicuntur, videlicet quae post se vestigium aliquod relinquunt, ut en homicidium in criminalibus, et novae ecclesiae aedificatio in civilibus; 3. ab ea tamen peragenda excusare rei confessionem, dum eiusmodi sit res quae patiatur ut quis iuri suo cedat.

II. Vis. — Inspectionis ocularis rite et concludenter factae magna est vis, quum argumentum veritatis certissimum ea suppeditet. Quod in causa est cur alias probationes vincat, atque admitti debeat sive quum aliae non recipiuntur, sive etiam postquam sententia transierit in rem iudicatam; habetur enim, prout reapse est, ut ipsa veritas. Notandum autem peritos generatim cogi non posse ad munus suscipiendum... semel autem susceptum fideliter teneri eos impleri, quo etiam pertinet mos ut iuramento ad id se devinciant... tamen *per se* non adstringi iudicem ecclesiasticum ad ipsorum iudicium absolute sequendum.

CAPITULUM III.

De testibus et attestationibus.

I. Testis et attestationis notio. — Testis nomine is intelligitur, qui in iudicio adhibetur ad rei controversae fidem faciendam asseveratione sua, quae proinde *testimonium* seu *attestatio* adpellatur. Merito hinc *De testibus et attestationibus* concepta est in Lib. II. Decret. Greg. IX. rubrica Tit. XX, quo de hoc probationum genere est sermo.

II. Qui testes esse queant. — Quum testis proprium sit fidem verbis suis facere, requiritur ut sit *idoneus*, seu ut tum scientia tum probitate polleat; secus enim nullam vel dubiam tantummodo fidem promereretur.

Eapropter, qui utraque vel saltem alterutra aut reapse carent aut saltem iure praesumuntur carere, a testimonio ferendo repelluntur; et quidem pro casuum varietate aut *absolute*, ita ut nunquam recipiatur ipsorum attestatio (prout verum est, v. g., de infantibus, de furiosis etc.), aut *iuxta modum*, ita ut non admittantur ad testificandum vel contra aliquas personas vel in earum favorem vel in certis causis, idque ob odii vel nimiae affectionis praesumptionem ex peculiaribus rerum adiunctis exorientem (puta ex inimicitiiis vel necessitudine).

Oportet autem ut animadvertas: 1. idoneitatem exigi in testibus quo tempore ad testificandum admittuntur, ac proinde optimo iure recipi, v. g., testimonium Lucii, qui pubes factus de rebus impubertatis tempore visis testimonium perhibet, et e contra merito recusari testimonium Maevii, qui postquam in

iuris infamiam est lapsus, ad fidem faciendam de rebus antea cognitis, ab actore, v. g., producitur; 2. testes minus idoneos, dummodo ii non sint, quos vel ipsum ius naturale repellendos iubeat, interdum nihilo secius audiri, prout contingit, v. g., quando agitur de causis in quibus urget ratio peccati devitandi, ut ecce si agatur de probando, ante tamen celebratas nuptias, impedimento dirimente, vel de causis criminalibus, quae *exceptae* dicuntur, quippe quas speciali odio ius persequitur, ut, v. g., causae haereseos, etc.; quo tamen posteriori in casu non ideo audiuntur inhabiles, ut statim procedatur ad sententiam condemnatoriam, sed ad hoc ut iudex attentius invigilet, in certas rei probationes inquirat, etc., prout fusius dicetur in Sect. II. quum agemus de causis fidei.

III. Quotuplicis speciei sint testes, et quanam sit singulorum auctoritas. — Respondemus in primis testes considerari posse vario sub respectu, indeque etiam hoc sequi ut varia nomina ii in iure sortiantur.

Et primo quidem *ratione fontis* seu *causae scientiae* alii sunt *de scientia*, alii *de credulitate*, alii *de auditu* et alii *de fama*, prout vel rem aliquam aut perceperunt sensibus, aut ex coniecturis collegerunt, aut a personis fide dignis audierunt, vel tantummodo de populi opinione testantur.

Haec autem distinctio sedulo attendenda est, quum diversa omnino sit pro varietate fontis scientiae auctoritas testium.

Et reapse testes de scientia, caeteris paribus, plenam probationem efficiunt; testes de credulitate eatenus faciunt fidem, qua hanc promerentur indicia et praesumptiones quibus credulitas innititur; testes de auditu (intellige *alieno*, nam testimonium *de auditu*

proprio, dummodo res ea sit quae per auditum percipi valeat, proprie est testimonium de scientia) ut plurimum (seu paucis tantum casibus exceptis, prout esset verum de factis valde antiquis, vel de iis quae difficilis sunt probationis) proprie non probant, at ad summum meram praesumptionem inducunt; et tandem testes de fama (qua tamen probetur hanc a viris fide dignis processisse, nam alioquin ut inanis rumor est fama illa spernenda) nonnisi praesumptionem et ipsi efficiunt.

Ratione vero modi quo se habent testes ad rem, qua de testificantur, alii sunt *contestes*, alii *singulares*, alii *contrarii* et alii *variantes*. Contestes tunc dicuntur testes, quando de una eademque re, ut puta de eodem delicto vel contractu, testimonium ferunt; singulares quum ita plures deponunt, ut attestatio unius non concordet cum depositione alterius, vel quatenus unum testimonium alterum excludit, vel quatenus unum equidem alterum non excludit, sed utrumque ad diversa facta se refert, vel quatenus variae testificationes attingunt aut diversas circumstantias eiusdem facti aut etiam diversa facta quae tamen simul componi queunt. Contrarius autem dicitur testis vel qua ipse sibimet seu proprio testimonio contradicit, vel qua unus testis alteri adversatur; varius vero seu varians, quum unus idemque testis diversis modis in diversis distinctis iudiciis unam rem, salva tamen eius substantia, explicat.

Et hae quoque distinctiones attentissime perpendendae sunt, quum varia sit singulis in hypothesibus singulorum huiusmodi testium auctoritas.

Et revera: 1. dum testium concordium seu contestium depositio plenam probationem efficit; 2. testes singulares nullam fidem merentur, qua singularitas

sit *obstativa* ut in primo casu; faciunt semiplenam probationem, si singularitas sit tantum *diversificativa*, ut in secundo; et tandem qua singularitas sit *admiculativa* ut in tertio et quarto variam probationem faciunt pro casuum varietate, nam, v. g., in civilibus interdum efficiunt plenam et interdum semiplenam.

Præterea testium contrariorum auctoritas ita aestimanda est, ut: 1. si contrarietas sit in uno eodemque teste, nulla sit ei fides præstanda, ni forsan proprie sibi non contradixerit sed tantum assertionem suam revocaverit, quo in casu videbit prudens iudex num ei credendum sit vel non; 2. si vero contrarietas sit inter distinctos testes, qui ita sibi invicem contradicant, ut ipsorum dicta conciliari nequeant, illorum sit præferendum testimonium, quorum maior est auctoritas (quod pensandum est variis ex adiunctis, v. g., ex dignitate testium).

Tandem qua testis sit varius, ut plurimum credendum est primæ depositioni, quum præsumatur rectius facta. *Ut plurimum* tamen diximus, quia secus esset verum si, v. g., testis probaret se in errorem fuisse lapsum. Tunc enim (quæ regulæ, obiter sit dictum, non solum de testium depositione valent sed et de confessione iudiciali) admittitur revocatio non solum si fiat in continenti, idest antequam recessum fuerit a iudice (quæ revocatio semper licet) sed et si fiat ex intervallo.

IV. **Quot numero testes requirantur.** — In genere, quum: *in ore duorum vel trium testium stet omne verbum* (1), duo testes vere idonei seu, ut aiunt pragmatici, omni exceptione maiores ad plenam probationem faciendam requiruntur at sufficiunt.

---

(1) *Matth.* XVIII. 16.

In genere tamen diximus, explorati enim iuris est interdum hanc regulam fallere, ita ut vel plurium quam duorum testimonia exigantur, vel etiam unius attestatio sufficiens censeatur.

Et reapse, v. g., in causis matrimonialibus interdum requiritur testimonium *septimae manus* seu septem testium depositio, ut alibi expendemus; qua vero agatur de probatione facienda collati baptismatis, sat habetur quod de eo testificetur vel una persona vere fide digna; imo in genere sufficiens habetur ad plene probandum attestatio singularis testis qui sit qualificatus, seu is qui attestetur ex officio, ut verum est, v. g., de parochis quoad baptismi collationem vel matrimonii celebrationem. Quarum exceptionum ratio repetenda est ex singularibus rerum adiunctis, prout evidens est, ut alias monuimus, in baptismatis probatione vel ab una persona privata at plene fide digna peracta; agitur quippe de re quoad quam nullatenus falsum testimonium, saltem ex communiter contingentibus, pertimesci potest, quum exinde nihil lucri vel detrimenti consequi soleat.

Quia vero de numero testium est sermo admonere liceat: 1. Can. II. Caus. II. Quaest. V. quo constituitur, inter caetera, ut Episcopi nonnisi ex testimonio LXXII testium damnentur, apocryphum esse; etenim quis credat saeculo IV, quando celebrata dicitur Synodus Romana, huiusmodi canonis praetensa auctrix, in singulis ecclesiis fuisse LXXII viros ecclesiasticos, quum iuxta eandem pseudo-synodum testimonium laici adversus clericos nemo recipere debuisset? 2. Canonem vero III eiusdem Causae et Quaestionis, quo quidem Leo IV, Episcopis Britanniae minoris in Galliis scribens, videtur necessitatem LXXII testium (quamvis non necessario clericorum) in Episcoporum

condemnatione aliquatenus confirmare, historicam exigere interpretationem ex peculiaribus illarum ecclesiarum adiunctis petitam, ut cernere est, v. g., penes C. Seb. Berardi in eximio opere: *Gratiani Canones genuini*, etc.

V. Quomodo testes sint producendi et examinandi. — Producere testes idem est ac iudicem rogare, ut aliquam personam ad testimonium ferendum admittat, admissamque audiat.

Testium productio (cuius expensae a producente sunt ferendae) adversario est intimanda, ut videat si aliquid habeat contra testes excipiendum.

Notandum autem permitti quidem, quod alii testes producantur ad probandam exceptionem contra priores (quo in casu illi adpellantur: *testes reprobatorii probatoriorum*); imo concedi quoque quod tertii testes producantur ad repellendos reprobatorios (quo in casu illi dicuntur: *testes reprobatorii reprobatoriorum*); at posteriores productiones denegari, ne lites aeternae fiant: idque iure merito omnino, *cum*, ut verbis utamur Innocentii IV. (C. II. *De rescript.* in VI.) *in multis iuris articulis infinitas reprobetur*.

Debet vere testium examen fieri iuridice ac proinde: 1. *praevio iuramento veritatis dicendae*, quod tamen remitti potest ex consensu partium, nisi obsit aliqua ratio altioris ordinis; 2. *coram iudice*, qui etiam quoad testes caute regulam servare tenetur, iuxta quam devitandae sunt suggestivae (ut aiunt) interrogationes; et praesente notario, qui omnia in actis fideliter describere debet, et quidem responsiones referre ex ipsa testium persona, atque servatis, quoad eius fieri potest, ipsissimis eorum verbis; 3. *seorsim*, seu ita ut alter alterius attestationem ignoret.

Quum vero res eo devenerit, ut vel ex iure vel

ex voluntate partium aliae testium productiones fieri nequeant (ubi silentio haud praetereundum ut plurimum non concedi nisi trinam productionem) procedendum erit, partibus petentibus, ad attestationum publicationem, ut sciant collitigantes quid hinc inde testes deposuerint.

Illud autem huiusmodi publicatio operatur, ut, generatim loquendo, neque iam adducti testes neque alii produci valeant super eodem articulo, neque amplius admittantur exceptiones contra testium personas, licet recte proponantur adversus ipsorum examen eorumque attestationes.

VI. Utrum, lite non contestata, testes interdum audiri possint. — Regulam generalem esse, ut testes ante litis contestationem produci et audiri nequeant, et per se est evidens, ac caeteroquin patet ex rubrica alibi allata: *Ut lite non contestata non procedatur ad testium receptionem* etc.

Hanc regulam tamen interdum fallere admonere praestat; quod contingit: 1. non tantum quum reus est contumax, ac ea est causae natura ut requirat celerem expeditionem (quo in casu non solum testes recipere sed et usque ad sententiam definitivam procedere fas est, ut explicavimus quum de rei contumacia egimus); sed etiam: 2. quando periculum subest vel quod rerum memoria pereat, v. g., quia testis aliquis proximo interiturus praevидetur; vel quod in futurum quaestio aliqua excitetur, v. g., an ecclesia haec iuris patronatus vinculo teneatur vel non.

Cautum tamen est, ut utroque in casu omnia sine fraudibus fiant, et hinc, v. g., ne testes recipiantur, nisi citatis iis quorum res interest etc.

VII. De testibus cogendis vel non. — Haec verba (quibus concepta est rubrica Tit. XXI. Lib. II.

Decr. Greg. IX.) insinuant testes interdum equidem adstringendos esse ad testimonium ferendum, interdum vero non.

Constituimus ergo: 1. regulam generalem esse, ut testes non cogantur sed potius moneantur ad testificandum, idque ne periculum subsit minus aequi seu veracis testimonii; 2. tamen interdum eam deficere, v. g. quando testes aut odio aut gratia testimonium ferre recusant, aut etiam si secus cum iustitiae detrimento probationum copia deesset.

Hisce enim in casibus compellere poterit iudex ad testificandum eos, qui utiliter de re controversa fidem facere possunt, adhibitis etiam censuris.

Quod si contingat testem esse alienae iurisdictioni subiectum, examini subiiciendus erit a iudice proprio ad instantiam illius, qui causam cognoscit.

Idque maxime de rigore canonum observandum esset, quando in causa, quae coram iudice laico agitur, necessarium videtur clerici testimonium. *De rigore canonum* tamen diximus, quia varia ob adiuncta antiqua disciplina aliquantisper emollita fuit, ut liquet ex iis quae alibi disputavimus, quum de clericorum privilegiis ageremus.

CAPITULUM IV.

De instrumentis.

I. Notio et species. — Instrumentum in iure interdum significat probationem in genere, verum proprie refert certam probationis speciem, quae per scripturam conficitur. Quo sensu recte ipsum definitur: scriptura ad alicuius rei fidem faciendam exarata.

Duplicem autem in censum referri possunt, imo

debent, instrumenta, ita ut alia dicantur *publica* et alia *privata*.

Publicorum nomine ea intelliguntur, quae perficiuntur a persona publica seu a notario, et quidem servatis solemnitatibus quae ius commune vel locorum consuetudines praescribunt, ut v. g. rite descriptis tum tempore et loco conditi instrumenti, tum nominibus testium qui negotio interfuerunt; itemque adpositis notarii subscriptione et sigillo, etc.

Ut advertas tamen est opus, ad publica instrumenta accedere eorumque sortiri auctoritatem quasdam alias scripturas, e. c. quae authentice conficiuntur vel a notario sed citra consuetam formam instrumentis propriam (ut sunt, v. g., transumpta seu exemplaria ex authentico instrumento a notario rite descripta), vel ab aliis certis personis publicis quae tamen notarii munere haud funguntur (quales sunt e. c. libri officialium publicorum, ut en libri matrimoniorum a parochis conscripti).

Privata e contra ea dicuntur instrumenta, quae perficiuntur a privatis, ut epistolae, chirographa et apochae liberatoriae sine notarii interventu descripta, libri familiares etc.

II. Singulorum instrumentorum vis. — Instrumenta publica ex eisque descripta authentica exemplaria plenam fidem faciunt.

Hoc tamen ut intelligas oportet de iis, quae dispositive et non historice tantum in eis continentur, atque dummodo instrumentum vel exemplar eo vitio careant (v. g. rasuris praesertim in partibus substantialibus) ob quod vel aperte sint reiicienda ut apocrypha aut adulterata, vel saltem ut suspecta debeant haberi, quo in casu ni suspicionis vitium purgatum fuerit, prioribus sunt accensenda et hinc nullius roboris aestimanda.

Instrumenta vero privata ex regula ordinaria non probant in favorem scribentis, et ratio est quia nemo potest esse simul et pars et testis. Excipe tamen, v. g., si ab adversa parte fuerint acceptata et confirmata.

E contra, saltem ut plurimum, probant contra ipsum, licet non semper eodem modo, seu interdum plene, ut ecce quum familiaris codex causam obligationis descriptam continet nec impugnata haec scriptura fuerit, aequipollet enim verae confessioni; interdum vero semiplene, ut en si causa debendi reticita fuerit.

III. De instrumentis producendis et impugnandis. — Plurima paucis complexi dicimus:

I. instrumentorum productionem fieri posse a lite contestata usque ad conclusionem in causa, imo et interdum etiam post conclusionem, ut ecce si causa ex iis sit quae in rem iudicatam non transeunt;

II. ex C. I. *De probat.* reum (secus ac verum sit de actore) nullatenus adstringi ad producenda instrumenta, quae, contra ipsum quum militent, adversario favent;

III. fallere tamen hanc regulam, si agatur, v. g., de instrumentis communibus, vel de instrumentis necessariis ad probandam oppositam exceptionem;

IV. casu eveniente ut instrumenta, quippe deperdita, produci nequeant, varie esse ipsorum defectum supplendum, qua perierunt instrumenta vel casu vel ex facto aut ipsius allegantis aut eius adversarii;

V. instrumenta multiplici ex capite impugnari posse, v. g., ex defectu notarii, formae, etc.;

VI. specialem autem animadversionem hac in re mereri Reg. XXXVIII iuris in VI: *Ex eo non debet quis fructum consequi, quod nisus extitit impugnare*; id enim haec regula importat ut, si quis instrumentum;

v. g. vel testamentum impugnet, atque ab impugnatione non desistat ante sententiam (dummodo id non faciat ex officio vel alieno nomine) nullum beneficium ex eo consequi valeat, idque (ut explicat Innoc. III. in C. XIX. *De censibus*) ob praesumptam iuri suo renunciationem.

CAPITULUM V.

De praesumptionibus.

I. Notio et species. — Ut ex ipso verbo sat facile eruitur, praesumptio nihil aliud est quam coniectura quaedam ex signis indiciisque corrivata, quae sumitur tamquam probatio ad adstruendam rei alicuius dubiae et controversae veritatem.

Sumitur tamen diximus, nam, ut ipse insinuat conceptus quem praesumptionis tradidimus, haec non ex intima rei natura aut intrinsecis argumentis vim probandi haurit, sed ex certis quibusdam extrinsecis adiunctis, quae rem, quum in concreto vere ipsa est, comitari solent; unde non immerito *indirectam probationem* eam adpellaveris.

Duplex autem est praesumptio seu *iuris* et *hominis*. Prior tunc obtinet, quum, posito aliquo facto seu signo, lex ipsa iubet ut praesumatur rem ita et non aliter se habere; posterior e contra quando ex facto seu signo non lex ipsa sed homo, videlicet iudex, lege tamen iubente aut saltem concedente coniecturas deducit, atque ex his praesumptionem de rei veritate effingit.

Praesumptio, quae a iure est, ita subdistinguitur, ut alia sit *iuris tantum*, et alia *iuris et de iure*. Praesumptio iuris tantum ea est, quam lex constituit esse habendam ut veritatem, nisi contrarium probetur;

iuris et de iure e contra ea quae omnino censetur ut veritas, ita ut, saltem persaepe, ut ex inferius dicendis patet, non admittat directam contrariam probationem.

Quae autem praesumptio est ab homine ita pariter subdividitur, ut alia sit *levis*, alia *gravis* et alia *violenta*, prouti, suppositis certis quibusdam indiciis, res aut raro aut ut plurimum ita esse recte praesumitur, aut imo prorsus non est verosimile quod ita non sit.

II. Expenditur quomodo a praesumptione differat iuris fictio. — Hisce de praesumptionum indole variisque speciebus praeiactis, antequam de singularum praesumptionum effectibus dicamus, occasione arrepta obiter animadvertimus iuris praesumptionem haudquaquam esse confundendam cum *iuris fictione*. Haec quippe tunc proprie obtinet quum lex, ut aliquem finem consequatur, aliquid esse fingit seu supponit.

Ius Romanorum plura exhibet fictionum iuris exempla, ut en quod habetur in lege Cornelia, quae, ne in irritum cederent ob amissam testamenti factionem extremae tabulae ab eo conditae, qui postea in hostium potestatem et hinc in servitutem inciderat, supponebat eum ante captivitatem vita excessisse (1).

In iure quoque nostro huiusmodi fictiones haud desunt, ut ecce quum interdum beneficiarii in loco beneficii, imo et in choro, praesentes finguntur, dum reapse absunt; itemque quum religiosi solemniter professi quoad plura negotia habentur ut mortui, quum reapse vitae usura fruuntur etc.

In huiusmodi fictionibus aestimandis sedulo praecavendum est, ne ultra expressos casus eae extendantur, quum agatur de re, quam unum legislatoris ar-

---

(1) F. VI. §§ 12. D. *De iniust. rupt. irr. test.* (XXVIII. 3.).

bitrium constituit, et quidem ut certos quosdam fines consequeretur.

III. **Effectus.** — Sedulo distinguendum est inter casum et casum, quum non semper eandem vim praesumptio habeat.

Et reapse, mera praesumptio iuris hoc operatur, ut habeatur ipsa pro veritate nisi contrarium probetur, ac propterea ut onus probandi in adversarium transferat, sive actor hic fuerit sive reus.

Praesumptio vero iuris et de iure fortior est, nam non tantum relevat illum cui ipsa favet onere probandi, sed simul impedimento est, saltem ut plurimum, quominus pars adversa directas in contrarium probationes afferre conetur.

Saltem ut plurimum diximus, nam docetur communiter casus esse in quibus, hac iuris praesumptione non obstante, probationes ad eam infirmandam sunt admittendae.

Iure decretalium, v. g., celebre fuit, ut alias diximus, matrimonium praesumptum; at numquid iudex omnem ei adversam probationem respuere debuisset, etsi forsan luce meridiana clarius constitisset (v. g. ex unanimi praetensorum coniugum confessione, et testium, puta numero viginti, depositione, quibus iidem praetensi coniuges disertissime ante copulam carnalem animum suum panderunt) eos non maritali affectu sed libidinis explendae causa simul concubuisse?

Quae autem praesumptio hominis est, ea si levis, nullum robur obtinet; si gravis semiplenam probationem facit; si violenta plenam, adeo ut iuxta eam pronuncianda sit sententia, saltem in civilibus, nisi contrarium probetur.

Diximus *in civilibus*, nam quoad criminalia magna est quaestio. Nobis tamen, si quid opinamur, proba-

bilior est opinio quae docet, nunquam ex nudis praesumptionibus posse reum condemnari saltem ad poenam ordinariam, quum in criminalibus evidentissimas probationes iura desiderent.

Caeterum in praesumptionibus, tum colligendis tum aestimandis, plurimum committunt leges prudenti arbitrio iudicis, cui propterea caute procedendum est, habitis prae oculis his aliisque regulis, quas vel ius vel doctorum auctoritas suggerunt: v. g., quod actus semel positus praesumitur rite positus; quod quilibet praesumitur bonus ni contrarium probetur; quod e contra *semel malus semper praesumitur esse malus*, ut habet Reg. VIII. iuris in VI. atque colligitur ex C. XIII. *De rest. spoliat.*; quod recte *inspicimus in obscuris, quod est verisimilius, vel quod plerumque fieri consuevit* ex Reg. XLV. iuris itidem in VI.; quod praesumptiones fortiores vincunt leviores, et hinc praesumptio vel iuris vel specialis respective vincit praesumptionem vel hominis vel generalem, etc.

CAPITULUM VI.

De iuramentis.

I. **Monitum.** — De iureiurando, qua aptissimum est probationis medium, heic agendum nunc est, quum id exigat rerum ordo ac caeterum de iuramento aliis sub respectibus alibi dixerimus. Quia vero iuramentum, hoc modo spectatum, vel *ad litem decidendam* vel *ad litem aestimandam* praestari potest, de eo sub utroque adpectu breviter disseremus.

II. **De iuramento litis decidendae causa praestito.** — Huiusmodi iuramentum duplex est, seu *extra-iudiciale*, quod libere omnino defertur et praestatur, et de quo superius seu in cap. secundo sermo

iam est factus; et *iudiciale*, quod iudicis auctoritate innititur et de quo nunc est agendum.

Dupliciter autem fieri potest, ut iudex auctoritatem suam in iuramento hoc praestando interponat, nempe vel deferendo ipse ex officio, ut aiunt, iuramentum, vel adprobando delationem ab uno ad alterum ex collitigantibus factam: quod (ut animadvertatur volumus) in causa est, cur nonnulli doctores iuramentum, quod litis decidendae gratia in iudicio praestatur, distinguant in *necessarium* et *voluntarium*, prouti auctorem habet vel iudicem *ex officio*, vel potius alterutrum collitigantium *ex iudicis auctoritate*.

Ex regulis autem, quae utriusque delationem et effectus moderantur, potissimae sunt quae sequuntur:

I. Iuramentum delatum a collitigante de iudicis approbatione necessario praestandum est, nisi ille cui delatum fuerit illud *referre* maluerit, seu onus illius praestandi in deferentem transferre. Quod si semel rite delatum iuramentum non acceptetur sine iusta causa, neque referatur, recusatio huiusmodi locum probationis obtinet adversum renuentem, qui propterea condemnandus est.

II. Iuramentum vero delatum a iudice sive actori sive reo, prout aequius pro casuum varietate ipse iudex aestimaverit, in defectu tamen probationis plenae (nam secus ei haud fit locus, ni forte utrimque plene probatum fuerit) hoc operatur, ut semiplenam probationem directe efficiat, et indirecte plenam, quatenus nempe semiplenam, quae aliunde habetur, complet eiusque defectum supplet; unde etiam factum fuit, ut huiusmodi iuramentum *suppletorium* adpellaretur. Illud autem habet sibi proprium hoc iuramentum (quod caeteroquin in omnibus causis dum non exceptis permittitur, atque deferri potest a iudice tum

marte proprio tum adversario instante) ut sententia ex eo prolata possit ob detecta postea instrumenta retractari ac rescindi etiam ab eodem iudice.

III. De iuramento in litem. — Nomine *iuramenti in litem*, vel etiam *litis aestimandae causa*, illud intelligitur iusiurandum, quod praestatur super valore rei controversae, qui aliter, ob factum tamen illius qui eam solvere seu restituere deberet, definiri nequit.

Triplex autem potest esse aestimatio huiusmodi, videlicet *de veritate*, *de affectione* et *de interesse*, prouti vel aestimatur tantum quanti res in se spectata valeat, vel etiam quanti ea valeat attenta speciali affectione qua eam prosequimur, aut tandem ratio quoque habetur damni quod ex rei amissione passi sumus.

Variae et sat implexae quum sint regulae, quae huiusmodi iuramenti delationem moderantur, advertisse nobis sat erit: 1. iuramentum de veritate et de interesse posse deferri tum a iudice, tum a reo ex iudicis auctoritate, atque in omnibus causis; iuramentum e contra de affectione a solo iudice, certis tantum in causis, et dummodo non culpa tantum sed dolus intercesserit; 2. iusiurandum in litem ius nostrum mutuatum fuisse, sicut et plurima alia, quae iudiciorum ordinem moderantur, a romano, cuius hac in re plures exstant dispositiones in Tit. III. Lib. XII. Digest. et Tit. LIII. L. V. Codicis; 3. elegans exemplum iuramenti huiusmodi exhiberi in C. VII. *De his quae vi*, etc. cuius est rubrica: « Probata violentia
« per testes, res amissae probantur per iuramentum.
« Et super valore rerum amissarum taxatione iudicis
« praemissa, et secuto petentis iuramento, fit condem-
« natio ».

ART. II.

De exceptionibus.

I. **Monitum.** — Expleta de probationibus tractatione, exigit rerum ordo ut, prouti etiam in Decretal. Gregorii IX. fit, de exceptionibus sermonem institua-
mus. Qua in re praemonere tamen placet, nos tum ex decretalium tum ex interpretum doctorumque sat com-
muni more ex parte esse recessuros, idque quia ea quae
pertinent ad celeberrimam exceptionis speciem, seu
ad praescriptionem, alibi, nempe quum de rerum tem-
poralium acquisitione tractaremus, exponere oppor-
tunius nobis visum est.

II. **Exceptionum notio et fundamentum.** —
Exceptionis nomen dupliciter in iure sumitur, seu late
et stricte.

Late exceptionis adpellatione venit quaecumque
legitima defensio, quae reo, ut se contra actorem
tueatur, conceditur; quo sensu, v. g., etiam recon-
venit inter exceptiones accensetur.

Stricte vero illam specialem defensionis speciem
significat, per quam excluditur actio seu intentio ac-
toris. Unde recte definitur: actus quo reus actionem
contra se institutam vel retardat vel elidit.

Dupliciter autem potest reus excipere, nempe ali-
quid asserendo vel contra factum vel contra ius:
contra factum, ut si, v. g., neges te a Caio esse ali-
quid mutuatum; *contra ius*, ut si, v. g., adfirmes rem
mutuatam iam fuisse restitutam.

Magna autem est controversia, quo fundamento ex-
ceptionis ius proxime inimitur. Qua in re placet illis
inhaerere, qui contendunt exceptiones, quae neces-

sariam defensionem includunt, esse referendas ad ius naturale, caeteras vero ad ius positivum. Quod firmatur ex iis, quae traduntur in C. XIII. *De off. et pot. iud. deleg.* Ibi enim Alexander III. monet a iudice delegato esse rationabiles exceptiones admittendas, licet in delegationis mandato apposita fuerit clausula: exceptionibus non obstantibus; nisi addit Pontifex: *exprimatur in litteris nostris, quod nullae debeant exceptiones admitti; quod* (advertatur tamen quomodo loquitur Papa) *nec nos, nec antecessores nostros credimus unquam expressisse.*

III. Excipiendi ius ad quos spectet et quomodo ab eis sit exercendum. — Quia excipiendi ius ex iure se tuendi proxime vel remote ortum habet, longe latius patet excipiendi quam agendi facultas.

Unde non solum certum est, quod, ut habet Reg. LXXI in VI: *Qui ad agendum admittitur, est ad excipiendum multo magis admittendus*, sed verum quoque est, quod ad excipiendum admittuntur illi etiam qui ab agendo repelluntur, quales essent, v. g., excommunicati vitandi, qui tamen hoc in casu per procuratorem respondere tenentur.

Neque huic theoriae obest principium, iuxta quod reus excipiendo fiat actor, ut solemne in iure est; hoc enim haudquaquam de causae merito, verumtamen solum de probandi onere, constat esse verum.

Ad rationem vero quod spectat exceptionum proponendarum, hae potissimae regulae prae oculis habeantur.

I. Saltem ut plurimum, exceptionum (licet notoriam habentium causam) propositio ab eo cuius interest facienda est, neque oppositionis defectum iudex ipse ex officio supplere potest.

II. Exceptiones semel legitime propositae probari debent; omissae vero in prima instantia saltem plerumque proponi nequeunt in secunda, idque ob praesumptam renunciationem.

III. Nihil impedimento est, quominus quis pluribus exceptionibus utatur, dummodo iuri suo expresse vel tacite non renunciaverit; et ratio est quia ex una parte exceptio est defensio, iamvero, ut habet Reg. XX iuris in VI: *Nemo pluribus uti defensionibus prohibetur*; ex altera vero exceptionis oppositio minime necessario includit confessionem intentionis actoris iuxta Reg. LXIII alias iam expensam: *Exceptionem obiciens non videtur de intentione adversarii confiteri*.

IV. Imo non solum plures sed et contrarias exceptiones una simul proponere licet, quae tamen ad eundem finem tendant, atque eae sint quae disiunctive tantum et conditionaliter proponantur, adeo ut mendacium omnino excludant.

V. Quemadmodum reo contra actorem exceptio datur, ita actori quoque ius tribuitur ut contra reum excipiat, et hinc *duplicatio* descendit, quae propterea recte definitur: elisio exceptionis, qua reus excipiens ab actore repellitur.

VI. Eodem autem modo quo duplicatio conceditur, *triplicatio* quoque permittitur imo et *quadruplicatio*, quibus a reo iterum contra actorem, et e converso excipitur; ulterior tamen exceptio praeter quadruplicationem denegatur, ne lites fiant aeternae.

IV. **Exceptionum species.** — Plures sunt species exceptionum, ita ut hae aliae sint *nominatae* et aliae *innominatae*, prout certum nomen in iure habent, ut ecce exceptionem rei iudicatae, aut generica adpellatione continentur *exceptionis in factum*: aliae

sint *reales* et aliae *personales*, prout conceduntur proxime intuitu alicuius vel causae vel personae; quas inter magnum est discrimen, nam quae personam directe attingunt eam non egrediuntur, dum illae etiam aliis prosunt, v. g., haeredi debitoris principalis, etc.

Quia vero potissima exceptionum divisio est in *peremptorias* et *dilatorias*, de iis speciatim disserere praestat.

Et ad peremptorias quod spectat, sciendum in primis est ita eas exceptiones appellari, quae in actoris intentionem directe impingunt. Ipsae vero (quae etiam *perpetuae* dici solent, eo quia, quum causae meritum attingant, semper opponi possunt) multiplici ex capite ortum habent: v. g., vel ex eo quod actio ab actione proposita iuridice non subsistit, vel ex eo quia, olim licet exstiterit, temporis decursu iam fuit extincta, vel ex eo quod legis ex beneficio efficacia destitui potest, etc.

Proponendae sunt autem exceptiones huiuscemodi plerumque lite iam contestata. Interdum nihilominus etiam antea recte proponuntur, quin imo neque casus desunt, in quibus utiliter etiam post sententiae definitivae prolationem utiliter opponuntur.

Ad dilationes vero dilatorias quod pertinet (quae etiam *temporariae* vocantur, eo quia iudicium proprie non impediunt at tantummodo retardant) ex variis itidem causarum figuris exoriri eae queunt, ut v. g., ex eo quod iudex sit incompetens vel suspectus (quo in casu dicuntur nomine proprio *declinatoriae fori*); vel ex eo quod actor hic et nunc in iudicio stare nequit, puta quia est excommunicatione innodatus; vel ex eo quod procurator adversae partis non fuerit rite constitutus, etc.

De dilatoriis autem regula generaliter observanda

haec est, ut pleraeque ex ipsis ante litem contestatam proponi debeant, at aliquae sint quae etiam postea utiliter opponuntur.

Quia vero binam exceptionem disertim memora-
vimus, seu ex defectu communionis forensis atque ex
vitio procuratorii mandati, haec de eis singulariter
adverti volumus: 1. exceptionem excommunicationis
in quacumque parte iudiciorum oppositam lites dif-
ferre et repellere agentes; verum prae oculis esse ha-
benda, quae hac in re constituit Innoc. IV. in C. Lugd. I.
ut refertur in C. I. *De except.* in VI. et ex quibus spe-
ciali nota est dignum, quod necesse sit, ut in excomm.
excipienda reus exprimat excommunicationis speciem
et excommunicantis nomen, atque ut intra octo dies
apertissimis documentis assertionem probet, secus
enim ulterius procedendum erit a iudice; 2. manda-
tum procuratorium pluribus modis ineptum dici posse,
et hinc tale quod contra ipsum merito excipi queat;
ut, v. g., si fuerit revocatum; vel si non fuerit conce-
ptum ita ut exigunt iura etiam locorum; vel si non
fuerit sufficienter probatum, etc.

CAPUT VI.

De iudiciorum definitione.

Huc spectant ea, quae attingunt quaestionis iudici
propositae solutionem ac totius causae exitum. Di-
stinctis propterea articulis dicemus: 1. *de conclusione*
in causa; 2. *de sententia definitiva*; 3. *de adpellatio-*
nibus; 4. *de querela nullitatis et restitutione in inte-*
grum; 5. *de re iudicata et de sententiae exequutione*;
6. *de poenis adversus temere litigantes ac male iu-*
dicantes.

ART. I.

De conclusione in causa.

I. Notio, modus, necessitas. — Concludere in causa tunc dicuntur litigantes, quando novis probationibus et allegationibus adducendis nuncium dant, ac propterea rem controversam in ea ponunt conditione, ut de ipsa a iudice sententia proferri possit.

Quod quum variis modis fieri valeat, nempe vel expressis aut tacitis verbis, vel pure aut sub conditione, etc., plures species conclusionis in causa exinde exsurgunt.

Quia tamen disputatur num renunciatio huiusmodi, seu conclusio in causa formaliter spectata, necessaria omnino sit, ut iudex ad sententiam proferendam properare queat, dicimus *certe* eam non requiri, quum agitur de iudiciis summariis, imo *verius* nec quoad iudicia ordinaria, nisi forsitan aliud exigat legitima locorum consuetudo.

II. Effectus. — Duplicem effectum operatur conclusio in causa, quorum prior est ut inutiles, imo fortasse noxiae, morae, quae litem finiendam sufflamant, de medio tollantur; alter vero ut de re controversa ferri sententia a iudice valeat.

Ut advertas tamen oportet: 1. nonnulla esse causarum genera, in quibus etiam post conclusionem in causa probationes afferre licet, ut ecce causae matrimoniales, quae vinculum attingunt, quum agatur de iure naturali-divino; 2. conclusionem in causa litigantes tantummodo directe tangere, non vero iudicem, qui propterea, dummodo legitima subsit ratio, poterit usque ad sententiam definitivam ultteriores probationes

exquirere, v. g., per novam interrogationem partium, instrumentorum exhibitionem, etc.; 3. partibus ipsis, etiam conclusione peracta, minime denegari, quominus iuris allegationes producant.

ART. II.

De sententia definitiva.

I. Notio et species. — Sententiae definitivae nomine, ut ipsa verba indicant, ea venit quam iudex profert in merito causae, quaque, ad ipsum quod pertingit, controversiae in ipsius tribunali agitatae finem imponit.

Et quoniam iudex, sententiam ferendo, potest vel reum absolvere aut condemnare vel simpliciter factum aliquod declarare, iam sequitur tres esse sententiarum species, seu alias esse *absolutorias*, alias *condemnatorias* et alias tandem simpliciter *facti declaratorias*.

Quia vero diximus *reum*, procuratorem quoque hoc vocabulo intellectum volumus; constat quippe procuratorem per litis contestationem fieri dominum litis, adeo ut in ipsum, aliquibus casibus exceptis, ut ecce si agatur de causis matrimonialibus, beneficiis aliisque spiritualibus, vel si aliud ferat legitima locorum consuetudo, concipienda et ferenda sit sententia, quamvis executio, saltem plerumque, in bonis domini debeat postea fieri.

Et quia procuratoris incidit mentio, bene advertatur sententiam latam in falsum procuratorem seu procuratorem carentem mandato esse, ut liquet ex alias dictis, irritam.

II. Requisita. — Duplicem in censum referri solent sententiae definitivae requisita, ita ut alia sint

intrinseca et alia *extrinseca*, prout vel ad ipsam sententiae substantiam pertinent vel solummodo ad eius solemnitatem.

Quae singula spectabimus, seorsim attamen ne rerum moles claritati officiat.

I. *De requisitis intrinsecis*. — Tria sunt, seu requiritur ut sententia sit conformis iuri, congruens libello, et certa.

Ad primum quod attinet, duplex ius distinguentes seu *ius legis* et *ius partium*, dicimus: 1. non subsistere, et hinc non transire in rem iudicatam, sententiam quae in ipsam legem impingat, ad tradita a Gregorio M. in C. I. *De sent. et re iudic.*: « Sententia « contra leges canonesve prolata, licet non sit appellatione suspensa, non potest tamen subsistere ipso « iure »: idque merito omnino, cum huiusmodi sententia non sit iuris adplicatio, sed reprobatio; 2. e contra sententiam, quae ius partium offendat, iuridice sustineri, dummodo notoria non sit iniquitas; cuius dispositionis et exceptionis est ratio, quod hinc iudex praesumatur recte processisse, illinc vero praesumptio cedere debeat veritati.

Ad secundum quod pertinet, seu ad necessariam cum libello congruentiam sive in re quae petitur, sive in causa propter quam petitur, sive tandem in actione quam elegerit et instituerit actor, advertisse sat erit: 1. huius conformitatis necessitatem clarissime liquere ex iis quae disputavimus, quum de libello ageremus; 2. interdum tamen fallere hanc regulam sic necessitate iubente aut saltem aequitate suadente, ut evidens est, v. g., in criminalibus, si quidem contingat graviolem, quam par est, ab accusatore peti adversus reum poenam.

Tandem ad tertium quod attinet, seu ad certitudi-

nem, haec tene: 1. sententiam in primis esse oportere certam, quatenus iudex ex certis vel saltem reflexis, ut inquiunt, principiis, iuxta regulas quas tradidimus quum de officio iudicis ageremus, certitudinem sibi efformare debet de bono iure illius, in cuius favorem iudiciariam controversiam decernit; 2. dein sententiam item certam esse oportere, qua ab ea aliena esse debent obscuritas imo et ambiguitas, necnon (saltem persaepe) dici vel conditionis proprie dictae adpositio: est enim sententia actus legitimus, seu unus ex iis actibus qui, vel ex natura sua vel ex legis dispositione, tales sunt ut statim consequi debeant effectum seu in iuridico esse sibi proprio consistere; at vero de hisce actibus habet Reg. L. iuris in VI.: « Actus « legitimi conditionem non recipiunt neque diem ».

II. *De requisitis extrinsecis.* — Plura huc sunt referenda, et praesertim quae ad sententiae proferendae tempus, locum ac rationem spectant.

De tempore et loco tria sunt advertenda, seu ferendam esse sententiam: 1. antequam fuerit perempta instantia; 2. die non feriato, et quidem *per se* interdiu et non noctu; 3. in territorio suo, vel delegantis si de delegato agatur; imo et in loco in quo ius reddi consuevit, nisi, v. g., agatur de Episcopis vel aliter fiat ex litigantium consensu.

De ratione vero, iuxta quam proferri debet sententia, haec pauca tene: 1. esse sententiam dicendam a iudice pro tribunali sedente, ex scriptis et quidem ore proprio iudicis ipsius (ni agatur de Episcopis, quibus licet eam per alios recitare); 2. ex hodierna praxi regulariter esse adiiciendas rationes, propter quas ita iudicatum est, quo facilius norint partes utrum eis adpellare expediat.

ART. III.

De adpellationibus.

I. Notio, fundamentum et divisio. — Appellatio quae, ut eleganter dictum fuit ab Hermogeniano: *iniquitatis sententiae querelam... continet* (1), nihil aliud est quam actus, quo a iudice inferiore ad superiorem provocamus rationes gravaminis illati vel inferendi.

Fundamentum habet adpellatio, saltem quadantenus, in ipso naturae iure, quum eo dirigatur, ut iniquitatem iudicantium vel eorum imperitiam corrigat, ac proinde sit velut quaedam defensionis species.

Quod tamen impedimento non est, quominus possit ius in aliquibus causarum generibus adpellationis beneficium denegare, aut etiam valeat interdum R. P. (at ipse solus quum sit supra ius) committere aliquam causam cognoscendam cum clausula: *appellatione remota*; nam in primis notissimum est interdum posse publici boni causa privatorum iuri derogari, ex altera adverti oportet clausulam *appellatione remota* non solum minime obstande, ut declaravit Innocentius III. in C. LIII. *h. t.*, quominus eae adpellationes admittantur, quae in iure indulgentur expresse, verum etiam quominus, si sententia exinde feratur iniqua, possit ea, ut definivit Alexander III. in C. IX. *De sent. et re iudic.*, per iudicem superiorem evacuari, quod probat clausulam hanc minime impedire adpellationem cum effectu devolutivo.

---

(1) F. XVII. D. *De minoribus* XXV. *annis* (IV. 4.).

Dividitur autem adpellatio in iure nostro in *iudicalem* et *extraiudicalem*, prouti a iudicialibus actis, seu a sententia sive interlocutoria sive definitiva, interponitur; vel ab extraiudicialibus, ut ecce ab electione ad beneficium, quo tamen in casu rectius *provocatio ad causam* quam *adpellatio* diceretur, quum eo tendat ut iudicium instituatur coram iudice, cui ille subest adversus cuius factum nos provocamus; quod etiam in causa est, cur appellatio huiusmodi ad ius naturae proprie sit referenda.

II. Quibus adpellare fas sit, a quibus iudicibus et in quibus causis. — Regula generalis est, ut omnis qui vel directe vel et indirecte se gravatum arbitratur, sive in iudicio sive extra, adpellare iure valeat.

Gravatum autem non eum tantummodo intelligimus, cui damnum vel iam illatum est vel saltem comminatum, sed illum etiam, si de negociis extra-iudicialibus sit sermo, cui damnum futurum impendit.

Cur autem tam late pateat appellationis remedium ex eo evincitur, quod, ut iam diximus, ad defensionem reducitur, quae nemini denegari debet; semper enim laesionem iuris perfecti aut iam factam aut saltem impendentem supponit.

Liquet ex his recte adpellare non solum qui condemnatus fuit, sed utrumque collitigantem siquidem uterque gravatum se sentiat; imo et interdum etiam eum quem causa nonnisi indirecte tangit, ut ecce fideiussorem, ne principalis debitoris loco solvere postea ipse cogatur.

Ad iudices vero quod attinet a quibus adpellare fas est, advertimus, generalem regulam esse, ut ab omnibus recte provocetur qui superioribus iudicibus subsunt, ni forsan lex obstet.

Vix autem adnotare est opus in appellatione interponenda per se servandum esse iurisdictionis ordinem, ita ut ab inferiori ad proxime superiorem provocetur, nisi forsitan hic impedimento laboret quominus eam recipiat, quo in casu ad altiore confugere fas erit.

Tandem de causis in quibus appellare licet, adnotatum volumus in omnibus negociis sive iudicialibus sive extraiudicialibus iure nostro concedi adpellandi facultatem, nisi expresse excepta fuerit.

Ex exceptis autem casibus quia saltem aliquos memoratos volumus, dicimus denegari adpellationem in iudicialibus, si vel tacite aut expresse probata fuerit sententia, vel tres sententiae conformes (imo ex frequens recepto more binae) prodierint, vel condemnatio ex vera contumacia prolata fuerit, vel si constiterit frivolum, ut aiunt pragmatici, esse appellationem ipsam, seu eiusmodi quae non ad vitium prioris actus emendandum adpareat interposita, sed potius ad negotium impediendum.

III. Quaestio specialis de fundamento iuridico-theologico atque historica evolutione iuris adpellationis interponendae praesertim apud Romanum Pontificem. — Ad fundamentum iuridico-theologicum quod pertinet, prae oculis habentes quae disputavimus, quum de hierarchia iurisdictionis ageremus, constituimus quod, quum duo tantum iurisdictionis gradus divino innitantur iure, seu supremus pontificatus et episcopatus, tria exinde consecutaria sequuntur, nempe:

I. a nullis omnino R. P. actibus sive iudicialibus sive extraiudicialibus appellationem dari, imo ne concipi quidem possit;

II. a cuiusvis Episcopi quibuslibet sententiis et actis semper patere (dummodo ius positivum iustis

de causis non obsistat) ad R. P. refugium, quod idem est ac dicere ius inesse R. P. adpellationes ex universo orbe excipiendi quoad omnia ecclesiastica negotia;

III. neminem omnino, praeter R. P., iure pollere adpellationes huiusmodi admittendi, ni et qua ipse expresse vel saltem tacite concesserit, quum Episcopi *per se* omnes sint pares, et evidentissimum sit parem in parem nulla frui potestate (1).

Ad historicam vero evolutionem quod pertingit, haec pro re nostra advertisse iuvabit, seu:

I. non defuisse quidem per saeculorum orbem qui, variis de causis, ac potissimum ut se a RR. PP. auctoritate subtraherent, acriter contenderunt a Romanae Sedis statutis, mandatis ac sententiis adpellari posse ad futurum concilium: quod insanum aequae ac falsissimum placitum reprobarunt Martinus V. Pius et Iulius II. Benedictus XIV. et novissime Pius IX. in const. *Apost. Sedis*;

II. vel ab antiquissimis temporibus (et propterea longe ante isidorianas decretales, secus ac voluerint aliqui pontificiae auctoritatis adversarii) exempla prostare in ecclesiastica historia: 1. tum Episcoporum ad R. P., adpellantium, ex quibus memorare placet S. Athanasium, qui ab iniqua sententia contra eum prolata ab Eusebianis provocavit a. 342 ad Iulium I.; 2. tum conciliorum hoc ius disertis verbis agnoscentium et confirmantium, inter quae est celebre Conc. Sardicense a. 347 celebratum, cuiusque auctoritatem apage ut credas aliquomodo imminutam

---

(1) Vix advertere est necesse de praetenso iure *adpellationis ab abusu*, vi cuius liceret a iudice ecclesiastico ad saecularem provocare, fuse agi in schola iuris publici.

ex facto Patrum Africanorum, qui in notissima causa presbyteri Apiarii de iure appellationis ad R. P. aliter sentire visi sunt; nam (ut adnotabamus, quum de collectionibus Ecclesiae Orientalis loqueremur) non alia mens fuit Patrum Afrorum, quam ut consuetudinem ecclesiarum suarum tuerentur, iuxta quam presbyterorum aliorumque inferiorum clericorum causae in suis provinciis omnino erant finiendae, ne sub appellationis praetextu disciplina ecclesiastica in discrimen adduceretur;

III. exinde luce meridiana clarius liquere vere insanivisse sive iansenianos sive plures gallicanos, qui, haereticos saec. XVI sequuti, affirmare haud erubuerunt Romanos Pontifices iure appellationum recipiendarum Episcoporum depositorum in conciliis provincialibus *per se* non pollere, illudque non fuisse adeptos nonnisi tempore Conc. Sardicensis, cuius opera factum est, ut Imperatores, quibus antea exclusivum ius erat appellationes huiusmodi recipiendi, ac decernendi ut depositionis causa in pleniori concilio iterum ventilaretur, potestatem hanc favore S. Sedis abdicaverint; ad quae quidem errorum monstra profecto omnes, qui vel a limine theologiam, ius et historiam salutaverint, valde certe obstupescunt;

IV. tandem vetustissimum quoque in christiana republica esse morem, ut alii praeter R. P. appellationes ab inferioribus iudicibus excipiant, v. g. Archiepiscopi; qua de re haec potissimum sunt digna notatu: 1. Canon V. Concili Nicaeni I. edicentis, ut singulis annis in omnibus provinciis bis fieret Episcoporum synodus ad cognoscendum de provocationibus a clericis vel a laicis motis contra sententias suorum Episcoporum; 2. Canon X. Conc. Carthag. III. (a. 397)

statuentis, ut provocare liceat: *a quibuscumque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est maior auctoritas*; 3. C. XX. *De Ref.* Sess. XXIV. Conc. Trid. atque decretum a S. C. EE. et RR. a. 1600 iussu Clementis VIII editum, quibus plura sapienter constituta sunt: *ad tollendas (ut dicitur in cit. decreto) ambiguitates et controversias iurisdictionales, quae inter appellationum et prioris instantiae iudices non sine partium dispendio cursusque iustitiae impedimento, et saepe cum scandalo oriuntur*; quaeque inter memorata heic volumus constituta sub N. 1. seu: *Metropolitani, Archiepiscopi, Primates, aut Patriarchae suffraganeos eorumque subditos non iudicent, nisi in casibus a iure expressis*; 4. mos interdum iure concordatorum inductus, ut gradus appellationis intermedius, v. g., ad Metropolitanum, ne omitti quidem posse ut statim ad Papam (quod secus certissime liceret) provocetur; prout constat olim fuisse verum in Gallia vi concordati Leonem X. inter et Franciscum I. celebrati, quod tamen singulare ius postea abolitum fuit a Pio VII. statum ecclesiarum gallicanarum funditus innovante; 5. tandem quae postremis hisce temporibus edixit Leo XIII. quoad Americam Latinam (1), quaeque heic transcribenda opportunum putamus, ut certum, illudque perspicuum, pateat exemplum varii modi, quo pro temporum et locorum varietate appellationis ius in actum deducitur: « Man-
« damus, edicimus... Ut quandocumque in causis tam
« criminalibus, quam aliis quibuscumque forum ec-
« clesiasticum concernentibus, e sententiis pro tem-
« pore latis appellari contigerit, si prima sententia
« ab Episcopo lata fuerit, ad Metropolitanum; si vero

---

(1) Litt. Trans Oceanum, 18 aprile 1897, N. XIV.

« prima sententia lata sit ab ipso Metropolitano, ad Or-
« dinarium viciniorem absque alio Sedis Apostolicae
« rescripto appelletur: et si secunda sententia primae
« conformis fuerit, vim rei iudicatae obtineat, et exe-
« cutioni per eum, qui eam tulerit, demandetur, qua-
« cumque appellatione non obstante; si vero illae
« duae, sive ab Ordinario et Metropolitano, sive a
« Metropolitano et Ordinario viciniorae latae, confor-
« mes non fuerint, tunc ad alterum Metropolitanum
« vel Episcopum ei, a quo primo fuit lata sententia
« viciniorem eiusdem provinciae adpelletur, et duas
« ex ipsis tribus sententias conformes, quas vim rei
« iudicatae habere volumus, is, qui postremo loco
« iudicaverit, exequatur, quacumque appellatione non
« obstante. Cum autem recursus ad Apostolicam Se-
« dem etiam omisso medio, sive ante sive post sen-
« tentias iudicum inferiorum, semper integer manere
« debeat, ad normam iuris, in usu huius privilegii
« omnino servandae erunt sequentes conditiones: 1. Ut
« in singulis causis salva maneat cuique litiganti fa-
« cultas ad hanc Apostolicam Sedem etiam post pri-
« mam sententiam recurrenti; 2. Ut in singulis acti-
« bus expressa fiat Apostolicae delegationis mentio;
« 3. Ut causae maiores sint eidem Apostolicae Sedi
« reservatae ad normam Sacri Concilii Tridentini;
« 4. Et quoad causas matrimoniales ea custodiantur,
« quae in Constitutione Benedicti XIV., cuius initium
« *Dei miseratione*, praestituta sunt ».

IV. Quomodo proponenda et proseguenda adpellatio. — Pro re nostra haec advertisse sat erit:

I. esse adpellationem (sive indicialis sive extra iudicialis ea fuerit) proponendam coram iudice *a quo*, ne ulterius procedat; et, ubi id exigit praxis, etiam coram iudice *ad quem*;

II. haud esse necessario exprimendam causam cur appellatur, at nec admitti adpellationem prorsus incertam et indeterminatam;

III. viva voce recte adpellationem proponi, si ex continenti seu statim a lata sententia id fiat; secus requiri scripturam, quod caeteroquin hodie semper servari solet, eo quia adpellatio in acta redigitur;

IV. esse adpellationem interponendam ac proseguendam *intra fatales*, seu spatium certorum dierum, qui ideo *fatales* dicuntur, eo quia, iis frustra elapsis, ius omne adpellantium velut fato quodam peremptum censetur;

V. fatales ad *adpellationem interiiciendam* (quidquid fuerit de veteri disciplina, cuius meminit C. XXIX. Caus. II. Quaest. VI), esse decendii a momento latae vel saltem cognitae sententiae, si agatur de negociis iudicialibus, ut liquet ex C. XV. *De sent. et re iudic.*; itemque decem dierum postquam quis rem resciverit, si sermo sit de extra-iudicialibus, ut patet ex C. VIII. *h. t.* in VI.; *ad petendos apostolos* seu libellos dimisorios, qui, a iudice *a quo* traditi, ad iudicem *ad quem* sunt trasmittendi tempore statuto (quorum tamen usus hodie non ubique servatur, quosque propterea ultra non describimus, silentes quae olim disputari solebant de variis ipsorum speciebus, seu de *dimisoriis, reverentialibus et refutatoriis*) contineri spatio triginta dierum; tandem *ad causam finiendam* coram iudice *ad quem* esse annum (et ex causa rationabili ac notoria biennium) a die interpositae adpellationis computandum si res sit de negociis iudicialibus vel etiam de gravamine extraiudiciali iam illato; secus a die quo gravamen, quod pertimescebamus inferendum, reapse illatum est;

VI. quae autem diximus de adpellationum fatalibus non esse omnia et singula secundum verborum rigorem accipienda, quum constet, v. g., in tribunaliis maioribus ob causarum abundantiam non servari terminum unius anni ad adpellationem finiendam; itemque eundem annum non decurrere legitime impeditis, etc.;

VII. tandem lapsum fatalium, ad adpellationem interiiciendam, quoad extra-iudicialia negotia non semper ius omne nostrum perimere; quum plurimis in casibus, licet sublato adpellationis remedio et hinc actibus firmis interim manentibus, ad superiorem confugere liceat *per viam*, ut aiunt, *contradictionis et exceptionis*, seu querelam nullitatis proponendo vel saltem contra factum excipiendo, etc.

V. **De adpellationis effectibus.** — Duplicem effectum *ut plurimum* operatur adpellatio, quorum unum suspensivum, devolutivum alterum.

In eo est *suspensionis* effectus, ut, rite interiecta adpellatione, censeatur suspensus valor actus, *devolutionis* vero ut iudex *ad quem* non solum de legitimitate causae propter quam provocatum est, sed de ipsa causa spectata in merito iudicare valeat.

Ut plurimum tamen diximus, quia aliqui sunt casus in quibus, eo quia altioris ordinis rationes subsunt, v. g., periculum vel detrimenti animarum vel perturbationis disciplinae, adpellatio servatur tantum in devolutivo. Quod, v. g., contingit in decretis, quae ab Episcopis fiunt quoad ea, quae spectant ad animarum curam et sacramentorum administrationem, necnon quoad paroeciarum divisionem aut restaurationem, vel quoad executionem piarum voluntatum etiam citra mortis causam; itemque in sententiis per quas censurae absolute infliguntur, etc., aliisque in

casibus de quibus iura cavent, et praesertim celebris const. Bened. XIV. *Ad militantis* (30 mart. 1742).

Sive autem utrumque sive alterutrum tantum effectum adpellatio pariat, est haec religiose servanda, adeo ut si quid adversus eam in adpellantis seu adpellationis detrimentum attentatum fuerit, eo instante cuius interest vel et interdum procedente iudice ex officio, revocari et in pristinum statum restitui possit.

Et hisce quidem, quae pro re nostra sat esse viderentur, priusquam ad ulteriora gradiamur addi haud displiceat: 1. potestatem iudicis *ad quem* variam esse, prout iudicaverit ipse vel recte fuisse adpellatum et hinc male in prima instantia iudicatum, vel e converso recte fuisse in prima instantia iudicatum et hinc male fuisse adpellatum: nam si *prius* verum fuerit, videbit iudex *ad quem* integram causam, etsi adpellatum tantum fuerit *ab interlocutoria*: si *alterum*, tunc si adpellatum fuerit *ab interlocutoria*, rem remittere debet iudici prioris instantiae; si a definitiva, ipse hanc et confirmabit et exequetur; 2. interiecta adpellatione, transmittenda esse ad iudicem *ad quem* acta prioris iudicii, prae oculis habitis quae constituta sunt tum in C. XI. *De probat.* tum in C. III. Sess. XIII. et C. XX. *De Ref.* Sess. XXIV. Conc. Trid.: 3. a iudice adpellationis in iure nostro (quidquid fuerit de civili) sequendam esse regulam a Clem. V. traditam in C. II. Clem. *De testibus*, seu: « Testibus rite
« receptis et eorum attestationibus publicatis, sicut
« non licet super eisdem, vel directo contrariis arti-
« culis alios, vel eosdem testes in principali causa
« producere; sic non debet in adpellationis causa li-
« cere, cum non minus in adpellationibus quam in
« principali causa subornatio sit timenda »; 4. hoc vetitum alias probationes non spectare.

VI. Tituli « De clericis peregrinantibus » summaria expositio: ubi incidenter de romipetis et de clericis peregrinis. — In Decret. Greg. IX. Titulum XXVIII: *De adpellationibus* etc. inscriptum excipit Titulus XXIX, cuius est rubrica: *De clericis peregrinantibus*.

Quem summis labiis delibantes, fidemque alibi datam exsolventes, dicimus;

I. arctum nexum (ut mox patebit) hunc inter et praecedentem titulum intercedere;

II. peregrinationis romanae duplicem esse speciem, quum alia merae devotionis gratia instituatur, alia vero negociorum gerendorum caussa;

III. magnum tamen discrimen inter utramque esse, quum prior proprie instituatur ad Urbem, altera ad R. Curiam, quae, ut alias indicavimus, ibi est ubi est Papa;

IV. utramque peregrinationem RR. PP. iustissimis de causis in fidem tutelamque suam recepissee, ut constat ex variis iuris dispositionibus, et praesertim ex C. XXIII. Caus. XXIV. Quaest. III. C. Unic. *De cleric. peregrinant.*, et C. III. Ext. Com. *De privileg.*;

V. hodie vero, sublata iam per const. *Apost. Sedis* excomm. contra eos lata, qui romipetis vexas intulissent, has vigere leges ut: 1. si quis negociorum causa, v. g., ad impetrandum beneficium vel ad introducendam causam, romanum iter accipiat, censeri debeat sub apostolica protectione constitutus, adeo ut nihil contra ipsum eiusque res sive intra sive extra iudicium attentari queat; dummodo, si iudicii inchoandi gratia accesserit, haud fuerit citatione praeventus a suo iudice ordinario; 2. si quis, et quidem sive clericus sive laicus, ideo iter instituerit, ut apud R. Curiam appellationem intericiat, ipsa itineris arreptio

contineat adpellationis vim, dummodo intra X. diem a sententia vel gravamine id fiat, atque res iudici vel comparti denunciatur, ut ab attentatis abstineant; 3. in huiusmodi autem beneficio aestimando esse attendenda certis in casibus, quae constituit C. Trident. Sess. XXIII. C. I. *De Ref.* quaeque nos sub rubrica de foro domicilii indigitavimus, quum ageremus de foro, quod per fictionem iuris Romae consequimur;

VI. titulum: *De clericis peregrinantibus* minime tamen esse confundendum cum titulo *De clericis peregrinis*, qui numero XXII. prostat in L. I. Decr. Greg. IX.;

VII. revera titulum *De clericis peregrinis* proprie spectare modum servandum in admittendis ad divina officia clericis exteris; qua de re sat pro re nostra diximus, quum in L. I. de clericorum iuribus tractarem.

ART. IV.

De querela nullitatis et restitutione in integrum; ubi incidenter et de remediis concessis dolum, vim metumve passis.

I. **De querela nullitatis.** — Quoad hoc remedium adpellationi adfinae tene pauca quae sequuntur:

I. Quemadmodum adpellatio eo tendit, ut sententia iniqua per iudicem superiorem corrigatur, ita querela nullitatis eo dirigitur ut sententia, vel in forma vel in merito nulla, talis a competenti iudice declaretur.

II. Quod si quaeratur, quisnam sit hic iudex competens. reponemus non certe delegatum, eo quia, lata semel sententia sive bene sive male, hic omnem amittit iurisdictionem, utpote munere suo functus; verum quemcumque alium iudicem, qui sententiam ipsam protulerit, quamvis ex consuetudine servari soleat, ut

ad iudicem superiorem confugiat is, qui nullitatis querelam instituere intendit; idque iure merito, quum iudex inferior facile in suspicionem venire posset, si prius iudicium ut nullius roboris decernere deberet.

III. Nec adversus receptam hanc disciplinam argumentum quis eliciat ex eo quod, si iudicis competentia est dubia, proponente reo exceptionem fori declinatoriam, potest iudex ipse quaestionem hanc dirimere. Et reapse, in promptu est responsio, tum rite statutum fuisse, ut iudex de competentia sua in dubium vocata decernat, nam tunc proprie non iudicat in sua causa, causam enim eatenus propriam censere debemus, quatenus, ut ait Ulpianus, *eius emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet* (1); tum merito receptum moribus fuisse, ut querela nullitatis interponatur penes superiorem, quum iudex eo quia eandem causam iam semel, esto invalide, cognovit, haud facile suspicionis notam effugere valet, quum res dura sit contra proprium factum venire.

IV. De tempore autem, intra quod est nullitatis querela proponenda (quaeque caeteroquin nihil impedit, quominus cum appellatione cumuletur, adeo ut peti possit alternative aut sententiam reformari si validam, aut nullius roboris declarari si nullam) dicimus distinguendum inter casum et casum. Nam vel defectus nullitatis vere potest sanari a partibus, et tunc videtur proponenda intra decendum, ne, si secus fiat, videatur inducta sanationis praesumptio: vel e contra sanari non potest, et tunc semper poterit utiliter proponi per modum exceptionis, cum exceptiones sint perpetuae; ea de re agi tamen non poterit nisi

---

(1) F. I. § 11. D. *Quando adpellandum sit*, etc. (XLIX. 4).

XXX vel XL annorum spatio, quod tempus sufficiens est ad praescribendum.

V. Quia vero de querela nullitatis diximus, addi haud displiceat uberioris claritatis gratia, minime esse eam confundendam cum *revisionis impetratione*, idest *supplicatione ad principem* (seu ad nos quod spectat ad R. P.) cui tunc fit locus, quum alia iuris remedia deficiunt ad impugnandam sententiam, quae eiusmodi est ut vel ab ea, sic iure statuente, adpellari nequeat, vel, licet summo iure sit valida et iusta, aliquam iniquitatem vel saltem nimium gravamen continere vi detur. Quamvis vero ad eundem finem remotum tendant appellatio et supplicatio, differunt quoad immediatos effectus, nempe quoad sententiae executionem suspendendam vel non, quamvis non diffiteamur ex praxi alicubi recepta vix discriminis nomen inter utramque intercedere.

II. De restitutione in integrum. — De hoc extraordinario remedio, ad quod refertur Tit. XLI. L. I. Decret. Greg. IX., haec notata volumus:

I. Est restitutio in integrum remedium quoddam ideo introductum, ut ex acquitatis causa extra ordinem ops feratur iis, qui sive in iudicio sive extra, gravem laesionem passi sunt; quae verba sat indicant par se haud esse locum restitutioni in integrum, si forte praesto sint alia iuris remedia, ut puta adpellationem vel querelam nullitatis.

II. Non omnibus autem indiscriminatim hoc beneficium indulgetur, at personis tantum quas *privilegiatas* adpellant, v. g., pupillis, minoribus, ecclesiis ac piis causis;

III. Haec tamen regula non impedit, quominus interdum ac veluti exceptionis ad modum, gravibus de causis, etiam non privilegiatis hoc remedium conce-

datur. At tum quoque inter utrumque personarum genus est discrimen, nam, si non privilegiatis absolute negatur restitutio, siquidem alio remedio sibi consulere valent, privilegiatis non recusatur quamvis aliud remedium in promptu habeant, dummodo tamen, ut par omnino est ne restitutionum usus frustra videatur receptus, beneficium restitutionis sit ordinario remedio pinguius, quod esset verum, v. g., si, *restitutione concessa*, sequeretur causam in primo gradu debere cognosci, *ea* vero *denegata* esse a iudice adpellationis decernendam.

IV. Debet autem restitutio in integrum peti intra quadriennium (*utile* tamen et non *continuum*, non enim currit impeditis): at interdum, seu in favorem, v. g., ecclesiarum et si iusta subsit causa, etiam elapso quadriennio utiliter invocatur.

V. Petendum vero est, si agatur de actu extra-iudiciali, a iudice cui ille subest qui laesionem attulit; si de iudicialibus, vel a iudice a quo sententia est prolata vel ab eius superiore, quod posterius reapse ex receptis moribus servari consuevit.

VI. Semel autem concessa restitutio hoc operatur, ut res sit reponenda in pristinum statum, et propterea ut, resoluta, v. g., per restitutionem in integrum emptione venditione fundi tusculani restitui debeant hinc pretium, illinc fundus ipse.

III. De remediis iis concessis qui dolum, vim, metumve sunt passi. — Licet nonnulla iam tum de dolo tum de vi et metu alibi indigitaverimus, peropportunum arbitramur, occasione ex quadam materiae analogia arrepta, haec subnectere:

I. De vi et metu agitur in Decret. Greg. IX. in L. I. sub. Tit. XL. *De his quae vi metusve causa fiunt*, de dolo vero in Lib. II. sub Tit. XIV. *De dolo et contumacia*.

II. Nomine *vis* hoc in casu intelligitur proprie maioris rei impetus, facto hominis voluntario illatus, cui resisti non potest.

III. Consulto autem diximus: *facto hominis voluntario illatus*, nam alioquin proprie haberetur *casus*, seu, ut iurisconsultis praesertim antiquis placuit, *vis divina, fatum, fatalitas*, idest eventus qui praevideri non potuit, aut, cui praevisto, non potuit occurri, quique a iurisconsultis spectari potissimum solet, qua a damno praestando vel a criminis nota incurrenda excusat.

IV. Vis ut supra consideratae effectus est, ut, dum absoluta ea sit, voluntarium omnino tollat, et hinc, quum actum faciat nullum, *actionem et exceptionem vis* ei, cui vis illata fuit et interdum eius haeredibus, suppeditet; et *actionem* quidem, ut actus publica auctoritate declaretur nullius valoris, prout verum esset, v. g., si quis per vim fuisset ordinatus subdiaconus et hinc a nuptiis celebrandis repelleretur; *exceptionem* vero ut, si forte contingeret ab aliquo molestias ea de re vim passo inferri, liberare ipse se queat, ut en, v. g., si tu vere coactus, seu absolutam per vim arrepta tibi et adducta manu, syngrapham subsignasses qua profitereris te Petro centum ex mutuo debere, ac postea reapse a Petro mutui causa in ius vocareris.

V. Actio et exceptio haec, quam alii generico nomine cum ea, quae ex metu descendit, appellant *actionem seu exceptionem quod metus causa*, proprie oritur ex vi compulsiva, qua nempe quis aliquid agere constringitur; alios enim effectus operatur vis qua, v. g., aliquis possessione deicitur, quam rem heic praetermittimus de ea aptius dissertaturi sub rubrica: *De spolio*.

VI. Nomine *metus* intelligitur, ut alias diximus, mentis trepidatio ob malum nobis vel nostris impen-

dens; ubi admonendum, metum heic spectari qui sit ab extrinseco seu ab homine iniuste incussus; talis qui in constantem virum cadere censeatur, et hinc gravis, vel *absolute* seu quoad omnes, vel saltem *relative* seu quoad eum cui metus infertur (quo spectat ille metus, qui *reverentialis* adpellari consuevit); atque tandem sit vere probabilis, seu eiusmodi qui procedat ex malo, quod reapse prudenter pertimesci possit.

VII. Actus positi sub metu *per se* sunt validi, quum coacta voluntas vera sit voluntas; nihilominus, lege positiva ita statuente, aliqui ex eis sunt ipso iure irriti, quales sunt, v. g., (ut sileamus de matrimonio et de professione religiosa, quae forsitan ex ipso iure naturae sunt irrita et de quibus alibi est sermo) promissio et traditio rerum ecclesiasticarum, absolutio a censuris, etc.

VIII. In subsidium eorum, qui metum sunt passi conceditur (ea tamen sub lege ut metus probetur, nam agitur de re quae non praesumitur) actio et exceptio *quod metus causa*; et actio quidem, ut actus declaretur nullus aut saltem ut rescindatur, exceptio vero si forsitan eveniat ut urgeatur, v. g., contractus per metum initi exequutio.

IX. In genere: 1. actioni et exceptioni huiusmodi probabilius fit locus, licet metus incussus fuerit non directe ad consensum extorquendum sed indirecte tantum; 2. nec negantur eae, si a tertio res processerit.

X. Tandem nomine *doli*, seu alias *doli mali*, de civilibus negociis quum agitur, intelligitur — ex Labeone apud Ulpianum (1) — omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, fallendum, decipiendum adhibita.

---

(1) F. I. §§ 1 D. *De dolo malo* (IV. 3).

XI. Uberius autem explicantes ea, quae sub rubrica de emptione et venditione extremis digitis tetigimus, haec addita volumus: 1. dolus *omni iure* tunc irritum facit actum, quando rei substantiam attingit; 2. si vero solum sit incidens, tunc aut causam contrahendo minime praebuit, et *omni iure* contractus sustinetur, aut e contra praebuit, et tunc distinguendum est inter casum et casum, nam (quidquid sit de iure naturae) saltem iure positivo plures contractus valent, ut en stipulatio et alii contractus qui stricti iuris dicuntur, dum de contractibus bonae fidei, ut esset emptio-venditio, non omnino conveniunt doctores, num sustineantur necne.

XII. In subsidium vero eorum, qui dolum sunt, passi, praesto sunt tum actio tum exceptio doli, de quibus plures easque implexas regulas tradunt iurisconsulti, quarumque varia est vis pro casuum varietate, adeo ut, v. g., si actus ex dolo positus sit vere nullus (puta quia positus ex dolo attingente substantiam) id operetur actio doli ut nullitas a iudice declaretur; si vero sit tantum rescindibilis (finge quia positus ex dolo incidenti quidem sed causam praebente contractui) id efficiat actio doli ut actus per iudicem resolvatur, etc.

ART. V.

De re iudicata et sententiae executione.

I. **De re iudicata.** — Rei iudicatae nomine quamvis interdum intelligatur res controversa, de qua iudex sententiam protulit, communius venit ipsa iudicis sententia, non qua talis simpliciter, sed qua vel statim ea est cuius executio suspendi nequeat, vel saltem talis postea evadit, quia, v. g., ab ea provocatum non est.

Magna autem est rei iudicatae vis, quum iuris praesumptionem de veritate et iustitia contineat, imo non iuris tantum sed iuris et de iure, adeo ut, prout loquuntur pragmatici, efficiat: *de recto curvum, de curvo rectum, de albo nigrum et de nigro album*. Quapropter facit ius inter partes et gignit, tum ex publica auctoritate, tum ex quasi-contractu quem litigantes, quum litem contestati sunt, inter se iniisse censentur, sive actionem sive exceptionem rei iudicatae, et *actionem* quidem ad obtinendam executionem, *exceptionem* vero ad repellendum eum, qui eandem causam instaurare fortasse adniteretur.

Quod autem diximus sententiam, quae transierit in iudicatum, absolutam praesumptionem veritatis continere atque ius facere inter partes, ita intellectum volumus, quod aliquae sint causae, quae ob peculiarem ipsarum indolem nunquam transeunt in rem iudicatam, quales sunt, v. g., causae matrimoniales in quibus de ipso vinculo agitur, quum enim vinculum sit iuris naturalis ac divini certe effugit legem humanam; itemque quod aliqui sunt casus in quibus sententia tertiis quoque nocet, quod verum est, v. g., sive quum agitur de re individua quae pluribus sit communis, sive quum ille qui prior actionem habebat sciens permisit ut ageret alter.

II. De sententiae executione. — Hoc nomine intelligitur actus quo reapse praestatur id, in quo reus condemnatus fuit. De ea haec nobis indiguisse sufficiat:

I. esse ipsam actum iudicalem, quum bono publico valde expediat, ne quis privato arbitrio ius suum sibi vindicet;

II. in certis sententiarum generibus haud esse necessariam, ut ecce in absolutoriis vel etiam mere

privatoriis (quales sunt, v. g., privatoriae *iuris acqui-
rendi*, ut inquiunt), sed saltem persaepe requiri, se-
cus enim sententia frustra cederet;

III. quaestione heic omissa, quando ea fieri de-
beat quum de criminalibus agitur, in civilibus di-
stinguendum esse inter casum et casum, nam, si de
actione personali agitur, qua quis *ad solvendum* co-
gitur, quadrimestre conceditur, ad praestandum quod
debetur (quod tamen tempus potest a iudice coarctari
vel protrahi iusta de causa), dum, quum de actione
reali est sermo, vel etiam de personali qua quis co-
gitur *ad tradendum*, statim est res restituenda vel
tradenda;

IV. faciendam eam esse cum minori, quoad eius
fieri potest, detrimento illius qui causa cecidit, et hinc,
v. g., quum actio est personalis procedendum prius
esse contra mobilia, dein contra immobilia et tandem
contra actiones et iura;

V. casu contingente, ut res in alieno territorio ver-
setur vel quod aliquis ad exequendam sententiam de-
putatus fuerit, per iudicem loci esse in priori casu
faciendam executionem, ad eum transmisso authentico
sententiae exemplari (quae regula, sit obiter dictum,
servatis servandis, et quoad citationem valet quum
de iudicio inchoando agitur); in altero vero esse di-
stinguendum inter *executorem merum*, seu illum cui
nulla cognitio sed sola executio demandatur, et *mi-
xtum* seu eum cui non tantum executio sed et aliqua
circa eam cognitio committitur, nam dum executor
merus nullas, saltem plerumque, exceptiones contra
executionem admittere potest, recte eas admittet
executor mixtus, quamvis, si meritum causae attin-
gant, earum plenam cognitionem remittere debeat ad
superiorem.

ART. VI.

*De poenis adversus temere litigantes
ac male iudicantes.*

I. De poenis adversus temere litigantes. —

Hac in re cursim aliqua tantum attingentes sat arbitramur haec admonere: 1. Temere litigare is dicitur qui, non tantum ex dolo malitiave, sed et vere inconsulto vel litem alteri ipse movet vel ab altero sibi illatam suscipit. 2. Ita vero litigantium poena est condemnatio in litis expensas refundendas, at non quas-cumque sed necessarias. 3. Huiusmodi vero condemnatio, quae certe tamen nunquam pertinet ad eum, qui de crimine inscriptus se tuetur, quaeque tamen discerni potest a iudice *ex officio*, recte fit in sententia definitiva, quamvis eius taxatio postea perfici valeat.

II. De poenis adversus male iudicantes. —

Hac de re advertisse sat erit: 1. Iudex ille male iudicare dicitur, sive ordinarius sive delegatus ipse fuerit, qui ut dicit Innocentius IV. in C. I. *De sent. et re iud.* in VI.: *famae suae prodigus et proprii persecutor honoris, contra conscientiam et contra iustitiam in gravamen partis alterius in iudicio quicquam fecerit per gratiam vel per sordes.* 2. Ita vero iudicantium poena ex eodem Innocentio multiplex est, nempe: a) suspensio l. s. per annum ab executione officii, et consequens irregularitas, si, suspensione durante, iniquus iudex damnabiliter se ingesserit divinis; quod utrumque hodie post. const. *Apost. Sedis* haud amplius viget; necnon: b) condemnatio ad aestimationem litis favore partis laesae, *salvis* (ait insuper Papa) *aliis constitutionibus, quae iudicibus male iudicantibus poenas ingerunt et infligunt.* Dignum est enim, ut qui in tot praesumit offendere, poena multiplici castigetur.

SECTIO II.

De iudiciis ecclesiasticis in specie.

Quia omnia iudicia vel civilia vel criminalia necessario sunt, tum de his tum de illis distinctis capitibus dicemus. Ne quid vero, pro re nostra, iudiciali tractationi deesse videatur, tertio sub capite nonnulla indigitabimus de modo practico, quo tum in curia romana tum in curiis episcopalibus et archiepiscopalibus tribunalia consistunt et operantur; sub quarto vero brevissimis verbis exhibebimus specimen practicum iudicii civilis, quo facilius tyrones discant propositas, easque plures et implexas regulas, adplicare, ac ita, postquam scholae penetralibus fuerint egressi, scopulos devitare in quos saepe impingunt, qui iudicia moderanda et ventilanda sibi assumunt.

CAPUT I.

De iudiciis civilibus.

Potissimum agendum nobis est: *de causa possessionis et proprietatis, de iudiciis summariis, de causis beneficialibus et matrimonialibus, de causis nullitatis vel professionis religiosae vel sacrae ordinationis, et tandem de causis certarum personarum, v. g., minorum.* Vix autem admonere est opus nos universam materiam non ex integro esse exposituros, at summis tantum labiis eam delibaturos, prout omnino fert scholae nostrae indoles.

ART. I.

De causa possessionis et proprietatis.

Priusquam de iudiciis tum quoad possessionem tum quoad proprietatem dicamus, opportunum omnino censem nonnullas saltem genericas notiones sive possessionis sive proprietatis exhibere; agitur quippe de re maximi momenti, cuiusque usus est quotidianus in iure.

§ I.

De possessione et proprietate in genere.

I. Possessionis notio, obiectum, divisio et effectus. — Possessionis nomine, iuxta definitionem quae hodie sat communiter traditur, quamque omnino germanam arbitramur, intelligitur physica certae alicuius rei detentio, vel saltem aliquod factum aequipollens, qua quove homo activitatem suam in eandem exclusive et non momentanee exercet, et cui a lege protectio aliique effectus tribuuntur.

Valde disputatum est, et etiam hodie disputatur, num possessio in iure vel potius in facto consistat; qua in re eos sequi placet, qui possessionem, non qua est factum mere physicum, sed quatenus in iure agnoscitur et defenditur, contendunt rem esse facti simul et iuris, seu esse factum iuridicum.

Possessionis obiectum, attenta ipsius possessionis natura, *per se* non potest esse nisi res corporalis.

Per se tamen diximus, nam ex evolutione conceptus possessionis factum est, ut etiam rerum incorporalium seu iurium *quasi-possessio* — quam in iure romano quadantenus fuisse agnitam, seu saltem quoad

ius reale servitutis, in qua ius a iuris exercitio seu quasi-possessione distinguebatur, constat ex Inst. Iustiniani (1) — in iure nostro amplissime recognosceretur.

Ubi bene notandum, illud *quasi* adpositum *possessioni* fuisse, non ad indicandum minorem vim quasi-possessionem quam vere possessionem inesse, sed ad significandum diversum in ea esse tum obiectum, quum versetur circa iura, tum possidendi modum, quum non habeatur physica detentio sed iuris exercitium. Quo sensu explicandi sunt iuris nostri textus, in quibus quidam de clero dicuntur esse in quasi-possessione iuris eligendi Episcoporum, et populus dicitur fuisse in quasi-possessione iuris praesentandi clericum in ecclesia vacante instituendum (2).

Multiplex vero est possessionis divisio, adeo ut: 1. alia sit *iusta* et alia *iniusta*, prout iusta causa nititur, aut ea caret ut ecce quum quis possidet vi, clam, vel precario; quo etiam pertinet Reg. V. iuris in V.: *Quod latenter aut per vim vel alias illicite introductum est, nulla debet stabilitate subsistere*; 2. alia sit *bonae* et alia *malae fidei*, quatenus eam comitatur vel non opinio domini seu saltem persuasio alteri iniuriam non afferendi, ut explicavimus quum de praescriptione egimus; et tandem: 3. alia sit *naturalis* et alia *civilis* seu (ad nos quod spectat) *canonica*, prouti possidetur simpliciter, vel possidetur eo modo quo lex praecipit, ut possessionem protectionem suam tribuat.

Vix autem non otiosum videri potest quod duo advertamus, idest: 1. tum solam possessionem seu civilem seu canonicam veram possessionem esse, quum

---

(1) Princ. Inst. *De interdictis* (IV. 15). (2) Conf. CC. III. *De causa poss. et prop.*; et XXIV. *De election. et elect. potest.*

naturalis nonnisi quaedam rei detentio sit, quae per se nullum iuridicum effectum gignere potest; 2. tum optime fieri posse, quod possessio aliqua vere civilis seu canonica habeatur, quamvis ea iniusta vel etiam malae fidei fuerit; constat quippe possessionem eatenus iniustam dici, quatenus spectetur relate ad eum contra quem vim, clam aut precario possidetur, minime vero quatenus consideretur quoad alios, adversus quos propterea lex protectionem suam haud denegabit, siquidem contigerit eos possessorem deturbare.

Tandem de effectibus possessionis longa sat et impedita est quaestio. Nobis tamen advertisse sufficiat: 1. olim certo plus aequo ampliatos fuisse a iurisperitis possessionis effectus; 2. nunc vero valde placere opinionem dicentium possessionis effectus binos proprie esse, seu praescriptionem de qua iam egimus, et interdicta de quibus mox dicemus.

Proprie attamen diximus, etenim nos certe haud ii sumus qui denegemus (saltem ex aequitate iuris nostri, quod in Reg. LXV. in VI. generalem sanxit regulam: *In pari delicto vel causa potior est conditio possidentis*) ampliores effectus ex possessione veluti indirecto tramite profluere; ex quibus memoratos volumus praesumptionem proprietatis favore possidentis, et potestatem tum rem possessam administrandi, tum iura eidem adnexa exercendi, tum tandem eiusdem fructus percipiendi.

Et quia de fructuum perceptione mentio incidit, fidem exsolventes quam alibi, seu quum: *De inventione* in L. II. ageremus, dedimus, iis quae tunc diximus addita volumus: 1. si forte contingat, ut res evincatur a domino, possessorem bonae fidei teneri ad restituendos fructus extantes, et quidem non solum naturales ut est certum, sed et industriales prout

contra alios omnino verum arbitramur, attenta generalissima regula tradita ab Imp. Dioclet. et Maxim., ut liquet ex L. XXII. C. *De rei vindic.* III. 32: « Cer-
« tum est mala fide possessores omnes fructus solere
« cum ipsa re praestare, bona fide vero extantes, post
« litis autem contestationem universos »; 2. *extantes*
attamen nos dixisse, nam, ad consumptos quod per-
tinet: a) *vel possessor nullatenus ditior factus est*, et,
ut par est, ad nihil tenetur; b) *vel locupletior erasit*
et tunc, si agitur de iudicio universalem indolem
praeseferente, v. g., de petitione haereditatis, certe
tenetur ad id restituendum in quo ditior factus est,
si vero sermo est de iudicio particularem rem spe-
ctante, ut ecce ex emptione et venditione, iuxta alios
ad restitutionem tenetur, iuxta alios vero, quorum
sententiam magis sequimur, quippe citatae Codicis
legi conformiorem, minime.

II. **Proprietatis notio, obiectum, et species.**

— Proprietatis nomen multifariam sumitur in iure nostro, seu *latissime* qua indicat quodcumque ius sive *ad rem* sive *in re*, quo de agi in petitorio potest, *late* quatenus significat omnia iura *in re*, et tandem *stricte* qua denotat dominium.

De quo postremo sensu quum solliciti potissimum heic esse debeamus, dicimus esse proprietatem seu dominium ius in re corporali, ex quo facultas oritur de eadem pro libitu et exclusive disponendi.

Quia tamen rem corporalem in definitione domini-
i meminimus, nemo putet res incorporeales *in proprie-
tate* nullatenus esse posse. Quidquid enim fuerit de
Romanorum iure, penes quos singularis omnino do-
minii seu proprietatis conceptus obtinuit, praesertim
quinque prioribus saeculis ab U. C., quibus (teste
Gaio II. 40) *aut... ex iure Quiritium unusquisque do-*

minus erat, aut non intelligebatur dominus, dum: postea (emollito iam per ius gentium iuris civilis rigore) *divisionem accepit dominium, ut alius esse possit ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere*, ad ius nostrum quod spectat certum est: 1. quod, quemadmodum ex evolutione conceptus possessionis inductus fuit ac latissime receptus usus quasi-possessionis, ita ex evolutione conceptus dominii seu proprietatis ortum habuerunt et quasi-dominium et quasi-proprietas; 2. quod haec propterea nobis nihil aliud sunt quam dominium seu proprietas, qua spectantur quoad res incorporales, ac proin proprie resolvuntur in ius in re incorporali cum plena et exclusiva facultate exercendi actus, qui ad eam pertinent, servata, in quantum rei natura id fert, analogia cum iure dominii seu proprietatis in re corporali.

Sive autem de proprietate aut de quasi-proprietate agatur, extra dubium omne est eas nihil commune habere cum possessione et quasi-possessione, ad tradita per Ulpianum: *Nihil commune habet proprietas cum possessione* (1): idque merito omnino, quum longe alius sit in utraque rei conceptus (ut iam vidimus), eas acquirendi emittendive modus (ut mox dicemus), ac denique (ut clare constat) effectus.

Dum enim possessio nihil aliud operatur quam quod ius concedit, seu, v. g., praescriptionem et interdicta etc. (et quidem in quantum concesserit, nam non semper possessio omnes effectus sibi proprios gignit, ita ut interdum interdicta, minime vero praescriptionem gignat), proprietas ex ipsa sui natura plenam tribuit potestatem utendi ac fruendi re sua de

---

(1) F. XII. § 1. D. *De adquir. vel amitt. poss.* (XLI. 2).

eaque libere possidendi (ni forsan obstiterint lex vel etiam factum ipsius domini aut saltem illius a quo hic habuit causam) et tandem eam vindicandi, siquidem contigerit ipsam sine iusta causa ab aliis detineri.

III. Possessio et proprietas quomodo adquirantur et amittantur. — Hac in re brevissimi erimus, tum quia nonnulla iam sumus praefati in L. II. ubi de rebus temporalibus acquirendis loquuti sumus, tum quia plura fusissime traduntur in schola iuris civilis.

Possessionis autem causam a causa proprietatis distinguemus, quo facilius confusio quaevis devitetur.

I. De possessione acquirenda et amittenda. — Hac in quaestione tene:

1. ad possessionem acquirendam requiri omnino (prout per se evidentissimum est) tum rem aptam tum personam capacem;

2. possessionem adquirere nos posse vel immediate seu per nos, vel mediate seu per alios;

3. ad possessionem per nos acquirendam necessario requiri duplex elementum, idest elementum corporis et animi: et *corporis* quidem, seu actum idoneum quo in re aliqua insistimus (qui quidem varius esse potest pro casuum varietate, ut liquet ex dictis de traditione); *animi* autem, seu intensionem possidendi, idest rem sibi habendi ac exercendi exclusive et non momentanee in ipsam nostram activitatem: ubi advertere placet fundamento carere videri sententiam illorum, qui, casum inter et casum arbitrio suo distinguentes, contendunt ex regula ordinaria ad possidendum requiri *animum domini*, interdum vero et velut exceptionis ad modum sufficere *animum rem sibi habendi*, prout verum esset in creditore pignoratitio vel etiam in emphyteuta;

4. ad possessionem adipiscendam per alios tria intercedere oportere, seu, praeter animum eam adquirendi ex parte nostra, personam idoneam, et quae quidem reapse velit possessionem ipsam nobis adipisci;

5. regulas hucusque de possessione constitutas ad quasi-possessionem quoque rectissime transferri;

6. id tamen esse intelligendum in quantum rei indoles patitur, et hinc si verissimum est et quoad quasi-possessionem requiri animum, ex adverso minime in ea obtinere potest corporis elementum; cuius tamen locum tenet: 1. si agitur *de servitutibus, exercitium* (quod quidem interdum vel unico actu contineri potest), ut magis verum arbitramur contra eos, qui, nulla interiecta distinctione inter iura et iura, *exercitium* seu *usum* quoad omnia et singula pro possessione habent; 2. vel *cessio*, siquidem *de actionibus* sermo sit;

7. regulas vero, quae de possessione amittenda tradi solent, ita posse summatim describi, ut sive per nos sive per alios ipsam detineamus, eam amittamus quoties utrumque elementum seu animi et corporis vel alterutrum saltem deficere contingat; quod servatis servandis et de quasi-possessione valet.

II. *De proprietate acquirenda vel amittenda.* — Hac in quaestione nobis vel indigitasse sat erit:

1. ad dominium acquirendum requiri omnino non solum personam capacem, remque aptam, ut et per se evidens est et verum est quoque quoad possessionem, sed et titulum idoneum;

2. nomine *tituli idonei* venire factum, quod lex ut aptum habet ad proprietatem adipiscendam, seu ad hoc ut quis fiat dominus; quodque propterea, quum varie sit aestimandum ex singularum legislationum

indole et dispositionibus, etiam in iure nostro moderatrices regulas obtinet sibi proprias, quas tamen heic silentio praeterimus eo quia eas exposuimus, quum de acquisitione bonorum temporalium in Lib. II. dissertaremus;

3. proprietatem variis ex causarum figuris amitti posse, ut puta si quis dominii retinendi fiat incapax vel res pereat etc.; quas quidem causas recte paucis verbis describeret qui diceret, tunc amitti dominium, quum ex ipsa rerum natura aut legitimo domini et interdum vel ipsius legis facto, iam deficere contingat vel unum ex iis elementis, quae ex dictis necessaria sunt ad hoc ut quis sit dominus;

4. tandem constitutas quoad proprietatem, seu dominium sive acquirendum sive amittendum, regulas veras quoque esse, at qua rei natura fert, tum de quasi-proprietate seu proprietate iurium, tum de dominio tantum semipleno sive *directum* illud fuerit, ut verum est de eo qui, retenta nuda proprietate rei, hanc, v. g., in emphyteusim tradit, sive e contra *indirectum* fuerit, ut verum est quoad eum, qui ius quidem habet re utendi et fruendi eamque vindicandi, at non ita ut proprietatem ipsam obtinere censeatur, qualis esset (ut insistamus in allato exemplo) emphyteuta.

§ II.

De iudiciis possessorio et petitorio.

I. De iudicio possessorio. — Ille agere dicitur *in possessorio* (unde: *possessorium iudicium*) qui, quum se laesum putet in possessione vel quasi-possessione, confugit ad iudicem ut ipsum tueatur.

Est ergo possessorium iudicium illud, in quo controvertitur de possessione vel quasi-possessione, seu

illud in quo (ut ex libello colligitur) actoris intentio est non ut dominus rei declaretur, sed ut eam pacifice possidendi facultas ipsi fiat.

Quia vero sive possessio sive quasi-possessio concipi queunt aut nondum acquisitae, aut acquisitae quidem at vel deturbatae vel amissae, multiplex exinde enascitur iudicii possessorii species.

Quocumque tamen modo res contingat, commune iudiciorum in possessorio fundamentum est *interdictum*, seu (quidquid de interdictorum origine, natura et evolutione penes Romanos fuerit) actio possessoria, idest actio in factum qua invocatur iudicis ministerium: 1. vel *ad possessionem acquirendam*, si hanc nondum adepti sumus; unde *interdicta acquirendae*, prout communiter dicitur; 2. vel *ad possessionem retinendam*, si forte eveniat ut quis nos in ea deturbet; unde *interdicta retinendae*; 3. vel tandem *ad possessionem recuperandam*, si, possessionem quum iam fuisset nacti, eam amisimus; unde *interdicta recuperandae*.

II. De iudicio petitorio. — Tunc dicitur *in petitorio agi* (unde: *iudicium petitorium*) quando de proprietate vel quasi-proprietate controvertitur, seu tunc quum actoris intentio est (qua de re ex libello constare debet) ut iudex ipsum rei controversae dominum vel quasi-dominum declaret.

Plures autem sunt eius species, quum variae sint causae ex quibus ea de re disceptari potest.

Et revera: 1. si petatur certa res corporalis, praesto adest actio quae rei vindicatio dicitur; 2. si vero petatur res incorporalis, ut en ususfructus vel beneficium, variae dantur actiones reales vindicationi similes; 3. si tandem de iure tantum ad rem quaestio moveatur, tunc conceduntur actiones personales, quae

etiam generali vocabulo *condictiones* adpellari consueverunt.

Vix autem admonere est necesse certas condiciones impleri oportere, ut singulis in casibus quis ex iudicio petitorio victoriam obtineat. Unde, v. g., merito repelleretur, qui, actione vindicationis proposita, haud probaret rem vere esse suam, eamque reum possidere vel saltem dolo possidere desiisse.

§ III.

De modo quo causae possessionis et proprietatis sunt tractandae : ubi etiam de causa spoli et de restitutione spoliatorum.

Quatuor heic investiganda sunt, seu in primis quo ordine causae possessionis et proprietatis sint proponendae et solvendae, dein num coram eodem iudice sint necessario agitandae, postea utrum et quando possit causa possessionis cumulari cum causa proprietatis, et denique quid sibi speciale habeat causa spoli. Regulae autem, quas duo in capitula tributas constituemus, potissimum corrivantur ex Tit. XII. et XIII. Lib. II. Decr. Greg. IX. qui inscribuntur, ille: *De causa possessionis et proprietatis*; hic: *De restitutione spoliatorum*.

CAPITULUM I.

*De generica ratione
in causis possessionis et proprietatis servanda.*

I. Quo ordine causae possessionis et proprietatis sint tractandae. — Quaerere quonam ordine binae hae causae sint proponendae ac solvendae idem est ac quaerere, num prius agendum sit de possessione vel de proprietate.

Qua in re dicimus minime esse ambigendum, quin possit causa possessionis ante alteram proponi; quum enim possessio sit velut antemurale proprietatis, ac semper plus iuris inesse credatur in eo qui possidet, quam in eo qui nullatenus possidet, omni iure licere oportet praevidiam possessionis defensionem.

Quod si quaeratur, num possit e contra prius causam de proprietate quam de possessione agi, respondemus: 1. verius, imo certo, in genere id licere; 2. at generatim non expedire, quum proprietas difficilioris probationis sit quam possessio; qui enim se dominum dicit probare debet non solum legitimum titulum, sed et legitimam tituli originem, seu debet probare non solum dominium rite translatum fuisse, seu per titulum iure agnitum ut ecce emptionem venditionem, sed et fuisse dominum eum a quo ipse causam habuit.

Quod quum ita sit, nihil mirum si, instituto iam petitorio iudicio, liceat, dummodo in causa nondum fuerit conclusum, regredi ad possessorium sive *adipiscendae* sive *recuperandae*.

II. Utrum coram eodem iudice sint proponendae. — Antequam quaestionem hanc solvamus, advertere praestat valde esse inter doctores controversum, num iudex laicus cognoscere valeat causam merae sive possessionis sive quasi-possessionis, quando de rebus spiritualibus vel spiritualibus adnexis agitur.

Iamvero, variis de causis, rotunde et indiscriminatim aliis affirmantibus, aliis vero negantibus, nobis placet inter casum et casum distinguere, ita ut possessionis quaestio: 1. si permixtam aliquatenus habet quaestionem iuris, ad solum iudicem ecclesiasticum cognoscenda pertineat; 2. si vero circa unum possessionis factum versetur, *per se* equidem spectet ad forum ecclesiasticum, *per accidens* vero, seu vel ex pri-

vilegio vel ex legitima locorum consuetudine, possit considerari qua *causa mixti fori*, et hinc talis quae etiam a iudice laico cognosci valeat.

Nec obiiciat quis cum fautoribus prioris sententiae nudam possessionem, utpote rem facti, nihil spiritualis continere, et hinc de ea exortas quaestiones semper ad iudicem laicum posse deferri. Facile enim respondere est possessionem, saltem iuxta sententiam quam amplexati sumus, esse factum iuridicum, et hinc eiusmodi, ut de ea in casu utiliter, et hinc recte, videre tantum possit ecclesiasticus iudex; quum enim omnis possessionis vis fluat (in hypothesi) ex ecclesiastico iure, quare eius notionem iudici saeculari permittemus?

Hoc tamen non ita intellectum volumus, quasi semper et omnino laico iudici quodcumque de possessione vel quasi-possessione iudicium abiudicare intendamus. Si enim contingeret, ut quaestio circa merum et nudum factum possessionis versaretur absque ulla relatione ad canonicos effectus, ut, v. g., si Antonius haeredem scripserit Dominicum sub conditione: *si beneficium ecclesiasticum taurinense actu possederit*, et quaestio exoriatur num de facto beneficium, v. g., canonicatum an paroeciam in dioecesi taurinensi Dominicus possideat, libenter eius cognitionem laico iudici tribueremus.

Hisce vero praeiactis, properantes ad solvendam institutam quaestionem, utrum scilicet coram eodem iudice sint proponendae causae possessionis et proprietatis, dicimus: 1. affirmative esse respondendum, non solum quando agitur de iudicibus delegatis, ut eruitur ex C. I. *De poss. et propr.*, verum etiam de ordinariis; idque ob rationis identitatem, scilicet ne distinctis iudiciis causarum continentia dividatur, et

occasio praebeatur adversarium iniuste divexandi; 2. imo id obtinere: a) non solum quando possessorium iudicium simul instituitur cum petitorio, sed etiam quando, absoluta iam causa possessionis, instituitur causa proprietatis: b) itemque non tantum quando quis delegatus fuit ad cognoscendam utramque causam (ut evidens est), sed et quando in delegationis mandato de una solummodo, dum tamen non exclusive, facta est mentio; 3. deficere tamen hanc amplissimam regulam, quando continentiae causarum locus fieri nequit, eo quia iuxta generales regulas iuris aliquid obstat, ut incompetentia iudicis.

III. Utrum causae possessionis et proprietatis cumulari possint. — Causas possessionis et proprietatis cumulare non aliud est quam eas proponere coram eodem iudice et simul (seu non diversis in iudiciis at in uno eodemque) ita ut simul utrique satisfieri debeat.

Ad quaestionem ergo, num binas has causas cumulare fas sit, affirmative in genere reponimus, non solum ex iure civili (1), verum et de iure canonico ius civile expresse adprobante, ut liquet ex pluribus canonibus sub Tit. *De possess. et proprietate* relatis, et ex quibus (quo clarius semper magis adpareat romanum ius esse uberrimum fontem regularum in iudiciis ecclesiasticis servandarum) trascribere placet secundum, qui Caelestinum III auctorem habuit seu: « Ad
« ultimum interrogati fuimus, si iudices deputati ut
« de proprietate et possessione cognoscant, gravibus
« partium sumptibus parcere cupientes, de utraque
« commixtim audiant, allegationes pariter et testes
« admittant, deinde prius audiant attestaciones de pos-

---

(1) F. XVIII, § I D. *De vi et vi armata* (XLIII, 16).

« sessione et pronuncient secundum tenorem illarum, « utrum licite hoc agatur. Nos autem cum hoc sit in « iure civili expressum, quod licite possit fieri re- « spondemus ».

Verum admonendi sumus nonnihil discriminis canonicum inter et civile ius intercedere. Quum enim ius civile concedat, ut hoc in casu utraque causa libere possit vel simul vel separatim cognosci, ita tamen ut, si separatae eae fuerint, debeat prius causa possessionis resolvi, ius canonicum e contra vult ut, si forte contigerit eas dividi, unica sententia, saltem ex regula ordinaria, debeant bina iudicia finiri.

CAPITULUM II.

De speciali ratione in causis spoli servanda.

I. Spolii notiones praeliminares. — Priusquam de spoli causa et spoliatorum restitutione dicamus, operae pretium est aliqua de spoli natura atque de remediorum contra spoliatores origine et evolutione indigitare.

Sciendum ergo est spolium esse nihil aliud, quam deiectionem ex possessione ex magna et notoria iniustitia.

Iure romano spoliatis succurrebatur per interdictum *unde vi*, quod erat unum, imo omnium potissimum, ex interdictis *recuperandae*. Ut vero ei fieret locus, necesse omnino erat ut quis, quum rem immobilem vere possideret, possessione eiectus fuisset et quidem ex vi ipsius personae illata. Oportebat praeterea ut intra annum proponeretur; legitime autem propositum hoc operabatur, ut in pristinum statum res esset restituenda.

Ius canonicum interdictum huiusmodi probavit suumque fecit; verum, quum hoc modo haud sat consultum videretur spoliatis: 1. illud extendit ad mobilia imo et ad iura; atque, ulterius progressum, praesertim per celebrem canonem *Redintegrandae*, qui, Ioanni I inscriptus, refertur numero tertius sub Caus. III. Quaest. I. Decreti Gratiani, quique, quamvis in officina Pseudo-Isidori fabricatus, neque alio sane consilio ab eo conflatus nisi, ut iuxta susceptum propositum difficiliore redderet Episcoporum arbitrarías accusationes, prout suo tempore diximus, vim iuris obtinuit; 2. introduxit exceptionem favore Episcoporum spoliatorum, eis concedens ut ad accusationem contra se institutam suscipiendam et prosequendam non tenerentur, nisi prius integre prorsus in possessionem restituti fuissent, illamque propterea spolií exceptione elidere valerent.

Quin imo neque hic constitit canonica aequitas, et hinc Innocentius III dispositionem canonis *Redintegrandae*, per C. XVIII. *De rest. spoliat.* sapientissime et saluberrime ampliando, generalem sanxit regulam, iuxta quam spoliatus ante omnia restituendus est, atque actionem spolií concessit adversus quoscumque rei per spolium occupatae detentores, dummodo scilicet id fecerint.

II. Quomodo tractanda causa spolií. — Plurima paucis complectentes, dicimus distinguendum omnino esse, utrum spolium proponatur *ad modum exceptionis vel ad modum actionis*.

Et revera, si proponitur *per modum exceptionis* atque ad meram defensionem contra actionem a spoliatore propositam, exceptio huiusmodi definiri debet ante causam intentatam a spoliatore; non quasi teneatur iudex condemnare spoliantem ad restituendum,

sed in quantum debet actorem repellere ab agendo nisi restituerit.

Ubi tamen notandum opus esse, ut agatur de causa quae admittat spoli exceptionem; neque enim in omnibus ea obtinet, quemadmodum verum est in causis spiritualibus, in quibus non admittitur exceptio spoli de re privata.

Si vero contingat, ut proponatur spoli causa *per modum actionis*, tum iterum distinguendum est num id fiat *ad modum conventionis vel reconventionis*.

Reapse, si *per modum conventionis* proponitur, quum eo tendat actio spoli ut per eam spoliatus restitueretur, debet iudex, coram quo ipsa proponitur, expendere: 1. num reapse spolium admissum fuerit necne, itemque; 2. num praeterea fortasse casus propositus sit de exceptis a generali regula, prout reapse fit exceptio, v. g.: *a)* si notorius sit defectus proprietatis et simul satis constet rei proprietatem spectare ad spoliante; vel si: *b)* spoliante adsistit ius commune, seu iuris praesumptio, et resistit spoliato. Quatenus vero spolium reapse fuisse patratum emergerit, condemnare debet iudex spoliante ad restitutionem rei cum omnibus fructibus, non solum perceptis et consumptis, sed etiam illis quos legitimus possessor percipere potuisset; spoliator enim habetur, prouti est, ut possessor malae fidei.

Si vero proponitur spolium *per modum reconventionis*, tunc duae sunt actiones principales; seu actio primitivè proposita, et reconventionalis actio spoli a reo dein instituta. Hoc autem in casu utrique actioni erit satisfaciendum iuxta regulas alibi traditas, ubi de mutuis petitionibus est actum.

ART. II.

De iudiciis summariis.

I. Notio et forma. — Procedere *summarie*, vel etiam *oeconomice* vel *simpliciter et de plano*, ex usu iamdiu in iure nostro recepto idem est ac procedere sine strepitu et figura iudiciali, prout inquirunt.

Quod tamen non ita intelligendum est, quasi solemnitates omnes iure positivo inductas in eiusmodi iudiciis praeterire liceat; ut enim constat auctoritate Clementis V. (cuius hac in re binae extant in Clementinis decretales, seu C. II. *De verbor. signific.* et C. II. *De iudiciis*) etiam quando *summarie* proceditur plures sunt servandae.

Unde liquet recte definiri iudicium summarium: illud, in quo aliquae tantum et non omnes observantur iuris solemnitates, idque quo iustis de causis iudicium ipsum celerius expediatur.

Quaenam autem sint solemnitates hisce in iudiciis (praeter eas quae ex ipso naturali iure requiruntur) observandae necne, indicat ipse Clemens in cit. C. II. *De verb. signif.*, seu, v. g., non esse ex necessitate libellum formaliter exigendum; itemque haud esse necessariam solemnem litis contestationem, feriarum observationem, citationem peremptoriam quando ad sententiam definitivam proferendam procedendum est; at et contra, v. g., servanda ea esse quae pertinent ad iuramentum calumniae et veritatis, ad necessarias probationes et defensiones legitimas, ad exceptiones et appellationem.

Adverti autem oportet quod, si causa aliqua demandata fuerit cum clausula ut procedatur *summarie*,

liberum erit iudici, de consensu tamen partium ne iure suo fraudentur, procedere *plenarie*.

Quia vero disputatur num in casibus, in quibus ex iure communi est procedendum de plano, liceat iudici absque consensu partium procedere solemniter, necnon utrum processus, qui iure poterat institui de plano, sed de facto ex consensu partium instituitur iuxta consuetum ordinem, vitietur si forte contingat aliquam solemnitatem plenarii iudicii propriam omitti, nobis eos sequi placet qui, ad primum quod spectat, denegant, quum eadem ratio hic militet ac in praecedenti quaestione, scilicet ne partes fraudentur iure suo; ad secundum vero quod pertingit, item negant, quum Clemens V. in cit. C. II. *De verb. signif.*, aperte dicat: « Si tamen in praemissis casibus sollemnis ordo
« iudiciarius in toto VEL IN PARTE non contradicen-
« tibus partibus observetur, non erit processus propter
« hoc irritus, nec etiam irritandus ».

II. Quibus in causis summarie procedi possit. — Praeter casum, quo Papa (at ipse solus, quum ipse unus sit supra ius) causam aliquam specialiter committat summarie cognoscendam; itemque praeter casum quod alicubi ex legitima consuetudine aliqua causarum genera de plano sint tractanda, ad ius commune quod attinet transcripsisse sufficiat saepe citatum C. II. Clementinarum: *De iudiciis*, quippe quod praecipuas causas complectitur quae hoc modo sunt peragendaе.

Ita autem se habet Clementina decretalis: « Di-
« spendiosam prorogationem litium (quam interdum
« ex subtili ordinis iudiciarii observatione causarum
« docet experientia provenire) restringere in subscri-
« ptis casibus cupientes, statuimus: ut in causis super
« electionibus, postulationibus vel provisionibus aut

« super dignitatibus, personatibus, officiis, canonica-
« tibus vel praebendis, seu quibusvis beneficiis eccle-
« siasticis, aut super decimis necnon super matrimoniis
« et usuris, et eas quoquomodo tangentibus ventilandis,
« procedi valeat de caetero simpliciter et de plano ac
« sine strepitu iudicii et figura: volentes non solum
« ad futura negocia, sed ad praesentia, et adhuc etiam
« per appellationem pendentia hoc extendi ».

Hac autem in re tria, quae sequuntur, ulterius adversa volumus; seu: 1. quaestionem, utrum autem hodie quoque servanda sit disciplina Clementinarum quoad causas matrimoniales nos expensuros fore inferius, ubi de hisce causis ex professo agemus; 2. causam, quae in prima instantia tractata fuerit summarie, eadem ratione esse in secunda instantia ventilandam: 3. iudicia summaria nos inter iudicia civilia retulisse eo tantum, quia frequentior eorum usus in civilibus causis expediendis fieri solet, nam caeteroquin interdum et in criminalibus hoc modo procedere licet, ut constat ex iis, quae inferius dicemus de causis monachorum.

ART. III.

• *De causis beneficialibus.*

I. Notiones praeviae. — Causas beneficiales heic eas intelligimus quae, quum circa beneficia versentur, *civiliter* non vero *criminaliter* aguntur, quippe de his sat diximus quum de poena privationis beneficiorum ageremus.

Late autem patet causarum beneficialium adpellatio, quum causas omnes complectatur, quae sive in petitorio sive in possessorio hac de re aguntur.

Huc igitur quisquis prudens statim intelligit esse referendas causas, quae attingunt: 1. tum varios

modos, quibus beneficia conferri possunt, seu electionem, postulationem, collationem sive liberam sive necessariam; 2. tum eos actus, qui collationem ipsam aut praecedunt aut comitantur aut subsequuntur, ut praesentationem quoad beneficia iuris patronatus, confirmationem quoad beneficia electiva, et institutionem sive auctorizabilem quoad beneficia quibus est adnexa cura animarum, sive realem seu immisionem in possessionem quoad omnia.

Iamvero omnes has causas ad forum ecclesiasticum esse deducendas, abunde patet: 1. tum ex dictis, quum ageremus de obiecto iudiciorum ecclesiasticorum; 2. tum ex iuris fontibus, et praesertim ex auctoritate Alexandri III., qui in decretali epistola ad Regem Angliae (sub C. III. *De iudiciis* relata) disertissimis verbis testatur causas iuris patronatus (quae quidem inter beneficiales infimum quodammodo locum tenent, unde nemo non videt argumentum procedere *a minori ad maius*) nonnisi ecclesiastico iudicio posse definiri.

Equidem scimus quoad nonnullas ex hisce causis alicubi, praesertim actis temporibus, eum viguisse morem, ut in saeculari foro eae decernerentur. Verum contendimus hoc eatenus iure fieri potuisse (etsi ageretur de causis in possessorio, ut alibi animadvertimus) quatenus vel privilegium apostolicum vel legitima consuetudo iudicibus laicis faverent.

Quod autem diximus causas beneficiales omnes ad unum pertinere ecclesiasticum forum, si ita intellectum volumus quod amplexetur etiam causas de pensionibus, praestimoniis etc. imo et de iuribus quae ad beneficiarios pertinent, minime eo usque protrahendum contendimus, quod etiam complectatur, v. g., capellanas laicales adpellatas.

Dummodo enim controversia circa ea iura non versetur, quae (iuxta regulas alibi traditas) ad ecclesiam in huiusmodi capellanas pertinet, nulla ratio per se, seu praecisione facta a speciali titulo, v. g., consuetudinis, iubet causas huiusmodi in ecclesiastico foro esse agitandas.

Eapropter, si de servitute e. c. itineris disceptetur quoad fundum, qui capellaniae laicalis dotem constituit, recte causam videbit iudex laicus; si e converso qui capellania fruitur socordem se praebeat in missarum celebratione perficienda vel curanda, eum unus ecclesiasticus iudex compulsabit.

II. Praecipuae regulae in causis beneficiabilibus agendis sequendae. — Quia rerum angustiae breves nos esse iubent, has saltem delibatas volumus ex pluribus quaestionibus, quae hac in re proponi solent.

I. In causis beneficiabilibus stricte sumptis, ut v. g., electionum et collationum, pertractandis regula est, ut constat ex relata sub Art. II. decretali Clementis V. procedendum esse summarie.

II. Haec tamen regula minime impedit, quominus interdum speciales normae in huiusmodi causis sint servandae, ut verum est, v. g., de causis adpellationis quoad concursus ad paroecialia beneficia; quam rem memoravimus, quum in L. II de collatione huiusmodi beneficiorum diceremus.

III. Ad quaesitum quinam legitimam personam habeant standi in iudicio, quando de causis agitur, quae sive saecularia sive regularia beneficia attingunt, respondere solent doctores pluribus cum distinctionibus.

IV. Ex regulis vero, quas ii assignare consueverunt, nobis has memorare placet: 1. si sermo est de praelatis saecularibus vel regularibus, et quaestio movetur de bonis ad ecclesiam vel monasterium per-

tenantibus, videndum est ad quem pertineat ex statuti vel consuetudine administratio; nam: a) si aequali iure haec consideret penes utrumque seu praelatum et ecclesiam vel monasterium, utriusque consensus opus est ut intercedat ad iudicium sive inchoandum sive suscipiendum; b) si vero exclusivo iure pertinet aut ad praelatum aut ad capitulum seu monasterium, unum sine altero, saltem ut plurimum, recte in ius veniet; 2. si de inferioribus beneficiis est sermo, ut, v. g., de parochialibus, tunc per se ille legitime agit et respondet penes quem est administratio, ita tamen ut Episcopus, quippe principalis ecclesiarum omnium quae in dioecesi sunt tutor et administrator, cum eo concurrere valeat, et quidem interdum cum iure praelationis, seu si administrationi se immiscere soleat vel si inferior sit ad eius nutum amovibilis.

V. In causis beneficialibus (quod et in genere verum est de omnibus causis spiritualibus) minime admittitur transactio si fiat intuitu rei temporalis: aliter autem facta, si de titulo beneficii et privata auctoritate, non valet; si de iuribus e contra beneficio adnexis, v. g., de iure decimandi, equidem tenet, at non adstringit nisi eius auctores, minime vero successores nisi iuris solemnitates adhibitae fuerint.

VI. Casu contingente, ut duobus unum idemque beneficium collatum fuerit, seu ab ordinario collatore et a Papa, ad quaestionem cui beneficium sit a iudice adiudicandum, reponimus: 1. fieri locum praelationi favore illius, cui prius collatum fuit beneficium, iuxta notam regulam (quae est LIV in VI): *Qui prior in tempore, potior in iure*: dubio vero emergente quoniam reapse sit prior, esse praeferendum possessorem, et, siquidem neuter sit in possessione, esse praeferendum illum cui collatio facta fuit a R. P.

VII. Iudicio vero beneficiali pendente hae servandae sunt normae: 1. ut alias diximus, non fit locus hisce in causis ad frangendam rei contumaciam immissioni in possessionem; 2. ex C. I. *Ut lite pendente nihil* etc. in VI, si ex duobus litigantibus ad aliquam ecclesiam electi alter decedat, renunciaret vel a prosecutione causae excludatur, non poterit, lite super electione superstitis electi pendente, alia electio celebrari; 3. itemque ex C. II. *l. c.* si beneficiatus contra quem super beneficio litigatur decedat, non poterit, donec contra superstitem finita fuerit lis, procedi ad novam collationem; 4. hoc tamen secundo in casu attendenda est Reg. XXIX. Cancell. Apost. *De subrogantibus litigantibus*, quae statuit ut, mortuo collitigante super beneficium, superstes impetrare possit certis sub conditionibus a Dataria subrogationem in illius iura et possessionem, idque ne novo exurgente adversario lites fiant aeternae; 5. lite pendente, beneficia nullatenus resignari possunt in favorem certae personae, uno excepto collitigante; 6. in causis beneficiabilibus devolutis per appellationem ad S. Sedem, ex Clem. Unic. *De causa possess. et propr.*, non obstante generali iuris regula, iuxta quam iudex appellationis suscipere debet causam iuxta ordinem, quem in prima instantia obtinebat, potest ab utraque parte regressus fieri a petitorio ad possessorium; sic enim ibidem constituitur: « Causa beneficiali per appellationem ad
« Sedem Apostolicam legitime devoluta, tam appel-
« lanti quam appellato licere decernimus, nedum pe-
« titorium sed et possessorium intentare. Et in spo-
« liantis odium ante causae conclusionem suspendere
« petitorium a se et ab adversario intentatum, in
« solo possessorio procedendo ».

ART. IV.

De causis matrimonialibus.

Quum agatur de re maximi momenti, cuiusque usus in iure est quotidianus, in primis *nonnullas praeliminares notiones* trademus, ac postea *saltem praecipuas specificas quaestiones* solvemus. Priusquam vero manum operi admoveamus, adversum volumus aetate nostra optime de matrimonio, et hinc de christiana aequae ac civili republica, meritos fuisse Pium IX. et Leone XIII., quorum ille tum in allocutionibus tum per apostolicas litteras ac praesertim in Syllabo (a N. LXV. ad LXXIV.) plures, eosque certe gravissimos, errores qui aetate nostra hac in re serpsent confixit; hic vero, edita die 10 feb. 1880 epist. encycl. *Arcanum*, universam doctrinam catholicam de matrimonio christiano sapientissime et uberrime proposuit, explicavit ac vindicavit.

§ I.

Notiones praeliminares.

I. Causae matrimoniales quae sint et in quo foro agitandae. — Nomine causarum matrimonialium eae proprie intelliguntur, quae, quum matrimonii aut *ineundi* fidem vel capacitatem, aut *initi* valorem vel inseparabiles effectus spectent, iudiciali forma aguntur.

De hisce vero pro re rostra brevissime disserturi, haec quae sequuntur praemonere opportunum arbitramur:

I. Causas matrimoniales ad unum ecclesiasticum forum pertinere evidentissime liquet tum ex rei na-

tura, tum ex Syn. Trid. definiente (Sess. XXIV. Can. XII.): *Si quis dixerit causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos, anathema sit.*

II. Equidem non defuerunt quidam ex aulicis theologis, qui, principum auctoritatem plus nimio extollentes, verba huius canonis captiose interpretati sunt, iudicibus laicis potestatem tribuentes cognoscendi saltem causas matrimoniales, quae sunt meri facti; eos tamen optimo iure refutavit et reprobavit Pius VI. in epist. sub forma Brevis ad Episcop. Molutensem.

III. Haec vero doctrina de iure, quod ecclesiae exclusive proprium est quoad causas matrimoniales cognoscendas, constantissime et saeculo nostro fuit ab ecclesia ipsa adserta et propugnata, prouti potissimum patet ex iis quae decreta fuerunt, ut consulere necessitatibus illarum regionum, in quibus rerum publicarum moderatores iniquam legem divortii tulerunt; si quid enim ecclesia duxit tolerandum ad vitanda gravissima mala, quae ex denegato omnino hisce in causis accessu ad tribunal saeculare necessario consequuta fuissent, sollertissime cavit ne vel minimum detrimentum catholica doctrina exinde pateretur.

IV. Evidentissimum autem huiusmodi sollicitudinis argumentum continent (inter caetera documenta) binae responsiones datae a S. O. diebus 25 iunii 1885 et 27 maii 1886; quarum prior ita se habet: « At-
« tentis gravissimis rerum, temporum ac locorum
« adiunctis tolerari posse, ut qui magistratus obtinent
« et advocati causas matrimoniales in Gallia agant,
« quin officio cedere teneantur, dummodo catholicam
« doctrinam de matrimonio deque causis matrimonia-
« libus ad solos iudices ecclesiasticos pertinentibus

« palam profiteantur, et dummodo ita animo compa-
« rati sint tum circa valorem et nullitatem coniugii,
« tum circa separationem corporum, de quibus causis
« iudicare coguntur, ut nunquam proferant senten-
« tiam neque ad proferendam defendant vel ad eam
« provocent vel excitent divino aut ecclesiastico iuri
« repugnantem, et in casibus dubiis vel difficilioribus
« suum quisque Ordinarium adeat, eius iudicio se di-
« rigat, et quatenus opus sit per eius medium ad Apo-
« stolicam Poenitentiarium recurrat »; altera vero,
quae praecedentem explicat et firmat, hisce est con-
cepta verbis: « A nonnullis Galliarum Episcopis se-
« quentia dubia R. S. et Univ. Inquisitioni proposita
« sunt: In Epistola S. R. U. I. 25 iunii 1885, ad omnes
« in Gallica Ditione Ordinarios circa civilis divortii le-
« gem ita decernitur: Attentis gravissimis rerum, tem-
« porum ac locorum adiunctis, tolerari posse, ut qui
« magistratus obtinent, et advocati causas matrimo-
« niales in Gallia agant, quin officio cedere teneantur.
« Conditiones adiecit, quarum secunda haec est: Dum-
« modo ita animo comparati sint tum circa valorem
« et nullitatem coniugii, tum circa separationem cor-
« porum, de quibus causis iudicare coguntur, ut nun-
« quam proferant sententiam neque ad proferendam
« defendant vel ad eam provocent vel excitent, divino
« aut ecclesiastico iuri repugnantem. Quaeritur: 1. An
« recta sit interpretatio per Gallias diffusa ac etiam
« typis data, iuxta quam satisfacit conditioni praeci-
« tatae iudex qui, licet matrimonium aliquid validum
« sit coram Ecclesia, ab illo matrimonio vero et con-
« stanti animo abstrahit, et applicans legem civilem
« pronunciat locum esse divortio, modo solos effectus
« civiles solumque contractum civilem abrumpere
« mente intendat, eaque sola respiciant termini pro-

« latae sententiae? Aliis terminis, an sententia sic
 « lata dici possit divino aut ecclesiastico iuri non re-
 « pugnans? 2. Postquam iudex pronunciavit locum
 « esse divortio, an possit Syndicus (GALLICE, LE MAIRE),
 « et ipse solos effectus solumque civilem contractum
 « intendens ut supra exponitur, divortium pronun-
 « tiare, quamvis matrimonium validum sit coram
 « Ecclesia? 3. Pronuntiato divortio, an possit idem
 « Syndicus coniugem ad alias nuptias transire atten-
 « tantem civiliter cum alio iungere, quamvis matri-
 « monium prius validum sit coram Ecclesia, vivatque
 « altera pars? — R. Ad 1um, 2um et 3um dubium nega-
 « tive ».

II. **Quaestionum hęc solvendarum index.** —

Normae, a iudice tenendae in causis matrimonialibus cognoscendis et definiendis, multiplices eaeque haud parum implexae sunt. Quia tamen omnes singillatim persequi nobis haud licet, summis digitis praecipuas attingentes, dicemus: *de causis sponsalium; de personis quae matrimonium accusare, quaeque vel pro eo vel contra illud possunt testificari; de causa possessionis et proprietatis quoad matrimonium; de ratione servanda tum in causis matrimonialibus in genere, tum in causis nullitatis vel ex impotentia vel ex vi et metu in specie; et tandem de modo, quo procedendum est sive quoad dissolutionem matrimonii rati et non consummati, sive quoad exercitium privilegii paulini.*

§ II.

Quaestiones specifice.

I. **De causis sponsalium.** — Causas, quae circa sponsalium celebrationem vel vim agitantur, in ecclesiae foro esse cognoscendas non solum patet ex

dictis, sed et constat auctoritate Pii VI, a quo doctrina pistoriensium adfirmantium: *sponsalia proprie dicta actum mere civilem continere, qui ad matrimonium celebrandum disponit, eademque civilium legum praecepto subiacere; quasi* (ait Papa) *actus disponens ad sacramentum non subiaceat sub hac ratione iuri ecclesiae*, reprobata fuit in const. *Auctorem fidei: uti falsa, iuris ecclesiae quoad effectus etiam a sponsalibus vi canonicarum sanctionum profluentes laesiva, disciplinae ab ecclesia constitutae derogans.*

De hisce vero causis haec pro re nostra (eo magis quod nonnulla iam praecoccupavimus, quum de sponsalibus egimus) advertisse sat erit:

I. non sine iniuria Episcopum a causa sponsalium instituenda eos esse repulsurum, qui sponsaliciam fidem interposuerunt haud servatis solemnitatibus, quae Episcopus ipse sub poena nullitatis forsitan constituerit: hae quippe, ut suo tempore diximus, utpote iuri communi non firmando sed potius evertendo aptae, omni roboris firmitate carent;

II. at e contra non recte acturum Episcopum, si opposito in ipsius curia sponsalium impedimento (interiecto, ut communiter dicunt, *Nihil transeat*) quasvis indiscriminatim probationes hac in re admitteret; quum enim celebratio matrimonii cum certa persona merito habeatur (prout reapse est) durissima res, ad sponsalia evincenda requiruntur iuxta receptam ab omnibus Glossam in C. XXXIV. *De iureiur.* locupletissimae probationes, quae nullum relinquant ambigendi locum;

III. interdum urgendam haud esse sponsalium obligationem, licet fortasse plene de iis constiterit; quod verum est, v. g.: 1. si metu fuerint extorta, nam hoc in casu quamvis ea sint valida, ut magis nobis

placere alias diximus, rescindi possunt eo instante qui metum est passus; itemque: 2. si aliqua ex causis emergerit, propter quas sponsalicia obligatio dissolvitur iuxta communiter traditas regulas; ubi tamen notandum quod, licet sponsalium obligatio non semper urgeri valeat, ipsorum effectus quoad impedimentum publicae honestatis producendum nihilosecius perseverat, dummodo valida ea ab initio fuerint;

IV. inter causas, quae a sponsalicia fide servanda excusant, praecipuam mentionem mereri ob specialia aetatis nostrae adiuncta (seu ob perturbatum saepissime in re matrimoniali iurisdictionis ecclesiasticae exercitium) dispensationem apostolicam, idest actum quo R. P., iusta et gravi de causa, concedit ut quis sponsaliciam praestitam fidem haud impleat, ea tamen lege ut, siquidem id fieri possit, compensetur damnum alteri sponso illatum;

V. hac autem in quaestione notatum nos velle: 1. non sine temeritate ambigi posse R. P. hac potestate pollere, tum quia saepe saepius reapse eam exercuit, tum quia certissime potest longe fortius vinculum quam sponsalicium, seu ipsum matrimonium ratum, dissolvere; 2. huic dispensationi fieri locum posse, ita suadentibus rerum adiunctis, vel ad instantiam ipsius Ordinarii.

II. Qui matrimonium accusare possunt vel contra illud testificari. — Hisce est concepta verbis rubrica Tit. XVIII. Lib. II. Decret. Greg. IX., qui quidem, ut notissimum est, totus circa coniugia versatur.

Iamvero, ut ab iis qui matrimonium accusare possunt, seu ab actoribus in matrimonialibus causis, exordiamur, sedulo distinguere oportet, utrum petatur vel matrimonium *celebrandum* impediri, vel iam

celebratum aut nullum declarari aut solummodo semiplene solvi per divortium quoad thorum et cohabitationem.

Si enim *petatur matrimonium celebrandum impediri*, eo quia impedimendum obest quod illicitam facit celebrationem ipsam, etiam ii quos res non tangit, seu, ut communiter inquit, etiam interesse non habentes, admittuntur, quum subintret ratio periculi devitandi spiritualis ruinae. Imo hoc in casu etiam unius testis vel testium minus idoneorum attestatio saltem interdum sufficiens habetur.

Si vero *petatur ut matrimonium iam celebratum nullum declaretur*, eandem ob causam, videlicet quia imminet periculum animarum, omnes de populo persaepe admittuntur.

Persaepe tamen diximus, nam, si interdum ius aliquos ab accusando repellit, ut en qui turpis lucri gratia id faciunt, vel qui tempore denunciationum impedimentum non manifestarunt, nisi edocuerint se denunciationum factum ignorasse, interdum nonnisi interesse habentes seu ipsi coniuges ad accusandum admittit, ut en ex causa impotentiae, quum fas sit iis, qui hanc ob rationem invalidas celebrarunt nuptias, simul cohabitare tamquam (ut inquit) frater et soror.

Tandem si *petatur divortium semi-plenum*, seu quoad thorum et cohabitationem, ille tantum coniux admittitur, qui impedimento causam non praebuit, cuiusque interest sententiam separationis proferri; non enim publicum sed privatum ius quaestiones huiusmodi attingunt.

Ad testes vero quod attinet, quum de matrimonii nullitate agitur, illi prae aliis sunt admittendi, qui impedimenti certiore notitiam habent et non sunt

suspectae fidei; unde iam liquet etiam propinquorum attestaciones hisce in casibus, saltem quando agitur de nullitate ex impedimentis consanguinitatis, affinitatis ex coniugali copula et publicae honestatis, recte recipi.

Et hisce quidem de matrimonio accusando breviter pro more nostro traditis, antequam ad ulteriora gradiamur placet allatam theoriam magis firmare et perficere, transcriptis iis, quae in citata instruct. S. O. ad Episcop. Orientales continentur sub tit. primo, qui inscribitur: *De accusatione matrimonii*.

« 1. Ut in tribunali ecclesiastico causa aliqua matrimonialis tractanda suscipiatur, necesse est ut contra matrimonium regularis et iuridica accusatio praecesserit; quae nunquam erit admittenda, nisi proficiascatur a persona vel personis, quae communi iure habiles ad accusandum habeantur. Etenim in quibusdam impedimentis ipsi coniuges tantum uti accusatores admittuntur, in aliis qui sunt iisdem sanguine propinqui, vel etiam quilibet de populo; ac tandem ex officio etiam inquisitio fieri potest, et quandoque debet, quando praesertim contra alicuius matrimonii validitatem simplex denuntiatio facta fuerit, aut fama fundamentum veritatis praeseferens de alicuius impedimenti exsistentia divulgata sit.

« 2. Ista accusatio coram legitimo Ordinario ecclesiastico fieri debet, et quidem in scripto: si oretenus facta fuerit, iudicialis reddenda erit iuxta regulas communi iure traditas, scilicet efficiendo ut accusator eam repetat coram tribunali, et a cancellario in actis redigatur.

« 3. In ea, praeter accuratam facti expositionem, enarranda erunt omnia adiuncta necessaria, et omnia indicia concurrentia; indicandi et nominandi testes

de re instructi, ut hoc modo fundamenta accusationis cognoscantur, et via tribunali sternatur veritati de-
tegendae ».

III. De causa possessionis et proprietatis quoad matrimonium. — Hic non aliud quam *quasi-possessionem*, seu exercitium iuris, et *quasi-proprietatem* intelligimus. Iamvero: 1. quum duplex in matrimonio intelligi possit acquisita possessio seu *perfecta*, si initum et consummatum ipsum fuerit, vel *imperfecta*, siquidem post celebrationem inceperit iam aliquatenus, at citra consummationem, coniugalis vitae consuetudo, puta per realem translationem uxoris in domum viri; quumque praeterea: 2. quasi proprietas in matrimonio tunc censeatur haberi, quam valide ipsum celebratum fuit, constituimus quod, licet generalis sit regula posse iudicium possessorium ante petitorium institui, eo quia melior, ut alias diximus et probavimus, est conditio possidentis ac facilior possessionis probatio, ea tamen in matrimonii quaestione fallit, quoties possessionem exposcenti obiiciatur nullitas vinculi; cuius exceptionis evidens est ratio quum subsit peccati periculum. Hoc tamen ut intelligas oportet, dummodo nullitatem excipiens in promptu habeat probationes, nam secus, ob praesumptionem quod in fraudem tentatum fuerit divortium, restitutioni fieret locus.

Quia vero potest contingere, ut ille coniux, qui alteri restituitur, certo sciat matrimonium esse nullum, dicimus teneri equidem in eo casu obtemperare iudici praecipienti, ut cum coniuge cohabitaret, at nullatenus ei parere debere vel posse, siquidem coniugalis debiti restitutionem iusserit; etenim lex naturae obsistit.

Et haec quidem, quae de restitutione plena vel semiplena diximus, vera sunt quatenus possessio per-

fecta vel imperfecta praecesserit. Secus enim pro casuum varietate esset instituendum: 1. vel interdictum *adipiscendae*, quod concedi pro certo habemus; 2. vel petitorium iudicium, ut alter coniux cogatur ad matrimonium habendum ut validum et hinc ad matrimonialia officia recognoscenda et implenda, ut, v. g., ad cohabitandum etc., nisi, utroque in casu, se excusaverit, rite opposita et probata exceptione nullitatis ob dirimens impedimentum.

Antequam vero questionem hanc de possessione et proprietate quoad matrimonium dimittamus, transcribere heic placet responsionem datam a S. C. de Prop. Fide ad quemdam Vicarium Apostolicum, qui ipsi proposuerat nonnulla dubia quoad agendi rationem tenendam, casu quo de eodem matrimonio diversum sit proferendum iudicium in foro interno et externo.

« 1. An matrimonia possint in foro externo declarari nulla atque invalida, quando eorum nullitas in foro conscientiae cognoscitur, sed non potest in foro externo probari? — 2. An praefati coniuges ad aliud possint admitti matrimonium, quamdiu impedimentum sui prioris matrimonii manet occultum, atque nullitas praedicti sui matrimonii non est probata in foro externo? — 3. Quomodo agendum sit cum iis, qui ad alias nuptias transiere, quamvis impedimentum prioris sui matrimonii occultum maneant, neque probari possit in foro externo? — 4. An liceat huiusmodi coniugibus, si nullum adsit, neque timeatur scandalum, in posteriori suo matrimonio remanere, quamvis nullitas prioris in foro externo probata non fuerit?

« R. Ad 1um Negative. Ad 2um Negative. Ad 3um In foro externo, secundum matrimonium nullum esse habendum. Ad 4um In foro externo non licere; monendi tamen coniuges, ut impedimentum notum faciant,

et Vic. Ap. utatur facultate dispensandi ». S. C. de P. F. 11. Febr. 1804.

IV. Qua ratione causae matrimoniales in genere sint tractandae: ubi praesertim regulae referuntur depromptae ex const. « Dei Miseratione » Benedicti XIV.— Sedulo distinguendum est inter causas, vinculum attingentes et alias.

Et reapse olim, attento iure Clementinarum, causae matrimoniales *semper* si vinculum, et saltem *interdum* si alias quaestiones attingentes, ob periculum gravis damni animarum, tractari debebant summarie.

Verum, quum lapsu temporum experientia docuisset variis de causis gravissima exinde oriri incommoda, et praesertim nimiam et inconsultam, imo temerariam facilitatem matrimonia infringendi, adeo ut versus medium saec. XVIII non defuerint exempla: « nonnullorum virorum, qui post primam et secundam ac tertiam, quam duxerant, uxorem, ob nimiam « iudicum praecipitantiam in nullitate matrimoniorum « declaranda, adhuc illis primis uxoribus superstitis « ad quartas contrahendas nuptias devenerant; et si « militer foeminarum quae post primum, secundum « et tertium maritum, quarto etiam, illis quoque « ventibus se iunxerant, non sine pusillorum scandalo et bonorum omnium detestatione, qui sacra matrimonii vincula ita contemni et temere perfringi « dolebant », Benedictus XIV (cuius sunt transcripta verba) ad hanc abolendam pravitatem celeberrimam edidit constitutionem *Dei miseratione*, qua normas numero plures constituit in causis vinculum attingentibus sequendas, non ita tamen, ut pro certo omnino habemus, quod summario procedendi modo substitueret ordinarium.

Quarum regularum, aequae ac serius traditarum a S. C. C. in instruct. *Cum moneat glossa* (22 aug. 1840), haec est brevissima summa:

I. Causarum matrimonialium cognitio Episcoporum tantum examini et iurisdictioni subiicitur, prae quibusve iudicibus inferioribus, haud exceptis abbatibus *Nullius* licet Cardinalibus. Quod autem diximus uni Episcopali iudicio has causas subiacere non absolute intelligendum est, quum, v. g., eas cognoscere quoque valeant vicarii capitulares.

II. Singulis in dioecesibus constituendus est Defensor matrimonii, ad quem ex officio pertinet in iudicium ire, quotiescumque contigerit de validitate vel invaliditate matrimonii disceptari, quemque oportet ad quemlibet actum iudiciale citari, interrogatoriorum schemata parare, examini partium et testium adesse, voce et scriptis matrimonii valorem tueri, atque ea omnia deducere quae ad hunc sustinendum necessaria censebit.

III. Nunquam sufficit unica sententia, ut liberum sit coniugibus ad novas nuptias transire, adeo, ut, si contrarium attentare ausi fuerint, subiacere debeant poenis interdictas nuptias ineuntium, imo et poligamorum, atque insuper prohibeantur cohabitare cum praetenso novo coniuge.

IV. Proinde, lata sententia de invaliditate, siquidem partes ipsae appellationem non interiecerint, provocare debet Defensor vinculi, qui insuper, etiam post latam secundam sententiam conformem a iudice novae instantiae, iterum provocare tenebitur, quoties talis sententia fuerit ut, ei, salva conscientia, acquiescendum non arbitretur.

V. In causis vero, quae ex impotentiae capite instituuntur, aliquid speciale observandum est, quod inferius expendemus.

VI. Tandem omnes et singulae solemnitates, quas hucusque descripsimus, *saltem ut plurimum*, religiose servandae sunt, quamvis agatur de nullitate ex impedimentis notoriis.

VII. Ut *plurimum* tamen diximus, quia certis in casibus fere in totum ab eis recedere licet, ut constat ex decr. S. O. (5 iunii 1889), quod ex respons. eiusdem S. O. ad Arch. Varsaviensem feria IV, 16 feb. 1894 est *generale pro universa ecclesia*, quodque heic de verbo ad verbum referimus: « Quando agitur de impedi-
« mento disparitatis cultus, et evidenter constet unam
« partem baptizatam et alteram non fuisse baptizatam;
« quando agitur de impedimento ligaminis, et certo
« constet primum coniugem esse legitimum et adhuc
« vivere: quando denique agitur de consanguinitate
« aut adfinitate ex copula licita, aut etiam de clan-
« destinitate in locis ubi decretum Tridentinum TAM-
« ETSI publicatum est, vel uti tale diu observatur,
« dummodo ex certo et authentico documento, vel, in
« huius defectu, ex certis argumentis evidenter con-
« stet de existentia huiusmodi impedimentorum, Ec-
« clesiae auctoritate non dispensatorum, hisce in ca-
« sibus, praetermissis solemnitatibus in const. *Dei*
« *miseratione* requisitis, matrimonium poterit ab Or-
« dinariis declarari nullum cum interventu tamen de-
« fensoris vinculi matrimonialis: quin opus sit secunda
« sententia ».

VIII. Silentio autem haud praetereundum, postre-
mis hisce temporibus binas alias instructiones hac in
re S. Sedis auctoritate fuisse editas, quarum prior
inscribitur: « Instructio ad Patriarchas, Archiepiscopos,
« Episcopos Rituum Orientalium in causis matrimo-
« nialibus adhibenda, probata in Cong. Generali Emo-
« rum et Romanorum PP. in rebus fidei Inquisitorum

« Generalium feria IV, die 20 iunii 1883 »; altera vero nihil aliud est quam ipsa haec novissima instructio a S. C. de Prop. Fide accommodata iis qui occidentalem ritum sequuntur, ac locorum Ordinariis proposita, qui ab ipsa S. Cong. dependent (a. 1883): quam utramque instructionem memoratam volumus hac etiam de causa, quod ipsarum cognitio omnino ecclesiasticis iudicibus, quibus causae matrimoniales cognoscendae committuntur, utilissima sit.

V. Quomodo speciatim tractandae causae nullitatis ex impotentia. — Plurima paucis complectentes dicimus:

I. nos heic non quamcumque impotentiam spectare, sed eam solum, quae, iuxta regulas alibi traditas, nuptias irritas facit;

II. propterea non generandi *impotentiam* nos considerare, sed *coeundi*, idest (ut verum omnino arbitramur, nam varii varia hac in re opinantur) incapacitatem perpetuam ponendi eam carnalem copulam, per quam vir et mulier per immissionem seminis virilis in vaginam muliebrem una fiunt caro; dummodo matrimonii celebrationem praeceperit, quaecumque caeteroquin ipsa fuerit, seu sive absoluta, sive relativa, sive ex natura processerit, sive ex morbo vel maleficio: ubi obiter animadvertendum verbum *maleficiatus*, quod occurrit in rubrica Tit. XV, Lib. II Decr Greg. IX, seu: *De frigidis ac maleficiatis et de impotentia coeundi*, iuxta sententiam quae nobis placet, non *de maleficiatis* ex crimine, quod iustitiam simul et religionem laedit, esse intelligendum, sed *de maleficiatis* ex saevitia; idque non quasi denegare velimus absolute fieri posse quominus diabolus, Deo permittente, impotentiam causare valeat, sed quia singula capita huius tituli perlegenti nihil occurrit, quod

indicet hanc fuisse mentem B. Raymundi et Gregorii IX;

III. canonicam disciplinam quoad causas nullitatis ex impotentia haud fuisse constantem;

IV. reapse, antiquissimis temporibus, eo quia probatio impedimenti huiusmodi ut difficillima haberetur, ecclesiam haud consuevisse nuptias hoc ex capite irritas declarare, sed respondere, ut vel praetensi coniuges simul manerent ut frater et soror, vel si coniugale foedus voluissent rescindere, deberent manere innupti: quam tamen regulam, de qua in C. II, Caus. XXXIII, Quaest. I, arbitramur adversus aliquos non fuisse constantem, seu non valuisse, si matrimonium ignoranter fuisset contractum nec ignorantiae defectum purgasset subsequens cohabitatio, nam hoc in casu, ut eruitur ex cit C. II. et firmatur ex C. IV *De frigidis* etc. absolute non fuisset denegatum divortium, si partes absolute illud petiissent;

V. verum quidquid fuerit de remotissimis temporibus, saeculis insequentibus obtinuisse, ut proposita causa impotentiae et hac probata iuridice, iam non adstringerentur praetensi coniuges ad cohabitandum, sed optio eis daretur, ut liquet ex c. V. (*t. c.*), vel se separandi facta potenti facultate novas ineundi nuptias, vel una simul cohabitandi foventes fraternam vitae consuetudinem;

VI. attenta hac disciplina seu disciplina Decretalium, habitaque quoque ratione insequentium dispositionum, quibus ea fuit firmata et expolita, haec quae sequuntur esse potissimum advertenda;

VII. etiam supposita impotentiae certitudine, nullatenus licere privata auctoritate conjugalem consuetudinem solvere;

VIII. ius causam nullitatis ex hoc capite instituendi, saltem ut plurimum, penes utrumque ex praetensis coniugibus esse;

IX. quoad tempus intra quod proponi causa ex impotentia potest, varios haberi textus iuris, qui prima fronte inter se pugnare videntur; quibus quum in conciliandis non concordent doctores, placet eos sequi qui, distinguentes inter casum et casum, dicunt: 1. quod si uterque coniux impedimentum alterutrius, v. g., mulieris, confiteatur, quocumque tempore sunt admittendi; 2. quod si unus tantum impotentiam fateatur, alter vero neget, tunc, quia ius triennale experimentum in casu dubiae impotentiae concedit, ut omnibus notissimum est, vel quaestio movetur post triennium et unus audiendus etiam altero contradicente, vel movetur antea, et eadem valeat theoria, dummodo ille verosimilia saltem afferat impotentiae signa, aut dummodo statim ab attentata copula reclamaverit;

X. quia vero incidit mentio de triennali experimento (cuius initium, iuxta alios est computandum a die attentatae copulae; iuxta alios, quibus favet praxis R. Curiae a die decreti iudicis; iuxta nos vero, si quid opinamur, est supputandum iuxta probatas locorum consuetudines) silentio non esse praetereundum, nobis haud placere eorum opinionem, qui contendunt hodie, ob immutatos mores et receptum usum recurrendi in casu dubiae impotentiae ad S. Sedem, ut vel quaestionem ipsam in se dirimat vel dispensationem super rato concedat, iam in desuetudinem ipsum abiisse; quum enim non sufficienter probatum putemus hasce ob causas vere immutatum fuisse antiquum ius, hoc saltem possessionis vi in robore perseverare contendimus;

XI. quidquid vero de hac quaestione sit, certum esse, ut dissolutioni ex impotentia fiat locus, hanc probandam esse et quidem legitime ac plene;

XII. ex iis vero, quae spectant ad huiusmodi probationem, specialem mentionem promereri quae pertinent tum ad physicam inspectionem tum ad testimonium septimae manus, ut inquirunt;

XIII. physicam inspectionem eo tendere, ut facta per peritos inquisitione seu corporali visitatione, appareat utrum nulla subfuerit collusio atque reapse nuptiarum validitati impedimentum huiusmodi obstiterit; qua de re quum plura accuratissime constituantur in citata inst. *Cum moneat* ad ipsam discipulos remittimus, eos tamen admonentes interdum fieri posse, ut a plena huiusmodi dispositionum observantia legitime recedi queat, ut constat ex instructione S. Officii quae inscribitur: *Instructio sequenda in conficiendo processu super viri impotentia et non secuta matrimonii consummatione, accedente* (hoc bene advertatur) *Pontificis dispensatione ab accurata observantia praescriptionum Bullae Benedicti XIV « Dei miseratione ».*

XIV. nomine testimonii septimae manus, cuius mentio est in CC. V. et VII. *De frigidis et maleficiatis et impot. coeundi*, cuiusque necessitas, ut nuper declaravit S. C. C. (16 iunii 1894 in *Varsarien.*) minime urget in aliis causis praeter eas quae ex impotentia instituuntur, nihil aliud intelligi quam testimonium septem propinquorum vel vicinorum bonae famae (si propinqui defuerint) ut dicitur in cit. cap. V, qui coram iudice, et servatis regulis inst. *Cum moneat*, sub iuramento corroborent coniugum confessionem quoad matrimonii inconsummationem.

VI. Quomodo speciatim tractandae causae nullitatis ex capite vis et metus. — Quoad causas huiusmodi praeter alibi dicta praecipue tene:

I. quia, saltem iuxta opinionem quam nos veriorē arbitramur, metus nuptias irritas facit ex ipso naturae iure et non ex mero legis humanae facto (quod bene animadversum volumus, ne ex iis, quae mox dicemus, quis forte occasionem aucupet nos gratis calumniandi quasi nova proferamus) recte aget iudex, si in metu aestimando quoad matrimoniales causas, potiusquam ad genericas dispositiones iuris positivi circa metum, atque ad regulas a doctoribus solitas tradi quum de metu in genere agunt, ad rerum personarumque adiuncta attendet; ecquis enim negare poterit metum rem eiusmodi esse, quae subiectivo elemento potissime constet, adeo ut, v. g., qui metus (puta ex paterna indignatione) est levis et forsā levissimus, imo nullus, quoad vulgarem puellam, gravis, et gravissimus imo, censendus sit quoad nobilem timidissimam virginem, cui animus vel ad unum solito elatius patris verbum forsā concidere potest?

II. haec tamen nos ita dicta et intellecta velle, quod semper requiratur, ut de facto interfuerit metus vel absolute vel relative vere gravis; quae gravitas oritur, et hinc aestimari debet, prout dicitur in cit. inst. S. C. de P. F. ad Orientales: *ex natura minarum, et ex qualitate tum eorum a quibus illae proficiuntur, tum eorum qui eas passi dicuntur.*

III. in causis ex metu bene esse attendendum, num hic purgatus fuerit, nam dicitur in cit. inst.: *qui, liber coactione metue, facultate et opportunitate reclamandi non utitur, censetur consentire et ratificare quod antea invitus adverso animo fecerat.*

IV. in purgatione autem huiusmodi aestimanda bene esse advertendum, quod, si matrimonium celebratum fuerit ubi viget C. *Tametsi*, atque fuerit notorium illati metus factum, ei non fit locus, quum tali in casu requiratur, ut coram paroco et testibus renovetur consensus.

VII. **De modo quo procedendum est, quando de dissolutione matrimonii rati et non consummati agitur.** — Alias diximus R. P. ex suprema potestate matrimonium ratum et non consummatum gravi de causa dissolvere posse. Nunc pro re nostra haec addere opportunum arbitramur.

I. Tunc gravis causa intercedere in subiecta materia dicitur, quum, v. g., unus ex coniugibus in adulterium est prolapsus, vel si nulla spes est ut coniuges coniugalem foveant consuetudinem, quin sequantur scandala gravia aut delicta etc.

II. Ad hoc ut valida et licita sit dispensatio, *per se* nihil magis requiritur quam ut R. P. constet tum de matrimonii inconsummatione, tum de causis quae probabilem ipsam dispensationem faciant.

III. *Per se* tamen diximus, nam, quum dispensatio supponat quod certo constet de inconsummatione, seu quod constet de facto quod saepissime est difficillimae probationis, rectissime S. Sedes normas constituit hac in re sequendas.

IV. Huc autem potissimum pertinent § XV. const. *Dei miseratione* Benedicti XIV atque responsio S. C. C. ad Archiep. Varsavien. 16 iunii 1894; quae bina documenta heic transcribimus utpote brevi referencia universam hac in re canonicam disciplinam.

V. Verba constit. benedictinae haec sunt: « Quoniam saepe apud Sedem Apostolicam preces porrigi solent pro dispensatione matrimonii rati et non consummati, quae ut plurimum pro voto consultivo ad

« Congregationem Sanctae Romanae Ecclesiae Cardi-
« naliū Concilii interpretum, vel nonnumquam ad
« aliquam congregationem particularem, deputatam
« a Romanis Pontificibus pro tempore, remitti solent;
« ut huiusmodi instantiae ordine ac rite procedant,
« volumus ac mandamus, ut supplex libellus Nobis,
« vel Romano Pontifici pro tempore exhibeatur, in
« quo plena et accurata totius facti species contineat-
« tur, causaeque omnes in eo exprimantur, quae ad
« obtinendam petitam dispensationem conducere posse
« a supplicante censentur; ut Romanus Pontifex eo
« lecto, et mature considerato, secum deliberare possit
« an petitionem reiiciat, vel eius examen alicui ex
« dictis Congregationibus committat: a qua postea-
« quam suum votum consultivum editum fuerit, a
« secretario eiusdem Congregationis totius negotii se-
« ries exacte Romano Pontifici pro tempore referatur;
« qui pro sua prudentia iudicabit, an Congregationis
« resolutio sit approbanda, vel potius totius causae
« examen alteri Congregationi vel tribunali, prout
« eidem Pontifici videbitur, rursus committendum ».

VI. Responsio vero S. Congregat. Concilii se habet
ut infra, seu ad dubia... « II. Liceat ne sine speciali
« pro unaquaque vice permissione S. Congregationis,
« recipere instantiam et instituere processum in or-
« dine ad afflagitandam dispensationem Sanctis-
« simi? » — et quatenus negative. « III. Liceat ne ab-
« soluta instructione causae ex titulo impotentiae
« physicae, quum inspectio corporum demonstravit
« virginitatem uxoris, non tamen evicit impotentiam
« mariti, transmittere acta causae ad S. C. pro impe-
« tranda Sanctissimi dispensatione? » « IV. Si uxor
« virginem se esse contendens virginitatemque suam
« per inspectionem evincere sustinens, maritum impo-

« tentiae insimulat — is vero contumax est, vel, com-
 « parendo negat, sed inspectioni succumbere renuit;
 « liceat ne unilateraliter, idest ad solam uxoris in-
 « stantiam processum ulterius tractare ac deinceps
 « acta ad S. C. transmittere petendae a SSmo dispen-
 « sationis causa; an vero processus sit inhibendus
 « veniaque S. C. in ulteriorem eius instructionem
 « impetranda ». « V. Num in supra relatis casibus
 « (... II et III) necessario annectendae sint non modo
 « coniecturae defensoris sed etiam opiniones theologi
 « et canonistae... ». S. C. reposuit:... « Ad II. Negative.
 « Ad III et IV. Affirmative. Ad V. Negative ».

VIII. De ratione servanda in privilegii paulini usu; ubi incidenter nonnulla adnotantur de potestate R. P. dispensandi super matrimonii infidelium. — Aliqua quidem de hoc privilegio in se spectato alibi indigitavimus. Haec tamen haec constituenda opportunum censemus, quae et iam tradita magis perficiunt, ac presse modum practicum attingunt servandum in huiusmodi privilegii usu.

I. Nomine privilegii paulini (ita dicti quia eius promulgator fuit Paulus in ep. I. ad Corinth. VII.) intelligitur facultas infideli ad fidem converso facta transeundi ad alias nuptias, si alter coniux non solum se convertere ad Christum recusat, sed et vel vult cum converso pacifice vivere, vel non consentit habitare nisi cum contumelia Creatoris.

II. Hunc vero esse legitimum sensum verborum S. Pauli nullatenus dubitare nos sinunt Patrum, v. g., Ambrosii, Chrysostomi etc. testimonium, doctorum auctoritas, et praesertim RR. PP. tum declarationes tum frequens praxis.

III. Inter caetera monumenta, ad nos quod attinet, specialem mentionem promeretur C. VII. *De*

divortiis, quod auctorem habuit Innocentium III, cuiusque hoc est summarium: « Vinculum coniugale « non dissolvitur altero coniugum fidelium in haere- « sim lapso. Sed si unus infidelium coniugum conver- « tatur ad fidem et alter nolit sibi cohabitare, vel non « sine blasphemia vel sine peccato mortali, solvitur « coniugium et conversus contrahere poterit ».

IV. Quoad modum servandum in huiusmodi privilegii usu etc. plures variis temporibus prodierunt e RR. CC. responsiones.

V. Harum vero potissima summa est: 1. non esse locum dissolutioni matrimonii in infidelitate contracti, nisi interpellatione rite praemissa, aut nisi obtenta legitimis de causis dispensatione apostolica super interpellationis necessitate; 2. interpellandum esse coniugem infidelem non solum an converti velit, sed etiam, casu quo nolit converti, an velit cum coniuge fidei cohabitare sine contumelia Creatoris; 3. faciendam esse interpellationem, quamvis certissime constet eam in irritum cessionem, v. g., quia solemmniter expulsa fuit uxor a marito etc.; 4. interpellationem esse faciendam post baptismum, sed Papam posse dispensative concedere ut antea fiat; 5. interpellationem semel peractam in indefinitum valere, secus ac verum sit de dispensatione, nam dilata novi matrimonii celebratione ultra annum nova requiritur; 6. ad hoc ut fiat locus privilegio huiusmodi necesse esse, ut novum coniugium contrahatur cum baptizato vel baptizata, nisi Papa dispensationem super impedimento disparitatis cultus concesserit; 7. si fidelis, habita dispensatione, contraxit cum infidele, qui, neglecta promissione facta, coniugem fidelem ad peccatum perducere conetur, vel non velit cum ipso vivere nisi cum contumelia Creatoris, vel etiam di-

scedat, non fieri locum privilegio; 8. tunc solum coniugii prioris vinculum dissolvi, quando coniux conversus transit cum effectu ad alias nuptias; 9. quoad infideles polygamos hoc solere in favorem fidei specialiter concedi, ut interpellatio fiat solum quoad priorem partem, seu *an velit converti*, ita ut, renuente prima uxore, possint ii quamlibet ex aliis eligere, dummodo et ipsa fiat fidelis atque consensus renovetur.

VI. Notandum autem usum privilegii paulini minime impediri, ex eo quod ante conversionem coniux inciderit, v. g., in adulterium, imo nec eo quia post conversionem in crimen est lapsus, dummodo hoc haud tale fuerit, ut legitimam praebuerit alteri coniugi descendendi causam; utriusque vero resolutionis rationem facile intelligi, nam: 1. si delictum baptismi praecessit, per ipsum baptismum plene fuit purgatum; si vero: 2. subsequutum fuit, tunc eo quia ex parte coniugis conversi militat favor fidei, privilegio uti potest quacumque ex causa dummodo iusta ea fuerit.

VII. Et hisce quidem, quae de privilegio paulino disputavimus, ut addatur est opportunum, minime esse cum privilegio huiusmodi confundendum casum dissolutionis, ex parte R. P., matrimonii in infidelitate celebrati.

VIII. Nobis enim certa sententia est posse R. P. etiam independentem a facultate, de qua loquitur Paulus, matrimonia infidelium dissolvere, dummodo, ut par omnino est, aliquomodo subintret ratio fidei.

IX. Certam autem sententiam hanc nobis facit, ut alia sileamus argumenta, factum Pii V qui (per constitutionem *Romani Pontificis* 2 aug. 1571) favore Indorum constituit, ut manere valerent cum ea ex

variis, quas habebant uxores, eam quae cum ipsis baptismum receperat, nulla omnino praemissa investigatione an haec, utpote prior, legitima fuerit coniux necne, itemque nulla paracta interpellatione.

X. Quod enim plures doctores arbitrati sunt, in plana constitutione nihil aliud contineri quam singularem quemdam modum privilegii paulini ad actum traducendi, nempe per dispensationem super interpellationum necessitate, putamus esse prorsus falsum; nam quum interpellatio, vel saltem super ea iusta de causa dispensatio, divino praecipitur iure, perperam Pius V supra relatam disciplinam indiscriminatim et absque ulla exceptione quoad Indos constituisset; ipsa enim contra divinum ius impingeret quoties hinc constaret, v. g., quatenus ex pluribus uxoribus vir legitime sibi priorem copulavit, hinc vero nihil omnino obstaret quominus interpellationes fierent.

ART. V.

De causis nullitatis professionis religiosae necnon de causis nullitatis sacrae ordinationis.

I. Notiones praeliminaries quoad causas nullitatis professionis religiosae. — Hac in re praefari iuvat quae constituit C. Trid. (Sess. XXV. C. XIX. *De Ref. Reg.*) seu: « quicumque regularis praetendat
« se per vim et metum ingressum esse religionem,
« aut etiam dicat ante aetatem debitam professum
« fuisse vel quid simile, velitque habitum dimittere
« quacumque de causa, aut etiam cum habitu discedere sine licentia superiorum, non audiatur nisi intra quinquennium tantum a die professionis, et tunc
« non aliter, nisi causas quas praetenderit deduxerit
« coram superiore suo et Ordinario ».

Hisce ex verbis liquet (quod caeteroquin die 5 martii 1598 declaravit Gregorius XIII ex sententia S. C. C.) iuxta Tridentinum quinquennii terminos omnino fuisse servandos, adeo ut, eo transacto, frustra quis de professionis nullitate agere conaretur, etsi allegaret vim et metum toto quinquennii spatio perseverasse.

Iamvero, quum ex rigida huiusmodi disciplina nonnulla sequerentur incommoda, inductus est usus, ut contra quinquennii lapsum iusta ex ratione peti posset restitutio in integrum: unde duplex modus in causis huiusmodi agendis, prouti nempe ante vel post elapsos quinquennii terminos eae instituuntur.

Quam diversitatem quum Benedictus XIV. expresse ratam habuerit ac solemniter firmaverit, in celebri const. *Si datam* accuratissime determinando quae utroque in casu servanda sunt, praestat ut et nos separatim utrumque expendamus, prae oculis habitis quae idem sapientissimus Pontifex constituit ac sanxit.

II. De methodo servanda, quum causa nullitatis professionis religiosae instituitur ante quinquennium.— Plura paucis perstringentes constituimus:

I. quinquennium semper esse computandum a die professionis;

II. hisce in causis (quod et commune est alteri casui) conficiendum esse verum iudiciale processum cum interventu Defensoris vinculi seu professionis, cuius eadem sunt partes ac in causis matrimonialibus;

III. regulas constitutionis *Si datam* esse servandas, quamvis agatur de monialibus, vel etsi non religiosus ipse sed monasterium causam nullitatis proponat;

IV. procedere simul debere (nisi causa ventiletur apud S. Sedem) Ordinarium loci et superiorem regularem; qui superior quoad mares est ille, qui, quo

tempore causa introducitur, monasterium regit in quo professio emissa fuit; quoad foeminas vero (quae tamen non sint immediate subiectae Ordinario, nam tunc hic unus procederet) ille est regularis superior, qui regimen universi monasterii tenet;

V. religioso, pro quo sententia nullitatis fuit prolata, interdictum esse (et quidem sub poenis contra apostatas comminatis) ne statim ad vota saecularia transeat, quum requirantur binae sententiae conformes, imo et liceat a secunda sententia adpellare;

VI. hisce in causis aliquid interdum esse specialiter servandum, quod verum est, v. g., si ut nulla accusetur professio, quia celebrata extra monasteria, quae novitiatui peragendo sunt destinata ad tramitem eorum, quae Clemens VIII quoad certas regiones constituit, nam tunc eius cognitio ad unam S. C. C. pertinet; itemque si Ordinarius et superior regulari in sententia proferenda dissentiant, tunc enim ipso facto censetur causa devoluta ad S. Sedem.

III. De methodo servanda, quando causa post quinquennium proponitur. — Et heic plura summis digitis attingentes, dicimus:

I. olim, ut iam indigitavimus, S. Sedem consuevisse concedere restitutionem in integrum, cum facultate ut causa agigaretur coram suis iudicibus, seu Ordinario et superiore regulari;

II. verum postea receptum fuisse morem: 1. ut exhibita S. Sedi petitione restitutionis in integrum, Ordinario et superiori regulari committeretur processus super dubio, an restitutio esset concedenda: 2. processu Romam transmisso ac dubio super restitutione expenso ac favorabiliter resoluta, Ordinario et superiori regulari committeretur, ut sententiam proferrent super controversa validitate.

III. in constit. *Si datam* Benedictum XIV. hunc morem probasse, tria addens, seu: *a)* ut in processibus peragendis super causis restitutionis omnino sit necessaria praesentia Defensoris vinculi: *b)* ut in propositione dubii super restitutione, coram, v. g., S. C. C. etc. item omnino requiratur interventus Defensoris: *c)* denique ut ad fruendum beneficio restitutionis unica favorabilis resolutio nequaquam sufficiat.

IV. **De causis nullitatis ordinationis sacrae.**— Quum in Libro I. iam expenderimus quaestionem, an ordinati per vim et metum obligationibus clericalibus divinciantur necne, quidque eis agendum sit, ut coram ecclesia hisce obligationibus legitime soluti habeantur, heic pauca tantum addita volumus, seu:

I. perbelle fieri posse, ut aliis de causis quam ex vi impugnari rite valeat ordinationis valor, v. g., ex defectu ministri vel materiae, etc., imo causas huius modi, secus ac verum sit de metu qui, ut alias diximus, purgari potest, tales esse ut quocumque tempore allegari valeant, quum nullus temporis dilapsus substantiale ordinationis vitium sanare possit; quo etiam redit Reg. XVIII. iuris in VI.: « Non firmatur tractu « temporis, quod de iure ab initio non subsistit » ;

II. hisce in causis agitandis rectissime prae oculis haberi citatam const. *Si datam*, non quasi benedictina constitutio et hunc casum attingat, et hinc ius quoad eum faciat, sed quia quaedam continet quae ei aptari optime possunt; et reapse, v. g., quis negabit peropportunum esse ut Defensor deputetur, qui ex officio valorem ordinationis tueri debeat ad imitationem Defensoris vinculi matrimonialis vel professionis religiosae?

III. casu eveniente, ut ex metu causa proponatur, esse metum ipsum, iuxta regulam quae constans est

quando de metu agitur, probandum, quum facta, maxime si iniuriam continentia, nullatenus, ut par est, praesumantur; probationem vero ipsam esse faciendam per testes, et, si forte hi deficient, per indicia quae violentam praesumptionem efficiant et hinc moralem certitudinem gignant;

IV. casu vero contingente, ut alii testes deponant de metu, alii vero metum excludant, illis (iuxta regulam item generalem) esse magis quam his (caeteris paribus) credendum, quum illi de facto, quod sub sensibus cadit testificentur, v. g., de minis, hi vero de re quae humanum captum effugit; quae verba sat insinuant aliam esse tenendam normam, si testes hi non simpliciter testarentur de libertate actus, sed attestarentur, v. g., non fuisse illatam illam coactionem de qua deponunt testes contrarii, hoc enim in casu potius metum excludentibus esset credendum, quum delicta (ut mox dicebamus et caeteroquin per se evidentissimum est) non praesumantur.

ART. VI.

De causis certarum personarum.

I. **Monitum.**— Quia in causis nonnullarum certarum personarum aliqua singularia sunt servanda, non abs re erit ea saltem indigitare. Breviter ergo disputabimus *de causis infantium, pupillorum et minorum*, necnon *de causis foeminarum*. Ea vero quae dicemus, ut facili quisque negotio percipiet, non exclusivo iure ad iudicia civilia pertingunt, at una simul, saltem ex parte, et ad criminalia.

II. **De causis infantium, pupillorum et minorum.** — Hac ex parte haec saltem constituenda censemus.

I. Nomine *infantium* romano iure ii intelligebantur, qui nondum septennium expleverant; *impuberum* vero qui annum XII vel XIV, prout de foeminis vel de maribus agebatur, nondum excesserant.

II. Ii autem penes Romanos dicebantur *pupilli*, qui, impuberes quum essent, sub tutoris potestate erant constituti; *minores* vero qui pubertatem equidem iam fuerant adepti, sed, quum nondum XXV annum explevissent, curatoribus subiiciebantur.

III. Canonicum ius, ut non semel diximus, in pluribus romanum est sequutum; inter quae profecto accensentur ea, quae pertinent ad capacitatem iuridicam, qua recensitae personae pollent quoad partem habendam in iudiciis.

IV. Hinc, quum iure romano: 1. *infantes* repellentur sive ab agendo sive a respondendo, ac ipsorum loco agere et respondere tenerentur vel tutores si haberent vel saltem curatores hunc in finem eis dandi: 2. *pupilli* nec convenire nec conveniri possent sine auctoritate tutoris: 3. *minores* item nec agere nec respondere possent sine auctoritate curatoris, paucis casibus exceptis, ita ut sententia contra eos lata ipso iure esset irrita, quamvis e contra sustineretur si lata pro eis: 4. idem fere et quoad canonicum ius est repetendum.

V. *Fere* tamen diximus, nam aliquid speciale habet ius nostrum, ut constat ex celebri decretali *Si annum* data a Bonifacio VIII, cuiusque, sub C. III. *De iudic.* in VI relatae, haec est brevis summa: in causis spiritualibus vel spiritualibus adnexis minores ann. XXV agere et respondere possunt sive per se sive per procuratorem a se constitutum; impuberibus vero (sive sint filii-familias sive pupilli) iisdem in causis dandus est curator a iudice ecclesiastico, nisi iam fuerint

infantia maiores, nam hoc in casu poterit iudex ecclesiasticus eis concedere, ut procuratorem loco curatoris sibi assumant.

VI. Iis vero in locis, ubi aliae a romani iuris propriis dispositiones vigent quoad iuridicam dictarum personarum capacitatem, iuxta ea quae in Prolegomenis tradidimus novis et non antiquis legibus standum arbitramur, adeo ut, ubi lex civilis constituit eos, qui XXI aetatis annum expleverint, maiores ac pleni sui iuris esse censendos, et in ecclesiastico foro eadem regula sit servanda, et hinc curatoris auctoritas quoad eos minime requiratur iis in casibus in quibus iuxta romani iuris normas esset necessaria.

VII. In causis infantium, pupillorum et minorum sedulo attendenda sunt privilegia, quibus ii gaudent.

III. **De causis focminarum.** — Hisce de causis agitur in C. II. *De iudic.* in VI.

Quae autem ibi traduntur, ita brevissime in sum-
 mario referuntur: « Mulieres personaliter ad iudicium
 « (quacumque causa in iure non expressa) invitae tra-
 « hendae non sunt: sed si necessarium sit ipsarum
 « testimonium in causa, iudex expensis producentis
 « interdum ibit, interdum mittet; et iudex fraudulen-
 « ter vadens excommunicatus est. Mulieres religiosae,
 « etiam volentes, extra monasterium suum ex aliqua
 « causa personaliter ad iudicium trahi non possunt;
 « quod contra praedicta fit, est irritum ».

De hac autem bonifaciana decretali adversum vo-
 lumus: 1. hodie excommunicationem cessasse; 2. vi
 consuetudinis temperatam saltem pluribus in locis
 fuisse prohibitionem, ne mulieres in civilibus perso-
 naliter comparere cogantur; 3. vetitum, ne mulieres
 in criminalibus accusent, casum non comprehendere,
 quo aliud v. g. exigit publica utilitas.

CAPUT II.

De iudiciis criminalibus.

Duobus articulis breviter dicemus *de iudicio criminali tum ordinario* (quod scilicet in criminalibus causis generatim obtinet) *tum extraordinario* (quod videlicet in aliquibus tantum criminalibus causis locum habet).

ART. I.

De iudicio criminali ordinario.

Huc redeunt iudicia per viam sive *accusationis*, sive *denunciationis*, sive *inquisitionis*, sive *exceptionis*, quas singillatim expendere praestat, antequam rationem hisce in iudiciis servandam seu *telam iudicialem criminalem* (ut inquiunt pragmatici) exponamus.

§ I.

De accusationibus, denunciationibus, inquisitionibus et exceptionibus.

CAPITULUM I.

De accusationibus.

I. Accusationis notio, origo, forma. — Est accusatio: criminis apud iudicem competentem legitime facta delatio ad publicam vindictam.

Et ita quidem iure romano, a qua hanc definitionem mutuati sumus. Verum, quum apud nos publica vindicta proprie dicta, ut alibi explicavimus, non habeatur; ac praeterea alia quoque praeter accusatio-

nem via crimen ad iudicem deferri queat, ad aequivocationum pericula declinanda, rectius definitur accusatio: delatio criminis iudici ideo *solemniter* facta, ut contra reum legitima poena animadvertat.

Solemniter diximus, quia, ut accusatio a denunciatione differat atque effectus sibi proprios operetur, fieri debet servatis iuris solemnitatibus, seu per libellum: 1. in quo exprimantur nomina accusatoris et accusati, delicti species, locus, annus et mensis; ac praeterea: 2. habeatur subscriptio seu *inscriptio*, qua accusator se obligat ad crimen probandum atque ad poenam talionis subeundam, si falso eum accusasse adparuerit.

Quod si quis quaerat, utrum haec talionis disciplina, imo et vel ipsum accusationis systema, aut iure merito ab ecclesia recepta fuerint aut hodie adhuc vigeant, respondebimus: *a)* ad primum quod spectat negative, quum poena talionis, dum rite aestimata, hinc nihil pravi aut absurdi in se contineat, illinc veluti necessaria dicenda sit ad impedienda calumniarum pericula, ubi accusationes sunt in usu; *b)* ad secundum vero quod attinet, equidem post inductum longe perfectiorem denunciationum usum, quod maxime obtinuit circa Innocentii III. tempora, raras admodum opera consuetudinis (cui propterea valde attendendum est) evasisse accusationes, attamen non videri iis esse adhaerendum, qui rotunde et indiscriminatim docent hodie inscriptionem in talionis poenam penitus a curiis nostri recessisse, quum (ut si leamus de Pio V iubente const. *Cum primum* a. 1566, ut falso accusantes de simonia, blasphemia, sodomia et concubinato hoc modo punirentur) non desint graves doctores, qui testantur eam in usu esse in aliquibus ordinibus regularibus.

II. Qui accusare et qui accusari possint. —

De utrisque est regula generalis omnes posse qui non prohibentur, quum id tendat ad crimina coercenda, quae res est quae directe publicum bonum tangit.

In specie vero, ac velut exceptionis ad modum, ab accusando *ut plurimum* arcentur aliqui ob defectum aetatis ut impuberes, aliqui ob speciale eorum conditionem ut clerici et monachi, aliqui ob calumniae suspicionem ut inimici, etc.

Ut plurimum tamen diximus, nam interdum seu quoad crimina excepta (v. g., quoad laesam maiestatem) certis sub legibus aliqui ex iis admittuntur.

Eodem vero modo, quo interdum fallit regula quoad eos qui accusare valent, fallit quoad illos qui accusari possunt. Et hinc, v. g., accusari nequeunt aliqui ob defectum rationis, aliqui eo quia de eodem delicto iam accusati absoluti fuerunt (quod posterius saltem plerumque verum est), etc.

Sedulo autem advertatur, ad legitimam accusationem minime oportere, quod praecesserit infamia vel caritativa monitio.

III. Accusationis effectus. — Accusatio plures effectus operatur, quorum alii ad iudicem, alii ad accusatorem, alii ad praesumptum reum attinent.

Et ad iudicem quod spectat, tenetur ipse, dum tamen accusatio sit legitima, eam admittere, et hinc reum, vel verbaliter vel realiter pro casuum varietate, citare.

Accusator autem, iuxta dicta, crimen probare debet, atque poenam talionis luere siquidem constiterit ipsum calumniatum fuisse praetensum reum.

Quod si quis quaerat, utrum ab accusatione desistere accusator valeat, respondebimus *negative*, vel si de iis sit qui ad accusandum tenentur, v. g., de promo-

tore fiscali; vel si formalem libellum iam protulerit ni forsan iusta causa a iudice probanda eum excuset: secus *affirmative*, licet hoc in casu perpetuum silentium ei sit indicendum, adeo ut nullatenus in posterum ad accusationem instaurandam admitti valeat.

Tandem ad accusatum quod pertinet, nequit is pendente accusatione saltem ut plurimum ad novas dignitates promoveri; causa vero discussa et finita atque crimine probato, condemnandus erit ad poenam ordinariam vel extraordinariam pro casuum varietate, secus erit dimittendus.

CAPITULUM II.

De denunciationibus.

I. **Notio et species.** — Est denunciatio delicti alicuius manifestatio haud solemnis superiori facta.

Duplex autem est denunciatio seu *evangelica* idest *fraterna*, quae fit superiori at non ad poenae inflictionem sed ad rei correctionem et emendationem; *iuridica* vero seu *iudicialis*, quae directe fit eum in finem, ut contra reum debitae poenis animadvertatur.

II. **Normae et effectus.** — De ratione in denunciatione paterna servanda haud solliciti nos sumus, quum de re agatur, quae ad viros theologos spectat potiusquam ad canonistas.

Quod tamen non impedit heic animadverti nos velle, huiuscemodi denunciationem omnibus equidem omnino concedi, attamen non sternere ipsam aditum ad procedendum iudicialiter adversus denunciatum, nisi forsan delictum sit iuris alieni laesivum, vel saltem si denunciatus iam de eo fuerit infamatus.

Ad iudicalem vero denunciationem quod pertingit, quaeri in primis solet quinam ad eam peragendam admittantur. Cui quaestioni cum non omnes uno modo respondeant, constituimus nos saltem ex consuetudine (quidquid de scripti iuris rigore esset dicendum) omnes *ad denunciandum* videri admittendos, etsi forsitan *ad accusandum* inhabiles, dummodo idonea probationis media iudici indicent.

Petitur secundo quandonam denunciatio fieri debeat vel saltem possit. Ad quod reponimus ordinarie loquendo, seu excepto casu quod agatur de crimine haereseos, vel etiam (ut pluribus placet) de crimine ex quo grave damnum aut communitati aut saltem privatis impendat, delicta occulta denunciari legitime non posse, quamvis fortasse talia ea fuerint ut probari coram iudice queant. Alia vero danda esset responsio, si de crimine praecessisset fama, nam tunc certum est quodlibet delictum recte denunciari posse, imo interdum non solum posse sed et debere, quod verum est quando id urget vel lex naturae (v. g., si id necessarium sit ad publicum damnum avertendum) vel lex positiva (v. g., si canones id iubeant) vel etiam si praecesserit iudicis monitorium (v. g., ut fieri olim saepe consuevit occasione furtorum).

Tandem inquiritur quinam sint denunciationis rite peractae effectus. Ad quod respondemus teneri iudicem ad inchoandum processum, instituendo specialem inquisitionem contra denunciatum; hunc vero (praeter obligationem subeundi poenam si rite condemnatus fuerit) denunciatione pendente ordinarie loquendo non posse promoveri ad dignitates, ordines, officia et beneficia, non tamen prohiberi quominus ministeria iam acquisita exercent, iis exceptis quae facta denunciatio attingit.

CAPITULUM III.

De inquisitionibus.

I. Notio, species et origo historica. — Inquisitio in genere idem est ac investigatio, num aliquid factum sit necne. In re vero nostra inquisitio non aliud est quam actus, per quem iudex investigat, num aliquis aliquod delictum perpetraverit.

Duplici vero ex capite divisionem recipit inquisitio, videlicet *ratione finis et modi*.

Ratione finis alia est *paterna* et alia *iudicialis*, prout ad rei disciplinarem emendationem tendit, vel potius ad criminalem punitionem: ratione vero modi alia est *specialis*, alia *generalis* et alia *mista*, quatenus inquiritur vel num certa persona certi criminis sit rea, vel num aliqua persona aliquod crimen commiserit, vel num certa persona admiserit aliquod delictum aut quaenam persona fuerit rea certi delicti.

Quod si quis quaerat, quaenam fuerit historica origo huius methodi in criminibus persequendis, respondebimus brevissimis verbis: 1. per x priora saecula canonicum ius, romanum sequutum, *ex regula generali* nonnisi accusatorium processum, ut videtur, admisisse; verum; 2. ab hac disciplina, quae, si priscis temporibus variis de causis retineri potuit, postea immutatis moribus in animarum perniciem evasisset, merito recessum fuisse versus saeculum XII, adeo ut, quamvis certe demonstrari nequeat Innocentium III hanc procedendi formam invexisse, saltem dici debeat ipsum huiusmodi systema, quod accusatorio absque ullo dubio per se est praeferendum, expolivisse ac firmasse: quae certe una est ex maximis laudibus, quam in canonicis rebus promeruit hic Pontifex, qui

iure meritoque renunciatus fuit pontifex iurisconsultorum et pontificum iurisconsultissimus.

Priusquam vero inquisitionis peragenda regulas tradamus, animadvertere lubet inquisitionis nomen praeter genericum sensum, quem nunc expendimus, alterum habere in iure nostro specialissimum ac velut per antonomasiam, quod verum est quando inquisitio sumitur univoca significatione cum S. Officio; quam rem inferius expendemus, ubi sermo erit de iudiciis criminalibus extraordinariis.

II. **Quomodo peragenda.** — Potissimae normae tenendae in instituenda inquisitione iudiciali (nam de hac solummodo nos solliciti esse debemus) hae sunt:

I. Ad eam procedere potest iudex vel ex officio vel ad instantiam sive promotoris fiscalis sive etiam alicuius privati, ut diximus quando loquuti sumus de denunciationibus.

II. Verum *ut plurimum* legitime ea institui nequit, quin praecesserit infamia quae fuerit publica, imo et iuridice probata si ad instantiam procedatur, quum generalis regula sit ab Innocentio III constituta: *sicut accusationem legitime debet praecedere inscriptio, sic et denunciationem charitativa monitio et* INQUISITIONEM CLAMOROSA INSINUATIO *praevenire* (1); idque iure merito omnino, quum ecclesiasticae societatis longe potius intersit crimina non propalari quam puniri.

III. *Ut plurimum* tamen diximus, nam interdum deficit proposita regula, ut verum est, v. g., in inquisitione mixta, quando ea generalis quidem est quoad personam at specialis quoad delictum.

IV. Superior generalem inquisitionem instituens exigere nequit, ut occulta crimina sibi pandantur,

---

(1) C. XXIV. *De accusat.*

quamvis fortasse eiusmodi ea fuerint ut probari valeant; ea vero inchoata, nihil obstat quominus ad specialem transeat, si legitima emergerit causa, v. g., si denunciatus ei aliquis fuerit, quem iam publica infamia notaverit.

V. In instituenda inquisitione mixta generali quoad personam, at speciali quoad delictum, ut plurimum nequit superior subditos cogere ad pandendum occultum delicti auctorem; ipsa vero semel rite instituta viam sternit inquisitioni speciali.

CAPITULUM IV.

De exceptionibus.

I. **Notio.**—Exceptionem heic spectamus non quamcumque in genere, sed eam in specie quae *criminis* dicitur, quaque aliquod delictum alicui in iudicio agenti ut actori vel testi a reo obiicitur.

Exceptio vero ita considerata duplex est seu *civilis* et *criminalis*, prouti delicti exceptio proponitur, vel eum tantum in finem ut actor aut testis ab agendo aut testificando repellantur, vel una simul ut et poena mulcentur.

II. **Effectus.** — Sedulo distinguendum est inter casum quo exceptio civiliter fiat, et casum quo criminaliter proponatur.

Et reapse si civiliter fuerit exceptum, hoc unum *directe* operatur exceptio quod, hac rite probata, sit actor vel testis ab agendo vel testificando reiiciendus.

Directe tamen diximus, nam *ex indirecto* hic alter quoque effectus sequitur, ut iudex debeat postea contra ipsum, utpote infamia notatum, inquisitionem specialem instituere.

Si vero fuerit exceptum criminaliter, tunc huiusmodi exceptio fere eandem vim sortitur ac proprie dicta accusatio. Aliquid tamen in ea speciale est, et hinc, v. g., reus excipiens, sed in probatione deficiens, puniendus haud est ut falsus accusator; aliquam enim veniam promeretur, quum ex quadam necessitate fecisse videatur quod fecit.

Notatu autem dignum de exceptionibus criminalibus agi in C. XVI *De accusat.*; de accusationibus vero, denunciationibus et inquisitionibus sermonem esse in C. XXIV, sub quo refertur celeberrima decretalis *Qualiter et quando*, ab Innocentio III edita in C. Lateranen. IV.

§ II.

Iudicii criminalis ordinarii ordo seu tela.

Quae ad iudicii criminalis ordinem, seu *tela*, pertinent, tribus capitulis summis digitis attingemus, quae *de iudicio criminali inchoando, instruendo et absolvendo* inscribemus.

CAPITULUM I.

De iudicio criminali inchoando.

I. **De libelli oblatione.** — De libelli notione ac necessitate superius diximus, quando loquuti sumus de iudiciis in genere.

Addere autem liceat:

I. In criminalibus iudiciis certe requiri libellum (quamvis non semper eodem modo conceptum) quando proceditur per viam accusationis, denunciationis et exceptionis; minime vero, ut evidens est, quum per viam inquisitionis, saltem quum proceditur ex officio.

II. Libello vero, quando iudicium introducitur ex denunciatione, adnexum esse oportere illud, quod pragmatici dicunt *probationis directorium*, seu indicem probationum, quae de delicti existentia eiusque auctore fidem iudici legitime facere valeant.

II. De visitatione corporis delicti atque de praevia informatione summaria. — Quadruplex, ut vidimus, est ordinarius modus procedendi criminaliter, seu per viam accusationis, denunciationis, inquisitionis ac exceptionis.

Iamvero, quocumque his ex modis sit procedendum, rei citationi duo sunt praemittenda, nempe *visitatio corporis delicti*, prouti pragmatici loqui consueverunt, atque *praevia informatio summaria*, seu processus qui dicitur informativus.

Et ad primum quod spectat, post ea quae diximus de inspectione rei oculari, quum de iudiciis in genere dissertaremus, vix non otiosum videtur advertere ei locum fieri non posse, nisi agatur de delicto facti permanentis. Et reapse quomodo, v. g., concipi potest ocularis inspectio seu visitatio corporis delicti, quando criminalis actio circa delicta, quae meris verbis admittuntur (puta blasphemiam) versatur?

Ad secundum vero quod pertingit, constituimus distinguendum omnino esse inter casum, quo processus fiat per viam accusationis vel exceptionis, et casum quo procedatur per viam denunciationis vel inquisitionis.

Et reapse priori in hypothesis minime obtinet praevius processus informativus, nisi forsan accusator ipse seu excipiens rem probaverit; dum in altera ei fit locus, et ita quidem ut: 1. si per viam inquisitionis procedatur, absolute loquendo satis sit ut circa prae-

viae infamiae existentiam (nisi de hac iudici certo iam constiterit) versetur; si vero: 2. processus instituatur per viam denunciationis, nec ille sit casus in quo, iuxta alibi dicta, debet antea iudici de praevia infamia constare (nam hic in praecedentem resolveretur) praemittendus sit processus informativus ad habendam adversus reum saltem semiplenam probationem per tam gravia argumenta, quae rei ipsius citationem probabilem faciant ac legitiment.

III. De citatione rei et litis contestatione. — Uberius explicantes ac criminalibus iudiciis pressius aptantes ea, quae alibi de citatione in genere atque litis contestatione tradidimus, constituimus:

I. citationem fieri legitime haud posse nisi, ut mox diximus, ex processu informativo, rite peracto per opportunum testium vel etiam instrumentorum examen, habeatur contra reum saltem semiplena criminis probatio;

II. in criminalibus causis (prout constat ex C. I. *De iudiciis* in VI.) iudices quosvis, etiam delegatos, reum cogere posse ut personaliter compareat, dummodo (ut docent canonistae) poena imponenda sit vel corporis afflictiva, vel ea quae censeatur exsilio maior;

III. casu contingente, ut reus in alieno territorio versetur, qui tamen citandi vere sit subditus (nam adverso in casu iudici praecipienti impune non pareret) citationem fieri posse: 1. vel transmisso per apparitorem seu cursorem authentico citationis edicto; 2. vel rogato iudice loci per litteras *remissoriales* seu *subsidiales*, ut ipse citationem exequatur opera suorum ministrorum;

IV. hodie, ob immutatas plurimis in locis relationes ecclesiam inter et rempublicam, raro locum fieri posse

reorum citationi, quam *realem* nostri vocitant, seu *capturae* et consequenti in carcerem detrusioni ac custodiae;

V. hac tamen innovatione non obstante, placere regulam memorare, quae reorum capturam moderabatur, et iuxta quam haec legitime fieri haud poterat, nisi, saltem generatim loquendo, ex mandato iudicis, imo neque ab hoc decerni, nisi contra reum saltem gravia indicia haberentur etc., etc.

VI. tandem ad litis contestationem quod pertinet, ubique receptum esse, ut, nisi procedatur per viam accusationis, vel, quod idem est, exceptionis, quibus in casibus formalis per se requiritur litis contestatio, sufficienter censeatur ea inducta per actum quo, ut inquiunt pragmatici, reus *constituitur*, seu constitutis idest examini a iudice subiicitur.

CAPITULUM II.

De iudicio criminali instruendo.

I. **De examine rei.** — De rei examine aliqua praeoccupavimus, quum, instituta de confessione tractatione, quaestionem expendimus, utrum reus teneatur iudici iuridice ac legitime interroganti respondere. Tunc vero dictis addita nunc volumus quae sequuntur:

I. Duplex in criminalibus habetur rei examen, seu *summarium* et *solemnē*.

II. Summarium illud appellatur, cui reus in iudicio constitutus confestim subiicitur, quodque circa generalia, ut inquiunt, versatur, v. g., rei nomen et conditionem etc.; ordinarium e contra illud dicitur, quod circa crimen directe versatur ac certis sub legibus fit, v. g., praesente ex curiarum consuetudine promotore

fiscali etc.; quodque, quum eo tendat ut iuridice innotescat, num praesumptus reus impactum crimen vere admisit necne, omitti haud potest licet ipse reus in examine summario crimen confessus fuerit.

III. In iudiciis praesertim criminalibus iudici omnino cavendum est, ne suggestivis interrogationibus reum circumveniat, neve eum indebite aut minis terreat aut promissionibus alliciat; notarius vero, qui acta describit, accuratissime adnotare debet quae reus signa indiciae criminis protulerit, v. g. vultus immutationem, vocis trepidationem, confessionis inconstantiam.

II. **De positionibus, articulis atque capitulis.** — Quia, quo tutius ac celerius veritatis notitia in iudiciis obtineri possit, salubriter inductus est *positionum, articulorum et capitulorum* usus, expedit omnino ut de eis aliqua saltem heic delibemus; ita enim fiet, ut norma in criminalibus iudiciis instruendis tenenda fideliter describatur, ea vero quam alibi servandam diximus in iudiciis civilibus magis magisque accurate determinetur. Haec ergo, ut advertantur opportunum remur.

I. Nomine *positionum* proprie intelliguntur assertiones quaedam ab uno ex collitigantibus prolatae, seu alteri collitiganti propositae, ut hic vel affirmet vel neget (et quidem ex iuris necessitate, nam secus id frustra fieret) rem ita esse prouti asseritur; nomine vero *articulorum* eae veniunt assertiones, quarum veritatem alteruter ex litigantibus iudici declarat velle se legitime probare.

II. *Capitula* se habent quodammodo ad positiones et articulos tamquam species ad genus, nam proprie in criminalibus iudiciis obtinent, illudque sibi proprium vindicant; ut una simul et positionem et articulum complectantur.

III. Eapropter: 1. si in iudicio civili Albertus actor hanc formulam exerat: pono Iacobum a me centum mutuo accepisse, et proinde postulo cum interrogari, an fateatur hoc verum esse necne, habebitur *positio*; si vero: 2. hanc alteram adhibeat: ego probare intendo Iacobum reapse a me mutuo accepisse biscentum, et producam, v. g., instrumentum etc. habebitur *articulus*; et tandem: 3. si actor quum sit in criminali iudicio, seu accusator, hac utatur: pono Iacobum mactasse Aloysium, et, quatenus denegaverit, probabo per testes A. B. C. D. habebitur *capitulum*.

IV. De positionum, articulorum atque capitulorum usu plures, eaeque sat implexae, regulae tradi solent a doctoribus; quarum praecipuae hae sunt: 1. usum huiuscemodi iure communi esse praescriptum; 2. verum pluribus in locis in desuetudinem abiisse, adeo ut, facta litis contestatione, statim producantur testes, omissis positionibus etc.; 3. iis vero in locis, ubi usus huiusmodi adhuc obtinet, illud esse cavendum, ut intra probatorium terminum, seu intra tempus ad probandum concessum, ad ea procedatur etc.

III. **De probationibus.** — Quum sat pro re nostra de probationibus dixerimus, quando de iudiciis in genere ageremus, ulterius heic adnotasse iuvabit, generale principium, quod probationum materiam moderatur, seu illum probandi obligatione adstringi qui aliquid in iudicio affirmat, potissimum in criminalibus iudiciis obtinere, et proinde neminem condemnari posse, contra quem clare et evidenter probatum haud sit ipsum reapse deliquisse. Est hoc autem verum quocumque modo contra reum procedatur, etiam per inquisitionem, et quamvis reus pro se nullam probationem vel defensionem protulerit.

Quod si quis quaerat, utrum contumax, seu in iu-

dicio comparere dolose recusans, eo ipso haberi debeat ut criminis reus, et hinc contra ipsum veluti contra tacite confessum condemnatoria sententia edici queat, respondebimus: 1. negative; et propterea: 2. ad definitivam sententiam procedi haud posse, ni praehabitis probationibus; imo: 3. neque supposita probationum copia, sententiam proferri posse quando proceditur per viam accusationis, quum tunc requiratur, ut praecesserit formalis litis contestatio inter accusatorem et reum.

IV. Quaestio incidentalis de tortura reorum. — Eo quia de probationibus in re criminali agimus, operae pretium videtur de reorum tortura nonnihil summis digitis attingere, quamvis hoc probationum genus utraque ex curia merito recesserit.

Sciendum ergo est:

I. torturae nomine heic *formaliter* non quoddam poenae genus intelligi, at veritatis inquisitionem a iudice peractam, inflictis reo, vel etiam testibus, ad veritatem eruendam corporalibus cruciatibus:

II. antiquis temporibus interdum gravissima et exquisitissima hunc in finem adhibita fuisse tormenta;

III. verum penes christianos temperatum fuisse tormentorum usum; imo et ipso iure romano sapientes normas circa quaestiones seu torturam constitutas fuisse, v. g., ne adhiberentur tormenta si aliter veritas detegi potuisset, itemque ut praecedere deberent indicia etc., prouti constat ex tit. *De quaestionibus* (Dig. XLVIII, 18 et Cod. IX, 41);

IV. ius canonicum tormentorum usum admisisse, ut patet, v. g., ex Reg. VI iuris in V: *In ipso causae initio non est a quaestionibus inchoandum* (1); verum

---

(1) Conf. etiam C. I. *De deposito*.

mitius in ecclesiastico foro quam in civili processum fuisse, ut probant historici, qui etiam hoc testantur, tormenta prius in ecclesiae quam in reipublicae tribunalibus cessasse:

V. quaestionem esse iamdiu agitatam, nec hodie pacifice compositam, utrum tormentorum usus ad veritatem eruendam legitimus sit;

VI. nobis vero eos placere sequi, qui hunc usum reprobant, nam, ut aliqua saltem indigitemus argumenta: 1. tortura quum durissima res sit, adeo ut interdum aequiparetur morti, nonnisi iis applicari legitime potest, de quorum reitate certo constat; de facto enim resolvitur in gravissimam poenam; 2. praeterea, quae certa utilitas in ea esse potest, dum probatio quae ex ipsa elicitur, infirmissima est, imo, saepe nullius prorsus valoris, quum constet, historia teste, plures impacta sibi crimina etsi innocentes fassos fuisse ad tormenta declinanda, alios vero nec his moveri potuisse ut veritatem faterentur quamvis certissime reos?

VII. nec ideo, quia usus tormentorum nobis minime probatur, eos nos esse qui reipublicae, imo vel ipsi ecclesiae, invidiam ingeramus, quasi inique processerint ob receptum quaestionum usum in criminalibus causis expediendis; quum enim antiquitus communis esset hominum persuasio, quam postea sana philosophia emendavit, legitimum esse hunc veritatis eruendae modum, nihil mirum esse debet si uterque legislator, seu et civilis et ecclesiasticus, eum probarent atque in utroque foro adhibendum mandaverint.

V. **De publicatione processus.** — In criminali processu duplex pars quum distinguatur seu, *offensiva* contra reum et *defensiva* favore rei, processus publicatio de priori seu de offensiva, intelligenda est.

Duplici autem modo fieri ea potest, prouti viget vel non, iuxta locorum legitimas consuetudines, usus capitulorum.

Ubi enim capitulorum usus observatur, expleto examine rei assignandi sunt illi, qui contra reum agit, seu accusatori vel promotori fiscali, opportuni termini ad capitulandum etc., antequam fiat publicatio; ubi vero capitulorum mos a curia recessit, statim ab expleto rei examine proceditur ad publicationem.

In eo autem haec consistit, ut quaecumque eousque peracta sunt praelegantur et pandantur, edito quoque a iudice decreto, ut actorum exemplar reo tradatur, factaque ei facultate se defendendi, productis, qua opportunum id sibi arbitratus fuerit, interrogatoriis, iuxta quae iterum examini erunt subiiciendi testes, qui iam auditi fuerunt ad curiam informandam.

VI. De legitimatione processus: ubi et de testium repetitione et confrontatione. — Nomine *legitimationis processus* intelligitur actus, quo reus declarat se testes, in processu informativo auditos, habere ut legitime citatos et examinatos.

Ad quaesitum autem, utrum reus processum teneatur necessario legitimare, respondemus *affirmative*, si ipse voluerit, ut, quum processus offensivi communicatio ei fit, testium nomina pandantur; secus vero *negative*. Hoc autem posteriori eveniente casu, seu non declarante reo, publicato iam processu offensivo, velle se hunc legitimare, procedendum erit *ad testium repetitionem*, seu ad novum testium examen praevia rei citatione ad videndum, ut dicunt pragmatici, eos iurare de veritate dicenda etc.

Notandum vero: 1. posse reum, cum processum legitimat, addere clausulam: *salvo iure repetendi testes*; 2. verum hoc in casu teneri ipsum ad expensas

necessarias solvendas, si forte testes postea repeti voluerit; 3. testium repetitionem proprie *confrontationem* dici, quando iudex, singularibus rerum adiunctis id suadentibus, testes coram reo sistere se iubet ac coram reo priorem depositionem reiterare mandat.

VII. De defensionibus. — Neminem sicut inauditum ita indefensum esse condemnandum, regula est quam, utpote iure naturae praescriptam, constantissime ius nostrum sequutum est et sequitur.

Quod ad normam, quae practice est tenenda in defensionibus reorum peragendis, plurimum est standum variis probatis locorum consuetudinibus.

Spatii autem angustiae nobis nihil aliud adnotandum concedunt, nisi: 1. dandum esse reo, etsi crimen confesso, congruum tempus ad defensionem sibi parandam et faciendam: 2. hoc si negetur locum fieri appellationi: 3. ius tamen esse, v. g., promotori fiscali, contra testes a reo pro se adductos excipiendi vel scripturas ab eo productas impugnandi etc.; et tandem: 4. admitti defensiones posse, imo et debere, etsi in causa fuerit conclusum, dummodo tamen de poena corporali agatur, quia per hanc irreparabile praeiudicium fit, quod, ut evidens est, naturae adversatur.

CAPITULUM III.

De iudicio criminali absolvendo.

I. De sententia proferenda. — Quum plura alibi de sententia dixerimus, heic ulterius adnotata haec tantum volumus:

I. Sententia, de qua nunc loquimur, illa est quae *definitiva* appellatur, utpote ea per quam iudicium absolvitur.

II. Necessario ea esse debet aut rei condemnatoria, aut rei absolutoria, prout legitime constiterit eum impactum sibi crimen vere admisisse necne.

III. Si vero condemnatoria fuerit, tunc *criminis declaratoria* proprie dicitur, quando, ita lege statuente, iudex directe non condemnat reum, sed declarat commissum ab eo fuisse crimen atque hinc in poenam lege statutam ipsum incidisse; quod bene advertendum est, nam sententiam declaratoriam ad diem patratu criminis retrahere tralatitii iuris est.

II. De adpellatione, re iudicata atque sententiae executione. — Quid nomine adpellationis et rei iudicatae intelligatur iam novimus. Addere vero heic placet:

I. etiam in criminalibus iudiciis, imo et magis, adpellationis remedium praesto esse;

II. in quaestionem tamen vocare aliquos doctores, num statim sit adpellandum ne sententia criminalis, saltem si corporis afflictiva, transeat in rem iudicatam, vel an potius intra decendum adpellari legitime possit;

III. denegari tamen adpellationis beneficium non solum illi, qui, crimen confessus de eoque convictus, condemnatus fuit ad poenam, quae lege iam definita est, sed et illi contra quem ob contumaciam, non simpliciter praesumptam sed veram, condemnationis sententia fuit lata;

IV. sententiam, quae in rem iudicatam transierit, a iudice, minime vero ab ipso actore, esse executioni, qua tamen hac egeat, demandandam;

V. iis in locis, ubi pax inter ecclesiam et rem publicam turbata est, sollerter iudici esse perpendendum, num expediat certa sententiarum genera proferre; idque, ne in irritum cedentibus sententiis ipsis

ob defectum vis armatae, potestas ecclesiastica contemptui exponatur et hinc eius nervus abrumpatur;

VI. *certa sententiarum genera* nos commemorasse, quum plures sententiae sint quae nihilominus rectissime feruntur, ut en, v. g., quae executione *ab extrinseco* non egent, quales sunt, v. g., sententiae mere privatoriae iuris acquirendi.

ART. II.

De iudicio criminali extraordinario.

Huc spectant iudicia quae *ex notorio* pragmatici dicere consueverunt, necnon iudicia quae sive *in causis fidei*, sive *aliquibus in causis clericorum et monachorum instituuntur*. Quae singillatim perpendemus, at brevissime, ne propositos nobis fines excedamus.

§ I.

De iudicio, ut inquirunt, ex notorio.

I. Criminis notorii notio. — Priusquam normas in iudiciis *ex notorio* tenendas exponamus, necessarium omnino arbitramur notiones aliquas de notorio crimine praemittere. Dicimus ergo:

I. delictum esse posse notorium vel ex iure vel ex facto;

II. *notorietatem ex iure* variis ex causarum figuris oriri posse, v. g., ex confessione quam sponte reus fecerit in iudicio nec retractaverit: *notorietatem* vero facti tunc haberi, quum delictum aliquod talibus in adiunctis loci, temporis etc. patratum fuerit, ut v. g. maiori parti communitatis de eo constet, et ita quidem ut, prouti loquuntur pragmatici atque

colligitur ex C. VIII. *De cohab. cleric. et mul.* res nec discussione egeat, nec tergiversatione ulla celari queat aut ulla ratione diminui;

III. tandem delictum notorium ex facto esse posse vel facti permanentis, vel facti transeuntis, vel facti interpolati; quae verba, quum per se sat significant, quando in singulis casibus specialis notorietatis species habeatur, ab eis enucleandis abstinemus.

II. **Normae in iudiciis ex notorio tenendae.** — Regula est, a doctoribus tradita atque ex iuris fontibus derivata, in causis criminalibus *ex notorio facti*, dummodo constet tum de facto quod notorium sit non solum in se, sed et sub ratione delicti, tum de ipsius facti criminosi notorietate, minime esse necessarium, ut iudex consuetum iudicarium ordinem stricte observet, quippe quem maxima ex parte inutilem (imo, saltem interdum, aliquatenus fortasse noxium) reddit patrati sceleris evidens certitudo.

Et hinc, v. g., non est necesse (prout eruitur ex C. IX. *De accusat.*) ut praecedant accusatio vel denunciatio; itemque nec est opus litis contestatione aut iuramento calumniae etc.; nec tandem conceditur appellationis beneficium etc.

Vix autem opus est, ut animadvertamus: 1. raro expedire ut hoc modo procedatur: 2. cautissime vero debere tunc iudicem se gerere, ne periculo se exponat iustitiam laedendi, atque poenas subeundi quae contra male iudicantes sunt constitutae.

III. **In nonnullos canones Caus. II. Quaest. I. animadversiones.** — Quia scholae nostrae indoli valde expedit interdum antiquitatis fontes reserare, non solum laudabilis eruditionis caussa, sed et facillioris ecclesiasticae disciplinae intelligentiae et applicationis gratia, ex variis canonibus, qui formam pro-

cedendi *ex notorio* constituunt ac describunt, quatuor comminisci heic placet, quos Gratianus refert sub Quaest. I, Causae II, seu XV. XVI. XVII. et XXI.

In eos autem haec animadversa volumus:

I. Quatuor hi canones clare edicunt in notoriis haud esse necessario servandum consuetum procedendi ordinem.

II. Liqueat ex eis disciplinam huiusmodi antiquo usu firmari et roborari; quamvis enim primus ex his canonibus, seu XV, gratuito Ambrosio adscribatur, quum commentaria in C. V. Epist. I. ad Corinth., ex quibus videtur excerptus, alium ab Ambrosio auctorem habuerint, cacteri, qui auctores habuerunt Stephanum V († a. 817) et praesertim Nicolaum I († a. 867) in celebri causa contra regem Lotharium simultaneae bigamiae reum eiusque fautores Theutgandum et Guntharium, genuini sunt.

III. Quam autem merito haec disciplina fuerit inducta, indicat Gratianus, admonens ad C. XVI: « In
« manifestis enim calliditate accusantium non op-
« primitur reus, nec tergiversatione proprium cri-
« men celatur, cum culpa sua oculis omnium sponte
« se ingerat... Ideo in talibus (*seu notoriis*) iudicialis
« ordo non requiritur; qui ideo institutus est, ut nec
« innocentia insidiis pateret adversantium, nec culpa
« delinquentium sententiam effugeret iusti examinis ».

§ II.

De iudiciis in causis fidei.

Rei gravitas nos movet ut, tractationem de causis fidei paulo fusiori solito sermone exposituri, in duo capitula eam dispartiamur, in quorum priori de

hisce causis generatim agamus, in altero vero disseramus speciatim de causis sollicitationis ad turpia, quae, utpote notum est ac caeteroquin ex dicendis patebit, ad causas fidei reducuntur.

CAPITULUM I.

De causis fidei generatim.

I. Causae fidei quae sint et in quo foro iudicandae. — Nomine *causarum fidei* lato sensu eae omnes intelliguntur, quae fidei integritatem vel communionis catholicae vinculum directe attingunt.

Unde lato sensu non solum causa fidei habetur, si quaeratur num quis sit haereticus, verum et si quaestio moveatur, num aliqua doctrina dogmati christiano adversetur vel non.

Verum, quum nos nunc in materia iudiciali versemur, causas fidei non lato hoc sensu accipimus, sed stricto, in quantum videlicet iudicialiter inquiritur, num quis adversus integritatem fidei vel catholicam communionem deliquerit, et quidem eum in finem hoc inquiritur, ut praetensus reus debita poena mulctetur.

Hisce vero praeiactis, facili statim negotio percipitur causas fidei ad unum ecclesiasticum forum velut per antonomasiam pertinere, quum nihil sit quod magis ecclesiae intersit quam fidem communionemque christianam integram servare, sine quibus impossibile est placere Deo et ad filiorum eius consortium pervenire.

Nec ii audiendi, qui huiusmodi errantium genus poenae expertes vellent; quod enim argumentum afferunt, seu homines cogi non posse quoad aeterni fi-

nis consequutionem, quum Deus liberam eam esse voluerit, singulos relinquens in manu consilii sui, non-nisi sophisma est.

Quamvis enim Deus sapientissimis de causis, ac praesertim ut humanae libertatis iura sarta tectaque servaret, ecclesiae suae haud concesserit potestatem homines cogendi ad fidem suscipiendam, certissimum omnino est ei haud denegasse potestatem eos coercendi, per poenarum etiam comminationem et inflictionem, ad fidem semel susceptam constanter et plene tenendam.

Idque rectissime, etenim quid a ratione magis alienum quam promissum gravissima in re, et ad quam quis caeteroquin iure naturali et divino teneatur, infringere?

Caeterum quis vel mediocriter sapiens ambigere poterit haeresim et schisma, ad quae delicta omnia, de quibus compescendis nunc loquimur, reducuntur, eiusmodi natura sua esse, ut velut necessario impetu ad assecclas exquirendos impellant, et hinc non unius vel alterius individui aeternam salutem, sed vel integrarum interdum gentium, in discrimen teste omnium saeculorum experientia adducant?

Et reapse quis vel minimum dubitare poterit, quod v. g. per tempestivam Aarii et Photii, Lutheri et Calvinii repressionem, innumeri aeternae ruinae eximi potuissent homines?

II. Disciplinae veteris ac novae hac in re adumbratio; ubi potissimum de inquisitionibus et de officio inquisitoris. — Plurima paucis verbis constringentes constituimus:

I. ecclesiam sollertissime semper invigilasse, ut fidei depositum custodiret;

II. verumtamen in gravissimo hoc munere exercendo non semper et ubivis eodem modo se gessisse,

sed vario, prouti temporum et personarum adiuncta exigebant;

III. et reapse antiquissimis temporibus, v. g., celebratum fuisse bis in anno (serius vero ex Conc. Constantinopolitano II et Nicaeno II semel in anno) concilium provinciale eum quoque in finem, ut inquisitiones fierent, num quis violatae christianae fidei reus factus fuisset;

IV. seriori vero aetate variis de causis (quibus etiam accensenda est quorundam Episcoporum oscitantia) factum fuisse, ut RR. PP. viros eligerent, fidei studio doctrinaeque excellentia eminentes, qui variis in orbis partibus non *privative* quoad Episcopos, sed *cumulative* cum ipsis, gravissimum hoc negocium fidei tutandae ac haereticos inquirendi, imo et adhibita si opus vel ipsa vi, impugnandi, curarent;

V. exortum sic fuisse munus S. Inquisitionis, quod etiam *Sanctum Officium* dictum est veluti per antonomasiam, quum nullum munus visum fuerit eo sanctius, quod pertinet ad fidem catholicam adversus haereses defendendam;

VI. quaestionem vero esse, neque hodie quod sciamus pacifice solutam, quisnam fuerit prior qui inquisitoris officium expleverit; qua in re nobis placet eos sequi, qui contendunt S. Dominicum utique apostolica auctoritate adversus haereticos processisse, verum probari haud posse ipsum nomine inquisitoris fuisse insignitum, quum inquisitio ab ipso exercita nondum hac sub appellatione atque stabili sub forma tunc consisteret;

VII. verum, quidquid sit de hac historica quaestione, certum esse monumenta haberi, quae inquisitionis officium, iam a tempore Innocentii IV et Alexandri IV, ut privilegiis et immunitatibus ornatum

et vallatum exhibent, atque ad hoc munus spectare plures decretales, quae in VI. Bonifacii VIII referuntur;

VIII. inquisitionis munus semel inductum tam uberes ac salutare fructus protulisse, ut pluribus in orbis partibus receptum fuerit; imo vel in ipsa Urbe, in qua S. Officium extabat ab ipso R. P., adiuvante praesertim Magistro S. Palatii, moderatum; quodque serius, seu exorta haeresi Novatorum saeculo XIX, evectum fuit a Paulo III ad dignitatem Congregationis, prout alibi diximus quando de Curia Romana egimus;

IX. varia fuisse per temporum decursum inquisitionis fata, verum hodie, si excipias Supremam Congregationem S. Officii, quae de causis fidei quoad universum orbem iure sibi proprio et ordinario videt, nomen inquisitionis et inquisitorum necnon S. Officii vix audiri, quum inquisitores delegati non amplius deputari soleant, atque negocia fidei tractentur ab ipsis Episcopis iuxta antiquam disciplinam.

III. De inquisitione hispanica specialis animadversio. — Quia de inquisitionis in genere origine et evolutione diximus, opportunum arbitramur nonnulla de hispanica inquisitione subnectere. Hoc autem eo libentius praestamus, quod plures, res omnino diversas permiscentes, ac inquisitioni in genere vitia tribuentes, quae inquisitioni hispanicae fuerunt propria, ecclesiae catholicae ac Sedi Romanae invidiam gratuito prorsus conciliant.

Sciendum ergo est hispanicam inquisitionem, sicut originem, ita et indolem omnino singularem habuisse.

Et reapse ex historia constat institutam eam fuisse a. 1478 a Ferdinando V rege Aragoniae, annuente quidem (quamvis aegre ut fertur) Sixto IV, at non ita,

ut naturam inquisitionis, prouti in ecclesia tum communiter haec vigeat, obtineret.

Habuit enim naturam, ut ita dicamus, religiosam simul et nationalem, eiusque proprium fuit non solum de delictis contra fidem (et praesertim de apostasia Maurorum et Hebraeorum, qui politicas ob causas ficto animo religionem christianam susceperant), sed et de certis communibus criminibus iudicare. Eius quoque organizatio specialis fuit, nam, v. g., magni inquisitoris electio ad Regem pertinebat.

Hispanicam inquisitionem plures salutare fructus genuisse equidem haud diffitemur.

Verum non certe ii sumus, qui omnia, quae ab ea gesta sunt, laudemus; imo contendimus plures abusos in eam irrepsisse, v. g., ob interdum adhibitum nimium rigorem, atque impeditam non raro adpellationem ad S. Sedem a sententiis ab ipsa prolatis.

Quae tamen dum candide fatemur, silere nec debemus S. Sedem constanti firmitate animo huiusmodi abusos reprimere conatam fuisse, comminata et interdum lata excommunicatione contra inquisitores, prout fecit, v. g., Leo X a. 1519 adversus Inquisitorem Toletanum.

IV. De singulari modo quo in causis fidei procedendum est. — Hac ex parte constituendum opportunum arbitramur:

I. quando vigeat per varias orbis partes tribunal S. O., una simul cum inquisitoribus delegatis processisse quoque Episcopos, qui *inquisitores nati* et sunt et dicuntur; ut enim disertis verbis declaravit Bonifacius VIII: « Per hoc quod negotium haereticae pravitatis alicui vel aliquibus ab Apostolica Sede generaliter in aliqua provincia, civitate, vel dioecesi delegatur, dioecesanis Episcopis, quin et ipsi aucto-

« ritate ordinaria vel delegata (si habent) in eodem
« procedere valeant, nolumus derogari » (1);

II. vigente autem delegata inquisitione, plures sapientesque regulas constitutas fuisse ad moderandam et Episcoporum et Inquisitorum potestatem; idque:
1. tum ne ob humanam oscitantiam vel malitiam pax et tranquillitas cum animarum pernicië turbarentur:
2. tum ne fidei tutela quoquomodo praepediretur;

III. hinc, v. g., concessum et constitutum fuisse a Bonifacio VIII, ut super eodem facto Episcopus et inquisitor possent procedere communiter vel divisim; et praeceptum simul ut, si divisim procedere placeret, tenerentur sibi invicem communicare processus, quo per hoc melius posset veritas inveniri; et nisi hoc casu inquisitores in sententiae probatione dioecesanis vel contra ducerent deferendum, per utrosque simul sententia proferretur; in qua ferenda si non convenirent, per utrosque negotium sufficienter instructum ad S. Sedem esset remittendum (2);

IV. quia tamen hodie, ut diximus, nonnisi inquisitores nati seu Episcopi habentur, a memoratis regulis ulterius illustrandis consulto nos abstinere, in indicando potius modo immoratueros, quem hodie iidem Episcopi in fidei causis observare debent, quique idem est, ut ait Bonifacius VIII, « quem inquisitores possunt
« et debent per iura communia, vel per speciales concessiones sive ordinationes Sedis Apostolicae observare » (3);

V. ad hunc vero modum quod spectat, potissimas regulas in causis fidei tenendas has esse: 1. est Episcopus in sua dioecesi inquisitor natus, et hinc pote-

---

(1) C. XVIII *De haereticis* in VI. (2) Conf. C. cit. (3) Conf. C. cit.

state pollet procedendi contra haereticos etc., etiam quoad exemptos, quamvis, ad hos quod spectat, potius delegata quam ordinaria dici debeat eius potestas; 2. quod de Episcopo dictum est, idem et de vicario capitulari repetendum, iis exceptis quae pertinent ad exemptos; 3. causae fidei complectuntur causas haereticorum, apostatarum, necnon eorum qui haereticis credunt vel sunt eorum receptatores, fautores aut defensores etc.; 4. imo inter eos, qui causa fidei Episcopo ut inquisitori subiiciuntur, etiam accensendi illi, qui vel de iure vel de facto de haeresi sunt suspecti, prouti essent, v. g., qui sollicitant ad turpia abutendo sacramento poenitentiae, ut uberius mox dicemus; 5. in causis fidei adhiberi potest ea procedendi forma, quae *summaria* appellatur; 6. causae fidei, ob maximam ipsarum gravitatem, hoc sibi proprium habent ut: *a*) testium nomina reo non sint pandenda; *b*) secretissime sint agenda, ut uberius dicemus, quum disertabimus de causis sollicitationis; *c*) sententia, in eis ferri debeat ex consilio peritorum, et ita quidem, ut si secus fiat, nullitatis vitio ea laboret; *d*) beneficium appellationis (non tamen ut communius dicunt, querelae seu supplicationis ad superiorem) non admittant (1).

V. Singularis quaestio quoad testes in causis fidei. — Quoad testes in causis fidei hoc singulare constitutum est, ut etiam inhabilium testimonia recipiantur.

Ita enim habet C. V. *De haeret.* in VI. Alexandro IV inscriptum: « In fidei favorem concedimus, ut in negotio inquisitionis haereticae pravitatis excommu-

---

(1) Cf. const. *Cum sicut* Pii IV, et CC. XII. et XVIII. *De haeret.* in VI.

« nicati et participes vel socii criminis ad testimo-
« nium admittantur, praesertim in probationum alia-
« rum defectum contra haereticos, credentes, fautores,
« receptatores et defensores eorum; si verisimilibus
« coniecturis et ex numero testium aut personarum
« (tam deponentium, quam eorum contra quos depo-
« nitur) qualitate ac aliis circumstantiis sic testifi-
« cantes falsa non dicere praesumantur ».

Ad rectam autem huius dispositionis intelligen-
tiam necnon huius decretalis interpretationem, ube-
rius explicantes quae alibi diximus, quum de testibus
in genere dissertaremus, haec notata volumus: 1. Quod
inhabiliū testimonium recipiatur, peculiarem habet
causam, seu supremum fidei favorem et maximum
haereseos odium. 2. Nec exinde calumniae occasio
adversus ecclesiam desumenda est, nam decretalis
intelligenda est tantum de testibus, qui solo iure po-
sitivo sunt inhabiles, v. g., de excommunicatis vel in-
famibus, minime vero de iis, quos ipsum ius naturae
a testificando repellit, quales essent, v. g., inimici.
3. Insuper non semper audiuntur testes inhabiles, ut
ad condemnationem procedatur, sed saepe tantum-
modo ad hoc, ut postea vigilantius et tutius inquiratur;
nam, quum ad condemnationem requiratur probatio
plena, haec in genere aliunde repetenda est quam
ex attestatione inhabiliū; imo tunc tantum haec ut
sufficiens est habenda, quando ex adiunctis prae-
sumptio eruitur testes huiusmodi, ut monet Alexan-
der IV in citata decretali, falsa non dixisse sed reapse
veritatem fassos fuisse.

CAPITULUM II.

De causis sollicitationis ad turpia speciatim.

I. Notiones praeviae. — Sollicitantes ad turpia per abusum sacramenti poenitentiae accensendos esse inter eos, qui de iure suspecti in fide sunt, iam monuimus.

Quia vero de causis fidei agimus, postulat rerum ordo, ut de causis contra sollicitantes aliquid saltem pro re nostra indigitemus, eo magis quod causae huiusmodi modo prorsus singulari expediendae (et merito) sunt.

Quem modum antequam summatim describamus, operae pretium est advertere:

I. nos heic potius spectare sollicitationis causas quam crimen in se adnexasque poenas, quum de his omnibus sat pro re nostra suo tempore dixerimus in L. III.;

II. ad sollicitationis causas spectare potissimum: 1. constitutionem *Universi*, qua Gregorius XV, die 30 aug. 1622, decreta a Pio IV (16 ap. 1561) et Paulo V (20 iul. 1614) quoad Hispaniam hac in re iam lata ampliavit atque ad universum orbem extendit; necnon: 2. bullam *Sacramentum Poenitentiae*, qua Benedictus XIV, die 1 iunii 1741, gregorianam constitutionem roboravit et perfecit; et tandem: 3. instructionem *Quae Supremus Pontifex*, qua S. O. die 20 feb. 1867 normas practicas plures et prudentissimas constituit quoad bullae Benedicti XIV observantiam;

III. nunquam nobis probandam visam fuisse, imo e contra semper ut omnino reprobendam, praxim illorum Episcoporum, qui quoad causas sollicitationis

non normas a S. Sede praescriptas sequuntur, sed alias pro arbitrio suo, adhibendo, v, g., monitiones et correctiones extraiudiciales atque infligendo poenitentias sibi benevisas;

IV. hunc enim morem, nulla ratione, imo nec contraria consuetudine, cohonestari posse semper nos censuisse, utpote disciplinam ecclesiasticam in re gravissima subvertentem, pluribus incommodis viam sternentem, atque intentioni adversantem S. Sedis, quae per tramitem S. O. urget, ut regulae a se praestitutae adamussim serventur; prouti apparet ex citata instructione a. 1867, in qua, post memoratas const. gregorianam et benedictinam, apertissimis verbis edicitur: « Nullum sane dubium est quin hae praescriptiones, « prohibitiones, reservationes omnes et singulae in « cunctas nationes universim vires suas extendant, et « ubique terrarum *inconcusse ac inviolabiliter* observandae sint ».

II. **Procedendi modus.** — Quae pertinent ad rationem causarum sollicitationis tractandarum, potissimum reducuntur ad denunciationes faciendas et recipiendas; ad examen quod dicunt *per generalia*; ad diligentias peragendas; ad reum constituendum et examinandum, atque tandem ad sententiam proferendam.

Brevitur de singulis disserturi constituimus:

I. denunciationem faciendam esse vel S. Sedi vel Ordinario a quibusve personis (sive foeminis sive maribus) quae sollicitatae fuerint, et quidem sub gravi; imo culpabiliter omittentes eam intra mensem peragere incidere in excomm. nemini reservatam; confessarios vero de hac obligatione poenitentes admonere negligentes esse puniendos;

II. denunciationis onus esse personale et ab ipsa persona sollicitata adimplendum; verum: 1. si gravis-

simae difficultates impedimento sint, quominus hoc perficere ipsa possit, tunc vel per se, vel per epistolam, vel per personam sibi benevisam adire eam debere Ordinarium, vel S. Sedem per S. Poenit. aut S. O. atque instructionibus quas ab eis receperit stare; 2. urgente vero necessitate, standum ei esse iudicio confessarii;

III. silentio haud praetereundum gravissimis de causis obtineri posse a S. Sede dispensationem super denunciationis onere;

IV. denunciationem fieri debere iudicialiter seu coram Episcopo eiusve delegato exclusis testibus, at cum interventu viri ecclesiastici qui notarii partes teneat, et quidem cum nominis et cognominis expressione et subscriptione, atque sub fide iuramenti; quod, sit obiter dictum, hisce in causis sicut in genere in causis fidei, ab omnibus, etiam sacerdotibus, praestandum est tactis Dei Evangelii;

V. in Episcopi potestate esse gravibus de causis concedere, ut denunciatio fiat absque notarii interventu;

VI. casu contingente, ut in denunciatione aliae indicentur personae forte pariter sollicitatae, vel quae de hoc crimine testimonium ferre aliqua ratione possunt, has quoque omnes et seorsim iudiciaria forma examini subiiciendas esse, eas interrogando primo *per generalia*, deinde, quoad ita res ferat, per *gradus seu ad particularia* deveniendo; quo in examine utilissime prae oculis habebitur instructio *Non raro*, quae prodiit a S. Offic. die 20 iulii 1890;

VII. recepta denunciatione, antequam contra denunciatum procedatur exploratum iudici esse debere quod denunciantes sint boni nominis, neque ad accusandum vel inimicitia vel alio humano effectui adducti fuerint;

VIII. derivatum exinde fuisse usum *diligentias* peragendi; qua in re quum nuper (seu die 6 aug. 1897) prodierit a S. O. apposita instructio, ad eam discipulos remittimus, satis habentes unam paragraphum V., utpote maximi momenti, transcribere: « Ordinarius igitur toties quoties aliquam de infando sollicitationis crimine denunciationem acceperit, illico ad diligentias peragendas procedet. Ad quem finem vel per se vel per Sacerdotem a se specialiter delegatum advo-
cabit (separatim scilicet et qua decet circum-
spectione) duos testes, quantum fieri poterit, ex
coetu ecclesiastico, utcumque vero omni excep-
tione maiores, qui bene noverint tum denunciatum,
tum omnes et singulos denunciantes, eosque, sub
sanctitate iuramenti de veritate dicenda et de se-
creto S. Officii servando, iudicialiter interrogabit,
testimonium scripto referens, iuxta insequentem for-
mulam; utriusque vero testimonii atque una simul
respectivae denunciationis authenticum exemplum
directe tutaque via ad hanc Supremam Congrega-
tionem quamprimum transmittet »;

IX. contra denunciatum ut plurimum non esse procedendum nisi habitis tribus denunciationibus; una vero alterave recepta esse eum habendum ut suspectum, quod ex stylo S. O. exprimi solet dicendo denunciatum subiici post primam decreto: *Observetur*; post alteram decreto: *Iterum observetur*;

X. quum sollicitationis crimen ut plurimum secreto perpetretur, causas sollicitationis privilegio frui, ut in eis ad plenam probationem faciendam admit-
tantur etiam testes singulares; ita tamen ut cum his non procedatur nisi praesumptiones, indicia et alia adminicula habeantur, quo tendit mos quem mox commemorabamus diligentias peragendi;

XI. tempore opportuno, seu expletis explendis et servatis servandis, reum in iudicium esse adducendum, atque coram iudice cum interventu viri ecclesiastici, qui peragat partes notarii, super singulis cuiusque denunciationis adiunctis esse constituendum, seu examini subiiciendum, sollertissime tamen cavendo: 1. tum ne personarum denunciantium nomina reo manifestentur; 2. tum ne sacramentale sigillum quoquomodo violetur;

XII. quia vero in instructione *Quae Supremus* edicitur quod reus: *iuramento veritatis dicendae obstrictus respondere debet*, adnotatu digna videri quae sequuntur: a) certum est magis ecclesiae intentioni congruere, ut iuramentum reis haud deferatur, prouti constat v. g. ex decr. Conc. Romani sub Benedicto XIII a nobis superius allato, cum de confessione iudiciali loqueremur: b) non obstante hoc Conc. Rom. decreto perseverasse morem in tribunali Sup. Inquisitionis ut reis, quum constituuntur seu examini subiiciuntur, iuramentum veritatis dicendae deferretur; quod forsitan factum est, tum ob singularissimum favoris privilegium quo gaudent causae fidei, tum ob stylum S. O. iuxta quem rei confessio si prompta et plena ei magis favet, quam nocet, quum tunc soleat mitius tractari;

XIII. expletis constitutis, admittendum esse reum, prout iura exposcunt, ad defensiones, et deinde procedendum esse ad sententiam, quam Episcopus ipse, non vero alius iudex ab eo delegatus, proferre debet, et quidem maturrimo consilio;

XIV. in sententia vero multandum esse reum poena quoque *congruae abiurationis*, si tamen crimen in iudicio confessus fuerit; idque ut ita se purget ab ea, in quam incidit, haeresis suspicione, ut liquet ex n. 12 cit. instruct. S. O.;

XV. *congruam* tamen *abiurationem* nos comme-

morasse, quum triplex eius species sit distinguenda seu *de levi*, *de vehementi* et tandem *de formali*, prout reus aut ex sufficientibus saltem vel gravissimis indiciis in fide suspectus est iudicandus, aut, omnibus perpensis, in formale crimen haereseos ipsum lapsus esse adparet;

XVI. hanc autem tractationem de causis sollicitationis ad turpia dimissam nos haud velle, quin totidem verbis referamus ex cit. inst. *Quae Supremus* paragraphum XIV, quae tota versatur circa arctissimum silentium, quo causae huiusmodi sunt peragendae:

« Quod in hisce causis vel ex commissione apostolica, vel ex iure Episcoporum proprio tractandis maiorem in modum curari et observari debet, illud est, ut eadem causae utpote ad fidem attinentes secretissime peragantur, et postquam fuerint definitae et executioni iam traditae, perpetuo silentio omnino premantur. Omnes curiae ecclesiasticae administri, et quicumque alii ad has pertractandas vel patroni ad defendendas causas assumuntur, iusiurandum de secreto servando debent emittere, et ipsi Episcopi aliique locorum Ordinarii ad servandum secretum obstringuntur, prout in iure cautum est cap. *Statuta* fin. de haeret. in 6 et in Clementina *Multorum* § *Porro* de haereticis. Qui vero denunciationis oneri satisfaciunt, quique in hisce causis examini subii-ciuntur, iuramentum ab initio de veritate dicenda, et, actu expleto, de secreto servando, tactis sacrosanctis Dei Evangeliiis etiamsi sint sacerdotes praestare tenentur. Haec si caute sancteque teneantur, nullum invidiae infamiaeque vel aliud quodvis periculum timeri potest, quod vel testes a dicenda veritate, vel competentes iudices ab investigando et condignis poenis animadvertendo sollicitationis crimine contineat ».

§ III.

De iudiciis in certis causis clericorum et monachorum.

Tribus capitulis distincte agemus, in primis de sentiētiis quas dicunt *ex informata* conscientia; dein *de processu oeconomico*, ut inquirunt, in causis disciplinaribus et criminalibus clericorum; et tandem de ratione servanda in causis adversus monachos delinquentes. Quia vero causae Episcoporum speciali iure reguntur, occasione arrepta placet tribus indicatis capitulis quartum praemittere (quod proinde erit ordine prius), in quo de hisce causis non solum criminalibus, prout per se exigeret rerum ordo, sed et civilibus brevissime fiat sermo.

CAPITULUM I.

De causis Episcoporum.

I. Notiones praeliminares. — Quum R. Pontifex Episcopis singulis sit, et quidem ipse unus, iure divino superior, iam liquet causas omnes Episcoporum per se ad unius R. P. tribunal spectare, ita ut, nisi iuris positivi dispositiones accessissent, nullus omnino iudex R. P. inferior potuisset Episcopum aliquem, sive in criminalibus sive in civilibus causis, ad suum forum vocare.

Quia autem hae dispositiones reapse iure scripto aut saltem receptis moribus inductae sunt (adeo ut olim, v. g., maximas partes hac in re sibi vindicarent concilia provincialia, non ita tamen ut depositionis sententia rata haberetur, nisi eam R. P. confirmaret), nos, quum eas omnes et singulas persequi haud valeamus, saltem praecipuas ex illis, quae ad hodiernum ius pertinent, attingemus.

II. Regulae praeceptivae. — Ex regulis, quae causas Episcoporum moderantur, constituenda haec saltem nobis videntur:

I. Sedulo distinguendum est inter causas civiles et criminales, prouti ad privatorum ius tuendum vel ad poenam infligendam iudicia instituuntur.

II. Item quoad criminales accurate est distinguendum inter maiores et minores, prouti poena infligenda est aut depositio vel privatio aut est alia depositione vel privatione minor.

III. Iuxta hodiernum ius causae criminales maiores Episcoporum, quaecumque ipsae fuerint, ad unum spectant R. P., ut patet ex C. Trid. Sess. XXIV. C. V. *De Ref.*

IV. Varius est autem modus, quo proceditur a Papa in causis huiusmodi maioribus, quum, v. g., si causa sit haereseos cam cognoscat et definiat per S. O., si vero est alia ab haeresi utatur pro casuum varietate opera aut iudicum delegatorum aut Auditoris Camerae Apostolicae aut S. C. EE. et RR.; ubi silentio haud praetereundum: 1. Conc. Tridentinum in citato capite nonnulla statuuisse circa modum hisce in causis sive in Curia sive extra Curiam ventilandis servandum; 2. posse tamen R. P. ab hoc modo recedere etc.

V. Quoad causas vero criminales minores Episcoporum, quamvis Conc. Trid. in cit. cap. constituisset, ut essent cognoscendae ac terminandae in concilio provinciali aut a iudicibus deputandis ab ipso provinciali concilio, hodie ut plurimum a R. P. diiudicantur praesertim in Cong. EE. et RR.

VI. Tandem ad causas civiles quod pertingit, certum est competens quoad eas esse concilium provinciale, quum Conc. Trid. nihil contra (*l. c.*) statuerit;

utrum vero sit competens et Archiepiscopus, equidem quaestio est, at nos eos sequimur, qui hanc potestatem a Metropolitae generatim abiudicant, tribuunt vero tunc tantum quum legitimus peculiaris titulus, ut v. g. privilegium, eis favet.

CAPITULUM II.

De sententiis ex informata conscientia.

I. Praemittitur Conc. Tridentini textus. —

Quia disciplina sententiarum ex informata conscientia potissimum innititur dispositione Concilii Tridentini sub Cap. I. Sess. XIV., operae pretium est in antecessum idem caput heic totidem verbis referre.

Ita autem ipsum se habet: « Cum honestius ac
« tutius sit subiectis, debitam praepositis obedientiam
« impendendo, in inferiori ministerio deservire, quam
« cum praepositorum scandalo graduum altiorum ap-
« petere dignitatem, ei, cui ascensus ad sacros ordines
« a suo praelato, ex quacumque causa, etiam ob oc-
« cultum crimen, quomodolibet, etiam extraiudicia-
« liter, fuerit interdictus; aut qui a suis ordinibus seu
« gradibus vel dignitatibus ecclesiasticis fuerit suspen-
« sus; nulla contra ipsius praelati voluntatem con-
« cessa licentia de se promoveri faciendo; aut ad
« priores ordines, gradus, dignitates, sive honores,
« restitutio suffragetur ».

II. Sententiarum ex informata conscientia indoles et legitimitas. — Prae oculis habitis mox relato tridentino capite, necnon quae solent hac in re a doctoribus tradi, constituimus.

I. Nomine sententiae *ex informata conscientia* intelligitur actus, quo Episcopus clerico alicui, ex causa culpabili generaliter occulta at sibi nota, atque omissis

ordinarii vel summarii processus solemnitatibus, aut inhibet ascensum ad superiorem ordinem aut interdicat quominus in iam suscepto administret.

II. Quod hoc ius, Episcopis tributum procedendi ex informata conscientia (seu ut ait Concilium) procedendi: *ob occultum crimen, quomodolibet, etiam extraiudicialiter*, facultatem complectatur prohibendi ascensum ad superiores ordines evidens faciunt ipsa Concilii verba; quod vero potestatem quoque contineat interdicendi, quominus quis ministret in iam susceptis, constat ex auctoritate S. C. Concilii declarantis non semel (et praesertim die 24 nov. 1657) illa verba, licet expressa in priori dumtaxat periodi parte, censenda esse ut repetita etiam in secunda.

III. Adversus hanc tridentinam dispositionem plura a pluribus congesta sunt, quae tamen facili sat negotio solvi possunt, si attendatur: 1. sacri ministerii exercitium rem esse sanctissimam, quae nonnisi sancte est tractanda; 2. hinc plurimum expedire, ut Episcopi amplissima potestate polleant ad exercitium huiusmodi recte et congrue moderandum; 3. utique verum esse, *per se et in abstracto loquendo* magis convenire, ut iudicialiter procedatur, quando de interdicenda ordinum susceptione vel administratione agitur, tamen non infrequentes adesse casus in quibus, ut una simul tutius consulatur ecclesiastici ministerii dignitati et vel ipsorum clericorum famae, valde opportunum est, quod a sueta forma recedatur; 4. de his autem casibus reapse C. Tridentinum cavisce evidenter patere ex eo, quod nonnisi adversus occulti criminis reos potestatem hoc modo procedendi adtribuit.

IV. Caeterum iustitia et aequitas dispositionis tridentinae clarius exinde liquet, quod: 1. in huiusmodi sententiis proferendis certus sit modus servandus,

quem describemus inferius; 2. a sententia ex informata conscientia denegetur quidem vera adpellatio, minime vero recursus ad S. Sedem; 3. huiusmodi lex valde congruat antiquiori ecclesiae disciplinae.

V. Reapse hanc si perpenderis scies, ut probant eruditi, et constat ex monumentis iuris nostri ut, v. g., ex CC. IV., V. et XVII. *De temp. ordinat.*: 1. antiquissimis temporibus criminosos omnes Episcopi iudicio fuisse ab ordinibus reiectos; 2. iure vero decretalium hanc eandem normam fuisse quoad regulares retentam, nam, prohibente praelato, ordinari non poterant, quod iure merito factum est ob specialem rationem dependentiae regularium a superioribus suis; et tandem; 3. ex eodem decretalium iure cum clericis saecularibus mitius actum fuisse, adeo ut ob occulta crimina non possent, generatim loquendo, in iam susceptis vel suscipiendis ordinibus iuridice impediri, at ita ut teneretur Episcopus eos graviter admonere quod, nisi poenitentiam egissent, a sacro ministerio suscipiendo et exercendo abstinerent.

VI. Hinc merito prorsus affirmandum Pium VI. in const. *Auctorem fidei* contra Pistorienses (N. 49 et 50) rectissime reprobasse ut falsam, perniciosam, in Tridentinum iniuriosam doctrinam, quae damnat ut nullas et invalidas suspensiones ex informata conscientia, nec non ut iurisdictionis Praelatorum Ecclesiae laesivam doctrinam, quae insinuat soli Episcopo fas non esse uti potestate a Tridentino ei delata suspensionis infligendae ex informata conscientia.

III. **Procedendi modus.** — Potestas procedendi ex informata conscientia equidem solvit Episcopum obligatione servandi solemnitates iudicii, tum ordinarii tum summarii, at non ita quidem, ut omnia arbitrio suo absque lege et norma peragere possit.

Constat quippe e contrario plura in hisce sententiis ferendis servanda vel cavenda esse, quod si servatum non fuerit bene potest fieri, ut eas robore carere decernat S. Sedes, ad quam semper, ut iam indicavimus, confugere valet qui gravatum ex huiusmodi sententiis se putat.

Praecipuae autem ex normis ab Episcopo prae oculis habendis, quando ex informata conscientia procedit, hae sunt:

I. Sententia ex informata conscientia nonnisi ex causa delicti pronunciari potest.

II. Delictum ut occultum sit oportet, at, ut verum putamus, non ita quod satis probari nequeat; si enim secus fieret, casu contingente quod ad S. Sedem suspensus confugiat, quomodo suam agendi rationem legitimare poterit Episcopus. Unde sub n. 10. cit. instruct. S. C. de Prop. Fide scitissime edicitur: « Meminerint vero Praesules, quod si contra decretum, quo irrogata fuit suspensio, promoveatur recursus ad Apostolicam Sedem, tunc apud ipsam comprobari debet culpa, quae eidem praebuit occasionem. Consultum idcirco erit, ut antequam haec poena infligatur, probationes illius, quantumvis extraiudicialiter et secreto, colligantur; ita ut eo ipso, quod cum omni certitudine culpabilitatis in punitione inferenda proceditur, si deinceps causa examinanda est apud Apostolicam Sedem, probationes criminis in eas difficultates haud impingant, quae ut plurimum occurrunt in istiusmodi iudiciis ».

III. Nec obiciatur interdum S. C. Conc. ratas habuisse sententias ex informata conscientia, licet de crimine publico ageretur, nam, praeterquam quod certo hodie constare videtur de contraria mente S. Sedis, ut apparet ex pluribus resolutionibus eius-

dem S. C. C., necnon ex Instructionibus tum S. C. EE. et RR. de ratione servanda in causis criminalibus et disciplinariis clericorum (11 iunii 1880) tum S. C. de Propaganda Fide super suspensionibus ex informata conscientia (20 oct. 1884) in quibus tamquam causa harum suspensionum infligendarum disertim indicatur delicta occulta, allatae adversantes resolutiones S. C. C. ex eo explicandae videntur quod interdum, urgentibus gravissimis causis, et praesertim ne secus praelati a potestate civili divexarentur, possunt Episcopi si non ex littera saltem ex spiritu legis hoc extraordinario remedio uti etiam ad quaedam publica delicta coercenda.

IV. In sentiis huiusmodi nullatenus tenetur praelatus reo causas manifestare, ob quas eum suspensione perculerit.

V. Haec tamen regula, ut pro certo habemus, hoc sensu intelligenda est, quod nihilominus teneatur praelatus, antequam reum suspendat, eum secreto et paterne monere si hinc sententia irreparabile damnum ei inferret, illic vero ipse reus non sine iniuria inauditus et indefensus suspensionis vinculo devincetur; ita enim esse faciendum vel naturae ius (a quo recedere non licet) iubet.

VI. *Reo* vero diximus non esse necessario causas suspensionis pandendas, nam certe adstringitur Episcopus ad eas manifestandas S. Sedi, si forte suspensus ad hanc recursum instituerit; et quidem ad ipsam unam, quum ab hac suspensione non detur appellatio ad tribunal, v. g., Archiepiscopi.

VII. Decretum suspensionis ex informata conscientia (in quo, obiter sit dictum, declarare debet Episcopus se agere in vim decreti C. Trid.) minime pronunciari potest ac intimari iuxta formam in processu ordinario

servari solitam, sed, ad consulendum rei famae, notificari ei debet privatim, atque ita intimatum debet ab eo acceptari.

VIII. Potestas suspendendi ex informata conscientia non potest eousque protrahi, ut complectatur facultatem *perpetuo* suspendendi ab ordinum exercitio vel ab officii administratione, imo (ut verius arbitramur) neque suspendendi *ad tempus* a fructibus beneficii percipiendis.

IX. In hac autem temporis quaestione notata digna sunt, quae habentur sub n. 5. citatae Instruct. S. C. de Prop. Fide: *Exprimi item debet tempus durationis eiusdem poenae. Abstineant tamen Ordinarii ab ipsa infligenda in perpetuum. Quod si ob graviores causas Ordinarius censuerit eam imponere non ad tempus determinatum, sed ad suum beneplacitum, tunc ipsa habetur pro temporanea, ideoque cessabit cum iurisdictione Ordinarii, suspensionem infligentis.*

CAPITULUM III.

De processu oeconomico in causis disciplinaribus et criminalibus clericorum.

I. **Origo et causa.** — Singularis hic procedendi modus repetendus est ex nupero decreto edito a S. Congr. EE. et RR., Leone XIII. probante.

Eius vero inducendi ratio indicatur in instructione, quam ea de causa eadem S. Congr. edidit die 11 iunii 1880.

Ibi enim edicitur S. Consessum, mature perpensa praesenti conditione ecclesiae, quae pene ubique impeditur quominus explicet externam suam actionem in materias et personas ecclesiasticas, ac considerato quoque defectu mediorum, quae necessaria essent ad regu-

larem curiarum episcôpalium ordinationem, constituisse locorum Ordinariis facultatem concedere formas magis (ut dicunt) oeconomicas sequendi in disciplina clericorum curanda eorumque causis diiudicandis.

Et hisce quidem de oeconomici procedendi modi exordiis delibatis, antequam ad praecipuas eius normas indigitandas properemus, advertere placet praeter Inst. S. C. EE. et RR. et alteram haberi quae a. 1878 a S. C. de Prop. Fide ad Episcopos Foeder. Statuum Americae Septentrionalis primiter data, paulo post, seu a. 1883, aliquantisper immutata iterum edita est sub titulo: *De modo servando in cognoscendis et definiendis causis criminalibus et disciplinaribus clericorum in Foederatis Statibus Americae Septentrionalis.*

II. **Normae praecipuae.** — Normas in citata instructione S. C. EE. et RR. traditas heic non totidem verbis transcribimus, sed praecipuas tantum indicamus. Earum autem brevissima summa haec est.

I. Quia instructionis scopus est ecclesiasticorum disciplinam sartam tectamque servare, duplex in ea indicatur remediorum genus, seu *praeventivorum* et *reprimentium*; quorum illa ad praepedienda mala, scandalorum stimulos amovendos, voluntarias occasiones et causas ad delinquendum proximas vitandas ordinantur; haec vero cum in finem constituta sunt, ut delinquentes ad bonam frugem revocentur ac culparum consecutaria e medio tollantur.

II. Conscientiae Ordinarii remittitur cuiusque remedii applicatio, canonicis praescriptionibus servatis pro casuum ac circumstantiarum gravitate.

III. Praeventiva remedia sunt praecipue spiritualia exercitia, monitiones et praecepta; quae tamen antequam adhibeantur, summaria factorum recognitio

praecedat oportet, cuius notitia Ordinarius curare debet ut servetur, quo, si opus sit, ad ulteriora procedere possit, et auctoritati ecclesiasticae superioris gradus in casu legitimi recursus totius rei rationem reddat.

IV. Quod vero pertinet ad remedia repressiva, nihil per hanc instructionem detractum intelligitur rationi ordinariae crimina insequendi, necnon facultati a C. Trid. concessae quoad sententias inferendas *ex informata* conscientia; scopus enim instructionis non alius est, quam formam procedendi oeconomicam suppeditare quoad casus et loca, in quibus processus sollemnis adhiberi aut non potest aut non expedit; unde etiam sequitur ea, quae processui criminali substantialia sunt, esse servanda.

V. Processus ex officio instruitur, vel accepto supplici libello, vel occasione receptae querelae aut etiam notitiae quovis modo ad curiam perlatae.

VI. Processus compilatio committi potest probo ac perito viro ecclesiastico, cui actuarius assistere debet.

VII. In omni curia procurator fiscalis est constituendus, ut iustitiae et legi satisfiat.

VIII. Citatio facienda est per curiae apparitores, et, si hi desunt, fieri potest per aliquam personam qualificatam, vel etiam transmissis per publicos tabellarios commendatis (ut dicunt) citationis litteris etc.

IX. Ad admittendam rei culpabilitatem necessaria est probatio legalis.

X. Testes audiendi sunt iurati, et separatim, et, si opus, sub secreto.

XI. Reus intimatione scripta ad examen est vocandus.

XII. Si obedire recuset, servatis servandis declarabitur contumax; si vero compareat, item, servatis servandis, audiendus est, factaque ei delicti et argumen-

torum contestatione, defensionibus erit locus saltem ex officio si forte reus defensorem deputare noluerit.

XIII. Processus eiusque summarium dein transmittuntur primo procuratori fiscali ac postea Ordinario, cuius erit diem constituere in qua eius discussio et decisio locum habeat.

XIV. Praestituta die, causa coram vicario generali praesentibus procuratore fiscali, defensore et cancellario proponitur; audito vero fisci procuratore ac rei defensore sententia pronunciatur, quae reo intimanda est, ut, si forte velit, adpellare possit.

XV. Singulari vero mentione dignum est, quod habetur constitutum sub n. XLIII, seu: « Si contingat quod Clericus, non obstante fori privilegio, ob crimina communia subiiciatur processui et iudicio laicae potestatis, Ordinarius, hoc in casu, summariam sumit criminosi facti cognitionem, atque perpendit an ipsum, ad tradita per sacros canones, locum faciat infamiae, irregularitati, aut alii ecclesiasticae sanctioni.

« § 1. Donec iudicium pendeat, aut accusatus detentus sit, prudens est, quod Ordinarius sese limitet ad media provisoria.

« § 2. Expleto tamen iudicio, et libero reddito accusato, Curia iuxta exitum informationum ceu superius assumptarum, procedit ad tramites dispositionum praesentis instructionis ».

CAPITULUM IV.

De ratione servanda in causis criminalibus monachorum.

I. Notiones praeliminares. — Quia de processu criminali extraordinario agimus, peropportunum arbitramur saltem nonnulla de causis criminalibus mo-

nachorum attingere, quum speciali iure eae regantur.

Tria autem in antecessum admonita volumus:

I. Monachorum seu regularium nomine nos heic proprie intelligere religiosos solemniter professos, minime vero alios qui amplexati sunt instituta, quaevis sit ipsorum indoles et quocumque nomine censeantur, in quibus vota sollemnia haud emittuntur;

II. Criminales causas nos eas intelligere, quae eo tendunt, ut superiores regulares, potestate usi dominativa seu praelatitia quasi-episcopali, qua vi apostolicorum privilegiorum fruuntur, in religiosos delicti alicuius reos animadvertunt non per poenas mere oeconomicas seu familiares, at vere criminales, prout essent, v. g., censurae, eiectione a religione etc.;

III. Nos heic normas indicare, quae iure communi constitutae sunt, minime vero eas quae virtute privilegiorum possunt esse alicuius religionis propriae; ubi tamen silentio haud praetereundum perbelle posse fieri, ut privilegium aliquod, quod *per se* esset alicui religioni proprium, *per accidens*, seu vi communicationis privilegiorum, sit pluribus commune; quale est, v. g., privilegium a Bonifacio VIII. per bullam *Ad augmentum* Fratribus Praedicatoribus concessum procedendi in criminalibus causis iuxta rationabiles consuetudines et statuta generalia ordinis.

II. Regulae praeipuae. — De ratione servanda in agendis religiosorum criminalibus causis haec potissimum tene:

I. Non esse in eis necessario servandam formam procedendi ordinariam seu plenariam, at adhiberi posse eam quam *summariam* adpellant;

II. Constare hoc, v. g., ex C. XXIV *De accusat.*, ubi Innocentius III, post descriptum ordinarium pro-

cedendi modum, subdit: *Hunc tamen ordinem circa regulares personas non credimus usquequaque servandum, quae (cum causa requirit) facilius et liberiorius a suis possint administrationibus amoveri;*

III. Quem modum summarium, quum nos superius descripserimus, in eo explicando heic ulterius non esse immoratuos;

IV. Tria tamen nos ulterius admonita velle, seu: 1. caeteras solemnitates, praeter eas quae in iudiciis summariis omitti possunt, esse in huiusmodi causis adhibendas: 2. in hisce causis hoc praeterea servandum ut (saltem iuxta communioem sententiam) non pandantur reo testium nomina: 3. a sentiendiis, quae hisce in causis ferri contigerit, appellationem non concedi: 4. tamen id non ita intelligendum esse, quasi omnino impediatur religioso, qui gravatum se putat, ad superiorem confugere; nam in primis saltem *recursus* generatim conceditur, ac praeterea quoad sententias, quae vere graviores censendae sunt, utpote quae aut infamiam aut acerbam poenam irrogant, vera et propria appellatio non denegatur.

CAPUT III.

De modo quo in curiis sive romana sive episcopalibus tribunalia consistunt et operantur.

Regulis quas, de iudiciis in genere et specie disserentes, hucusque tradidimus, addi haud displiceat notationes nonnullas quoad modum, quo variis in curiis, seu in romana atque in episcopalibus, potestas iudicialis *in concreto* exercetur. Ita enim fiet ut (saltem si nos opinio nostra non fallit) nihil, in quantum patitur indoles scholae nostrae, deficere videatur ad ger-

manam amplissimae ac perdifficilis iudiciariae materiae notitiam. Duobus ergo articulis dicemus: 1. *de modo quo potestas iudiciaria exercetur in curia romana*; 2. *de modo quo eadem potestas exercetur in curiis dioecesanis*.

ART. I.

De modo quo potestas iudiciaria exercetur in Curia Romana.

Duobus capitulis dicemus: 1. *de tribunalibus Romanae Curiae*; 2. *de formulis, quibus Romana Curia in respondendo et decidendo uti consuevit*. Ad calcem vero ad uberiores intelligentiam variae rationis, qua RR. PP. exercere consueverunt potestatem iudicialem, tertio sub capitulo nonnulla subnectemus: *de iudiciis a Romano Pontifice delegatis*, necnon: *de iudiciis conservatoribus*.

CAPITULUM I.

De tribunalibus Romanae Curiae.

I. Monitum. — De Curia Romana iam alias sermonem instituimus, quum nempe de personis in L. I. ageremus.

Iis autem, quae tunc brevissimis descripsimus lineis, nonnulla addita volumus ad uberius illustrandam iudicialem provinciam.

Ne tamen ultra fines nostros transcurramus, summis tantum labiis aliqua delibabimus de tribunali S. Officii nec non de SS. Cong. EE. et RR. atque Concilii. Quae vero pertinent, v. g., ad Tribunal Rotae etc., consulto omittimus, sive quia ad rem nostram minus faciunt, sive quia fuse ea traduntur in schola textus.

II. De Tribunali S. Officii seu Romanae et Universalis Inquisitionis. — Quum Sacra Cong. S. Officii triplici munere fungatur, seu administrativo, gratioso et iudiciali, heic nos eam spectamus sub postremo hoc respectu, et hinc *potissimum* in quantum tribunal criminale est.

Potissimum tamen diximus, nam silentio haud praetereundum interdum ac veluti exceptionis ad modum S. O. *iudicialiter* procedere etiam aliis in causis sibi iure proprio haud spectantibus, ut puta in matrimonialibus, obtentis tamen iis in casibus a SS.mo opportunis facultatibus.

Iamvero de S. Officio, sub respectu tribunalis criminalis considerato, haec pro re nostra adnotanda videntur.

I. Ad S. O. spectant causae universae, quae fidem attingunt, seu causae haereseos, apostasiae, schismatis ac suspicionis in fide.

II. Ei subiiciuntur omnes omnino quotquot sunt fideles, quacumque excellentia etiam imperiali vel cardinalitia fulgeant, et quocumque exemptionis privilegio fruantur.

III. In causis fidei procedere potest in universo orbe, et hinc immerito prorsus conquererentur Episcopi, si S. O., iure suo usum, in vim praeventionis vel causam aliquam eorum iudicio subtraheret et in suum forum transferret.

IV. Ad S. O. exclusivo iure pertinet cognitio causarum fidei, quae vi appellationis ad S. Sedem deferuntur.

V. Hodie, attenta temporum conditione, S. O. qua tribunal criminale potissimum incumbit cognoscendis causis sollicitationis ad turpia.

VI. De modo vero, quo S. O. procedit praesertim in causis sollicitationis ad turpia sciendum: 1. non

uno tramite denunciationes ad S. O. pervenire, quum interdum recipiantur a delegatis ipsius S. O. vel etiam S. Poenitentiariae, et interdum transmittantur ab ipsis Ordinariis: 2. habitis denunciationibus etc. proponi et exsolvi processum, quem dicunt *informativum*, primum in Cong. feriae II. seu Consultorum, et dein in Cong. feriae IV. seu Cardinalium: 3. prolata vero a Cardinalibus sententia (eaeque a SS.mo probata) ut reus constituatur (vel in curia episcopali vel fortasse in ipso S. O.) procedendum esse ad examen rei, seu ad *constituta*, quorum proprium est ut secumferant *ordinario* suspensionem a sacris ministeriis exercendis: 4. constitutis vero expletis, processu legitmato, paratis defensionibus etc. proponi causam iterum in Cong. feriae II. et feriae IV.; tamen Cardinalium sententiam vim rei iudicatae non obtinere, nisi SS.mus eam confirmaverit, quod solet fieri in consueta audientia ab eodem SS.mo D.no Adessori vel Commisario impertita.

III. De sacra Congregatione Episcoporum et Regularium. — Quia Sacra Congregatio EE. et RR. pluribus numeribus fungitur, ac propterea in variis negotiis expediendis varia procedit ratione, nos heic, pro re nostra, eam tantummodo spectamus in quantum tribunal est tum civile tum criminale.

Omissis propterea quae pertingunt ad modum, quo procedit quoad negotia non contentiosa, imo et ad modum prorsus oeconomicum quo procedit quoad quaedam ex ipsis negotiis contentiosis, tantum dicemus de ratione, quam sequitur in expediendis causis civilibus, quae aguntur in forma contentiosa; necnon criminalibus, quae per viam appellationis ad ipsam deferuntur.

Id autem praestabimus ex integro referendo, variis de causis, bina decreta, quae ab eadem S. C. di-

stinctis temporibus prodierunt, seu prius die 5 sept. 1834 et iterum (reformatum) die 20 iulii 1900; alterum XV. kal. ian. 1835.

I. *Decretum S. C. EE. et RR. quoad modum negotiorum agendorum in forma contentiosa.* — « In coetu generali S. C. Ep. et Reg. approbata fuit nova haec methodus tractandi negocia apud eandem S. Congregationem. In calce exhibetur ratio vetus, quae in nonnullis differt (1).

« Art. 1. Quotiescumque in negotiis, quae apud S. Congregationem Episcoporum et Regularium aguntur, tum ex relationibus Ordinariorum tum ex partium deductionibus videatur expedire, ut res ad viam iuris reducatur, rescribitur: « *Proponatur coram plenario E. morum Patrum coetu, citata parte et concordato dubio* ».

« 2. In huiusmodi casibus ii tantum uti advocati seu procuratores admittuntur, qui penes SS. Urbis Congregationes rite probati sint.

« 3. Coram r. d. Summista singuli actus, qui ad iudicandum viam sternunt, conficiuntur.

« 4. Propterea pars diligentior coram eodem r. d. Summista partem adversam citat « *ad concordandum de dubio, alias videndum subscribi et disputari infra-scriptum,* » quod nempe in calce citationis transcribitur.

« 5. Porro r. d. Summista citationis libello adscribit diem et horam audientiae, in qua citatio « *poterit legi;* » et subinde, vel propositum, vel aliud dubium concordat, de consensu partium: sin minus mandat partes suis iuribus uti per memoriale in plenaria Congregatione. — Praeterea idem r. d. Summista termi-

---

(1) Hanc tamen nos brevitatis causas omisimus.

num praefinit ad exhibenda summaria et deductiones partium, ut opportuno tempore confici possit restrictus seu *Consultatio* S. Congregationi subiicienda.

« 6. Si pars citata, infra terminum praefinitum, non compareat, citatur pro secunda vice « *ad concordandum de dubio, nec non destinari Congregationem* ».

« 7. Si pars in sua contumacia perstiterit, r. d. Summista concordat dubium, et Congregationem pro Causae propositione destinat, ita tamen ut spatium saltem triginta dierum intercedat, et decretum intimatur adversae parti per Cursorem sive per litteras apud epistolarum diribitorium commendatas, quaesita receptionis syngrapha, vulgo « *con ricevuta di ritorno* ».

« 8. Concordato autem dubio, utraque pars aut saltem pars diligentior deponet apud arcam S. Congregationis congruam pecuniae summam, pro expensis necessariis, in singulis casibus a r. p. d. Secretario taxandam.

« 9. In casu contumaciae, si post latam sententiam pars contumax postulet *beneficium novae audientiae*, ipsa teuebitur ad deponendam in arca S. Congregationis omnem pecuniae summam pro expensis novae propositionis necessariam.

« 10. Documenta unius partis alteri non tradentur nisi in exemplaribus *ex officio* exscriptis, praevio superiorum rescripto. Informationes tamen Ordinariorum et documenta secreta, si qua sint, nullatenus tradentur.

« 11. Advocati seu Procuratores antequam typis edant deductiones et summaria, quibus uti voluerint, ea subiicient r. d. Summistae, ut imprimendi licentiam impetrent: quae quidem imprimendi licentia denegari poterit vel una ea ratione, quod deductiones nimis prolixae inveniuntur.

« 12. Allegationes typis editae decem saltem diebus ante Congregationem destinatae, tum ad *E. mos Patres*, in duplici exemplari, tum ad Secretarium, Subsecretarium et Auditorem deferentur: sex autem earundem allegationum exemplaria, ubi primum fieri poterit, penes Tabularium S. Congregationis deponentur.

« 13. Mutua inter partes allegationum et summariorum traditio fit decem diebus ante Causae propositionem.

« 14. Responsiones triduo ante propositionem Causae distribuuntur, ut in art. 12, et partibus invicem traduntur.

« 15. Resolutionem S. Congr. r. p. d. Secretarius in scriptis tradit, suoque nomine signat; eamque subinde per se, sive per Officalem ad id deputatum, partibus significat.

« 16. Si intra decem dies pars victa iterum audiri postulet, *E. mus* Cardinalis Praefectus, audito Congressu, novae audientiae beneficium concedere potest.

« 17. Quoties vero res diiudicata fuerit cum clau sola « *et amplius* » tunc beneficium novae audientiae non conceditur nisi a plena Congregatione.

« 18. Si Causa iterum proponi contigat, servandus in superioribus articulis respective praescriptus.

« 19. Diiudicata Causa, authenticum resolutionis exemplar Parti seu Partibus petentibus tradetur ».

II. *Decretum S. C. EE. et RR. quoad causas criminales, quae ad ipsam per viam appellationis deferuntur* (1). — « Non ita pridem a Sacra Congregatione,

---

(1) Quoad hoc decretum adversum volumus fuisse ipsum temperatum, explicatum etc. per nonnullas subsequentes dispositiones, quas fere omnes cernere est in notissima Collectanea, edita ab A. Bizzarri.

negotiis et consultationibus Episcoporum et regularium praeposita, nonnullae regulae praescriptae fuerunt pro recta et expedita definitione causarum criminalium, quae a curiis Episcoporum vel Ordinariorum ad eamdem Sacram Congregationem in gradu appellationis deferuntur. Quas quidem praescriptiones, quoniam impedimenta sublata sunt, quae aliqua ex parte earum executioni interposita fuerant, visum est Eminentissimis Patribus, in conventu habito 15 calendas ianuarii 1835, uberius explicare; et cum assensu et approbatione Sanctissimi Domini Nostri Gregorii XVI. iterum promulgare, ut ab omnibus ad quos pertinent accuratissime serventur. Sunt autem quae sequuntur:

« 1º Reis a curiis episcopalibus criminali iudicio damnatis spatium dierum decem conceditur, quo ad Sacram Congregationem Episcoporum et Regularium appellare possint.

« 2º Decem dies numerari incipient, non a die qua sententia lata est, sed a die quo reo vel eius defensori per cursorem denunciata fuit.

« 3º Eo tempore elapso, quin reus vel eius defensor appellaverit, latam a se sententiam Episcopus exequetur.

« 4º Interposita intra decem dies appellatione, curia episcopalis acta autographa totius causae ad Sacram Congregationem continuo transmittat, nempe:

« Primo, *processum* ipsum in curia confectum: secundo, eius *restrictum*, seu compendiarium expositionem eorum, quae ex eodem processu emergunt: tertio, defensiones pro reo exhibitae: quarto denique sententiam latam.

« 5º Ipsa curia reo eiusque defensori denunciabit, appellationem coram eadem Sacra Congregatione prosequendam esse.

« 6° Si nemo compareat, aut si appellationis acta negligenter vel malitiose protrahantur, congruens tempus a Sacra Congregatione praefinietur, quo inutiliter elapso, causa deserta censeatur, et sententia curiae episcopalis executioni mandetur.

« 7° Reo, aut illi qui eius defensionem suscepit, tradendus est *restrictus* processus, qui a iudice relatores conficitur.

« 8° Allegationes seu defensiones Eminentissimis Patribus distribuendae typis non committantur, nisi iudex relator imprimendi veniam dederit.

« 9° Causa definiatur stata die ab Eminentissimis Patribus in pleno auditorio congregatis.

« 10° Eidem congregationi procurator generalis fisci et iudex relator intererunt.

« 11° Iudex relator de toto statu causae ad Eminentissimos Patres referet; et procurator generalis fisci stabit pro curia episcopali, suasque conclusiones explanabit.

« 12° Post haec Eminentissimi Patres iudicium proferent, sententiam curiae episcopalis aut confirmando, aut infirmando, aut etiam reformando.

« 13° Prolata sententia, una cum omnibus actis causae, ad eandem curiam episcopalem remittitur, ut eam exequatur.

« 14° *Revisio* seu recognitio rei iudicatae non conceditur, nisi eius tribuendae potestas a Sanctitate sua facta fuerit, et subsint gravissimae causae, super quibus cognitio et iudicium ad plenam congregationem pertinet...

« ..... — J. A. Cardinalis Sala praefectus — J. Patriarcha Constantinopolitanus secretarius ».

IV. De Sacra Congregatione Concilii. — Quia et hic S. Consessus (ut iam de S. O. et Cong. EE. et

RR. admonuimus) pluribus muniis defungitur, presse ea tantum heic persequimur, quae ad iudiciale spectant.

Pro re autem nostra haec attigisse sufficiat.

I. In hac S. C. ex negociis ad iudicalem provinciam aliquomodo spectantibus, alia expediuntur *iuris ordine non servato*, alia *iuris ordine servato*, alia *oeconomice* seu *ex officio*, et tandem alia *quadam singulari via*, quae dicitur *per summaria precum*.

II. *Iuris ordine non servato* tractari consueverunt causae, quae disciplinam ecclesiasticam proximo respiciunt; v. g. ut cum clericus apud S. C. conqueritur, eo quia Episcopus sub suspensionis poena ei inhibuit, quominus aliquam domum, praetensam suspectam, ingrederetur.

III. *Per summaria precum* (quae formula nomen accepit a precibus, quae, in summam redactae, olim viva voce et nunc in scriptis E. mis Patribus referuntur) proponuntur, ut sileamus de extra-iudicialibus negociis, quaedam quae per se essent contentiosa, sed tamen ex certis adiunctis sunt tractanda modo non contentioso.

IV. Tandem vel *iuris ordine servato* vel *oeconomice* seu *ex officio* tractantur, ut solum loquamur de negociis iudicialibus, causae caeterae praevisiolemni decreto: *Ponatur in folio*.

V. Quoad autem hunc procedendi modum, haec tenenda: 1. *oeconomice* seu *ex officio* tractari, v. g., causas matrimoniales pauperum, qui impensis solvendis sunt impares, nam tunc *ex officio* requiruntur vota Theologi et Canonistae, atque animadversiones Defensoris vinculi: 2. e contra *iuris ordine servato* agi caeteras causas, de quibus rescriptum fuit quod ponantur in folio ad tramitem regulae in S. C. vigentis

et mox indicandae: 3. normas vero, quae hoc in casu observandae sunt, contineri in variis decretis eiusdem S. C. ac potissimum in decreto edito die 27 sept. 1847 et novissime iterum edito die 10 dec. 1884, quod heic ex integro subnectere opportunum visum fuit, et quidem prout ab ipsa S. Cong. prostremo prodiit, seu aliquantisper reformatum.

VI. *Regolamento da osservarsi nelle cause, che si propongono innanzi alla S. C. del Concilio iuris ordine servato.*

« Siccome oltre le cause meramente graziose, od economiche, sogliono eziandio agitarsi nella Sacra Congregazione del Concilio quelle di contenziosa giurisdizione; così per queste fu di mestieri fin da principio adottare una procedura, la quale ritenendo sempre della equità delle Sacre Congregazioni, partecipasse insieme nella osservanza delle forme della rigidità dei Tribunali. Ora questa procedura registrata ne' regolamenti dei nostri Predecessori, col volger del tempo subì qualche variazione, che affidata alla sola tradizione di pochi, non fu con la debita accuratezza riportata nemmeno da quegli scrittori, che nelle loro opere forensi si occuparono della pratica delle Sacre Congregazioni; per cui a poco a poco venne alterata, ed anche trasandata dai procuratori ed agenti, non senza discapito delle parti litiganti, e di quell'ordine tanto necessario alla esatta amministrazione della giustizia. Per provvedere quindi a tanto inconveniente, riassunte le precedenti disposizioni che sono conciliabili coi metodi vigenti, autorizzati dalla stessa Sacra Congregazione nella sua adunanza dei 7 agosto del corrente anno, e previa la suprema sanzione della Santità di N. S. accordata nella udienza de' 9 agosto del medesimo anno; siamo ve-

nuti nella deliberazione di ordinare, ed ordiniamo quanto segue:

« 1. Le cause che si portano innanzi alla Sacra Congregazione direttamente od in grado di appello, verranno in essa trattate *iuris ordine servato* secondo la di lei prassi, ogni volta che una delle parti a cui interessa, mediante la costituzione di legittimo Procuratore, abbia apposto « *Nihil transeat* » negli atti della stessa Sacra Congregazione.

« 2. In questo caso non sono ammessi ad agire se non quei Procuratori, che hanno persona legittima di stare innanzi gli altri Tribunali di questa Dominante.

« 4. Non potrà proporsi alcuna istanza in piena Congregazione, se prima non siasi interpellato l'Ordinario, e preparato inoltre quel tanto che stimerà necessario Monsignor Segretario, siccome viene saviamente disposto nel § 1 di altro regolamento emanato dalla istessa S. Congregazione in data del 6 settembre 1751.

« 5. Non si avranno a calcolo documenti relativi alla causa, se questi non partono dalle rispettive Curie, o non siano altrimenti legalizzati, o non presentino in sè stessi un segno certo di autenticità. Nell'esibirli in Segreteria dovrà farsene apposita nota, ed inserirsi questa nel protocollo.

« La comunicazione de' documenti si accorderà alle rispettive parti in copia da farsi presso gli Officiali della stessa Segreteria, previo il rescritto di Monsignor Segretario.

« 6. Quando Monsignor Segretario avrà segnato sulla posizione il decreto « *Ponatur in folio citata parte* » potrà procedersi alla concordazione del dubbio, e destinazione della Congregazione mediante la citazione della parte più diligente, nella quale prima di

trasmettersi all'altra sarà fissato da Monsignor Segretario, o di lui Uditore, il giorno e l'ora d'udienza in cui potrà leggersi.

« 7. I giorni d'udienza sono il martedì e venerdì di ciascuna settimana, eccettuato il tempo delle ferie giusta l'elenco affisso in Segreteria.

« 8. Concordandosi il dubbio tra le parti si sottoscriverà da Monsignor Segretario, o di lui Uditore, e sottoscritto che sia, non potrà variarsi, senza nuova istanza concernente la riforma dello stesso dubbio da discutersi in contradizione delle medesime parti.

« 9. In caso di discordia se ne formerà uno *ex officio*, riservando però con analogo decreto alle parti il diritto di disputare in piena Congregazione, e contemporaneamente alla causa in merito, anche sulla riforma del dubbio per memoriale.

« 10. Non comparendo una delle parti, il dubbio sarà concordato in di lei contumacia, e concordato si notificherà unitamente alla destinazione della Congregazione a termini di legge.

« 11. Le allegazioni, e sommarii, di cui crederanno le parti far uso nella proposizione della causa, dovranno esibirsi in iscritto a Monsignor Segretario, o di lui Uditore, entro il termine perentorio di giorni trenta innanzi alla proposizione (previo l'avviso che ne sarà dato dallo stesso Uditore dieci giorni innanzi) tanto per farne il consueto trasporto nel foglio, quanto per munirle della necessaria autorizzazione alla stampa.

« 12. Esse dovranno essere scritte in latino, giusta la prassi vigente, nè si riceveranno se non firmate da Avvocati o Procuratori approvati dalla Curia Romana.

« 13. Non potranno le dette allegazioni, qualunque sia il numero dei dubbi, contenere più di

cinque fogli di stampa, e le risposte non ne potranno contenere più di due, senza un particolare permesso in iscritto di Monsignor Segretario, il quale accorderà o negherà secondo che lo richiederà la entità delle cause o l'inviluppo dei fatti. In caso di contravvenzione sarà il Procuratore assoggettato alla stessa multa pecuniaria, che suole applicarsi in simili casi dalla Sacra Rota a favore della pia Congregazione di S. Ivo.

« 14. In conformità a quanto si dispone sulla contumacia nel § 4 del citato regolamento, rimane stabilito che, se preceduti tutti gli atti preparatorii suddetti, una delle parti persistesse nella sua contumacia, non si darà luogo a dilazione, ma la causa a relazione di Monsignor Segretario si risolverà *etiam unica*. E se seguita la risoluzione, la parte contumace volesse domandare la nuova udienza, questa non si accorderà se non abbia prima pagato alla parte attrice le spese della proposizione contumaciale.

« 15. Per parte contumace si ritiene quella, che citata non sia affatto comparsa, nè abbia esibito nel termine prefisso veruna allegazione, ovvero abbia dimandata e non ottenuta la dilazione.

« 16. È riservata a Monsignor Segretario la facoltà di differire d'ufficio o ad istanza delle parti per motivi legittimi, la proposizione della causa, anche quando fosse stata da lui destinata colla clausola « *omnino et infallanter* ». Se però il decreto di dilazione con detta clausola fosse provenuto dalla S. Congregazione, la nuova dilazione dovrà chiedersi per memoriale alla medesima.

« 17. Si dovranno distribuire in doppia copia a ciascuno degli Eminentissimi Padri, non che nel numero consueto a Monsignor Segretario e suo studio

e al Sottosegretario le scritture *facti et iuris* col sommario, dieci giorni innanzi alla Congregazione; qual termine dovrà ancora osservarsi tanto per fare la cambiatura delle scritture tra le parti, quanto per produrre ulteriori documenti legalizzati come al § 4.

« 18. Le risposte dovranno distribuirsi per tutto il mercoledì precedente alla Congregazione, e dovranno essere parimenti sottoscritte come le difese; altrimenti non si vedranno.

« 19. Non saranno attesi i documenti ed osservazioni esibite *inscia parte* dopo le risposte.

« 20. Si dovranno informare gli Eminentissimi Padri tra il giovedì e venerdì precedenti la Congregazione.

« 21. Seguita la risoluzione della causa, la nuova udienza dovrà chiedersi dentro il termine di dieci giorni con istanza a Monsignor Segretario.

« 22. Se la risoluzione della S. Congregazione sarà munita della clausola « *et amplius* », un nuovo esperimento dovrà dimandarsi all'E.mo Prefetto, il quale se crederà di non doverlo accordare per sè stesso, potrà rimettere l'istanza col decreto « *per memoriale citata parte* » alla piena Congregazione: in ambedue i casi ottenendosi favorevole rescritto, la causa non potrà riproporsi prima di tre mesi, osservandosi l'ordine della prima proposizione; e soccombendo la parte istante, sarà essa tenuta alla rifazione delle spese di così fatto straordinario esperimento.

« 23. Passata la risoluzione in cosa giudicata, se ne consegnerà l'autentico esemplare al vincitore, previo il consueto pagamento delle tasse.

« 24. Tanto nei casi contemplati dal § 14 e 22, quanto negli altri in cui secondo i decreti della Sacra

Congregazione ha luogo la rifazione delle funzioni e spese (cioè nelle cause di matrimonio, di alimenti, di attentati e spogli) la parte vincitrice ne esibirà a Monsignor Segretario la nota per essere da lui approvata o moderata, e munita dell'opportuna ordinanza.

« Dato dalla Segreteria del Concilio, il 27 di Settembre 1847.

« P. Card. OSTINI, *Prefetto*.

« C. ARCIVESCOVO di Melitene, *Segretario*.

« Ordiniamo che il presente Regolamento ristampato con alcune modificazioni in forza delle attuali circostanze dei tempi, sia mantenuto nel suo pieno vigore ed osservanza.

« Dalla Segreteria della S. Congr. del Concilio, 10 Dicembre 1884.

« L. Card. MIRA, *Prefetto*.

« C. ARCIVESCOVO di Seleucia, *Segretario* ».

CAPITULUM II.

De formulis quibus Curia Romana in respondendo et decidendo uti consuevit.

I. Monitum. — Ut notissimum est, Curia Romana iamdiu morem induxit, eumque et hodie religiosissime servat, nonnullis brevissimis formulis in suis responsionibus, decisionibus etc. sive quoad iudicialia negocia, sive quoad extra iudicialia utendi.

Huius loquendi modus variis de causis receptus fuit, et fortasse potissimum: 1. sive quia infinita prope modum sunt negocia, quae quotidie in Curiae Romanae officiis peraguntur, quibus propterea valde expedit, ut, ad succidendam viam pluribus ambagibus,

difficultatibus, etc. rotundis verbis, resecata quavis superfluitate, occurratur: 2. sive quia Romana Curia nomine et vice agit Romani Pontificis, seu supremi principis, cui, utpote absoluta potestate et amplissima dignitate pollenti, valde congruit, ut voluntatem suam brevissima oratione pandat.

Quia ergo de tribunalibus Curiae Romanae loquimur, opportunum censuimus, maxime in commodum eorum qui extra Curiam Romanam commorantur, eiusmodi formulas saltem praecipuas subnectere, et brevissimis commentariis eas explicare, quae difficultatem aliquam minus peritis facessere possunt.

II. Singulae praecipuae formulae referuntur. — Claritatis gratia hoc praestabimus, servato alphabetico ordine.

I. *Ad mentem.* Haec formula apponi solet tamquam quaedam appendix ad principalem responsionem, atque per eam exprimitur aliquid praeter hanc esse animadvertendum vel declarandum etc., quod de facto post principalem responsionem indicatur.

II. *Affirmative* vel *Negative.* Interdum his adii-citur clausula: *et amplius*, cuius sensus est rem ulterius non esse proponendam.

III. *Detur decretum*, v. g., diei... anni... Adhibetur quando, v. g., idem dubium iam alias solutum fuit.

IV. *Dilata.* Sensus est S. C. iustis de causis opportunum censuisse negotium differre. Interdum adii-ciuntur clausulae: *post reges, post agnos, post aquas*, quae indicant quod res proponetur aut post ferias quae in C. Romana celebrari solent occasione festorum Nat. D. I. C. vel Paschatis, aut post ferias autumnales.

V. *Facto verbo cum SS.mo.* Adhibetur, v. g., quando aut res petita excedit facultates consuetas S. Congregationis, aut etiam, v. g., quando ambigitur num ali-

quod dubium *per se*, seu attento tenore legis, hoc potius vel illo modo esset solvendum.

VI. *Gaudeat impetratis*. Adhibetur quando, renovatis precibus ad obtinendam petitaе iam facultatis ampliationem, Sacra Congregatio opportunum putat non ultra concedere quam quod iam concessum sit.

VII. *In decisis vel decretis*. Significat haud esse, non obstantibus noviter adductis, recedendum a priori resolutione vel dispositione.

VIII. *Lectum*. Sensus est S. C. audito supplici libello eum non admisisse.

IX. *Nihil*. Haec formula est affinis praecedenti, et significat S. C. non admisisse postulatum utpote incongruum.

X. *Non concedi*.

XI. *Non esse interloquendum*.

XII. *Non expedire*.

XIII. *Non spectare*. Adhibetur quando, v. g., supplex libellus exhibitus fuit Cong. non competenti.

XIV. *Nihil innovandum*.

XV. *Orator adquiescat*.

XVI. *Orator consulat probatos auctores*.

XVII. *Orator rem deferat ad Ordinarium et eius iudicio se dirigat*. Hac formula nulla tribuitur Ordinario facultas, sed tantum indicatur mentem esse S. Consessus, ut ipse, ab Oratore rogatus, de negotio videat, illudque, v. g., exsolvat facultatibus ordinariis, si quas habet, vel extraordinariis opportune petendis.

XVIII. *Orator stet iudicio confessorii*.

XIX. *Providebitur in casibus particularibus*. Sensus est S. C. inopportunum censere rem generaliter solvere; eam vero, in singulis casibus postea rogatam, responsuram fore.

XX. *Reponatur*. Maxime pertinet ad usum (ut dicunt) internum SS. CC., et significat responsionem equidem non esse dandam, sed libellum esse servandum in tabulario.

XXI. *Reportetur rescriptum*. Sensus est rescriptum esse S. C. restituendum, atque habendum ita ut si concessum minime fuisset.

XXII. *Tolerandum*. Huic formulae affinis est haec altera: *Dissimulandum*. Haec tamen nunquam continet concessionem, dum illa interdum potest eam continere, ut diximus quando egimus de legibus tolerativis, in L. I. dissertantes de Prolegomenis.

III. **Speciales adversiones quoad formulam: an intret arbitrium aperitionis oris.** — Has autem brevissimas formularum Curiae Romanae notiones absolutas noluimus, quin adverteremus singularem mentionem inter eas illam mereri, quae adhiberi solet, quum aliquod rescriptum pontificium tanquam obreptitium vel obrepitium incusatur.

Hoc enim contingente casu, ante discussionem rei in merito ut inquirunt, ob reverentiam Summi Pontificis, cuius actus in quaestionem seu examen adducitur, proponitur dubium: *An intret arbitrium aperitionis oris* vel: *An sit locus arbitrio aperitionis oris*; ac tum solummodo ad ulteriora proceditur, quum ad dubium huiusmodi servatis servandis responsum fuerit affirmative, nam tunc tantum censetur apertum Congregationis os, quod per actum papalem censebatur clausum.

IV. **Refertur nuperrima instructio S. O. quoad modum transmittendi ad Curiam Romanam supplices preces et documenta.** — Quoniam de Curia Romana est sermo, non abs re erit referre hanc instructionem, quae die 23 augusti huius anni seu 1901, prodiit.

« Haud raro accidit, ut ad SS. Romanas Congregationes, hac Suprema S. Officii non excepta, a RR. Curiarum Episcopaliū negotiorum Romae Procuratoribus (italice « Agenti Ecclesiastici ») documenta, de rebus etiam gravissimis et maxima observatione dignis, plane resignata atque omnium oculis patentia exhibeantur: eadem vero nonnunquam adeo parvulis atque exiguis chartulis neglectaque forma exarata sunt, ut et erga S. Sedem non parum indecentia atque ad positiones, quas vocant, efformandas minus apta inveniantur.

« Haec omnia iure merito lamentantes E.mi Domini Cardinales una mecum Inquisitores, in Congregatione Generali habita fer. IV. die 24 aprilis anni currentis omnibus Episcopalibus Curiis significandum mandarunt, ut in posterum huiusmodi documenta, in folio communis Romae dimensionis conscripta, vel directim per publica epistolarum diribitoria vel, si quidem rationabili ex causa Procuratorum opera uti velint, ita clausa et sigillo munita transmittant, ut nullus ex parte ipsorum Procuratorum clandestinae aperitioni locus esse queat.

« L. M. Card. PAROCCHI ».

CAPITULUM III.

De iudicibus a Romano Pontifice delegatis necnon de iudicibus conservatoribus.

I. De iudicibus a R. P. delegatis. — Quoad hos iudices tene:

I. De iudicibus delegatis in genere, imo et de iudicibus delegatis a R. P. speciatim, plura praeoccupavimus, quando in Sect. I. de iudicum speciebus diximus.

II. Nihilominus eos hic iterum commemoratos volumus, tum ut, sic exigente rerum ordine, evidentius

adpareat, prout iam monuimus, quot praecipuis modis R. P. potestatem iudiciariam in universa ecclesia exercere valeat atque de facto exerceat, tum, ut iam dicta perficientes, nonnulla ulterius adverteremus.

III. *De officio iudicis delegati* (et praesertim de officio iudicis delegati a Papa) exstat titulus tum in I. Decret. Greg. IX, tum in VI. Bonifacii VIII, tum in Clementinis, tum in Extravag. Comm.

IV. Prostat autem ipse ante titulos *De officio Legati* et *De officio iudicis ordinarii*, ad significandum potestatem iudicum delegatorum eam vincere, quae iudicum ordinariorum propria est.

V. In rubrica tituli citati, seu *De officio et potestate iudicis delegati*, recte officium a potestate distinguitur, quum, ut alias monuimus, *potestas* exprimat quid delegatus agere queat, *officium* vero ad modum se referat iuxta quem potestate sua delegatus uti debet.

VI. Ex dispositionibus iuris, quae munus iudicis delegati attingunt, specialem mentionem promerentur tum C. XI. *De rescriptis* in VI, quod auctorem habuit Bonifacium VIII; tum C. X. *De Ref.* Sess. XXV. C. Trid.; tum tandem const. *Quamvis paternae* Benedicti XIV. (26 aug. 1741).

VII. Ex hisce autem iuris textibus colligitur, quamvis hodie ob immutata rerum adiuncta non omnia admissim ita fiant: 1. quod, licet Papa possit quemcumque in iudicem delegatum assumere, tamen de facto causae ab eo committi non solent nisi personis constitutis in dignitate vel personatu aut saltem canonicis ecclesiarum cathedralium; et propterea: 2. quod in synodis provincialibus aut dioecesanis, in unaquaque dioecesi, sint designandae quatuor aut plures personae hisce qualitatibus pollentes, quarum nomina ad Sanctam Sedem transmittenda sunt, quaeque pro re nata pos-

sint in iudices deputari, *iudices synodales* ideo dictae: 3. tandem, quod, ubi synodi non celebrantur, sint iidem iudices ab Episcopis eligendi cum consensu capituli cathedralis.

VIII. Vix autem adnotare est opus a sententia huiusmodi iudicum a R. P. delegatorum esse ad S. Sedem appellandum, minime vero ad iudicem ordinarium, ut, v. g., ad Episcopum.

II. De iudicibus conservatoribus — Quia hodie conservatorum usus minimus est, imo forsan nullus, de eis haec tantum delibata volumus.

I. Nomine *conservatorum* intelliguntur speciales iudices a R. P. deputati ad aliquos tuendos (puta regulares alicuius monasterii) adversus manifestas iniurias, violentias et molestias.

II. Ad conservatorum officium et potestatem spectant CC. I. et XV. *De off. iudic. deleg.* in VI, necnon C. XI. *De rescriptis* in VI, quorum prius auctorem habuit Innocentium IV, duo posteriora Bonifacium VIII.

III. Plura etiam hac in re constituerunt Clemens VIII. necnon Gregorius XV; et praesertim Conc. Trid. Sess. XIV. C. XIV. *De Ref.*

IV. Ex citatis autem documentis colligitur iudicum conservatorum potestatem eo pertingere: 1. ut possint quidem negotium cognoscere et sententiam pronunciare; at non ita: 2. ut iurisdictionem suam protrahant ad ea, quae iudicalem indaginem requirunt, quum expresse ipsa coarctetur ad defensionem praestandam, quando manifesta iniuria personae privilegiatae illata fuerit.

ART. II.

*De modo quo potestas iudiciaria exercetur
in curiis episcopalibus.*

I. **Monitum.** — Quum plura pro re nata iam dixerimus, quae ad exercitium huiusmodi vel proximo vel saltem remote pertingunt, ne actum agere videamur pauca tantum subnectemus: *de tribunalibus collegialibus ab Episcopis constituendis vel non, de potestate iudiciaria vicarii generalis, de variis officialibus iustitiae administris in curiis dioecesanis, et tandem de exercitio potestatis iudiciariae in curiis archiepiscopalibus.*

II. **De tribunalibus collegialibus in curiis dioecesanis.** — Hac ex parte adverti volumus:

I. per se nihil obstare (imo valde congruere antiquae disciplinae, qua vigente Episcopus iudicalem potestatem exercebat cum suo presbyterio) quominus in curiis dioecesanis tribunalia instituantur, quae ex pluribus iudicibus delegatis constent ad modum collegii; dummodo, ut omnino par est, ita non detrahatur potestati vicarii generalis, ut huius iurisdictio desinat esse saltem moraliter universalis;

II. utrum autem iis in locis, ubi expresse non praecipitur ut tribunalia huiusmodi erigantur (ut constat de dioecesibus ditionis pontificiae, in quibus per dec. 5 nov. 1831 cautum fuit, ut tribunale criminale dioecesanum constare deberet Ordinario et quatuor iudicibus) de facto expediat talia tribunalia constituere, dicendum: 1. rem sane esse, quae ex adiunctis omnino est dimetienda; at: 2. minime ambigendum valde opportunum esse, ut in causis gravioribus con-

stituatur iudicum delegatorum collegium, praeside vicario generali;

III. hisce in tribunalibus illud vim iuris obtinere, quod placuerit maiori parti;

IV. cum tribunalibus collegialibus minime esse confundendas congregationes consultivas, seu coetus ex praestantibus et doctis viris constitutos, qui auxilio sunt episcopali curiae, consilia extra iudicialiter praebendo quoad difficiliora negotia occurrentia, cuiuscumque generis ea fuerint;

V. a sententiis horum tribunalium collegialium, eo quia delegata potestate ea procedunt, esse ad Episcopum appellandum, iuxta regulam generalem, quae iubet ut a delegato appellatio interiiciatur ad delegantem, prout constat, ex *C. XXVII. De off. iud. deleg.*;

VI. ad quaestionem autem, utrum casu contingente, quod huiusmodi tribunalia ita fuerint constituta, ut in eis partem non habuerit vicarius generalis, possit ad hunc potiusquam ad Episcopum adpellari, saltem probabilius respondendum esse id permitti, eo quia, saltem ut probabilius docetur, a sententia cuiusvis iudicis ab Episcopo delegati fas sit ad vicarium ipsius generalem adpellare, idque: 1. quia utriusque unum idemque auditorium censetur et est: 2. quia delegatio causae ab Episcopo facta hanc quidem in prima instantia a vicarii potestate subduxit, minime vero in secunda;

VII. condonationem poenarum, a tribunalibus curiarum episcopalium criminalibus inflictarum, esse reservatam S. Sedi, ut liquet ex declaratione Pii IX die 8 ianuarii 1858, relata a Bizzarri in sua *Colletanea*; verum quamvis declaratio, utpote genericis concepta verbis, omnes casus complecti videatur, habere nos pro certo: 1. eam minime pertingere ad

casum, quo tribunal inflixerit poenas iure mere dioecetano constitutas, iuxta ea quae, quum in L. III. dissertarem de poenis tollendis, diximus de facultate, qua Episcopi pollent huiusmodi poenas relaxandi; 2. hanc interpretationem iuri non repugnare, sed imo congruere, quum tutissimum principium sit declarationes, responsiones RR. PP. etc. esse accipiendas non solum prout exigit materia circa quam versantur, sed et prouti expetit iuris concordia.

III. De potestate iudiciaria vicarii generalis. — De vicario generali eiusque officio equidem iam egimus in tractatu de personis.

Verum, ne quid deesse videatur iudiciariae materiae expositioni, opportunum haec addere censemus:

I. vicarium generalem potestate iudiciaria pollere extra aleam dubitationis esse;

II. utrum haec potestas sit ordinaria necne, alibi nos disputasse;

III. potestatem iudiciariam vicarii generalis minime posse, iuxta regulam generalem, quae vicarii generalis munia determinat et moderatur, extendi ad causas graviores, quales essent, v. g., causae fidei; quod propterea in causa est, cur, v. g., vicarius generalis *per se* minime delegare possit confessarios ad denunciationes contra sollicitantes recipiendas:

IV. nihil tamen ob stare, quominus Episcopus vi specialis mandati causas huiusmodi graviores vicario generali cognoscendas committat; sedulo tamen perpendendum, utrum eas commiserit ut *vicario* vel ut *delegato*, nam v. g. si ut delegatus agit vicarius, ab eo non ad superiorem, seu ad Archiepiscopum, sed ad delegantem seu ad Episcopum erit adpellandum;

V. inter causas, quae per se seu vi mandati generalis cognoscere potest vicarius generalis, accen-

sendas esse causas civiles, at e contra ex iis esse excludendas causas criminales (saltem graviores) ut aperte edicitur in C. II. *De off. vicarii* in VI;

VI. an vero accensendae vel excludendae sint causae matrimoniales, speculative loquendo rem esse sub quaestione; verum esse sententiam saltem tutiorem, et hinc tenendam in praxi ad declinandum nullitatis periculum (quod non foret sine gravi damno litigantium) eam, quae vicarium generalem ab hisce causis absque speciali mandato cognoscendis removet;

VII. tandem ad quaestionem, num vicarius generalis absque speciali mandato possit censuras ferre, respondendum esse negative ex cit. C. II. *De off. vicarii* in VI, excepto tamen casu quo id necessarium sit ad iurisdictionis suae exercitium tuendum.

IV. **De variis officialibus iustitiae administris in curiis dioecesanis.** — Quando in Sect. I. de personis habentibus partem in iudicio egimus, sat pro re nostra diximus de assessoribus et de notariis qui in iudicium veniunt, illi ut consilium in iure iudici praestent, hi vero ut acta iudicii fideliter conscribant.

Ne quid tamen deesse videatur huic brevissimae tractationi de curiae episcopalis ordinatione, addimus:

I. in curiis episcopalibus, praeter assessores et notarios, alios quoque ministros eligi consuevisse ad faciliorem et tutiorem iustitiae administrationem;

II. inter eos vero, quia de omnibus loqui haud licet, v. g. de procuratoribus et advocatis pauperum, de baroncellis, de cursoribus seu nunciis etc. peculiarem mentionem mereri *auditorem* et *promotorem fiscalem*;

III. nomine *auditoris* curiae episcopalis eum intelligi cui, ob nimium v. g. causarum numerum vel

eo quia vicarius generalis in iure est parum peritus, committitur *iurisdictio*, ut dicunt, *in cognoscendo*, ita ut possit partes citare, testes et probationes admittere etc: ubi notandum quod si forte contingat, ut iurisdictio auditori tribuatur *in decidendo*, proprie non auditor sed iudex erit, et hinc ab eo ut a iudice delegato admittetur ad Episcopum adpellatio;

IV. tandem nomine *promotoris* seu *procuratoris fiscali* eum intelligi, qui non voluntario, ut auditor, sed necessario constituitur ad hoc ut tueatur iura fisci ecclesiastici, pro eo in iudicio veniendo et respondendo, ac potissimum crimina ex officio persequendo ut debita poena mulctentur; cuius propterea proprium est curiae episcopali continuo adesse, et assiduam praestare curam tum ut iura ecclesiae sarta tectaue maneant, tum ut rei, praesertim si ecclesiastici, in ius vocentur etc.

V. De exercitio potestatis iudiciariae in curiis archiepiscopalibus. — Quia duplex potestas iudicialis in metropolitanis curiis est agnoscenda, seu episcopalis presse sumpta et archiepiscopalis proprie dicta, nos illam silentio praetereuntes, quippe ipsisimam quam singuli Episcopi habent, de hac adverti volumus:

I. iuxta principia alibi tradita eam non censeri expeditam quoad usum, ut dicunt pragmatici, nisi postquam Archiepiscopus receperit pallium;

II. et quoad iudicialia negotia valere regulam alibi traditam, nempe nihil posse Archiepiscopum quoad suffraganeos suos eorumve subditos, nisi quod ius vel vere legitima consuetudo vel privilegium concesserint;

III. in iudiciaria provincia potestatem Archiepiscopi, ut et sat constat ex alias dictis, praesertim

exerceri: 1. recipiendo appellationes a sententiis prolati in prima instantia a suffraganeis; 2. subintrando, ad petitionem collitigantium vel saltem alterutrius, ipsis suffraganeis in dignoscendis causis, quae, in prima instantia coram eis agitatae, intra biennium non fuerunt absolutae, ad tramitem Cap. XX. *De ref.* Sess. XXIV. Conc. Trid., quam rem expendimus, quum diximus in Sect. I. de instantiarum peremptione; 3. puniendo v. g. vicarium generalem suffraganei, si iurisdictionem archiepiscopalem perturbet.

CAPUT IV.

Iudicii civilis ecclesiastici specimen practicum seu tela causae nullitatis matrimonii.

I. Monitum. — Quum diu incerti haeserimus, quamnam practicam speciem seligeremus ad efformandum atque discipulorum oculis subiiciendum iudicii civilis ecclesiastici specimen, tandem variis de causis constituimus matrimonialem praeferre.

Causae ergo matrimonialis, seu *causae nullitatis matrimonii ex impedimentis publicae honestatis ex sponsalibus necnon affinitatis ex copula illicita*, telam summarie exhibebimus.

Summarie tamen diximus, ne fines nostrae scholae excedere incongrue videamur.

II. Factispectes. — Monulfus, celebrato matrimonio cum Modovena, at hac non solum non cognita sed nec in maritales aedes deducta, certo modo rescit fratrem suum Osvaldum, se in longinquis peregrinante, amorem cum ipsa olim fovisse, remque eo devenisse ut, non tantum sponsalia cum ea celebra-

verit, licet postea ea fuerint mutuo consensu resoluta, sed et copulam carnalem cum ipsa habuerit.

Apprime hinc sciens Monulfus matrimonium firmitatis robore carere, eo quia celebratum haud obtenta dispensatione super duplici impedimento dirimente, seu publicae honestatis ex sponsalibus, necnon affinitatis ex copula illicita in 1. gradu lineae transversae, quid consilii capere debeat petit.

III. **Quid agendum.** — Supponimus nolle Monulfum dispensationis remedio uti, eaque obtenta consensum renovare.

Quia ergo a coniugali foedere cum Modovena omnino repugnat, respondendum, ipsum confugere debere ad iudicem, coram eo proponendo *in petitorio* actionem nullitatis matrimonii ex duplici dirimente impedimento, neque ad alia vota marte proprio transire ei fas esse, quamvis fortasse allegata impedimenta certissima non solum sed et notoria essent.

IV. **Utrum in casu agi possit in possessorio a praetensa uxore.** — Quia pertimescit Monulfus, ne Modovena interim contra eum agat in possessorio, ut ad coniugalem conversationem ipsum cogat saltem pendente iudicio in petitorio, consulendum est ei ut timorem omnem abiiciat.

Quum enim inter Modovenam et Monulfum nedum carnale commercium intercesserit, sed ne ipsa quidem coniugalis consuetudo incoepta fuerit, interdicta *retinendae vel recuperandae* ne concipi quidem possunt.

Nec ei praesto est interdictum *adipiscendae*, eo quia, de re matrimoniali quum agitur, ne periculum praebeatur copulae fornicariae hoc interdictum denegatur, quoties, ut in casu, possessionem exposcenti obiici possit vinculi nullitas ac probationes in promptu habeantur.

V. Quaecnam iudicii introductioni praemittenda. — Duo praesertim attendere debet Monulfus, seu ut aptus libellus conficiatur, atque competens iudex eligatur cui libellus ipse exhibeatur.

Ad primum quod spectat, rite conficietur libellus si, praeter accuratam facti expositionem, enarrentur omnia adiuncta necessaria et omnia indicia concurrentia, insuper indicentur et nominentur testes de re instructi, documenta allegentur, v. g., epistolae etc., ut hoc modo fundamenta accusationis cognoscantur, et via tribunali sternatur veritati detegendae.

Ad secundum quod pertingit, quia supponimus Monulfum domicilium habere in dioecesi A. in Italia, iudex competens aequae erit pro libitu vel Episcopus dioecesanus vel etiam S. Sedes, seu pro ipsa S. Congregatio Concilii.

VI. Matrimonium accusatur et tribunal constituitur. — Quia Monulfus, re mature discussa, opportunius sibi arbitratur, ut causa in prima instantia agatur coram Episcopo dioecesano, ad eum accedit, atque supplicem libellum rite, ut supra, confectum ei exhibet.

Episcopus vero accusatione recepta, seu libello recognito coque ut idoneo admisso, procedit ad tribunalis constitutionem, seu deputat (et quidem in scriptis) Theodemirum ut *iudicem et actorum moderatorem* (cuius proprium erit tribunal convocare, partes et testes citare, dilationes concedere etc.); insuper Theodardum ut *cancellarium* (ad quem spectabit quidquid ad causam pertinet in acta referre); et tandem Theodistum ut *defensorem vinculi* (cuius erit munus voce et scripto omnia deducere, quae ad validitatem accusati matrimonii tuendam expedire ei videbuntur).

VII. **Acta conficiuntur.** — Ut munus actorum moderatoris sibi commissum recte expleat Theodemirus, quinque praestanda curat, seu: 1) ut praetensi coniuges interrogentur; 2) ut testes producti examinentur; 3) ut documenta exhibeantur; 4) ut processus publicetur; 5) ut defensionibus fiat locus.

Quoad primum, seu coniugum examen, Theodemirus: 1. servatis servandis, ad tribunal citat in primis Monulfum utpote matrimonii accusatorem, dein Modovenam ut ream, eosque seorsim, et iuratos de veritate dicenda, praesente defensore Theodisto et iuxta interrogatoria ab eo parata, audit, ut uterque iura sua tueri, et rationes, deductiones, vel facta allata aut reiicere aut explicare queat; 2. articulos ab alterutro propositos (vel illico post examen, vel etiam deinceps sed antequam processus claudatur) et super quibus alter coniux erit primo vel denuo examinandus excipit etc.; 3. una simul cum defensore diligenter cavet ne collusio inter coniuges intercedat; de qua, v. g., esset timendum si coniuges nimis concordēs in depositionibus essent.

Quoad secundum, videlicet quoad examen testium, Theodemirus: 1. testes ab utroque colligante inductos rite citat; 2. ab omnibus et singulis ante omnia (et in singulis examinibus) iuramentum exigit de veritate dicenda; 3. seorsim eos audit; 4. curat, ut post quodlibet examen (quod servat etiam quoad examen coniugum) Theodardus cancellarius clara et intelligibili voce omnia legat; atque, postquam et testis et ipse iudex et defensor subscriptionem suam adposuerint, de actu roget; 5. testes septimae manus induci et interrogari omittit, quum horum productio et examen solum in causis ex impotentia sit necessaria.

Quoad tertium, seu quoad documentorum exhibi-

tionem, Theodemirus: 1. a coniugibus inquit, ut si quae documenta habeant ad causam spectantia exhibeant, eaque de facto a Monulfo exhibita (seu plures litteras amatorias ab Osvaldo ad Modovenam et ab hac ad illum datas) iubet in acta (adnotatis die, mense, anno etc.) referri; 2. hoc et praestat quoad alia documenta ab uno ex testibus producta.

Quoad quartum, scilicet quoad processus publicationem, Theodemirus cavet ut: 1. donec ad hanc deventum fuerit, quae in actis habentur nemini communicentur, excepto, ut par omnino est, Theodisto defensore vinculi; 2. quando vero opportunum visum fuerit alias probationes non requirere, finis imponatur probationum collectioni, et processus, servatis servandis, publicetur.

Quoad quintum, seu defensiones peragendas, Theodemirus, publicato iam processu: 1. facultatem facit partibus ut iura sua tueantur, electis defensoribus sibi benevisis, et oblatis opportunis allegationibus; 2. allegationes vero huiusmodi reapse oblatas mandat cum defensore vinculi communicari, ut eas rite expendere valeat etc.

VIII. **Sententia editur.** — Omnibus expletis, quae ad actorum confectionem pertinent, ad sententiam proferendam Theodemirus procedit.

Hinc, ut recte omnia perficiat: 1. in primis a defensore vinculi exquirat, num aliquid amplius deducendum censeat, habitaque negativa responsione ulterius graditur; seu; 2. sententiam in scriptis exarat, eamque, servatis servandis, profert; 3. in hac vero, hisce premissis, videlicet: *a) in causa nullitatis matrimonii inter Monulfum et Modovenam duo allegata fuisse impedimenta dirimentia, seu publicam honestatem ex sponsalibus et affinitatem ex copula illi-*

cita ; *b*) ex hisce duobus impedimentis posterius equidem non sat probatum fuisse, at certo fuisse probatam sive per testes sive per documenta existentiam prioris etc., matrimonium inter Monulfum et Modovenam celebratum nullum ipse declarat etc.

IX. A sententia adpellatur et iudicium in secunda instantia instauratur. — Partibus rite intimata sententia, Modovena gravatam se sentiens ad appellationis remedium confugit.

Et quia dioecesis A., a cuius Episcopo iudicium primae instantiae absolutum fuit, consistit in provincia B., Modovena, magis sibi expedire arbitrata, ut in provincia sua potius quam in Romana Curia secundae instantiae iudicium peragatur, penes curiam archiepiscopalem adpellationem interiicit.

Adpellatione admissa, iudex a *quo* seu curia episcopalis A. transmittit, ut par est, ad iudicem *ad quem*, seu ad curiam archiepiscopalem B., sententiam una cum integro processu caeterisque omnibus ad causam rite diiudicandam pertinentia.

Ipse vero iudex *ad quem* procedens prout de iure, seu adhibita opera defensoris vinculi etc. omnia peragit usque ad sententiam, quae, in casu, plene conformis est sententiae prioris instantiae.

Quia vero duplex de nullitate iam prodiit sententia, neque adpellatio iterum proponitur vel a Modovena vel a defensore vinculi, quod caeteroquin eis liceret, Monulfo nunc tandem fas est documentum libertatis iure habere atque ad nova vota transire.

APPENDIX

AD INTEGRUM OPUS

Elenchus auctorum qui de rebus canonicis scripserunt.

In hac sylloge nomina exhibentur nonnullorum saltem ex auctoribus, qui, praesertim in Italia, canonum disciplinam feliciori cum exitu excoluerunt et hinc ampliorem laudem promeruerunt. Ne quis autem invidiae causam gratuito contra nos aucupet, adversum volumus: 1. in operis decursu a doctorum nominibus et operibus citandis consulto nos abstinuisse, tum ne multiplicatis allegationibus molem libri praeter modum augeremus; tum, et potissimum, quia persuasum habemus magis expedire tyronibus, prima cuiusvis disciplinae elementa discentibus, fidenter magistro credere, quam multis doctorum sententiis et opinionibus implicari et huc illuc abduci; 2. in serie exaranda doctorum, qui de re canonica scripsere, variis de causis nos neminem ex viventibus laudasse (1).

---

(1) Ab hac tamen generali regula exceptos volo, obsequii et grati animi ergo, praedecessorem meum in schola textus canonici Guillelmum Sebastianelli, et conlegam meum Michaellem Lega; tractatus: *De personis et de rebus* ab illo, et: *De iudiciis ecclesiasticis* ab hoc editos, valde pro exiguitate mea commendans.

- I. ABBAS PANORMITANUS (seu Nicolaus de Tudeschis) italus: *Lectura in Decretales*, itemque *in VI et Clementinas* († 1453).
- II. AMORT EUSEBIUS, bavarus: *Elementa iuris canonici veteris et moderni* († 1775).
- III. ANCHARANO (Petrus de) italus: *Commentaria in Decretales; Lectura super VI et Clementinas* († 1416).
- IV. ANTONIUS AUGUSTINUS, hispanus: *De emendatione Gratiani dialogorum libri duo*; necnon *Additiones* eidem operi († 1586).
- V. BALLERINI PETRUS, italus: *De potestate ecclesiastica Summorum Pontificum* etc. Scripsit item de antiquis collectionibus canonum († 1769).
- VI. BARBOSA AUGUSTINUS, lusitanus: *Iuris ecclesiastici universi libri tres* († 1649).
- VII. BARTOLI IOANNES, italus: *Institutiones iuris canonici* († 1776).
- VIII. BENEDICTUS XIV seu Prosper Lambertini, italus. Plurima scripsit et praesertim: *De synodo dioecesana; De servorum Dei beatificatione* etc. († 1758).
- IX. BERARDI CAROLUS SEBASTIANUS, italus: *Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti, corrupti ad emendationum codicum fidem exacti* etc. Itemque: *Commentaria in ius ecclesiasticum universum*, et *Institutiones iuris ecclesiastici* († 1768).
- X. BOUX DOMINICUS, gallus: tractatus plures, v. g., *De principiis iuris canonici*, *De Papa*, *De Episcopo*, *De iudiciis ecclesiasticis* etc. († 1871).
- XI. BUTRIO (Antonius de) italus: *Commentaria in V Libros Decretalium, in VI* etc. († 1408).
- XII. CABASSUTIUS IOANNES, gallus: *Iuris canonici theoria et praxis* († 1685).

- XIII. COVARRUVIAS DIDACUS, hispanus: *Epitome de sponsalibus et matrimonio; Resolutionum libri sex* etc. († 1577).
- XIV. DE ANGELIS PHILIPPUS, italicus: *Praelectiones iuris canonici* († 1881).
- XV. DE LUCA IOANNES BAPTISTA, italicus: *Theatrum veritatis et iustitiae*, in quo plurimae dissertationes continentur de canonicis argumentis († 1683).
- XVI. DEVOTI IOANNES, italicus: *Institutionum canonicarum libri IV* etc. († 1820).
- XVII. DOUJAT IOANNES, gallicus: *Praenotionum canonicarum libri quinque* († 1688).
- XVIII. ENGEL LUDOVICUS, austriacus: *Collegium universi iuris canonici* († 1674).
- XIX. FAGNANUS PROSPER, italicus: *Commentaria in quinque libros Decretalium* († 1678).
- XX. FERRARI IOSEPHUS, italicus: *Summa institutionum canonicarum* († 1876).
- XXI. FERRARIS LUCIUS, italicus: *Biblioth. canonica* († 1760?).
- XXII. GONZALES TELLEZ EMANUEL, hispanus: *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium Gregorii IX* († 1673?).
- XXIII. GOUSSET THOMAS, gallicus: *Exposition des principes du droit canonique* († 1866).
- XXIV. HOSTIENSIS (seu Henricus de Segusia) italicus: *Lectura in Decret. Greg. IX*; itemque: *in Decretales Innocentii IV* († 1271).
- XXV. IMOLA (Ioannes ab) italicus: *Consilia et Commentarium in Decretales Greg. IX* (opus non absolutum) itemque *in VI* († 1436).
- XXVI. IOANNES ANDREAE, italicus: *Novella in Decretales Greg. IX. Glossa in VI. Apparatus in Clementinas* etc. († 1348).

- XXVII. INNOCENTIUS IV (seu Sinibaldus Fliscus) italus: *Apparatus super libros quinque Decretal.* († 1254).
- XXVIII. LANCELLOTUS IOANNES PAULUS, italus: *Institutiones iuris canonici* († 1590).
- XXIX. LATINI CAROLUS, italus: *Iuris canonici elementa ad usum Reatini Seminarii* († 1841).
- XXX. LEURENIUS PETRUS, germanus: *Forum ecclesiasticum et Forum beneficiale* († 1723).
- XXXI. MERCANTE FRANCISCUS, italus: *Compendio di diritto canonico con illustrazioni storico-dogmatiche e dissertazioni* († 1834).
- XXXII. MORINUS IOANNES, gallus: *Commentarius historicus de disciplina in administratione poenitentiae* etc. Itemque: *Commentarius historicus ac dogmaticus de sacris ecclesiae ordinationibus* († 1659).
- XXXIII. NARDI FRANCISCUS, italus: *Elementi di diritto ecclesiastico* († 1877).
- XXXIV. PETRA VINCENTIUS, italus: *Commentaria ad Romanorum Pontificum constitutiones* († 1747).
- XXXV. PICHLER VITUS, bavarus: *Candidatus iuris prudentiae*. Itemque: *Ius canonicum practice explicatum* etc. († 1736).
- XXXVI. PIRHING HENRICUS, bavarus: *Ius canonicum* († 1679).
- XXXVII. REBUFFUS PETRUS, gallus: *Praxis beneficiorum* († 1557).
- XXXVIII. REINFFENSTUEL ANACLETUS, bavarus: *Ius canonicum univrsum iuxta titulos librorum V Decretalium* († 1703).
- XXXIX. RIGANTI IOANNES BAPTISTA, italus: *Commentaria in regulas, constitutiones et ordinationes Cancellariae Apostolicae* († 1735).

- XL. SANCHEZ THOMAS, hispanus: *De sancto matrimonio sacramento* († 1616).
- XLI. SALZANO THOMAS, italus: *Institutiones iuris canonici*, et *Lezioni di diritto canonico pubblico e privato* († 1890).
- XLII. SANGUINETI SEBASTIANUS, italus: *Iuris ecclesiastici privati institutiones* († 1893).
- XLIII. SANTI FRANCISCUS, italus: *Praelectiones iuris canonici iuxta ordinem decretalium Gregorii IX* († 1885).
- XLIV. SCHMALGRUEBER FRANCISCUS, bavarus: *Ius ecclesiasticum universum* († 1735).
- XLV. SOGLIA IOANNES, italus: *Institutiones iuris ecclesiastici publici et privati* († 1855).
- XLVI. THESAURUS CAROLUS ANTONIUS, italus: *De poenis ecclesiasticis* († 1655).
- XLVII. THOMASSINUS LUDOVICUS, gallus: *De nova et veteri ecclesiae disciplina* († 1695).
- XLVIII. WALTER FERDINANDUS, germanus: *Institutiones iuris ecclesiastici*. Itemque: *Fontes iuris ecclesiastici antiqui et hodierni* († 1879).
- XLIX. ZACCARIA FRANCISCUS ANTONIUS, italus: scripsit *Antifebronio* et *Antifebronius vindicatus* adversus errores Febronii seu Episc. I. N. de Hontheim († 1795).
- L. ZACCHIA PAULUS, italus: *Quaestiones medico-legales* († 1659).
-

RERUM MAGIS NOTABILIMUM

INDEX ALPHABETICUS

(Numerus romanus indicat volumen, arabicus paginam).

- Abbates* I, 286.
Abbreviatores de parco I, 262.
Abiuratio II, 11, 257; III, 160.
Abortus III, 98.
Abrogatio legis I, 64.
Absentes ab ecclesia etc. v. Residentia.
Absentes non adscribendi piis societ. I, 486.
Absolutio a reservatis II, 203, a censuris III, 54, 60, 61; complicitis 112.
Abstinentia II, 322.
Abusus sacr. poenit. III, 111.
Accessio II, 436.
Accessus reservatio III, 91.
Accusatio III, 347.
Accusator III, 177.
Actio III, 149.
Actor III, 177.
Actus inter vivos II, 421; mortis causa 476.
Adiunctio II, 437.
Administratio bon. eccles. II, 415.
Administrator apost. I, 282.
Adoptio et arrogatio II, 273.
Advocatio I, 496.
Advocatio causae III, 234.
Advocatus III, 182.
Adsociationis ius I, 482.
Adulterium II, 274; III, 105.
Aedificatio eccl. II, 109.
Aetas quoad ord. II, 240; quoad matr. 276; quoad benef. 366; quoad delicta III, 31.
Affectio benefic. II, 364.
Affinitas II, 276.
Agapetae I, 339.
Alienatio bonorum ecclesiasticorum II, 497.
Alienatio iudicii mutandi causa III, 221.
Allegatio iuris romani I, 23; Decreti 123; Decretalium 129.
Alluvio II, 437.
Altare II, 120.
Altaris portat. privilegium II, 75.
Amentia III, 30.
Anathema III, 66.
Annatae II, 369.
Annus et eius partes II, 133.
Antisemitismus II, 22.
Aperitio oris III, 413.
Appellatio III, 272, 365.

Apocrisarii I, 265.
Apostasia a fide III, 85; ab ordine 122; a religione 123.
Apostoli (in appell.) III, 279.
Apostolatus ius I, 200.
Apostolicae Sedis constitut. III, 97.
Arbitri III, 128.
Archidiaconus I, 308.
Archiepiscopus I, 267; III, 421.
Archipresbyter I, 309.
Archivum paroch. et benef. II, 266.
Arctati ad ordines I, 303; II, 249, 367.
Armorum gestatio quoad cleric. I, 339.
Arrhae II, 262.
Articuli in proc. III, 325.
Ascetae I, 375.
Assessor III, 173.
Attentata post appellat. III, 281.
Auditor episcopalis III, 420.
Auxilium III, 37.
Asylum ecclesiasticum II, 117.

Baptisma II, 175.
Banna II, 262.
Barbae gestatio quoad cleric. I, 337.
Basilicae II, 105, 107.
Beatificatio II, 143.
Benedictio nuptialis II, 264.
Benedictiones II, 320.
Beneficia in genere II, 353; origo, natura, divisio *ib.*; institutio et mutatio 358; concessio et adquisitio 362; vacatio 383.
Beneficia in specie II, 389; beneficia in ecclesiis cathedr. et colleg. *ib.*; parochialia 401; regularia 406.

Beneficiariorum iura et obligationes II, 381.
Bestialitas III, 106.
Bigamia II, 275; III, 105.
Binandi facultas II, 73.
Blasphemia III, 78.
Bona ecclesiastica II, 414.
Brevia I, 261.
Breviarium II, 72.
Bullae I, 261.
Bullaria I, 138.
Bullarium Bened. XIV. I, 136.

Caelibatus I, 351.
Caeremoniale Episc. II, 125.
Calix II, 123; calicis usus II, 201.
Calumnia III, 99, 212.
Calumniae iuram. III, 212.
Camera apostolica I, 259.
Camera spoliolum I, 255.
Campanae II, 121.
Cancellaria apostolica I, 261; eius regulae I, 133.
Cancellarius III, 174.
Canones I, 25.
Canones apostolici I, 108.
Canones poenitentiales I, 117, 145.
Canonici I, 296; II, 390.
Canonici regulares II, 298, 379.
Canonici supernumerarii, honorarii etc. II, 399.
Canonicus poenitentiarius II, 205.
Canonicus theologus II, 168.
Canonistarum brevis sylloges III, 429.
Canonizatio II, 143.
Cantoris officium II, 123.
Cantus II, 81.
Capella II, 106.
Capellania II, 410.

- Capitulum* I, 236; II, 297.
Carcer III, 29.
Cardinales I, 239.
Casus fortuitus III, 287.
Casus reservati II, 203.
Catechismus II, 160.
Catechumeni I, 31; II, 179.
Cathedralis I, 241; II, 107.
Cathedraticum II, 430.
Cautio II, 460.
Causa quoad matrim. II, 258;
quoad contract. 442.
Causae possess. et propriet. III,
294; beneficiales 312; matri-
moniales 317; nullitatis prof.
religiosae vel ordinat. 340;
criminales 347; fidei 368; cle-
ricorum et monachorum 383;
Causae matrimonialis practi-
cum specimen III, 422.
Causae quoad dispens. in gen.
I, 70; quoad disp. matrim. II,
288, 290, 293.
Censurae in genere III, 56; in
specie 66.
Census II, 430.
Centenaria Sanct. II, 140.
Cessatio a divinis III, 72.
Cessatio legis I, 60.
Charitativum subsidium II, 430.
Choreae quoad cleric. I, 339.
Chorepiscopus I, 310.
Citatio rei III, 159, 352.
Clandestinitas I, 34; II, 277.
Clausulae in disp. mat. II, 294.
Clausura I, 433, 465.
Clementinae I, 131.
Clerici I, 176; iura II, 176; of-
ficia 333; privilegia 359.
Clericus coniugatus vel biga-
mus I, 188, 353.
Clericus peregrinans et pere-
grinus I, 350; III, 282.
Coadiutoria II, 408.
Coadiutores Episc. I, 284; pa-
rochorum II, 331.
Codex iuris romani I, 22.
Codices ecclesiastici I, 103.
Codicilli II, 485.
Coemeterium II, 344, 348.
Cognatio II, 272.
Cognitionum ordo III, 213.
Cohabitatio cleric. et mul. I,
338; III, 120.
Collatio beneficiorum in genere
II, 362; a quo facienda *ib.*;
cui 365; quomodo 368; quan-
do 365.
Collationes episcopal. I, 281.
Collectiones canonum I, 103;
iuris antiqui II, 107; novi 120;
novissimi 135.
Collectiones concil. I, 138; resp.
SS. CC. RR. I, 136, 139.
Collegiata II, 107, 389.
Collusio III, 151.
Commenda II, 409.
Commixtio II, 438.
Commodatum II, 449.
Communicatio cum infidelibus
haereticis et schism. II, 19.
Communio eucharist. II, 198.
Communio peregrina I, 350.
Complicis abs. III, 112; nomen
compl. exquirere 115.
Complicitas in crim. III, 34.
Componenda in disp. matr. II,
295.
Compromissum III, 157.
Conatus delicti III, 33.
Concilia I, 230; oecumenica 231;
provincialia 275.
Conciliorum generalium series
I, 503.
Concilium Tridentinum et Va-
ticanium I, 135, 235.

- Conclave* I, 197.
Conclusio in causa III, 268.
Concordata I, 97.
Concubinatus II, 257; III, 104, 120.
Concursus ius quoad collat. benef. II, 364.
Concursus plurium legum I, 63.
Concursus quoad parochias II, 403.
Conditio imped. mat. II, 271.
Conditio in matrimonio II, 255; in contractibus 442.
Confessio (quoad iudicia) III, 200.
Confessio (sacram.) II, 201.
Confirmatio actuum utilis vel inutilis I, 277.
Confirmatio Episcoporum I, 210.
Confirmatio (sacram.) II, 186.
Confraternitas I, 378.
Confrontatio test. III, 363.
Congregationes Romanae in genere I, 248; singularum recensio I, 251; modus proceden. III, 396.
Consecratio in genere II, 238; Episcoporum 218, 174; ecclesiarum II, 109.
Conservator iudex III, 416.
Consistorium I, 238.
Constitutio rei III, 358.
Constitutiones apostol. I, 108; quoad regulares 397.
Consuetudo I, 53, 67.
Contestatio litis III, 201.
Contractus II, 447.
Contubernium II, 253.
Contumacia III, 223.
Conventiones in genere II, 440; in specie 445.
Cooperatio in crimine III, 34.
Corpus iuris canonici I, 145; civilis 23.
Correctores Romani I, 121.
Crematio cadav. II, 350.
Crimen frustratum seu praeterlaps. III, 33.
Criminis impedim. II.
Cruce archiep. I, 272.
Culpa III, 22.
Cultus disparitas II, 274.
Cultus sanctorum II, 140.
Cumulandi facultas II, 287.
Curia in genere I, 237; Romana 238; Episcopalis *ib.*; III, 417; Archiepiscopalis.
Custodis offic. II, 123.
Dataria apostolica I, 261.
Decani I, 307, 312.
Decimae II, 422.
Declarationes SS. CC. RR. I, 136, 139, 250.
Decretales I, 124.
Decretum Gratiani I, 120.
Defensiones in caus. criminalibus III, 364.
Defensor vinculi III, 328; defensor prof. relig. 341.
Defuncti I, 170, 486; II, 339; III, 26.
Degradatio III, 68.
Delegatus I, 190; III, 166.
Delictum. Notio et elementa III, 13; subiectum 23; divisio 26; quomodo augeatur, minuat, cesset 29; delicta communia 83; propria praelatorum 107; clericorum 108; monachorum 122.
Demonstratio in matrim. II, 258; in contract. 442.
Denunciatio in causis criminalibus III, 350.

Denunciatio haereticorum III, 85; massonum 93; sollicitantium 378.

Denunciationes matrimoniales II, 262.

Depositio III, 75.

Depositum II, 449.

Derogatio I, 66.

Desuetudo I, 67.

Detractio III, 100.

Detrusio in monast. III, 79.

Devolutio (quoad beneficia) II, 364, 371.

Devotiones novae II, 141.

Diaconatus I, 181.

Diaconissae I, 178.

Digestum I, 22.

Dignitas II, 391.

Dies II, 138.

Dilationes III, 208.

Dimissio regul. I, 442, 472.

Dismembratio beneficiorum II, 361; paroec. 401.

Dispensationes matrimoniales II, 281.

Disputatio cum haeret. II, 23.

Distributiones II, 102.

Ditio pontificia II, 504.

Divisio beneficiorum II, 361.

Divortium II, 312; III, 105, 323.

Dolus III, 17, 286.

Domicilium II, 278; III, 186.

Dominium ecclesiarum II, 116, 416.

Dominium ecclesiasticum II, 416.

Donatio II, 463.

Duellum III, 98, 159.

Duplicatio III, 265.

Ecclesiae II, 104.

Ecclesiae palatinae II, 118.

Ecclesiarum antiquarum forma II, 105.

Electio R. Pontificis I, 194; Episcoporum 210, vicar. capitul. 301.

Emphyteusis II, 452.

Emptio-venditio II, 450.

Epacta II, 134.

Epicheia I, 75.

Episcopae I, 179.

Episcopi I, 181, 204.

Episcopi titulares II, 227.

Error communis quoad confess. II, 203; quoad iudices III, 164.

Error (imp. matr.) II, 271.

Eucharistia (ut sacramentum) II, 193.

Eucharistia (ut sacrificium) II, 65.

Evictio II, 450.

Examen rei III, 244, 358.

Excardinatio clericorum I, 346; II, 231.

Exceptiones III, 263.

Exceptionis via (in iudic. criminal.) III, 354.

Excommunicatio III, 66, 267.

Execratio ecclesiarum II, 112; coemet. 348.

Executio disp. matrim. II, 291; rescriptorum I, 96; sententiarum III, 290, 365.

Exemptio regularium I, 382, 440.

Exequatur II, 375.

Exequiae II, 339.

Exercitia spiritualia II, 247.

Exilium III, 80.

Exorcismi II, 321.

Expulsio reg. I. 442, 472.

Extravagantes I, 132.

Extrema Unctio II, 220.

Fabricae ecclesiae I, 495.
Falcidia II, 493.
Falsum III, 100.
Familiaritas (tit. ord.) II, 227.
Favor III, 35.
Feriae III, 210.
Festa II, 126.
Feudum II, 458.
Fictio iuris III, 258.
Fideicommissum II, 486.
Fides II, 5; eius professio 6.
Fideiussio II, 460.
Filius II, 310.
Flores in funeribus II, 343.
Foeminae quoad ordines I, 178;
 quoad iurisdiet. 188; quoad
 causas III, 346.
Formulae Curiae Rom. III, 410.
Fornicatio III, 104.
Forus competens III, 185; or-
 dinarius 149, 186; extraordi-
 nar. 192.
Fraus quoad leg. observ. I, 33;
 quoad contractus III, 286.
Fructus II, 438; III, 296.
Funeralia II, 339.
Furtum III, 102.
Fustigatio III, 79.

Glossa I, 129.
Gradus academici I, 146.
Gratiae expectativae II, 364.

Habitus clericalis I, 335.
Haereditas et haeres. II, 478.
Haeresis et haeretici I, 189; II,
 11; III, 83, 369.
Hebdomada II, 138.
Hebraei II, 22.
Hierarchia in genere I, 180;
 ordinis *ib.*; iurisdictionis 193.
Hierarchiae ecclesiasticae sche-
 ma I, 503.

Homicidium III, 97.
Honestas publica II, 275.
Hora II, 138.
Horae canonicae II, 96.
Hospitalia II, 334.
Hypotheca II, 461.

Idololatria III, 88.
Ieiunium II, 322; natur. 200.
Ignorantia I, 60; III, 32, 53.
Illegitimi II, 311.
Imagines II, 151.
Immunitas in genere I, 358;
 clericorum 359; ecclesiarum
 II, 113.
Impedimenta matr. in genere
 II, 267; impeditentia 269; di-
 rimentia 270.
Imperator Romanus II, 458.
Imperium ut pars iurisdiet. I,
 185.
Impotentia II, 279, III, 330.
Incestus III, 104.
Incompatibilitas (quoad benef.)
 II, 372.
Index libr. prohib. II, 32, 44.
Indictio romana, II, 136.
Indulgentiae II, 210.
Infamia III, 80.
Infantes III, 344.
Iniuria III, 100.
Inquisitio (in genere) III, 352.
Inquisitio et inquisitor in causis
 fidei III, 370.
Insignia Card. I, 245; Arch. I,
 272; canonic. II, 398.
Inspectio ocularis III, 246,
 356.
Instantia III, 233.
Instituta pia II, 334; scienti-
 fica 327.
Instituta religiosa I, 396; votor.
 simplic. 454; eorum natura et

species *ib.*; institutio etc. 462, etc.
Institutio (quoad beneficia) II, 375, 380.
Institutiones iuris civilis I, 22; can. 146, 147, 152.
Instrumenta III, 254.
Interdicta III, 302.
Interdictum (censura) III, 71; ab ing. eccl. 72.
Interpretatio legis in genere I, 72; regulae et praesidia 77; interpetr. privileg. 88; concordat. 102; legis poenalis III, 47.
Interstitia II, 248.
Inventio II, 435.
Irregularitas II, 235.
Irritatio legis I, 67.
Isidorus (pseudo) I, 117.
Iubilaeum II, 217.
Iubilationis indultum II,
Iudex III, 133; delegatus 136; male iudicans 249.
Iudicia: notio III, 142; prolegomena 153; introductio 196; ordinatio 206; instructio 237; definitio 267.
Iudicia civilia III, 293; criminalia ordinaria 347; extraordinaria 366.
Iudicia Dei III, 159.
Iuramentum II, 45; III, 156, 245, 260.
Iuramentum calumniae III, 212.
Italo-Graeci II, 24.
Iurisdictio I, 185; poenae contra eam turbantes III, 95.
Ius in genere I, 9; iuris fundamentum 12; ius naturale et divinum 14; gentium et civile 18; romanum 22; 45; canonicum 24; huius subie-

ctum 26; obiectum 36; divisio 40; relationes cum aliis iuribus 43.
Iuspatronatus II, 375.
Kalendarium dioecesan. II, 137.
Laici I, 473. iura et offic. in genere *ib.*; in specie 428.
Laudemium II, 453.
Laudum III, 158.
Legata pia II, 494.
Legati apostolici I, 246.
Legatum II, 491.
Leges dogmaticae et disciplinares I, 38; poenales III, 14; prohibentes 74; irritantes et inhabilitantes *ib.*
Legitimatio prolis II, 311; processus III, 363.
Lex dioecesana et iurisdiet. I, 440, 515.
Libellus III, 196, 355.
Liber diurnus I, 117.
Libri parochiales II, 266.
Libri prohibiti II, 29.
Libri rituales II, 124.
Librorum impressio II, 24.
Ligamen II, 275.
Litaniae II, 142.
Littera dominicalis II, 134.
Litterae apostolicae I, 261; corruptio III, 100.
Litterae formatae I, 350; testim. et dimiss. II, 229.
Liturgia in genere II, 53; in specie 65.
Locatio-conductio II, 451.
Lusus quoad cleric. I, 339.
Magnetismus III, 89.
Maioritas et obed. III, 108.
Mandata de providendo II, 364.

- Mandantes* III, 35.
Martyrologium II, 124.
Materia sacram. II, 171.
Matrimonium II, 250; celeb. et prob. 264; revalid. 307; effectus 309; civ. 315.
Medicina quoad cleric. I, 340.
Mendicantes I, 378.
Mensis II, 139.
Metropolita I, 267.
Metus v. Vis.
Missa II, 65; missae praeceptum 94.
Missale II, 77.
Missio in possession. III, 225.
Mixtae relig. imped. II, 269, 291.
Monstra II, 129.
 — *Modus* quoad mat. II, 258; quoad contract. 442.
Monasteria I, 407, 462.
Moniales I, 380, 385, etc.
Mulcta III, 82.
Musices II, 81.
Mutilatio III, 97.
Mutua petitio III, 204.

Negotiatio quoad cleric. I, 339.
Notarius III, 174.
Notorium (quoad impedim. matrimon.) III, 282; (quoad delicta) 366.
Novellae I, 22.
Novitiatus I, 409, 464.
Novi operis nuntiatio II, 460.
Numerus aureus II, 134.
Nuncius apostolicus I, 266.

Obedientia III, 108; quoad regulares I, 429.
Oblationes II, 427.
Obreptio et subreptio in rescriptis I, 94.
Occupatio II, 435.

Oeconomus parochialis I, 329.
Officium divinum II, 96.
Oraculum vivae vocis I, 91.
Oratorium II, 106.
Ordinationes anglie. II, 225.
Ordines regulares I, 396.
Ordinis potestas I, 176; abusus quoad exercitium III, 109.
Ordo II, 223.
Organa II, 82.
Origo (quoad ordin.) II, 227.

Pactum II, 446; liberatorium, III, 155.
Pallium I, 273.
Pandectae I, 22.
Papa I, 193.
Parochia et parochus I, 322; II, 401.
Parricidium III, 97.
Parvulorum exequiae II, 342.
Patriarcha I, 267.
Patrimonium (quoad ordin.) II, 245.
Patrini II, 182, 192.
Patroni (Sancti) II, 155.
Patronus II, 375.
Peculium clericorum II, 420.
Pensio II, 411.
Peregrinus I, 32.
Peremptio instantiae III, 233.
Periurium III, 87.
Periti III, 246.
Permutatio rerum II, 453; benefic. 388.
Persona I, 168.
Personatus II, 391.
Pietas quoad ordinandos II, 242.
Pignus II, 460.
Plantatio II, 438.
Pluralitas benef. II, 372.
Plus petitio III, 218.

Poena; notio et divisio III, 38; inflictio 41; interpretatio 47; causae excusantes 52; cessatio ib.

Poenitentia canonica II, 206; III, 56.

Poenitentia (sacrament.) II, 201.

Poenitentiaria I, 260.

Poliandria II, 275.

Poligamia II, 275.

Pollutio ecclesiarum II, 112.

Pontificale II, 125.

Portio canonica II, 431.

Possessio III, 294; beneficiorum II, 373.

Postulatio Ep. I, 211.

Positio in processibus. III, 359.

Potestas legifera in eccl. I, 28; coercitiva III, 5; iudiciaria 144.

Praebenda II, 356.

Praeceptum I, 82.

Praeconizatio I, 214.

Praedicatio II, 157.

Praefecti apostol. I, 282.

Praelati inferiores I, 286.

Praelatorum excessus III, 107.

Praescriptio II, 470; in criminalibus III. 52.

Presbyterae I, 179.

Praesentatio (quoad benef.) II, 379.

Praestimonium II, 414.

Praesumptio III, 257.

Praeventio III, 27, 151.

Precarium II, 449.

Presbyter non baptizatus II, 183.

Presbyteratus I, 181.

Presbyterium I, 297.

Primates I, 267.

Primicerius II, 123.

Primitiae II, 427.

Principes quoad eccl. I, 429.

Privatio benef. III, 77; vocis activae et pass. 78.

Privilegia in genere I, 85; Episcoporum 224; clericorum 357; monachorum 438.

Privilegium paulinum II, 314; III, 337.

Probationes in genere III, 238; in specie 242.

Probatio baptismi II, 183; libertatis status 263; matrimonii 266; in causis crimin. III, 360.

Processio in festo Corp. Christi II, 197.

Processus oeconomicus in causis cleric. III, 310.

Procuratio II, 431.

Procurator III, 129, 267; fiscalis 420; matrim. per proc. II, 259.

Professio fidei II, 6.

Professio religiosa I. 417, 464.

Prolegomena iuris can. I, 9.

Promotor fidei II, 147; fiscalis III, 420.

Promulgatio legis I, 48.

Propositiones damn. III, 86.

Proprietas III, 297.

Prorogatio iurisdic. III, 194.

Provicarius I, 316.

Pubertas II, 276; III, 345.

Publicatio processus III, 362.

Pupilli et minores III, 344.

Purgatio canonica et vulg. III, 159.

Purificatio post partum II, 185.

Quaestores indulg. II, 214.

Quadragesima II, 323.

Quarta funeraria II, 345.

Quasi-delictum III, 19.

Querela nullitatis III, 283.

- Raptus* (impediment. matr.) II, 280; crimen III, 104.
Ratihabitio III, 35.
Receptatio III, 35.
Reconciliatio ecclesiarum II, 112; coemet. 348.
Reconventio III, 204.
Recusatio iudicis III, 207.
Regulae Canc. Apost. I, 133.
Regulae de annali et triennali II, 373.
Regulae iuris I, 29, 162.
Regulares: notio I, 367; iura 395; officia 428; privilegia 438.
Regulares Cardinales vel Episc. I, 446; parochi 447; milites 448.
Relatio III, 230.
Reliquiae II, 147.
Religiosae vitae essentia et origo I, 372; evolutio 375; praestantia 386; quomodo amplectenda 409; deserenda 441.
Renunciatio R. P. I, 197; Episcoporum 224; beneficiorum II, 387.
Reparatio ecclesiarum II, 109.
Repetitio testium III, 363.
Res ecclesiasticae II, 401.
Res iudicata III, 289, 365.
Rescripta I, 91.
Reservatio benefic. II, 364, 383.
Reservatio casuum II, 203.
Residentia I, 220, 324, 327; III, 116.
Restitutio in integ. III, 285.
Revalidatio matrim. II, 307.
Revisio causae III, 285.
Reus III, 177.
Rituale Romanum II, 125.
Ritus orientales II, 59.
Ritus proprius II, 56; quo celebrandum est 75.
Romanorum Pontif. series I, 449.
Romanus Pontifex I, 193 etc.
Romipetae III, 282.
Rota Romana I, 239, 258.
Saecularizatio reg. I, 444.
Sacerdotium I, 181; II, 223.
Sacra Scriptura II, 233.
Sacramenta in genere II, 171; in specie 175.
Sacramentalia II, 175.
Sacrificium missae II, 65.
Sacrilegium III, 89.
Sacrista II, 123.
Sanatio in radice II, 308.
Satisfactio II, 206.
Scientia canonica I, 141; evolutio 144.
Scientia quoad ord. II, 241; quoad benef. 367.
Schisma III, 94.
Schola institutionum I, 147, 152.
Scholae II, 327.
Secretaria Brevium, Memorialium, Status I, 260 etc.
Secundae nuptiae II, 314.
Sedes seu benefic. vacans II, 369, 371.
Sedium patriarch. archiepisc. etc. recensio I, 505 etc.
Seminarium II, 330.
Sententia III, 228, 241; provis. et interlocut. 228; definitiva 269, 395; ex inform. conscientia 385.
Septima manus III, 333.
Septimi Decret. I, 187.
Sepultura II, 343.
Sequestratio III, 227.
Servi et servitus II, 271, 453.
Servitutes in genere II, 466; in specie 468.

Sextus decretalium I, 131.
Sigilli sacramentalis violatio III, 111.
Signatura gratiae et iustitiae I, 259.
Simonia III, 89.
Societates licitae I, 474; *illicitae* III, 93.
Sodomia III, 106.
Sollicitatio III, 114, 377.
Sortilegium III, 88.
Spolium III, 307.
Spolium ecclesiast. II, 483.
Sponsalia II, 260; III, 320.
Sportulae III, 166.
Spurii II, 311.
Stuprum III, 104.
Subreptio I, 94.
Subditorum excessus III, 107.
Substitutio II, 489.
Successio testament. II, 429; ab intest. 496.
Suffraganeus I, 268, 275.
Summaria in corp. iuris I, 129.
Summaria informatio in proc. crim. III, 356.
Summaria precum III, 404.
Summarium iudicium III, 310.
Summista litt. apost. I, 262.
Supellex ecclesiarum II, 120.
Superstitio III, 88.
Suspectus de fide III, 85, 375.
Suspensio III, 69; ex informata conscientia 385.
Symbolum II, 6.
Syndicus III, 181.
Synodus I, 291.

Tabernae quoad cleric. I, 339.
Talionis poena III, 348.
Taxae ecclesiasticae II, 432; quoad disp. matr. III, 295.
Temere litigans III, 292.

Telegraphi usus II, 293.
Temporis computatio canonica II, 132; iuridica 138.
Tempus imped. matr. II, 270; medium 140.
Terra Sancta II, 428.
Tertii ordines I, 487.
Testamentum II, 478.
Testes III, 247; in causis matr. 322; in causis fidei 375.
Titulus cardinalitius I, 242, 247, 504.
Titulus ordinationis II, 244.
Titulus quoad praescript. II, 473.
Thesaurus II, 436.
Tonsura I, 337.
Tortura III, 361.
Traditio II, 439.
Transactio III, 155.
Transgressio III, 19.
Translatio Episcop. I, 224; festorum II, 128; legatorum 492.
Trebellianica II, 488.
Tribunalia collegialia dioecessana III, 417.
Triennale experimentum III, 332.

Universitates stud. II, 329.
Unio benefic. II, 359, 403.
Usucapio II, 420.
Usurae III, 102.
Usurpatio potestatis ordinis III, 109.
Usurpatio bonorum eccles. II, 501.
Usus II, 469.
Usus fructus II, 470.
Utensilia sacra II, 122.

Vacatio beneficiorum II, 383; paroec. 405.

- Vagus* I, 32; quoad matrim. II, 346.
Vana observantia III, 88.
Vasa sacra II, 122.
Venatio I, quoad cleric. 339.
Vestes clericales I, 335; sacrae II, 122.
Vetitum ecclesiae (imped. mat.) II, 269.
Vexilla in eccles. introducenda vel non II, 119.
Viaticum II, 200; III, 124.
Vicarius in genere I, 419; capitularis 300; generalis 313, III; Vicarius Urbis I, 319; foraneus I, 320; parochialis 329.
- Vieecancellarius* Eccl. Roman. I, 262.
Vicecurati I, 330,
Violatio clausurae I, 433; votorum III, 123.
Vis et metus I, 62; III, 32, 52; ut imped. matr. II, 275; quoad ordines et profess. regul. I, 354, 419; III, 340.
Visitatio corporalis III, 246; corporis delicti 356.
Visitatio pastoralis I, 221.
Visitatio SS. Liminum I, 222.
Votum in gen. II, 49; quoad regulares I, 429; III, 920, 429; imped. matrim. II, 270, 271.

ERRATA-CORRIGE.

Pag. 131, lin. 22, 2 ianuarii 1554 l. 2 ianuarii 1569.

NB. — Pag. 140: Censuris latis post const. Apost. Sedis, ex nuperrimo decreto S. C. C. (12 iulii 1900) addenda suspensio, latae sententiae et reservata S. Sedi, ab ordinum et graduum exercitio et a quolibet ecclesiastico officio et beneficio (una cum inhabilitate ad quaelibet officia ac beneficia in posterum consequenda) comminata iis clericis qui, ut intestinis bellis et politicis contentionis opem utcumque ferant, proprium residentiae locum absque iusta causa, ab eccles. auctoritate recognoscenda, deseruerint, vel clericales vestes exuerint, quamvis arma non sumpserint et humanum sanguinem non fuderint, et eo magis qui in civili bello sponte sua nomen militiae dederint, aut bellicas actiones dirigere quomodocumque praesumpserint, etsi clericalem habitum retinere perrexerint.

INDEX

LIBER III. — De delictis et poenis.

SECTIO I. — DE DELICTIS ET POENIS ECCLESIASTICIS IN ABSTRACTO.

CAPUT I. De iuris poenalis ecclesiastici notione, indole et evolutione	<i>Pag.</i> 5
CAPUT II. De criminibus ecclesiasticis	13
Art. I. De delictorum notione et elementis.	16
Art. II. De delictorum ecclesiasticorum subiecto et divisione	23
§ I. De delictorum ecclesiasticorum subiecto	ib.
§ II. De delictorum ecclesiasticorum divisione	26
Art. III. De his quae delictum augment, minuunt vel tollunt.	29
Art. IV. De his qui in eodem delicto cooperantur	34
CAPUT III. De poenis ecclesiasticis	38
Art. I. De poenis ecclesiasticis generatim	ib.
§ I. De poenarum notione et divisione	ib.
§ II. De poenarum inflictione	41
Capitulum I. De poenis decernendis, irrogandis et subeundis	ib.
Capitulum II. De poenis interpretandis	47
§ III. De poenis multiplicandis, augendis, minuendis et tollendis	49
Capitulum I. De poenis multiplicandis, augendis et minuendis	ib.
Capitulum II. De poenis tollendis	52
Art. II. De poenis ecclesiasticis speciatim	56
§ I. De censuris	ib.
Capitulum I. De censuris in genere	ib.

Capitulum II. De censuris in specie	<i>Pag.</i> 66
I. De excommunicatione	ib.
II. De suspensione	69
III. De interdicto; ubi et de interdicto ab ingressu ecclesiae et cessatione a divinis.	71
§ II. De poenis proprie dictis	73
Capitulum I. De poenis spiritualibus	ib
I. De poenis ius acquirendi adimentibus	ib.
II. De poenis iure quaesito privantibus	75
1. De depositione et degradatione.	ib
2. De beneficiorum privatione	77
3. De privatione vocis activae et passivae.	78
Capitulum II. De poenis temporalibus	ib.
§ III. De poenis afflictivis et coercitivis seu de poenis fustigationis, carceris et exilii.	79
II. De poenis infamantibus et pecuniariis seu de infamia et de mulctis.	80

SECTIO II. — DE DELICTIS ET POENIS ECCLESIASTICIS
IN CONCRETO.

CAPUT I. De delictis communibus	<i>Pag.</i> 83
Art. I. De delictis quae catholicae fidei refragantur	ib.
Art. II. De delictis divino cultui adversantibus	87
Art. III. De delictis adversum ecclesiam.	93
Art. IV. De delictis quae iustitiam laedunt.	96
§ I. De delictis adversus bonum vitae.	97
§ II. De delictis adversus bonum famae et honoris.	99
§ III. De delictis contra bona fortunae	100
Art. V. De delictis quae morum honestati adversantur	104
CAPUT II. De delictis propriis praelatorum, clericorum et monachorum	106
Art. I. De delictis praelatorum; ubi et de excessibus subditorum, necnon incidenter de maiestate et obedientia	107
Art. II. De delictis clericorum.	108
§ I. De usurpatione potestatis ordinis	109
§ II. De pravo ordinum exercitio	ib.
Capitulum I. De clerico excommunicato, deposito vel interdicto ministrante.	ib.

Capitulum II. De abusu sacramenti poenitentiae . . .	Pag. 111
§ III. De violata clericali disciplina	115
Art. III. De delictis monachorum	122

APPENDIX AD LIBRUM TERTIUM

SEU AD TRACTATUM DE DELICTIS ET POENIS.

I. Constitutio <i>Apostolicae Sedis</i> qua ecclesiasticae censurae latae sententiae limitantur	125
II. Decretorum C. <i>Apost. Sedis</i> posteriorum brevis recensio	138

LIBER IV. — De iudiciis.

SECTIO I. — DE IUDICIIS ECCLESIASTICIS IN GENERE.

CAPUT I. De iudiciorum ecclesiasticorum notione . . .	Pag. 142
Art. I. De iudiciaria potestate necnon de iudiciorum na- tura et necessitate	ib.
Art. II. De iudiciariae potestatis existentia et evolutione in ecclesia	144
Art. III. De obiecto iudiciorum ecclesiasticorum . . .	148
§ I. De obiecto iudiciorum generatim	ib.
§ II. De iudiciorum ecclesiasticorum obiecto speciatim	149
Art. IV. De iudiciorum ecclesiasticorum divisione . . .	151
CAPUT II. De iudiciorum prolegomenis	153
Art. I. De quibusdam singularibus modis quaestionum sol- vendarum causa invectis et iure canonico re- ceptis vel non.	ib.
§ I. De hisce modis generatim spectatis	154
§ II. De modis receptis seu de pactis, transactionibus, iuramento et arbitris	155
§ III. De modis reprobatis seu de iudiciis Dei et duellis; ubi et de collusionibus	159
Art. II. De personis quae in iudicio partem habent . .	162
§ I. De personis in genere quae in iudiciis partem habent	ib.
§ II. De personis in specie quae in iudiciis partem habent	163
Capitulum I. De iudice	164
Capitulum II. De assessore et notario	173
Capitulum III. De actore et reo.	177

Capitulum IV. De procuratoribus, syndicis et advocatis <i>Pag.</i>	178
Art. III. De foro competenti	185
§ I. De foro competenti in genere	ib.
§ II. De foro competenti in specie	ib.
Capitulum I. De foro competenti ordinario	186
Capitulum II. De foro competenti extraordinario	192
CAPUT III. De iudiciorum introductione	196
Art. I. De libelli oblatione	ib.
Art. II. De citatione rei	199
Art. III. De litis contestatione	201
Art. IV. De mutuis petitionibus	204
CAPUT IV. De iudiciorum ordinatione	206
Art. I. De recusationibus	207
Art. II. De dilationibus	208
Art. III. De feriis	210
Art. IV. De iuramento calumniae	212
Art. V. De ordine cognitionum	213
Art. VI. De plus petitionibus	218
Art. VII. De innovationibus iudicii causa vel tempore in-	
terdictis	221
Art. VIII. De contumacia	223
Art. IX. De sententia interlocutoria et provisionali	228
Art. X. De relationibus	230
Art. XI. De instantiae peremptione et causae advocacy	233
Art. XII. De iudiciorum agendorum ratione et forma	235
CAPUT V. De iudiciorum instructione	237
Art. I. De probationibus	238
§ I. De probationibus in genere	ib.
§ II. De probationibus in specie	242
Capitulum I. De confessione	ib.
Capitulum II. De rei inspectione oculari	246
Capitulum III. De testibus et attestationibus	247
Capitulum IV. De instrumentis	254
Capitulum V. De praesumptionibus	257
Capitulum VI. De iuramentis	260
Art. II. De exceptionibus	263
CAPUT VI. De iudiciorum definitione	267
Art. I. De conclusione in causa	268

Art. II. De sententia definitiva	<i>Pag.</i> 269
Art. III. De appellationibus.	272
Art. IV. De querela nullitatis et restitutione in integrum: ubi incidenter et de remediis concessis dolum, vim metumve passis	283
Art. V. De re iudicata et sententiae executione . . .	289
Art. VI. De poenis adversus temere litigantes ac male iu- dicantes	292

SECTIO II. — DE IUDICIIS ECCLESIASTICIS IN SPECIE.

CAPUT I. De iudiciis civilibus	293
Art. I. De causa possessionis et proprietatis	294
§ I. De possessione et proprietate in genere	<i>ib.</i>
§ II. De iudiciis possessorio et petitorio	301
§ III. De modo quo causae possessionis et proprietatis sunt tractandae: ubi etiam de causa spoli et de restitutione spoliatorum.	303
Capitulum I. De generica ratione in causis possessionis et proprietatis servanda	<i>ib.</i>
Capitulum II. De speciali ratione in causis spoli servanda .	307
Art. II. De iudiciis summariis	310
Art. III. De causis beneficialibus	312
Art. IV. De causis matrimonialibus	317
§ I. Notiones praeliminares	<i>ib.</i>
§ II. Quaestiones specificae	320
Art. V. De causis nullitatis professionis religiosae; ubi et de causis nullitatis sacrae ordinationis	340
Art. VI. De causis certarum personarum	344
CAPUT II. De iudiciis criminalibus	347
Art. I. De iudicio criminali ordinario	<i>ib.</i>
§ I. De accusationibus, denunciationibus, inquisitionibus et exceptionibus	<i>ib.</i>
Capitulum I. De accusationibus	<i>ib.</i>
Capitulum II. De denunciationibus	350
Capitulum III. De inquisitionibus	352
Capitulum IV. De exceptionibus	354
§ II. Iudicii criminalis ordinarii ordo seu tela	355
Capitulum I. De iudicio criminali inchoando	<i>ib.</i>
Capitulum II. De iudicio criminali instruendo	358

Capitulum III. De iudicio criminali absolvendo . . .	<i>Pag.</i> 364
Art. II. De iudicio criminali extraordinario . . .	366
§ I. De iudicio, ut inquit, ex notorio . . .	ib.
§ II. De iudiciis in causis fidei . . .	368
Capitulum I. De causis fidei generatim . . .	369
Capitulum II. De causis sollicitationis ad turpia speciatim .	377
§ III. De iudiciis in certis causis clericorum et monachorum . . .	383
Capitulum I. De causis Episcoporum . . .	ib.
Capitulum II. De sententiis ex informata conscientia . .	385
Capitulum III. De processu oeconomico in causis disciplinaribus et criminalibus clericorum . . .	390
Capitulum IV. De ratione servanda in causis criminalibus monachorum . . .	393
CAPUT III. De modo quo in curiis sive romana sive episcopalibus tribunalia consistunt et operantur . .	395
Art. I. De modo quo potestas iudiciaria exercetur in Curia Romana . . .	396
Capitulum I. De tribunalibus Romanae Curiae . . .	ib.
Capitulum II. De formulis quibus Curia Romana in respondendo et decidendo uti consuevit . . .	410
Capitulum III. De iudiciis a Romano Pontifice delegatis, necnon de iudiciis conservatoribus . . .	414
Art. II. De modo quo potestas iudiciaria exercetur in curiis episcopalibus . . .	417
CAPUT IV. Iudicii civilis ecclesiastici specimen practicum, seu tela causae nullitatis matrimonii . . .	422

APPENDIX AD INTEGRUM OPUS.

Elenchus auctorum qui de rebus canonicis scripserunt . .	429

IMPRIMATUR

Fr. ALBERTUS LEPIDI O. P., S. P.¹ Ap. Magister.

IMPRIMATUR

IOSEPHUS CEPPETELLI Archiep. Myren., Vicesgerens.

GTU Library

3 2400 00685 7084

~~LIBRARY USE ONLY~~

LIBRARY USE ONLY

5441

348.1

L55

GTU Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709
For renewals call (510) 649-2500
All items are subject to recall

